

เรื่อง
ชนชาติไทย
เขียนเรียงโดย
หลวงนิเทศน์นิติสารวัตร
จากต้นฉบับของ
ดอกเตอร์วิลเลียม คิลฟิลด์

พิมพ์เป็นบรรณการในงานประชุมเพลิงศพ
นางนิเทศน์นิติสารวัตร (ทองคำ หุตย์โกวิท)
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร
วันพฤหัสบดี ที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๘

เรื่องชนชาติไทย

เรียบเรียงโดย

หลวงนิเพทยนิติสรรค์

จากต้นฉบับของ

ตอกเตอร์ วิลเลียม คลิฟตัน ค็อกคัต

พิมพ์เป็นบรรณาการในงานประชุมเพลิงศพ

นางนิเพทยนิติสรรค์

(ทองคำ หุตะโกวิท)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ ฯ

วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๘

นางนิเพทยนิติสรณ์ (ทองคำ หุตะโกวิท)

ชวตະ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๕

มรณะ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓

ประวัติ

นางนิเพยนิติสรรค์ (ทองคำ หุตะโกวิท) เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๙ ตรงกับวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำปีวอก เวลาเช้ารุ่งเศษ

บิดาชื่อนายเล็ก มารดาชื่อนางโหมต มีพี่น้องทั้งสิ้น ๓ คน ได้ถึงแก่กรรมแล้วทุกคน

การศึกษา

เข้าศึกษาวิชาพยาบาลศตวรรษที่ โรงเรียนศตวรรษและพยาบาล โรงพยาบาลศิริราช วังหลัง เมื่ออายุ ๑๘ ปี และจบการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๙

ผลงาน

เมื่อจบแล้วทำงานที่ ร.พ. ศิริราช เมื่อประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับเยอรมัน ขณะนั้น พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ยังคงดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ เป็นผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย ได้ทรงคัดเลือกนางพยาบาลจำนวน ๑๒ คน เพื่อส่งเชลยศึกเยอรมันไปประเทศอินเดีย โดยมีนาวาตรี หลวงชลัมพัสัยเสนีย์ เป็นผู้บังคับการเรือบาลวาเตนสมุทร มีคุณแม่ร่วมเดินทางไปด้วยผู้หนึ่ง เมื่อกลับมาแล้วก็ได้รับสิทธิเป็นทหารผ่านศึก

เมื่อออกจากราชการได้สมรสกับคุณพ่อ มีบุตรด้วยกัน ๔ คน

- ๑) หญิง นิเวศน์
- ๒) หญิง เพทยุคตม
- ๓) ชาย นิติวัดน์ (ถึงแก่กรรม)
- ๔) ชาย นาวาโท สรรค์

ปกติคุณแม่เป็นผู้ที่ร่างกายแข็งแรงชอบเดินออกกำลังกายเสมอ ๆ ท่านรู้หลักการรักษาสุขภาพอนามัยได้ดี พร้อมทั้งปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอด้วย ทั้งยังได้แนะนำลูกหลานและบุคคลผู้ใกล้ชิดให้ขีตมันถ่มมันตามท่าน โดยพยายามทำให้ร่างกายแข็งแรงและจิตใจให้พลังจิตขีตมันในหลักธรรมะของพระพุทธศาสนาโดยถือความสงบ มีร่างกายและจิตใจสะอาดย่อมมีความสุขสว่างในการครองชีวิตให้อยู่รอดได้ในโลกอันวุ่นวายทุกวันนี้

คุณแม่มีความสุขในการที่ได้ปรุงอาหารที่เลิศรสทั้งคาวและหวานนำไปทำบุญถวายพระบ่อย ๆ นอกจากนั้นลูกหลานตลอดจนเพื่อน ๆ ของลูกและหลานก็ได้พลอยได้มรสอาหารของท่านเสมอ ท่านรักความสวยงามของดอกไม้บานาชนิดโดยเฉพาะดอกไม้ไทยและกล้วยไม้ ในสวนของบ้านจึงได้มีไปด้วยต้นไม้ดอกบานาชนิด เพื่อน ๆ ของลูกชมท่านเสมอว่าท่านเป็นผู้มีความจำในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดี ท่านชอบเล่าเรื่องเก่า ๆ เช่นชีวิตการงานสมัยเมื่อท่านยังเป็นพยาบาลรุ่นแรก ๆ ท่านได้เดินทางไปอินเดียในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ขณะที่ท่านเล่าถึงประสบการณ์ที่ท่านได้พบมาท่านก็ได้พราสอนลูก ๆ หลานไปพร้อมกันด้วย ลูกและหลานก็พลอยตื่นเต้นไปกับเหตุการณ์ พร้อมทั้งได้รับความรู้ไปในตัว

ในบั้นปลายชีวิตของท่าน ท่านได้หันเข้าหาหนทางแห่งความสงบสุข โดยศึกษาวิปัสณากรรมมีฐานจากท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำให้ท่านปฏิบัติตนฝึกจิตใจให้มีสมาธิ บังเกิดความผ่องใสแห่งจิต ทำให้ท่านล้มโรครภัยไข้เจ็บทางกายไปได้ กล่าวได้ว่าท่านหมดความกังวลต่อทางโลกโดยสิ้นเชิง ทำให้ลูก ๆ ก็พลอยสบายใจไปด้วย จนล้มระลอกถึงความไม่เที่ยงแห่งสังขารที่ค่อย ๆ คืบคลานมาถึง อาการโรคทางตับเรื้อรังได้กำเริบขึ้น ลูกได้ทราบว่าคุณแม่มีอาการอ่อนเพลีย ถ้าอยู่จระเป็นโลหิต ลูกจึงรีบนำคุณแม่เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลหญิง โดยได้รับความอนุเคราะห์จากเพื่อนแพทย์

โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณหมอเอนก บุระจิตติ ได้เฝ้ารักษาคุณแลอย่างใกล้ชิด ซึ่งลูกต้องขอ
ขอบพระคุณคุณหมอเอนกและเพื่อนแพทย์ทุกคนพร้อมทั้งพยาบาลตึกพิเศษที่เฝ้าดูแลคุณ-
แม่อย่างใกล้ชิดไว้ในโอกาสนี้ด้วย

คุณแม่เข้าและออกจากโรงพยาบาลกลับมารักษาคณะที่บ้านอยู่หลายครั้ง ครั้ง
สุดท้ายได้เข้าโรงพยาบาลเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ วาระสุดท้ายท่านเจ็บ
อยู่ในโรงพยาบาลได้ ๑ วัน และ ๑ คืนก็มีอาการไม่รู้สีกตัว (โคม่า) เหลือกำลังที่นาย-
แพทย์จะเยียวยาได้ ในเวลา ๑๕.๓๐ น. ของวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓ ท่านก็ได้
จากลูกไปด้วยอาการสงบ

จากดวงใจที่เตรารันทดของลูก

เวลา ๑๕.๓๐ นาฬิกาของวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓ ที่โรงพยาบาลหญิง
ในห้องพิเศษ วิญญาณของคุณแม่ได้ออกจากร่างไปด้วยความสงบ ร่างของคุณแม่เหยียด-
ยาวไม่ไหวติง ใบหน้าอัมเอิบไปด้วยความสุขใจ ทั้งนคงเป็นเพราะคุณแม่ได้ทำหน้าที่
ของท่านไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ลูกทั้งสามคนจบการศึกษาขั้นปริญญา พร้อมทั้งเงินทอง
และที่ดินทรัพย์สินสมบัติไว้ให้เป็นที่มรดก

บรรดาภาสในท้องเงียบงั้นไปชั่วขณะ แต่แล้วเสียงร่ำไห้ค่อยดังขึ้น ลูกและ
หลานทุกคนพยายามกลืนน้ำตา แต่ไม่สำเร็จ แม้ว่าจะล่วงเลยไปนานลูกต้องนอน
ร้องไห้อยู่ตลอดเวลาที่คิดถึงคุณแม่, แม่นานับถือ แม่เป็นคนแก่ที่ใจดี แม่ช่วยลูกทุก ๆ คน
ที่ตกอยู่ในความทุกข์ แม่จะปลอบขวัญลูกเสมอ แม่เอ็นดูหลานทุก ๆ คน

คุณแม่จากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ ลูกรักแม่อย่างสุดหัวใจ คิดถึงอยู่ตลอดเวลา
เวลา ใบหน้าและท่าทางคำพูดของคุณแม่ยังติดหูติดตาอยู่ตลอดเวลา ลูกทำบุญอุทิศ
ให้คุณแม่ทุกวัน ก่อนจะนอนลูกสวดอ้อนวอนให้คุณแม่จงมีความสุขในสัมปรายภพในัน
ลูกทราบดีว่าวิญญาณของคุณแม่ยังคงวนเวียนช่วยเหลือลูกอยู่ ลูกจึงขอพรจากคุณแม่ด้วย

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก และ
พร้อมทั้งบุญกุศลที่ลูกได้ทำมาแล้ว จงดลบันดาลให้วิญญาณของคุณแม่จงไปสู่ที่สุคติเถิด
หากชาติหน้ามีจริง ลูกขออธิษฐานให้เกิดเป็นลูกของคุณแม่ทุก ๆ ชาติ เพื่อจะได้อยู่
ปรนนิบัติรับใช้คุณแม่อีก

จากลูกที่รักของคุณแม่

คำนำ

หนังสือเรื่องชนชาติไทยนี้ คุณหลวงนิเพทยนิติสรรค์ (ฮวดหลี่ หุตะโกวิท—คุณพ่อ) ได้เรียบเรียงจากต้นฉบับของหมอ วิลเลียม คลิฟตัน ด็อดด์ William Clifton Dodd D.D.) คุณนายนิเพทยนิติสรรค์ (ทองคำ หุตะโกวิท—คุณแม่) เห็นว่ามีประโยชน์จึงได้จัดพิมพ์ในวันพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อเมื่อปี ๒๔๗๘ คุณแม่เป็นผู้ที่มองเห็นการณ์ไกล และมีความเฉลียวฉลาด ได้พราเสอนให้ลูกและหลานเห็นคุณค่าของการศึกษา ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างตนเอง และคำจุนโลกด้วย ข้าพเจ้าจึงได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่องชนชาติไทยขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง ให้สมกับเจตจำนงของคุณแม่ ขอให้กุศลผลบุญนี้จงส่งถึงคุณแม่ที่รัก จงประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพโน้น ๆ ด้วย

ประวัติหมอด็อดด์ (William Clifton Dodd D.D.) ดุษฎีบัณฑิตทางศาสนา มิซซันนารีอเมริกัน ได้รวบรวม The Tai Race ไว้ระหว่างปฏิบัติงานเผยแพร่คริสต์ศาสนาแก่คนไทยในประเทศไทย พม่า และจีน โดยเฉพาะในประเทศไทยท่านได้ประจำอยู่ที่จังหวัดเชียงรายประมาณ ๓๒ ปี (ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๙ — ๒๔๖๑) ระหว่างนั้นได้เดินทางไปสำรวจความเป็นอยู่ของชนชาติต่าง ๆ ในดินแดนใกล้เคียง พร้อมกับเผยแพร่ศาสนาไปด้วย ครั้งหนึ่งเคยเดินทางไกล ถึง ๒,๐๐๐ ไมล์ โดยเริ่มต้นจากเชียงรายผ่านเชียงตุง สิบสองพันนา ยูนนาน ไปจนถึงฝั่งทะเลที่กวางตุ้ง โดยอาศัยการเดินทางด้วยเท้าเป็นส่วนใหญ่ และใช้ม้าและเรือเป็นบางส่วนตามสภาพของภูมิประเทศ

หมอด็อดด์ สรรเสริญคนไทยอยู่เสมอว่า เป็นคนโอบอ้อมอารี สุภาพน่ารัก ความที่ท่านรักคนไทยอย่างสุดซึ้ง ทำให้ท่านมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเขียนหนังสือเรื่องชนชาติไทยเล่มหนึ่ง ให้มีคุณค่าสูงส่งสมกับความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย ท่านปรารถนาอย่างยิ่งที่จะเห็นชนชาติไทยที่ท่านรักสมัครสมานสามัคคีกันและมี

ความเจริญรุ่งเรือง ดร. เจ. เอฟ. ฮิงส์เฮาส์ (J. F. Hinkhouse D.D.) มิตรสนิของท่าน
ได้เขียนคำนำว่า ท่านเป็นผู้มีกนน้อย รักสงบ ไม่ปรารถนาจะทำการสิ่งใดที่เป็นการหา
ชื่อเสียงใส่ตน

หมอตีตต์ ได้รวบรวมบรรดาประสบการณ์ที่ได้จากการเดินทางไปเยี่ยมเยียน
คนไทยในถิ่นต่าง ๆ ทั้งนเป็นการกระทำโดยหน้าที่ และทำโดยความสมัครใจ เพื่อจะ
ได้พบปะและศึกษาความเป็นอยู่ของคนไทยที่ท่านรักรวมทั้งความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้น-
คว้าหนังสือต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงชนชาติไทยมาเขียนเป็นหนังสือโดยใช้ชื่อว่า The Tai
Race—The elder brother of the Chinese แต่ท่านได้ถึงแก่กรรมเสียก่อนที่หนังสือเล่ม
นั้นจะสำเร็จ ภรรยาผู้ทุกข์ค้ำค้ำของท่านผู้เคยร่วมเดินทางไปอยู่ในถิ่นไทยต่าง ๆ ด้วย
กันได้รับหน้าที่เรียบเรียงต่อมาจนได้พิมพ์ออกจำหน่ายในปี ๒๔๖๖ คุณพ่อได้แปลและ
เรียบเรียงเป็นภาษาไทยโดยใช้ชื่อว่า “ชนชาติไทย” ข้าพเจ้าได้จัดพิมพ์ขึ้นโดยไม่ได้
ตัดทอน หรือต่อเติมส่วนใดเลย

ในโอกาสที่ข้าพเจ้าขอขอบคุณ พ.อ. ถวิล อยู่เย็น หัวหน้ากองประวัติ-
ศาสตร์ กรมยุทธการทหารบก กระทรวงกลาโหม ที่ได้กรุณาค้นหารูปของหมอตีตต์
และแผนที่ประกอบ นับเป็นพระคุณอย่างสูง

หลวงนิเพ็ชฌ์นิติสรรค์ (ฮวดหลี่ หุดะโกวิท)
(ผู้เรียบเรียง)

ดร. วิทเลียม คลิฟตัน ดอดด์
“ข้าพเจ้า”

สารบัญ

บทที่ ๑	ไทยในมณฑลเสฉวนและมณฑลไคมาเจา	หน้า ๑
บทที่ ๒	ในแคว้นเชียงตุง	,, ๑๒
บทที่ ๓	ไทยที่ลพบุรีทศศาสนาในมณฑลยูนนาน	,, ๑๙
บทที่ ๔	ไทยที่ไม่เห็นหนังสือในมณฑลยูนนาน	,, ๓๔
บทที่ ๕	ไทยในมณฑลวางซี	,, ๕๑
บทที่ ๖	ไทยแถบแม่น้ำยงสี	,, ๖๕
บทที่ ๗	เดินทางในมณฑลยูนนานเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๘	,, ๗๘
บทที่ ๘	ไทยตั้งเกย	,, ๘๗
บทที่ ๙	ไทยจีน	,, ๑๐๓
บทที่ ๑๐	ดินแดนที่ไม่มีใครรู้จัก	,, ๑๒๐
บทที่ ๑๑	ไทยเหนือ	,, ๑๒๕
บทที่ ๑๒	ไทยล่อในสิบสองปันนา	,, ๑๓๐
บทที่ ๑๓	ไทยเงิน	,, ๑๔๒
บทที่ ๑๔	ชานตะวันตก	,, ๑๕๓
บทที่ ๑๕	ลาว	,, ๑๖๓
บทที่ ๑๖	ไทยยวน	,, ๑๗๔
บทที่ ๑๗	สรุปความเรื่องชนชาติไทย	,, ๑๗๙

เรื่องชนชาติไทย

ตอนจากหนังสือไทเรส์ (THE TAI RACE) ของหมอด็อค^๑

บทที่ ๑

ไทยในมณฑลเสฉวนและมณฑลไกวเจา^๒

ชนชาติไทยในดินเดิมซึ่งลึกลับอยู่ในเวลานี้ ถ้าจะนำมากล่าวก็คงเป็นเรื่องน่ารู้เรื่องหนึ่ง ชนเหล่านี้มีภูมิลำเนาอยู่ในดินซึ่งตามภูมิศาสตร์เรียกว่า มณฑลที่ต่อพรมแดนฝ่ายเหนือของสยามขึ้นไป^๓ คือมณฑลเสฉวนตอนใต้และมณฑลไกวเจาตอนตะวันออกเฉียงใต้แห่งประเทศจีน. ที่จริงชนชาติไทยซึ่งถ้านับตามทางภูมิศาสตร์แล้วมีภูมิลำเนา

๑. W. C. Dodd D. D. มิสซันรีชาวอเมริกัน เป็นผู้สอนศาสนาคริสต์แก่ชนชาติไทยอยู่ที่จังหวัดเชียงรายนานถึง ๓๓ ปี ในที่สุดก็ไปอยู่ที่จังหวัดเชียงรุ่งในมณฑลยูนนาน เป็นผู้รู้ภาษาไทย (ลาว) ตีก่อน พ.ศ. ๒๔๕๖ และต่อมาได้เดินทางไปประเทศจีน ผ่านมณฑลยูนนานไปกวางตุ้ง ระยะทางกว่า ๒๐๐๐ ไมล์เศษ.

๒. มณฑลของจีนมีท้องที่กว้างขวางกว่าของเรา บางมณฑลใหญ่กว่าประเทศสยาม ผู้อ่านควรดูแผนที่ประกอบ.

๓. ถ้าออกจากจังหวัดเชียงรายตรงไปทางเหนือ ผ่านเขตต์แดนเชียงตุงของอังกฤษเล็กน้อย เข้าเขตต์แดนจีน คือ มณฑลยูนนาน ถัดขึ้นไปก็ถึงมณฑลไกวเจา, ต่อไกวเจาไปทางตะวันตกเฉียงเหนือถึงมณฑลฮูเป่ แต่ถ้าต่อมณฑลไกวเจาไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ถึงมณฑลกวางตุ้ง. มณฑลเสฉวนอยู่ทางตะวันตกของมณฑลยูนนานและมณฑลกวางชวอยู่ทางตะวันออกของมณฑลไกวเจา.

อยู่กว้างใหญ่มาก และอยู่ในเขตต์ความปกครองแห่งรัฐบาลถึง ๔ รัฐบาล คือ รัฐบาลสยาม, รัฐบาลอังกฤษในเขตต์พม่าและอินเดีย, รัฐบาลจีนในเขตต์มณฑลฝ่ายใต้ และ รัฐบาลฝรั่งเศสในเขตต์แคว้นลาวและตังเกี๋ย. ประชาชาติไทยในถิ่นเดิมนั้น ตั้งแต่นานมาแล้วได้อพยพลงมาทางใต้ ประจวบกับคลื่นที่ค่อยๆ เขยื้อนไปอย่างช้าๆ โดยเหตุที่มีภูเขาสูงกีดกันเสีย บางพวกจึงตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามลุ่มแม่น้ำในมณฑลเสฉวนและไกวเจา ถึงแม้ชนชาติไทยจะแยกออกเป็นหลายพวกหลายหมู่ต่างๆ กันก็ตาม แต่หาใช่เป็นมนุษย์ต่างชาติดันไม่ คือเป็นชนชาติเดียวกันทั้งนั้น แต่ตั้งภูมิลำเนากระจัดกระจายทั่วไป บางทีจะเป็นด้วยมีภูเขาสูง ซึ่งยากที่จะข้ามไปข้ามมาได้โดยสะดวกนี้เอง จึงต่างพวกต่างอยู่และนานเข้าก็แยกออกไปหลายพวก และมีสำเนียงภาษาแตกต่างกันออกไป อีกประการหนึ่ง เมื่อชนพวกนี้ได้อพยพจากถิ่นเดิมไปสู่ที่ต่างๆ ในสมัยต่างๆ กันนั้น มักไม่ใคร่เอาใจใส่ไปมาหาสู่กัน หรือนำเรื่องราวในถิ่นใหม่ไปบอกเล่ากับพวกพ้องที่อยู่ในถิ่นเดิม.

ในหนังสือเรื่องมณฑลยูนนานที่นายพันตรีเดวิสแต่งกล่าวว่า “ข้าพเจ้าประหลาดใจมากที่สุดที่ได้พบหมู่บ้านอย่างน้อย ๒-๓ ตำบล ในดินแดนลุ่มแม่น้ำ^๕ คือแม่น้ำปู้ทู่โฮ (Pu - tu Ho)^๑ มีพวกชาน^๒ (Shan) ตั้งภูมิลำเนาอยู่ ข้าพเจ้าไม่นึกเลยว่าจะมีพวกชานอยู่ทางเหนือไกลถึงปานนี้ พวกชานในตำบลนั้นเองกล่าวว่า พวกเขาได้อพยพมาจากอ่าวระประมาณหลายร้อยปีมาแล้ว ซึ่งน่าสงสัยอยู่มาก แต่บางทีเดิมพวกนคงอพยพมาจากอาณาจักรชาน ซึ่งในสมัยนั้นอยู่ในอำนาจพระมังกีเป็นได้ พวกที่อพยพมานคงไม่มีพระสงฆ์มาด้วย เพราะฉะนั้นหนังสือที่ใช้และการถือพุทธศาสนาจึงสาบสูญไป แต่ภาษาที่เขาใช้พูดกันนั้นเป็นภาษาชาน จึงควรเป็นเรื่องที่น่าเอาใจใส่ว่าชนเหล่านี้แตกพวกอย่างผิดปกติมาอยู่ในตำบลนั้นได้อย่างไร และดูเหมือนพวกเขาเองก็ยังไม่ได้นึกว่า ทำไมตนจึงมาอยู่ที่นี้, หรือเดิมมาจากไหน?”

๑. ชื่อสถานทีนั้น ได้ลงตัวอังกฤษกำกับไว้ด้วย เพราะบางทีผู้คัดตอนมาอาจจะเรียกเพี้ยนไป.

๒. พม่าเรียกไทยที่อยู่ในพม่าว่า ชาน (Shan) อังกฤษก็เรียกตาม แต่เราเรียกว่าเงี้ยว.

ไม่มีจดหมายเหตุหรือหลักฐานที่กล่าวโดยแน่นอนพอที่จะเป็นทางสันนิษฐานว่า
 ชนชาติไทยในมณฑลเสฉวนแผ่ภูมิลำเนาไปกว้างขวางเพียงไร และมีจำนวนมากน้อย
 เท่าไร. นายพันตรีเควีส์กล่าวต่อไปว่า “ยังได้พบหมู่บ้านของชนพวกนี้ตั้งกระจัด-
 กระจายทั่วไปทางเหนือของมณฑลยูนนาน และมณฑลเสฉวนที่ติดต่อกับประเทศทิเบต”
 ในเชิงอรรถของหนังสือนายพันตรีเควีส์นั้นกล่าวว่า “นายการ์เนียสยังได้พรรณนาถึง
 พวกชนที่อยู่ทางตำบลแม่น้ำยาลุง (Yalung) กับแม่น้ำยาสี (Yangtze) ต่อกัน (อยู่ใน
 มณฑลเสฉวน) ไว้ด้วยว่า ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงมีตำบลบ้านของพวกนี้ตั้งกระจัดกระจายอยู่
 ในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำยาสีอีกเป็นอันมาก บางทีจะเป็นพวกที่ตกค้างอยู่ ซึ่งไม่ได้
 อพยพไปพร้อมกับพวกก่อนเป็นแน่.”

แต่อย่างไรก็ดี นี่เป็นเรื่องที่กล่าวไว้เมื่อ ๒๐ ปีมาแล้ว แต่บัดนี้เพื่อนของ
 ข้าพเจ้าที่อยู่ในมณฑลยูนนานได้เล่าว่า เขาได้เดินทางไปตามแม่น้ำยาสีทางทิศใต้เป็น
 ระยะทาง ๘ วัน ได้พบหมู่บ้านชนชาติไทยหลายแห่ง แต่เขาไม่ทราบว่าจะลงไปอีกนั้น
 จะมีหมู่บ้านชนชาติไทยอีกหรือไม่ เพราะเขาไม่ได้ไปต่อไป เขาเล่าว่า “ในถิ่นที่ผ่าน
 ไปนี้มีหมู่บ้านไทยตั้งเรียกรายห่าง ๆ กันไป แต่ทางแถบของแม่น้ำยาสีตอนในมณฑล
 เสฉวนมีหมู่บ้านไทยหนาแน่น. แม่น้ำนี้มีสาขาหลายสาย และในดินแดนแห่งสาขาของ
 แม่น้ำนี้ ถ้าในตำบลใดมีน้ำขึ้นเอิบอาบบนที่ราบพอที่จะทำนาได้แล้ว ย่อมมีหมู่บ้าน
 ชนชาติไทยตั้งอยู่ในที่ราบเหล่านั้น เพราะชนชาติไทยไม่ชอบตั้งภูมิลำเนาอยู่บนภูเขา.”

เขายืนยันว่า พวกชนชาติไทยที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วไปในมณฑลเสฉวนนั้น
 เรียกตัวเขาเองว่า ‘ไทย’ เช่นเดียวกับพวกไทยในแถบนี้. เขาไม่ชอบให้เรียกเป็นอย่างอื่น
 นอกจากว่า ‘ไทย’ แม้จีนจะเรียกเขาว่าทูลี (Tu-li) หรือทุเรน (Tu-ren) ก็ตาม.

ชนชาติไทยในมณฑลไกวเจานั้น ดูเหมือนไม่ได้เรียกตัวเขาเองว่าไทย และตาม
 ที่นายเฮส. อาร์. คลาก ผู้แต่งหนังสือว่าด้วยชนชาติที่อยู่ในฝ่ายใต้ในประเทศจีนว่า
 ชาติไทยในมณฑลไกวเจานั้นเรียกกันทั่วไปว่า จุงเจีย (Chung Chia) หรือบางที่เรียก
 ว่าทูเยน (Tu-jen) หรือทุเรน ในหนังสือปทานุกรมของผู้สอนศาสนาโรมันคาทอลิก
 ในมณฑลไกวเจา เรียกว่าไดออย (Dioi) ซึ่งข้าพเจ้าได้ยินเขาสะกดอย่างภาษาสเปน

ว่าย้อย (Yoi). ใน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ได้พบคนที่ทำการในสถานที่ของ
รัฐบาลในเมืองกวางนาน (Kwangnan หรือ Kwangnanfu อยู่ในมณฑลยูนนานตอน
ตะวันออกเฉียงเหนือ) หลายคนเรียกตัวเขาเองว่าไทยย้อย (Tai Yoi) สำเนียงและภาษา
ไทยย้อยในเมืองกวางนานนั้นก็อย่างเดียวกับไทยอื่น ๆ เมื่อข้าพเจ้าได้ขึ้นครั้งแรกก็เข้า
ใจได้โดยมาก ครึ่งเมื่อข้าพเจ้าได้เดินทางจากยวงสี่ (ในเสฉวน) ไปยังวูตุงโจว
(Wufingchow) ซึ่งอยู่ในมณฑลยูนนานตอนเหนือเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑)
วันหนึ่งมีผู้บอกข้าพเจ้าว่า มีหมู่บ้านของชนชาติจุงเจียอยู่ใกล้ ๆ ที่พักข้าพเจ้าจึงหา
โอกาสไปหาและสนทนากับเขา โดยใช้ภาษาที่ข้าพเจ้ารู้ไปจากไทยเหนือของสยาม (ลาว)
ก็พอพูดเข้าใจกัน และมีติดขัดบ้างเล็กน้อย

นายคลากประมาณว่า มีชนชาติไทยในมณฑลไกวเจาอย่างน้อยที่สุด
๒,๐๐๐,๐๐๐ คน ในแผนที่มณฑลยูนนาน นายพันรีเดวิส ได้ขีดเป็นเขตต์แดนที่
ชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ตลอดकिनแดนลุ่มแม่น้ำตะวันตก* หรือที่เรียกว่าแม่น้ำซีเกียง
ซึ่งผ่านไปมณฑลไกวเจานั้นเป็นเขตต์กว้างใหญ่เท่ากับเขตต์ที่ชนชาติที่อยู่ในมณฑล-
ยูนนาน ในหนังสือปทานุกรมฝรั่งเศส - ไตออย (Frenco Dioi) กล่าวไว้ในตอนคำนำ
ว่า ชนชาติที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนลุ่มแม่น้ำตะวันตก ทั้งในมณฑลยูนนาน และ
มณฑลไกวเจานั้น เป็นชนชาติไทย แต่เรียกกันในถิ่นนั้นว่าไตออย ข้าพเจ้าได้สอบ
สวนโดยได้ไปด้วยตนเองเพียงดินแดนตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน ได้พบ-
ชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วไป เหตุฉะนั้นจึงเป็นอันเชื่อแน่ว่า ทางดินแดนตอน
ตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลไกวเจานั้นติดต่อกับมณฑลยูนนานนั้น คงมีชนชาติไทยเป็น
อันมากสมจริงดังคำที่เขากล่าว.

ในขณะที่นายคลากได้ไปอยู่ในมณฑลนั้นชั่วคราว และเอาใจใส่ในเรื่องชน-
ชาติไทย หรือที่เรียกกันในมณฑลนั้นว่า ชาติจุงเจียนั้นมากจนถึงเขาได้แปลคัมภีร์ศาสนา-
คริสต์ที่ชื่อว่า คัมภีร์มัททิวออกเป็นภาษาจุงเจีย และพิมพ์ด้วยอักษรโรมันแล้วนำไป

* West River หรือ Si - kiang ไหลผ่านมณฑลกวางซี มีปากน้ำไปออก
ทะเลที่มณฑลกวางตุ้ง

สั่งสอนชนพวกนี้ ครั้งข้าพเจ้าไปนั้น ข้าพเจ้าต้องเสียเวลามากในการที่จะอ่านหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาจุงเจีย เป็นการยากที่จะเทียบเสียงคำพูดของภาษาจุงเจียกับภาษาไทยเหนือของสยามให้ตรงกันได้ เว้นแต่ได้ฟังเสียงพูดจากปากของชาวจุงเจียเอง เพราะอักษรโรมันที่เขียนเป็นภาษาจุงเจียจะให้ตรงเสียงพูดทีเดียวโดยไม่มีเครื่องหมายพิเศษนั้นย่อมน่าไม่ได้

ในหนังสือที่นายคลากแต่งว่าด้วยชนชาติต่างๆ ในแถบนี้ โดยเฉพาะชาติจุงเจียหรือชานนั้นเขากล่าวว่า "บัดนี้เราควรจะแยกชนชาติไทยหรือชานที่มีจำนวนมากในมณฑลไกวเจาออกเป็นพวก ๑ ต่างหาก เข้าใจว่าชนชาตินี้คงจะได้อพยพจากดินแดนทางลุ่มแม่น้ำตะวันตก (แม่น้ำซีเกียง) มาอยู่ในมณฑลไกวเจา เมื่อประมาณ ๑๐๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว ภายในเขตระยะทาง ๑๐ ไมล์ จากเมืองไกวยาง (Kweiyang) ซึ่งเป็นเมืองสำคัญตั้งว่าการมณฑลของมณฑลไกวเจา มีหมู่บ้านชนชาติเมี้ยว (Miao จีนพวก ๑) อยู่ราว ๒๐๐ หมู่บ้าน และมีบ้านชนชาติจุงเจียปะปนอยู่ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ครัวเรือน.

เมื่อประมาณ ๑๐ ปีมาแล้ว นายเอ็ดการ์เบ็ต ได้เดินทางมาจากเมืองตุชาน (Tushan หรือ Tushan—chow อยู่ในมณฑลไกวเจา) ไปยังเมืองซิงยีฟู (Singyi fu)* ระยะทางประมาณ ๒๐๐ ไมล์ตามทางบกบิน เสียเวลาเดินทางอยู่ ๗ วัน ในระยะทางที่ผ่านไปนั้นได้พบหมู่บ้านชาวจุงเจียโดยมากตลอดไป ตำบลที่เขาผ่านไปนั้นไม่มีถนนหนทางที่ดี และไม่มีโรงร้านขายอาหาร แต่คนที่อยู่ในตำบลเหล่านั้นมีอัธยาศัยดี เมื่อชาวต่างประเทศไปขอความช่วยเหลืออย่างใดเมื่อเดินทางสิ้นสุดลงในเวลาเย็น ก็มักได้รับความเอื้อเฟื้อเสมอ.

ภาษาที่ชนเหล่านั้นใช้พูดกัน เสียงไม่คล้ายภาษาจีนเลย แต่ใกล้เคียงภาษาชานและสยาม แม้แต่ลักษณะรูปพรรณของชนเหล่านั้น ก็ยังไม่ทำให้เชื่อแน่ว่าเปรียบเทียบกับเสียงภาษาและคำพูด แต่อย่างไรก็ดีผู้ขายโดยมากและผู้หญิงจุงเจียบางคนใช้ภาษาจีนพูดจากัน ผู้หญิงจุงเจียไม่ได้รัดเท้าเหมือนหญิงเมี้ยว (จีน) แต่การแต่งกายนั้นใช้เสื้อมี

* อยู่ในมณฑลไกวเจาตอนใต้ริมพรมแดนของมณฑลกวางซี

และนุ่งผ้าถุง การแต่งกายชนิดนี้ ยังใช้กันอยู่ทั่วไปตามนอก ๆ เมือง แต่ในเมืองไถยวง นั้น ผู้หญิงที่แต่งกายทันสมัยนั้น เช่น หญิงรุ่นสาวก็แต่งกายอย่างหญิงจีน คือใส่เสื้อหลวม และนุ่งกางเกง ซึ่งเป็นธรรมเนียมแต่งกายของหญิงจีน และโดยเหตุที่ผู้หญิงไม่ได้รัดเท้าเหมือนหญิงจีน จึงได้แลเห็นหญิงจุงเจียไปทำงานในไร่ นานมากกว่าหญิงจีน แต่ผู้ชายชาติจุงเจียโดยมากเป็นชาวนา และแต่งกายอย่างเดียวกับชาวนาจีนและชาวตำบลนั้น ต่อเมื่อถึงคราวมีงานออกหน้าออกตา เขาจึงแต่งกายใช้เสื่อยาวอย่างจีน ชาวจุงเจียบางคน ได้พยายามเล่าเรียน และได้เข้าทำราชการจนถึงได้รับตำแหน่งสูงในมณฑลที่เขาอยู่ก็มี เช่น เจนกงเปาอุปราชของมณฑลยูนนานและไถเวจ่า ซึ่งเพิ่งถึงแก่กรรมเมื่อเร็วๆ นี้ก็เป็นชนชาติจุงเจีย ถึงแม้ว่าชนชาตินี้จะอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของมณฑลฝ่ายใต้และเรียกชื่อต่างกันออกไปหลายอย่างก็ดี แต่หาได้เป็นคนต่างชาติดันไม่ ในจังหวัดแอนซันฟู (Anshun fu อยู่ใต้เมืองไถยวงในมณฑลไถเวจ่า) นั้นมีแยกออกเป็น ๒ พวกคือ ชูลาสี (Pu-la-tsi) พวก ๑ มักตั้งภูมิลำเนาตามที่ราบ อีกพวก ๑ เรียกว่าปูลุงสี (Pu-lung-tsi) ชื่อนี้ได้มาจากชื่อของหัวหน้าที่มีอำนาจแต่ครั้งโบราณคน ๑ ซึ่งมีชื่อว่า ลุง (Lung) เสียงภาษาของพวกทั้ง ๒ นี้ต่างกันบ้าง แต่ไม่ต่างกันจนถึงกับพูดไม่เข้าใจกันอย่างชาติเมี้ยว และไม่มีหนังสือของตัวเอง แต่ใช้หนังสือจีนอย่างเดียวกับชาติเมี้ยว ชายหนุ่มและหญิงสาวมีเพลงร้องเกี่ยวกันอย่างไทยเหนือของสยาม.

การนับถือศาสนาของชนชาตินี้ เข้าใจว่าคงเป็นลัทธิศาสนาเต๋า Laoist ศาสนาที่ถือความดีความชั่วที่ศาสตราจารย์เหลาจื้อชาวจีนเป็นผู้ตั้ง) ยิ่งกว่าจะเป็นศาสนาพุทธ แต่ว่าพิธีและขนบธรรมเนียมความประพฤติของเขานั้น แสดงให้เห็นว่าไม่ใช่ลัทธิศาสนาเต๋าหรือศาสนาพุทธทั้ง ๒ อย่าง ชนในจังหวัดแอนซันฟุนั้นเชื่อถือว่า มีพระเจ้าอยู่ ๒ คือพระเจ้าแห่งความดีและพระเจ้าแห่งความชั่ว พระเจ้าแห่งความดีมีนามว่าทุยเซียน (Tui hsien) สถิตอยู่ในสวรรค์ ทรงบันดาลให้ฝนตก เกิดพายุ และแดดออก และบันดาลความดีต่าง ๆ ให้ อีกอย่าง ๑ พระเจ้าแห่งความชั่ว เขามีความเกรงกลัวมาก เพราะฉะนั้น เขาจึงทำการทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เขาคิดว่าจะเป็นทีพอใจแก่พระเจ้า เช่น เส้นไหมหรือ

บวงสรวงที่ต้นไม้ใหญ่เรียกว่า “ต้นไม้เจ้า” มักจะเป็นต้นไม้สูงโตและมีอายุมาก หรือมีแก่นกับขาค้วยาววิธีที่เขาคาดว่าทำให้รู้ถึงพระเจ้า

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้อ้างถึงหนังสือของนายคลากอีกครั้งหนึ่ง ไม่ใช่จะเพาะจะเป็นเรื่องจับใจผู้อ่าน และมีหลักฐานดีในเรื่องที่กล่าวถึงชนชาติไทยในถิ่นเหล่านั้น ซึ่งตัวเขาเองได้เข้าไปอยู่และทำการติดต่อกับเขาเหล่านั้น แต่เพราะชนเหล่านั้นมีลักษณะคล้ายคลึงและใกล้ชิดที่สุดกับชนชาติไทยที่อยู่ทางฝ่ายเหนือของสยาม

ข้าพเจ้าได้พบคำชันสูตรของมิสเตอร์ ที.เอส.เอ. เบิน (T.S.A. Bourne) กงสุลอังกฤษประจำประเทศจีนตอนใต้ พิมพ์ในรายงาน ก.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๔๑) กล่าวถึงชนชาติไทยในมณฑลไกวเจาว่า:-

“ที่กล่าวกันว่า ชนชาติจีนที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่กลางมณฑลไกวเจาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๒ แห่งคริสตศักราช (๑๔ แห่ง พ.ศ.) นั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่า ชนชาติจีนก็ยังไม่สามารถเข้าไปอยู่แทนที่หรือผสมกับชาติเจ้าของถิ่นได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของสามในครึ่งวในถิ่นนั้น ส่วนทางตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลนั้น มีชาติโลโล (Lolo) ตั้งภูมิลำเนาอยู่มาก ชนชาติโลโลเป็นชาติใกล้ชิดหรือสืบเนื่องมาจากชาติทิเบต (Tibet) และบางที่อาจสืบเนื่องมาจากชาติพะม่าด้วย ส่วนทางทิศใต้ก็มีพวกชานอพยพมาจากมณฑลกวางซีและยูนนานตอนใต้ มาตั้งถิ่นฐานมั่นคงลงอย่างใหญ่โตที่จังหวัดกุซซานเจา (Tuh-san-cbow) และตามตำบลที่ใกล้เคียงแต่ชาติโลโลที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่นี้เป็นชนที่มาจากเหนือ จากเฉียงชาน (Liang shan) ซึ่งอยู่ทางลุ่มแม่น้ำยวสีตอนค้งใหญ่ซึ่งเป็นถิ่นเดิม และพวกชานที่มาจากทางทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้ แต่ชาติเมี่ยนนั้นเป็นเจ้าของถิ่นอยู่แต่เดิม ในรายงานการเดินทางผ่านพรมแดนต้งเกีย (Tongking) เมื่อ ก.ศ. ๑๘๘๕-๖ (China No. of 1888) ข้าพเจ้าได้แบ่งชนชาติต่างๆ ในประเทศจีนตอนใต้ ซึ่งชาวจีนเรียกต่างกันตั้งร้อยชื่อนั้นออกเป็น ๓ ชาติคือ โลโล, ชาน, และเมี่ยว การที่ข้าพเจ้าแบ่งเช่นนี้ออกจะกล้าไปสักหน่อย แม้เพียงเท่าที่ข้าพเจ้าได้ชันสูตรมาแล้วนี้ ยังไม่พอที่ลงความเห็นเชื่อเป็นความจริงได้ทีเดียวก็ตาม แต่ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบว่าการไปสืบค้นโดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ของหมอดิบสันนี้ ผู้เป็นมิสชันรี่ กับการสืบค้นของหมอ

เอ. เฮ็นรี เจ้าพนักงานโรงพยาบาลสินค้าต่างประเทศที่เมืองม่งซู (Mong-tzu)* นั้น ได้ผล
สนับสนุนความเห็นของข้าพเจ้า

“พลเมืองของมณฑลเสฉวนตะวันตก, ยูนนาน, ไทเวจ, ฮุนานตอนตะวันตก,
กวางซี, และกวางตุ้งที่ไม่ใช่ชาติจีน เพียงเท่าที่ข้าพเจ้าได้รู้จักคุ้นเคยมาเป็นเวลานานนั้น
เป็นคนเงียบๆ และเป็นชาวนาอย่างดี ถึงแม้ว่าตามปกติเขาจะอยู่ในลักษณะเป็นป่าเถื่อน
ก็ยังมีลักษณะเป็นมนุษย์ยิ่งกว่าชาติจีนชาวป่าพวกที่หาเลี้ยงชีพโดยไล่จับสัตว์ป่าเป็น
อาหาร แต่อย่างไรก็ดีชนพวกนี้^๕มีนิสัยเชื่อๆ ไม่ใคร่กระตือรือร้นในการงานหรือถือว่า
การงานเป็นของสำคัญและจำเป็น เพราะเขาพอใจแต่ในความเป็นอยู่อย่างบ้านนอก
และเครื่องนุ่งห่มก็ทอใช้เอง เมื่อพูดทั่วไปแล้วเขายังไม่เคยชิมรสแห่งความฟุ่มเฟือย
อย่างอารยชน.”

มิสเตอร์เบิน กงสุลอังกฤษยังได้เขียนรายงานของเขาถึงเรื่องที่เขาได้เคยเห็น
การรีนเริงของชนพวกนี้^๕ ซึ่งน่าจะเอามาเป็นหลักฐานยืนยันได้อีกอย่างหนึ่ง เช่นเขา
ได้เคยเห็นเครื่องดนตรีของชนพวกนี้ว่าใช้ทำด้วยไม้ไผ่เป็นรูปเหมือนลำกล้องและเป่า
ด้วยปากอย่างเดียวกับเครื่องดนตรีที่ชนชาติไทยในแคว้นลาวของฝรั่งเศสใช้กันอยู่
ใจความมีดังนี้ว่า:—

“ที่เมือง핑ไม (Ping - mei) ซึ่งอยู่ห่างจากมณฑลไทเวจและชายแดนมณฑล
กวางซีราว ๒-๓ ไมล์ ขณะที่พวกเราได้เดินทางด้วยเรือไปตามแม่น้ำ พอดอก
เวลาเย็นก็จอดเรือนอน ขณะนั้นได้ยินเสียงและเห็นหมู่คนเดินมาเหมือนกระบวนแห่
ตามทางอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ มีผู้หญิงประมาณ ๓๐ คน แต่งตัวสวมเสื้อสั้นๆ เดินเป็น
แถวเรียงหนึ่งมาข้างหน้า ถัดไปก็ถึงพวกผู้ชายเป็นอันมากเดินเป็นแถวตามหลัง
พวกผู้หญิง ทั้ง ๒ พวกนี้^๕มีเครื่องดนตรีด้วย * รูปเหมือนกระบอกลมไม้ไผ่ เวลาเป่า

* ตรวจดูในแผนที่ไม่พบ เข้าใจว่าคงจะเป็นเมือง Mengtze อยู่ในมณฑล
ยูนนานตอนใต้ ใกล้พรมแดนตังกี๋ย และมีทางรถไฟของฝรั่งเศสผ่านไป

* แคนกระมัง

ปลายยื่นพันศักระชั้นไปสัก ๒-๓ ฟุต และใช้เป่าด้วยปาก เสียงที่เป่านั้นไพเราะ
น่าฟัง แล้วกระบวนแห่หนักข้ามแม่น้ำไป ข้าพเจ้ามาทราบภายหลังว่าพวกที่เดินเป็น
กระบวนแห่พร้อมด้วยคนตริ่นั้นเป็นชาวจุงเจีย (ชาน) ซึ่งอยู่ตามตำบลที่ใกล้ ๆ นั้นเอง
เขาได้เดินทางไปในระหว่างที่เขาตั้งแค้เข้าเพื่อไปดการเล่นชนควายกัน และเพิ่งกลับมา.
พวกชอบเลี้ยงควายไว้สำหรับชนกัน เป็นการรื่นเริงของเขาส่วนหนึ่ง ถ้ามีงานนัด
ชนควายกันที่ไหน ก็พากันไปดูนับตงพัน ๆ คน. ฤกษ์ที่เล่นชนควายมักเป็นฤกษ์แล้ง
หรือในโอกาสรื่นเริงอื่น ๆ. พวกจีนได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า พวกจุงเจียต้องเอาเป็นธุระ
ด้วยความลำบากในการเล่นชนควายกันนี้ เพราะเขาเชื่อถือว่า ถ้าปีใดไม่มีการชนควาย
กันแล้ว การเพาะปลูกของเขาในปีนั้นจะไม่ได้ผลดี ความเชื่อดีอนี้คล้ายกับชนชาวป่า
บางพวก ที่ถือเอาการเล่นกีฬาเป็นธรรมเนียมเสี่ยงทายโชค."

ใน ค.ศ. ๑๙๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘) ข้าพเจ้าได้รับจดหมายจากมิสซันรีที่อยู่ใน
มณฑลไกวเจาฉบับ ๑ เรื่องขอความช่วยเหลือให้สืบค้นหาวิธีเขียนหนังสือ และออก
เสียงภาษาของชนชาติต่าง ๆ ในถิ่นซึ่งเขากำลังพยายามทำอยู่ เพื่อส่งสอนพวกนี้ให้
สังเกตและอ่านเครื่องหมายเข้าใจภาษากันได้ ข้าพเจ้าได้รับช่วยและส่งแบบระเบียบ
หนังสือไทย (หนังสือลาว) ไปให้ แต่วิธีการที่ทำอยู่นั้นทำสำหรับชาติเดียว เพราะฉะนั้น
สิ่งหรือระเบียบในภาษาไทยที่ส่งไปให้ นั้น คงไม่มีประโยชน์แก่เขามากนัก แต่อย่างไร
ก็กิจการที่จะหาเครื่องหมายสำหรับให้ชนเหล่านั้นใช้นั้น เห็นว่าทางที่ดีที่สุดควรใช้อักษร
วิธีของโปลด์ลาด* ซึ่งเรียกว่า Pollard Scripts แต่ในเวลานั้น ข้าพเจ้าเองก็หาไม่รู้.

การที่ข้าพเจ้าได้นำเรื่องนั้นมากล่าวก็เพื่อแสดงข้อสำคัญแห่งความเจริญที่ต่างกัน
ในระหว่างชาติชาวเขา คือ มอญ-เขมร รวมทั้งชาวชนที่เป็นเชื้อสายของชาติมอญ-
เขมรกับชาติไทยพวกต่าง ๆ และจะแสดงให้เห็นว่า ถิ่นที่ตั้งภูมิลำเนาของชนชาติทั้ง
๒ เผ่าออกไปกว้างใหญ่เพียงไร แม้แต่พวกมิสซันรีที่เข้าไปตั้งสอนศาสนาอยู่ในระหว่าง

* นักประพันธ์ผู้ ๑ ที่คิดอักษรวิธีขึ้นอย่าง ๑ สำหรับให้พวกชาวเขาแล้วเรียน
เพื่อประโยชน์ในการสอนศาสนา

ชนชาติเหล่านี้ ทั้งในพรมแดนฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ก็ยังมีความรู้เรื่องชนชาติไทยเหล่านี้น้อยปานใด.

การไปเที่ยวสืบค้นกัณฑ์, การมีจดหมายไปมาถึงกันกัณฑ์, การทำการต่างๆ ติดต่อกันกัณฑ์ เช่น ไปตั้งสอนศาสนา เป็นต้น สามารถทำให้ชนชาติไทยในท้องที่ต่างๆ ได้รู้จักกันและทำความใกล้ชิดกันมากเข้า ประโยชน์ของการทำเช่นนี้มีเพียงไรนั้น ข้าพเจ้าขอรับรองด้วยความจริงใจว่า เป็นความต้องการมาก และเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางทีเดียว.

การที่จะทำให้ชนชาติไทยซึ่งอยู่ต่างดินแดนห่างไกลกันให้มีความสัมพันธ์ ติดต่อกันกันนั้น ไม่มีอะไรสำคัญเท่ากับการคมนาคมและการติดต่อไปมาหาสู่ถึงกัน นับแต่สมัยที่มีผู้ริเริ่มคิดประดิษฐ์รถไฟขึ้นเดินบนรางเหล็กแล้ว ได้ทำความเจริญมาสู่โลกเป็นอันมาก ข้าพเจ้ายังมีความหวังอยู่ว่า หนังสือสัญญาสร้างทางรถไฟเข้าไปสู่ มณฑลไกวเจาและมณฑลที่ใกล้เคียง ซึ่งรัฐบาลจีนอนุญาตให้ฝรั่งเศสเป็นผู้ทำนั้น คงจะเป็นผลให้ชนชาติไทยในดินแดนที่กล่าวนี้ได้ประสพอารยธรรมโดยเร็ว ดังมีข่าวปรากฏในหนังสือพิมพ์ลอนดอนไทมส์ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) ว่า :-

รัฐบาลจีนได้เตรียมการจะทำสัญญากับลอร์ดเฟรนช์ (Lord French) ผู้แทนบริษัทปอลแลงส์ (Messrs Paulings) ซึ่งเป็นบริษัทฝรั่งเศส อนุญาตให้บริษัทนี้สร้างทางรถไฟจากจังหวัดชาสี (Shasi) ในมณฑลฮูเป่ (Hupeh) ถึงจังหวัดซิงยีฟู (Singyifu) ในมณฑลไกวเจา... ไปต่อกับทางรถไฟสายยูนนานกับชานอัยของฝรั่งเศส^๑ ซึ่งจะได้ชื่อว่ารถไฟสายยูนนานฟู - ซิงยีฟู - นานนิง^๒ โดยฝรั่งเศสเป็นผู้จัดการตลอด”

๑. รถไฟสายนี้ ตั้งต้นแต่เมืองชานอัย ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศตังเกี๋ย ไปทางตะวันตก ถึงเมืองยูนนานฟูอันเป็นเมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลของมณฑลยูนนาน.

๒. จังหวัดนานนิง (Nanning หรือ Nanningfu) เป็นเมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลของมณฑลกวางซี ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศตังเกี๋ย เดียวกับฝรั่งเศส ได้สร้างรถไฟจากชานอัยไปยังจังหวัดนานนิงเกือบตลอดแล้ว.

ต่อมาอีกสัปดาห์หนึ่ง มีข่าวปรากฏอีกว่า “สัญญาระหว่างบริษัทปอแลงส์กับรัฐบาลจีนสำหรับสร้างทางรถไฟตามที่กำหนดนั้น ได้เซ็นกันเสร็จเมื่อเย็นวานนี้.”

ไม่ต้องสงสัยมหาสงครามคราวนี้มาเป็นเหตุให้การสร้างทางรถไฟต้องหยุดชะงักไปชั่วคราว และทั้งการที่จะดำเนินตามสัญญาก็คงขัดไปด้วย แต่อย่างไรก็ดี ฝรั่งเศสได้วางแผนและระเบียบการไว้เสร็จแล้ว และฝรั่งเศสก็ได้ทำทางรถไฟเข้าไปในเขตต์แดนจีนถึงจังหวัดยูนนานฟู (ในมณฑลยูนนาน) แล้ว ซึ่งเป็นขั้นที่จะทำต่อจากกิจการที่ได้เริ่มไว้ให้สำเร็จตลอดไปได้เป็นแน่.

ข้าพเจ้าประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่จะเปลี่ยนฐานะของมนุษย์ให้เจริญก้าวหน้า เช่นรถไฟ จะ เป็นข้อพิสูจนอันเพียงพอว่า มีชนชาติไทยเป็นจำนวนมากอยู่ในประเทศจีน คือในมณฑลไกวเจา ประมาณว่ามากกว่า ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน, ในมณฑลกวางซีไม่น้อยกว่า ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน, ในตอนตะวันออกของมณฑลยูนนานกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน หวังว่าชนชาติไทยที่อยู่ในถิ่นดั้งเดิมและอยู่กระจัดกระจายต่าง ๆ กัน ซึ่งมีจำนวนหลายล้านนั้น คงจะใช้ทางรถไฟสายยูนนานฟู—ชิงยีฟู—นานนิง ไปมาถึงกันและรู้จักกันดีขึ้นเป็นแน่, แต่มีปัญหว่า การคมนาคมชนิดนี้จะทำให้ชนชาติไทยในประเทศจีนได้รับผลดีหรือร้าย? แท้จริงแม้ว่ารถไฟอันเป็นทางคมนาคมอย่างดี สามารถนำอารยธรรมสู่ชนชาติไทยได้เร็วก็จริง แต่ว่าจะเพาะอารยธรรมอย่างเดียวเท่านั้น ยังไม่พอที่จะทำให้มนุษย์ออกจากความเป็นป่าเถื่อน และตั้งตนอยู่โดยสงบในระหว่างชาติทั้งหลายที่เจริญแล้วในโลก มนุษย์เหล่านั้นจะต้องได้รับการศึกษาที่ถูกแท้ประกอบด้วยอย่างเต็มที่ และโดยไม่ล่าหลังสมัย* เพราะการศึกษามีอำนาจที่ทำให้คนตั้งตนอยู่ในตำแหน่งสมควรแก่มนุษย์ทั้งในส่วนชาติและส่วนบุคคลโดยแท้.

* เคยได้ยินนักการศึกษาสมัยใหม่ปรารภกันว่า อารยธรรมที่มาประสพหมู่ มนุษย์ผู้ล่าหลังสมัย มักให้ผลร้าย ข้อหนึ่งที่เขาจะหมายความว่า มนุษย์หมุ่นนั้นไม่ได้รับการศึกษาทั่วหน้า และจิตใจเจริญเท่าเทียมกัน.

บทที่ ๒

ในแคว้นเวียงตุง

การประชุมในกิจศาสนาคริสต์เมื่อต้น ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) หมอบริกส์ (Dr.W.A Briggs) ผู้เป็นเพื่อนสนิทของข้าพเจ้า (หมอบ็อด) ได้เร้าข้าพเจ้าให้เดินทางเข้าไปในประเทศจีนตอนใต้ เพื่อไปสืบค้นชนชาติไทยที่อยู่เหนือขึ้นไปอีก ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นเต้นและยินดีมาก เพราะหน้าที่ของข้าพเจ้าสำหรับสอนประจำชนชาติไทย และอีกประการหนึ่งกิจการทางมิสชันนารีของเรา (พวกมิสชันนารี) ยังไกลจากความสำเร็จอันควรพอใจอยู่มาก เรารู้จักแต่ชนชาติไทยตอนเหนือในสยาม และทางตะวันออกของพม่าเท่านั้น เพื่อประโยชน์แก่กิจการนี้ เรามีโรงพิมพ์สำหรับพิมพ์คำสอนในศาสนาคริสต์ โดยใช้ภาษาและหนังสือไทย (ลาว) สำหรับสั่งสอนชนชาติไทย ฉะนั้นอย่างน้อยที่สุดก็ใช้ได้ถึงแคว้นลาวของฝรั่งเศสและทางตะวันออก ตลอดจนถึงดินแดนตอนใต้ของประเทศจีน แต่อย่างไรก็ดี ถ้าข้าพเจ้าไม่กล้าพอที่จะฝ่าอันตราย ข้าพเจ้าก็ยังไม่มีความชอบในศาสนาและไม่สมกับหน้าที่ที่เป็นมิสชันนารี อีกประการหนึ่งเราไม่รู้ได้ว่าพลเมืองที่เป็นชนชาติไทยในประเทศจีนนั้น แ่มีถิ่นกำเนิดไปกว้างขวางเพียงไร ได้อพยพไปหรือคงอยู่ในถิ่นเดิมอย่างไร ที่อพยพมาตั้งภูมิลำเนาทางตะวันออก เช่นในประเทศญวน จะกลายเป็นชาติอนัมนัโดยทางแต่งงาน และลูกหลานจะกลายเป็นอนัมนัไปอย่างไร ถ้ายังคงเป็นไทยอยู่ในจีนและในอนัมนัจะแผ่ภูมิลำเนาไปกว้างขวางคล้ายกับไทยทางฝ่ายใต้หรือไม่ และมีความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างไร ทั้งนี้เราไม่ได้แทบทั้งนั้น แม้พวกมิสชันนารีในประเทศจีนที่วางแผนการสอนสำหรับชนชาติไทยในแดนจีน ก็ยังรู้เรื่องนั้นน้อยเต็มที น่าประหลาดมากที่พวกมิสชันนารีได้ทำการสอนมาเป็นเวลานานถึง ๔๓ ปี ยังมีผลไปไม่ไกลเท่าไรนัก แ่ดินของชนชาติไทยนั้นตั้งอยู่ในแดนที่อันเดียว

กันกับแผนที่ของมิสซันรีสำหรับชนชาติจีนตอนใต้ก็ได้ แม้ในหนังสือทางราชการของพะม่าฝ่ายเหนือและแคว้นเงี้ยว และสถิติพยากรณ์ และรายงานการเดินทางของข้าราชการอังกฤษหลายคน ก็ยังกล่าวถึงชนชาติไทย และถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของชนชาติไทย ในดินแดนที่อยู่เหนือสยามขึ้นไปแต่เล็กน้อย เว้นแต่พวกมิสซันรีที่ไปศึกษาด้วยตนเองและเขียนเป็นรายงานไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้นถิ่นนี้จึงนับว่ายังค่อนข้างอยู่แต่ว่ามีทรัพย์โดยธรรมชาติเป็นอันมาก เช่น แร่ทอง, เงิน, เหล็ก, ดีบุก, ถ่านหิน, เพ็ชรพลอย, แอัสฟัลต์, เกลือ, น้ำมันปิโตรเลียม และแร่อื่น ๆ อีก ก็มีพืชของป่า เช่น ไม้สัก, ไม้ชะอากัน, ไม้แดง และไม้ที่มีราคาต่าง ๆ นอกจากนั้นพื้นดินก็อุดมโดยธรรมชาติ เช่น เป็นป่าไม้ เป็นทุ่ง, เป็นที่เลี้ยงสัตว์, เป็นไร่นาเหมาะที่พืชพรรณจะขึ้นได้อย่างงอกงาม แต่พื้นที่และทรัพย์โดยธรรมชาติเหล่านี้ ส่วนมากยังหาไม่มีใครทำให้เจริญเป็นผลขึ้นตามสมควรไม่ ปล่อยให้เป็นที่ไปตามธรรมชาติ จึงได้เจริญขึ้นอย่างช้า ๆ ทั้งในดินแดนเหล่านี้ก็มีแม่น้ำใหญ่ ๆ หลายสาย และสาขาของแม่น้ำเหล่านี้ก็มีเป็นอันมาก แต่หามีการเดินเรือไม่ ถึงจะมีบ้างก็ยังน้อยเต็มที

การขออนุญาตและหนังสือเดินทางสำหรับเข้าไปในประเทศจีนตอนใต้ จะต้อง มีหรือ? ถ้ามีจะต้องเลือกเดินทางที่สะดวกที่สุด ทางที่จะสะดวกจะมีหรือไม่? และทางที่จะผ่านไปนั้นจะปลอดภัยสำหรับชาวต่างประเทศหรือไม่? มักเคยได้ยินบ่อย ๆ ว่า ชาวต่างประเทศที่เดินผ่านจังหวัดของประเทศจีนมักถูกฆ่าตาย และบางทีก็ถูกผู้ร้ายแย่งชิงตามทาง เจ้าพนักงานปกครองท้องถิ่นของจีนคงไม่ได้จัดการป้องกันพอเพียง หรือมีฉะฉานหนังสือเดินทางก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์พอที่จะคุ้มครองชาวต่างประเทศ ข้อลำบากของข้าพเจ้าโดยตรง ก็คือข้าพเจ้าเองไม่รู้จักภาษาจีน รู้แต่ภาษาธรรมดาสำหรับพูดกับคนจีนชั้นต่ำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เว้นแต่ภาษาไทย (ลาว) ควรจะต้องหาล่ามจีนหรือคนที่รู้ภาษาจีนไปด้วยหรือไม่? แน่นอน เราจะต้องมีคนทำกับข้าว, คนขับเกวียน และคนใช้ไปด้วย

การเดินทางผ่านอันตราย ไปกระทำกิจเพื่อความชอบในศาสนาครั้งนี้เป็นเวลานานและเป็นการเสี่ยงโชคมากอยู่ เพราะจะต้องบุกป่าฝ่ารก และเดินทางที่ไม่

เรียบง่าย ประกอบด้วยภัยในฤดูฝน หรือมีฉะนั้นฝนจะตกหนักเสียก่อนที่จะเดินทางไปตลอดก็ได้ ชาวคริสเตียนน้อยคนนักที่จะกล้าถึงเพียงนี้ นอกจากนี้ในประเทศจีนฝ่ายใต้ก็ไม่มีธนาคาร ไม่มีกระดาษธนบัตรใช้แทนเงิน ห้างร้านของชาวต่างประเทศหรือคลังของจังหวัดจีนจะออกตั๋วใช้แทนเงิน เพื่อไปขึ้นเอาเงินในที่ใดที่หนึ่งก่อนถึงมณฑล กวางตุ้ง จะมีหรือไม่? หรือว่าจะต้องมีเงินตราติดตัวไปใช้ตามทางตลอดการเดินทางอุปสรรคเหล่านี้เป็นความหนักใจมิใช่น้อย แต่อย่างไรก็ดี เราไม่ควรปล่อยโอกาสให้หันไปเสีย ควรเริ่มต้นเตรียมตัวเดินทางทีเดียว สิ่งที่จะเตรียมไปก็คือสิ่งของต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ศาสนา เช่น หนังสือคำสอน, หนังสืออื่นๆ, รูปภาพ, รายงาน, จดหมายเหตุ, หนังสือนั่ง, เครื่องยาต่างๆ, สะเปียงอาหาร, ของใช้ในระหว่างทาง, คนกริ้ว, คนใช้, ม้า, เกวียน, กับเครื่องนุ่งห่ม และสิ่งของที่จำเป็นอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ต้องตระเตรียมเป็นการใหญ่นานอยู่

นอกจากนี้ในการไปครั้งนี้ ข้าพเจ้ามีคนใช้อย่างสนิทชิดเชื้อซึ่งเป็นคนไทย ชาวเชียงรายไปด้วยอีกคนหนึ่งชื่ออ้ายฟู

เวลาเช้า วันที่ ๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) พวกเราได้ถูกขังยกกองเดินทางจากบ้านของข้าพเจ้าที่จังหวัดเชียงรายซึ่งอยู่ฝ่ายเหนือในสยาม ในระหว่างเดินทางตลอดเวลา ๒ เดือนครึ่ง ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมสถานมิสชันรีต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในดินแดนทางตะวันออกในพม่า

ความมุ่งหมายข้อแรก ก็คือจะไปที่จังหวัดแก๊งตุง (คือเชียงตุง แต่อังกฤษเรียกว่า Kengtung) อันเป็นเมืองหลวงและมีชื่ออย่างเดียวกับชื่อของมณฑลหรือแคว้นนั้น คือแคว้นแก๊งตุง* (Kengtung State เราเรียกว่าแคว้นเชียงตุง) ชื่อเมืองและคนพื้นเมืองนั้น หาใช่พม่าไม่ เป็นชื่อไทย, คนพื้นเมืองก็เป็นชาติไทย, ภาษาและขนบธรรมเนียมก็เป็นไทย, เป็นเชื้อสายของชนที่พูดภาษาเดียวกันกับชนที่อยู่ทางฝ่ายเหนือในสยาม ถึงแม้ชนที่อยู่ ณ เขตต์แขวงของแคว้นแก๊งตุง (เชียงตุง) ผู้ไม่ใช่ไทย

* เป็นของอังกฤษ อยู่ในพม่าเหนือ.

ก็หาใช้ชาติพะม่าไม่, แต่เป็นชาติชาวเขาที่ไม่มีหนังสือของตัวเอง แผนที่การปกครอง
ที่ประเทศมหาอำนาจได้ทำขึ้นในระยะ ๒๐-๓๐ ปีที่ล่วงมา^๕ ก็ทำขึ้นอย่างรู้สึกว่าคุณ
เป็นมหาอำนาจ เพราะเห็นได้ชัดว่า การรวมเอาแคว้นแก้งตุงเข้าเป็นประเทศพะม่า
ด้วยนั้น หาได้คิดถึงเชื้อสายของชาติและจำกัดอาณาเขตที่เป็นเจ้าของของชนพื้นเมือง
ไม่ แม้พวกมิชชันนารีที่ประจำอยู่ทางตะวันออกในพะม่าก็ไม่ใช้สำหรับสั่งสอนชนชาติพะม่า
แต่สำหรับสอนชนชาติไทยในพะม่า ซึ่งเป็นชนชาติเดียวกับชาวชนที่อยู่ทางฝ่ายเหนือ
ในสยาม!

จังหวัดแก้งตุงซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นแก้งตุง (เชียงตุง) ตั้งอยู่เยื้องไปทาง
ตะวันตก ๒-๓ ไมล์ เป็นเส้นตรงเหนือขึ้นไปจากจังหวัดเชียงราย แต่หนทางที่จะไป
นั้น ต้องอ้อมไปทางตะวันออกก่อน แล้วจึงวกกลับมาทางตะวันตก เหตุฉะนั้นถ้าเดินทาง
จากจังหวัดเชียงรายจะเสียเวลา ๑๐ หรือ ๑๑ วันจึงจะถึงจังหวัดแก้งตุง. การวัดหรือ
กำหนดระยะทางนั้น ตามที่คนทางแถบนี้ใช้กัน กำหนดด้วย "เวลา" ไม่ใช่กำหนดด้วย
"ไมล์" หรือ "เมตร" อย่างอังกฤษหรือสยาม. แต่ถ้าเป็นทางสั้น ๆ เช่น ระยะทาง
ระหว่างหมู่บ้าน เขากำหนดกันเป็น "ชั่วหม้อข้าวเดือด" ก็หม้อ. แต่ถ้าเป็นระยะทาง
ไกล ๆ กำหนดเป็น "วัน" แต่การเดินทางต้องเดินด้วยเท้าไปตามทางที่ไม่ใช่ภูเขาและตาม
กำลังของคนปานกลางที่สามารถเดินได้ เพราะฉะนั้นระยะทางจากจังหวัดเชียงรายไป
จังหวัดแก้งตุง ซึ่งกำหนดด้วยกำลังของคนเดินเป็นจำนวน ๑๑ วัน.

แต่ครั้งก่อน การเดินทางไปจังหวัดแก้งตุงมีอยู่ ๒ ทาง ซึ่งต้องข้ามภูเขา
ทั้งนั้น เมื่อ ๒-๓ ปีล่วงมาแล้ว, สอบว่า (Sawbwa คือเจ้าฟ้าเชียงตุง) ผู้เป็นใหญ่
ในแคว้นแก้งตุงอยู่ใต้อำนาจของผู้กำกับราชการอังกฤษ ได้ทำทางขึ้นใหม่เป็นทางที่ ๓
และทางนี้ทางเดียวเท่านั้นที่ไม่ต้องข้ามภูเขา ภูมิประเทศเหล่านี้อยู่ด้านตะวันออกของ
แม่น้ำสาละวิน (Salween) พื้นที่ส่วนมากเป็นเนินและเป็นพืดเขา ซึ่งต่อเนื่องมาจากภูเขา
หิมาลัยในอินเดีย จึงทำให้เกิดเป็นแม่น้ำลำธารเป็นอันมาก ในดินแดนบนลุ่มแม่น้ำ-
ลำธารเหล่านี้ มีชนชาติไทยตั้งบ้านเรือนอยู่ทั่วไป แต่ตามเนินเขามีชนชาวเขาอาศัยอยู่
เป็นแห่ง ๆ, ที่จริงชนชาติไทยมีจำนวนมากกว่าชนชาวเขามากนัก แม้ภูมิประเทศ

ในแถบนี้จะเป็นเนินเขามากกว่าพื้นที่ราบกึ่งที่ ซึ่งประมาณว่าเป็นภูเขาเสีย ๑๕ ส่วน เป็นที่ราบแต่ส่วนเดียวเท่านั้น ถึงกระนั้นในพื้นที่เหล่านี้ยังมีหนทางยาวที่ไม่ต้องขึ้นเขา หรือข้ามเขาเลย. หนทางชนิดนี้ถ้าจะสร้างทางรถไฟแล้ว ก็สร้างตามทางเกวียนหรือ ทางต่างนั่นเอง คือจากจังหวัดลำปางถึงเชียงราย และจากเชียงรายถึงแก่งคุด (เชียงตุง) ถ้าสร้างทางรถไฟต่อจากจังหวัดลำปางผ่านจากจังหวัดเชียงราย เมื่อเข้าเขตต์เชียงตุงจึง สร้างตามทางที่สอบวา (เจ้าฟ้าเชียงตุง) ได้ทำขึ้นใหม่ ระยะทางเพียง ๓๐๐ ไมล์เศษ เท่านั้น และการก่อสร้างก็คงสะดวก เพราะไม่ต้องข้ามเขา แต่ต้องสร้างเลียนตาม ลำธารซึ่งมีภูเขาขวางอยู่.

ถ่านไฟของสยามได้ขยายออกไปถึงจังหวัดแก่งคุด (เชียงตุง) คงทำให้สินค้า ของประเทศจีนที่บรรทุกมาโดยทางเกวียนเจริญขึ้นมาก เพราะจังหวัดแก่งคุดเป็นที่ ประชุมการค้าขายแห่ง ๑ และเป็นศูนย์กลางของทางเกวียนที่มาจากภาคต่าง ๆ โดยรอบ เช่น จากมณฑลยูนนาน ผ่านแก่งคุดไปจังหวัดเชียงรายและจังหวัดลำปางในสยาม, ไปยัง จังหวัดมระหมั่ง จังหวัดมันตะเล และจังหวัดร้างกุงในพม่า. ในปัจจุบันนี้สินค้าในแถบ นี้ยังไม่เจริญแพร่หลายเพราะทางคมนาคมยังไม่ดี ถ้ามีทางรถไฟแล้ว คงทำให้พื้นที่ ในแถบนั้นเจริญขึ้น และทรัพย์สินโดยธรรมชาติที่ยังไม่เป็นประโยชน์ก็จะทำให้เกิดเป็น สินค้าแพร่หลายมากขึ้น เช่นเหมืองแร่ต่าง ๆ, ไม้สัก, น้ำมันดิน, ยาง เป็นต้น ทั้งพื้นที่ ในลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ก็กว้างใหญ่ก็ประกอบด้วยดินอันอุดมดี พืชพรรณขึ้นไต่กองงาม ก็จะมี ผู้ทำให้เป็นประโยชน์มากขึ้น และตามเนินเขาก็จะเป็นที่เลี้ยงสัตว์ได้ดีด้วย. ถ้าทาง-คมนาคมสะดวกแล้ว คงมีตลาดใหญ่เกิดขึ้นและสามารถไปติดต่อกับตลาดของโลกได้ เหตุฉะนั้นกุสโลบายที่คิดสร้างทางรถไฟจึงเป็นเครื่องเพิ่มพูนความสมบูรณ์ของท้องที่ได้ อย่างดี และรถไฟไม่ใช้จะเป็นประโยชน์แก่ชนชาติไทยในท้องที่เหล่านี้เท่านั้น ยังเป็น ประโยชน์แก่ท้องที่อื่น ๆ ต่อไปอีกมาก เพราะรถไฟคงไม่หยุดแต่เพียงจังหวัดแก่งคุด คง-จะไปติดต่อกับรถไฟในประเทศจีน ซึ่งคงจะต้องสร้างต่อไป และทางเกวียนต่าง ๆ ก็จะมา สู่ทางรถไฟนี้ และคนชาติไทยในประเทศจีนก็คงจะรู้จักติดต่อกับชาติไทยทางฝ่ายใต้ ผู้เป็นเชื้อชาติเดียวกัน.

ข้าพเจ้าได้มาถึงจังหวัดแก้งตุ้งเมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) รวมเป็นเวลา ๑๑ วัน นับตั้งแต่ออกจากจังหวัดเชียงรายได้ในสยาม ต่อเนื่องไปข้าพเจ้าได้พักอยู่ที่จังหวัดแก้งตุ้งและจัดทำกิจการต่างๆ ให้เรียบร้อย และทำความสมาคมกับข้าราชการในจังหวัดนั้น. วันที่ ๒๐ มกราคม ข้าพเจ้าได้ไปหาและเยี่ยมเยียนข้าราชการที่เป็นคนพื้นเมืองในจังหวัดนั้นหลายคนโดยความชักนำของชาวอังกฤษในเมืองนั้นเพื่อความคุ้นเคยต่อไป. เขาเหล่านั้นได้ต้อนรับข้าพเจ้าโดยฉันทมิตร และช่วยเหลือข้าพเจ้าตามแต่จะทำได้ ส่วนข้าราชการที่เป็นชาวอังกฤษทุกคนได้แสดงความกรุณาและช่วยเหลือข้าพเจ้ามาก เพื่อนของข้าพเจ้าที่เป็นชาวอังกฤษได้กระชั้นกระชิดให้ข้าพเจ้ารับหนังสือจากเขา คือ หนังสือเรื่องมณฑลยูนนานของจีน ซึ่งทางราชการฝ่ายอังกฤษได้พิมพ์ขึ้นเป็นฉบับหลังที่สุด หนังสือเล่มนี้แสดงที่ภูมิประเทศและแผนที่แสดงชนชาติที่อยู่ในท้องถิ่นด้วย ผู้แต่งหนังสือเล่มนี้ คือนายพันตรี เอช. อาร์. เดวีส์ (H.R. Davies) แห่งกองทหารบกที่ ๕๒ อ็อกสฟอร์ดเชอร์ ผู้ที่ได้พยายามหาความรู้และเก็บสถิติต่างๆ และเรื่องราวในมณฑลยูนนานเป็นเวลานาน ให้ชื่อว่า "ยูนนาน, คือลูกโซ่ในระหว่างอินเดียกับยางซี" (Yunnan The Link between India and the Yangtze).

ภายหลังเมื่อพักอยู่ในจังหวัดแก้งตุ้งเป็นเวลานาน และตระเตรียมจะเดินทางต่อไป, หากนใช้ใหม่ และจัดแลกเงินรูปเป็นเงินเหรียญฝรั่งเศส แล้วก็เริ่มออกเดินทางจากจังหวัดแก้งตุ้ง อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นแก้งตุ้งเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) และพักนอนแรมมาในแคว้นแก้งตุ้ง และแวะเยี่ยมเยียนตามหมู่บ้านชนชาติไทยที่กลับใจมาถือศาสนาคริสต์หลายแห่ง จึงได้ชักย้ายอยู่.

เวลาบ่ายวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) มาพักอยู่ที่ปลายเขตแดนของแคว้นแก้งตุ้ง เพื่อรอรับหนังสือเดินทาง เมื่อได้รับหนังสือเดินทางแล้ว วันรุ่งขึ้นก็เตรียมการจะข้ามพรมแดนเข้าไปในเขตต์จีน การขอหนังสือเดินทางนั้น ข้าพเจ้าได้ยื่นเรื่องราวต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในแคว้นแก้งตุ้ง ผ่านสำนักงานของเซอร์ยอชสก็อตต์ ผู้สำเร็จราชการภาคใต้แห่งแคว้นเงี้ยว (Southern Shan States) ถึงสำนักงานปลัดมณฑลของพะม่าที่จังหวัดร่างกุ้ง (Rangoon) เมื่อถูกต้องตามระเบียบ

ราชการของสำนักงานทั้ง ๓ นั้นแล้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดร่างกิ่งจึงโทรเลขถึงกงสุลอังกฤษที่จังหวัดยูนนานฟู (อยู่ในมณฑลยูนนาน) ให้ออกหนังสือเดินทางให้ เขาได้ส่งหนังสือเดินทางให้ เขาได้ส่งหนังสือนั้นมาโดยทางไปรษณีย์จากจังหวัดยูนนานฟู ถึงเจ้าพนักงานถึงเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองในจังหวัดเก็งตุงแล้วเขาจึงได้ให้บุรุษไปรษณีย์พิเศษถือมาส่งข้าพเจ้า ซึ่งคอยอยู่ที่พรมแดนระหว่างพะม่ากับจีน. หนังสือเดินทางที่ออกให้ข้าพเจ้านั้นก็เช่นเดียวกับที่ออกให้แก่คนในบังคับของอังกฤษ และการที่เขาออกให้แก่คนของรัฐบาลอื่น ซึ่งเป็นคนชาวด้วยกันนั้น ก็แสดงให้เห็นความเอื้อเฟื้ออย่างสูง ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณเขาเป็นอันมาก. แบบฟอร์มหนังสือเดินทางนั้นเป็นหนังสือจีน แต่ล่ามได้แปลให้ข้าพเจ้าฟังว่า อนุญาตให้ข้าพเจ้าเดินทางไปในที่ใด ๆ ได้โดยสะดวกในเวลาปี ๑ ตลอดมณฑลทั้ง ๓ ของจีน คือมณฑลยูนนาน, กวางซี และกวางตุ้ง. เจ้าพนักงานจีนไม่มีอำนาจจะขัดขืนหรือหน่วงเหนี่ยวให้ชักช้าด้วยประการใด ๆ อาจซื้อสิ่งของเครื่องใช้และทำกิจการต่าง ๆ ได้ทั้งสิน. นอกจากนั้นเจ้าพนักงานจีนจะขัดขวางหรือหน่วงเหนี่ยวคนใช้หรือคนที่ไปกับข้าพเจ้านั้นไม่ได้.

เวลาบ่ายแห่งวันรุ่งขึ้น ก็วันที่ ๒๕ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) พวกเราได้พากันข้ามพรมแดนที่หลักเลขที่ ๕๗ ซึ่งเป็นหลักปักปันอาณาเขตระหว่างพะม่ากับจีน และเข้าไปพักแรมคืนในแดนมณฑลยูนนานแห่งประเทศจีนต่อไป.

บทที่ ๓

ไทยที่ถอยพุทธศาสนาในมณฑลยูนนาน*

เมื่อข้าพเจ้า (หมอดักด) ข้ามพรมแดนพม่าเข้าไปในแดนจีน เมื่อเวลาบ่ายวันที่ ๒๕ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) นั้น นึกกระหึ่มใจที่เข้ามาในแดนอันเป็นที่อยู่ของชนชาติไทยที่ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้. ที่จริงแม้จะเป็นแดนจีน ก็ยังห่างจากจีนที่ชนชาติจีนตั้งภูมิลำเนาอยู่เป็นอันมาก.

บ้านลาว (Ban Lao) เป็นถิ่นแรกที่ได้พักแรมคืนในแดนจีนเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ในหมู่บ้านนั้นผมชื่อว่าสามทวน (Sām Tūan) หมู่บ้านในตำบลนี้มีลักษณะอย่างเดียวกับหมู่บ้านของชาวเขา (คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนินเขา) อยู่ห่างจากทางหลวงไม่สู้ไกลนัก. ชนชาติสามทวนสืบเชื้อสายมาจากชาติมอญ-เขมร (Mon-Khmer) การที่ได้ชื่อเป็นครั้งชาติเช่นนั้น ก็เพราะเชื้อสายของชนชาติทั้ง ๒ นั้นผสมกัน คือชาติมอญที่อยู่ในตอนใต้ของพม่าหรือตะวันตกของสยาม ผสมกับชาติเขมรในอินโดจีนของฝรั่งเศส. ท่านเซอร์ยอชสก็อตต์ได้กล่าวถึงชนพวกนี้ว่า เมื่อนายโฟเบสและนายกาเนียร์ได้สืบสวนหลักฐานต่างๆ แล้ว มีความเห็นร่วมกันว่า ต้นชาติของชาติมอญ-เขมรนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ทางประเทศนี้ทั่วไป คือตั้งแต่ดินแดนลุ่มแม่น้ำอิระวดีในพม่าตลอดไปจนกระทั่งตกทะเลจีนและอ่าวสยาม ต่อมาภายหลังชาตินี้ได้ถูกตัดขาดออกเป็นคนละพวก โดยมีชนชาติไทยที่ยกรกลงมาจากเหนือและมาถือเอาเป็นที่อยู่เสียแต่ส่วนภาษาของชนชาติเหล่านี้ เขากล่าวว่าพูดภาษาค้ายกัน.

แท้จริง ชาติสามทวนนั้นสืบเชื้อสายมาจากชาติว่าปะลอง (Wa Palaung) ซึ่งเป็นมอญ-เขมรพวกหนึ่ง ข้าพเจ้าเองยังได้เคยพบชนชาตินี้ในแดนจีนบ่อยๆ

* พลเมืองของมณฑลยูนนานมี ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ กวางซี ๕,๐๐๐,๐๐๐

เช่นเดียวกับที่พบในพม่า, สยาม, และแคว้นลาวของฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของสยาม. คนเหล่านั้นโดยมากไม่มีหนังสือของตัวเอง จึงไม่มีการศึกษาอย่างเดียวกับชนชาติขมุในแคว้นลาวของฝรั่งเศสและชาติว้า* ชาวป่าในพม่า เป็นต้น แต่ชาติว้าปะลองบางพวกมีการศึกษาอยู่บ้าง คือรู้จักหนังสือ เช่นพวกเสนจัน (Sen Chun) สามท้าว (Sām Tao) และสามทวน (Sām Tūan) ที่กล่าวนี้. แต่เดิมทีเดียวพวกเหล่านี้เป็นชาติว้าที่เป็นป่าเถื่อน แต่เพิ่งมาพบพุทธศาสนา และถือพุทธศาสนาเมื่อประมาณ ๖๐๐ ปี หรือกว่ามาแล้ว ตามที่พุทธศาสนาแผ่ไปถึง.

ชาติสามทวนนั้นอยู่ปะปนกับชาติลื้อ (Lu) ซึ่งเป็นไทยพวกหนึ่ง ใช้หนังสือไทย (ลาว) และถือพุทธศาสนาลัทธิยาน (คือลาวยวนซึ่งเป็นชาวเชียงใหม่) พุทธศาสนา ลัทธิยานมีลักษณะต่างกับลัทธิพม่าอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งต่างกับลัทธิสยาม—เขมร นอกจากนั้นยังพูดภาษาลื้อได้ดี เพราะคล้ายกับภาษาว้าซึ่งเป็นภาษาของตนเอง แต่เสียงพูดของภาษาลื้อต่างกับเสียงของชาวเชียงใหม่และลำปาง การออกเสียงสูงต่ำอย่างหนึ่ง กับประเพณีที่เขาประพฤติกันในท้องถิ่นอย่างหนึ่ง จะเพาะ ๒ อย่างนี้เท่านั้นที่ต่างกัน นอกจากนั้นไม่มีอะไรจะต่างกันเลย เพราะฉะนั้นชนชาติสามทวนนี้จึงเหมือนกับชนชาติยวน (ชาวเชียงใหม่) ที่ถือพุทธศาสนาที่ข้าพเจ้าได้พบแทบทุกแห่ง การที่พวกเราเข้าไปอยู่ในตำบลบ้านลาวนั้นตลอดคืนก็ได้รับความสะดวกเท่ากับเข้าไปพักอยู่ในระหว่างชนชาติไทยโดยกำเนิดเหมือนกัน คนที่เป็นหัวหน้าหมู่บ้านนั้นเป็นคนว่องไวได้เอื้อเฟื้อรับรองตามสมควร ข้าพเจ้าได้สนทนากับเขาและทงข้อความสำคัญ ๆ ไว้ให้เขาสองสามอย่าง

บ้านลาวนั้นตั้งอยู่ในแขวงของแคว้นหลวง (Löug Circle) ซึ่งรวมอยู่ในสิบสองปันนา* (Sip Sawng Pannā) บ้าน หมายความว่า ตำบลหมู่บ้าน ลาว เป็นชื่อของตำบลโดยจะเพาะ แคว้นหลวงตรงกับคำว่า เมืองหลวง (Möng Löng หรือ Müang

* พวก “ว้า” คงเป็นชาวป่าพวกหนึ่ง คงไม่ใช่พวกเดียวกับ “ละว้า”

ในสยาม

* หนังสือบางเล่มเขียนว่าสิบสองปันนา

Lüang) เมืองหลวงและแคว้นหลวงนั้นมีเนื้อที่กว้างขวางพร้อมทั้งคนที่อยู่ในเนื้อที่นั้นด้วย แคว้นนั้นยังแยกเป็นจังหวัดและตำบลอีก มี ๘๖ จังหวัดด้วยกัน อย่างเดียวกับ แคว้นเก็งตุง (เซียงตุง) (ซึ่งได้ผ่านมาแล้ว เมืองหลวง (Möng Löng) เป็นจังหวัด สำคัญของสิบสองพันนา (สิบสองพันคือหมื่นสองพัน นาคือท่งนา)

เหตุไต่ถินฐานเดิมของชาติคือ ซึ่งเป็นไทยสาขาหนึ่งของชาติอัยลาว (Ai Lao) อันใหญ่โตนั้นจึงมีชื่อว่า "สิบสองพันนา" ความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า แต่ครั้งโบราณ อาณาเขตที่เหล่านี คงแบ่งออกเป็น ๑๒ มณฑล และมณฑล ๑ มีเนื้อที่นา ๑๐๐๐.

วันรุ่งขึ้นในเวลาเที่ยง ข้าพเจ้าเข้าไปในเมือง มีผู้ว่าราชการสาทรชาติประจำอยู่ เรียกว่าเจ้าเมือง (Chao Müang) ซึ่งหมายความว่า เป็นเจ้าของของจังหวัดนั้น นอกจาก ตำแหน่งเจ้าเมืองซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของจังหวัด ยังมีตำแหน่งสูงต่ำเป็นลำดับกัน เรียกว่าผู้หมั้น ผู้แสน หรือเจ้าพญา แต่เจ้าเมืองของจังหวัดนั้นมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่าเจ้าพญา เพราะเป็นจังหวัดใหญ่จึงต้องมีชื่อให้สมกับเกียรติยศของเขา ในจังหวัดคือ ทุกจังหวัดมีเจ้าหน้าที่เป็นพนักงานสำหรับช่วยเหลือผู้เดินทางชาวต่างประเทศ นอกจากไทยด้วยกันด้วย ภาษาลือเรียกตำแหน่งนี้ว่าพ่อเมือง (Paw Möng) เมื่อเวลาที่ ข้าพเจ้าเข้าไปในเมืองนั้นแล้ว คนขับเกวียนซึ่งเป็นลูกจ้างของข้าพเจ้าได้นำให้ลงผิด โดยไปพัก และแก้ลาออกพักที่ข้างตลาด แล้วไปเที่ยวซื้ออาหารรับประทาน หาได้ เข้าไปหาพ่อเมืองขอความช่วยเหลือไม่ เลยทำให้พวกเราไม่ได้รับความช่วยเหลือ อันเป็นหน้าที่ของเขา ด้วยเหตุนี้จึงได้ออกเดินทางต่อไปโดยไม่ได้รับความช่วยเหลือ แนะนำตามสมควร จนกระทั่งมาถึงนครสิบสองพันนาอีกหลายวัน คราวนี้ข้าพเจ้า หาได้ลืมไม่ ได้ไปหาพ่อเมือง แล้วพ่อเมืองพาไปหาเจ้าพญาซึ่งแกต้องรับประทาน อาหารเสียก่อนแล้วจึงออกมาต้อนรับข้าพเจ้า เจ้าพญาผู้เป็นเจ้าเมืองนี้มีธรรมาศัยดี รับจะช่วยเหลือพวกเราตามที่เราปรารถนา

เจ้าพญาและผู้อื่นในจังหวัดนั้นยังคงจำได้ว่า เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) หมอแม็กกิลวารีและเรเวอเรนต์ เออร์วิน มิสซันรี ชาวอเมริกัน ได้เคยมาที่จังหวัดนี้ ครั้งหนึ่ง เจ้าพญามีใจดีมากได้เชิญให้ข้าพเจ้าพักและเทศน์สั่งสอนชาวเมือง ข้าพเจ้า

ได้แจกหนังสือคำสอนที่เป็นภาษาไทย ๓๐๐ เล่ม ซึ่งออกจะมากสักหน่อย แต่ข้าพเจ้าหาได้หยุดพักค้างคืน ณ ที่นั้นไม่ เพราะระยะทางที่จะไปต่อไปยังไกลมาก และไม่ทราบจะว่าไกลเท่าใด และจะถึงฤดูฝนเสียก่อนที่จะเดินทางตลอด เพราะฉะนั้นเมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วจึงเดินทางต่อไป

แคว้นหลวงนั้นก็เหมือนกับจังหวัดของไทยอื่น ๆ คือตั้งอยู่ในที่ราบ แต่ก็ได้พบหมู่บ้านชาวเขาที่ไม่ใช่ไทยหลายแห่ง พื้นที่เป็นทุ่งราบกว้าง ยาวประมาณ ๒๐ ไมล์ และเป็นพื้นที่สมบูรณ์ยิ่งสมดังที่หม่อมแม็กกิลวารีได้กล่าวไว้ในรายงานของเขา เรามาถึงสถานที่ก่อด้วยหินแห่ง ๑ ในจังหวัดนั้น และตามระยะทางที่ผ่านก็มีหมู่บ้านงาม ๆ หลายแห่ง ชนชาติลื้อในทุ่งราบนี้มีรูปร่างสูงใหญ่และสะอาด ข้าพเจ้าทราบว่าคุณนั้นไม่มีใครสูบฝิ่น รูปร่างของเขา และที่อยู่ของเขาแสดงให้เห็นว่าสุขสบายมาก ข้าราชการในจังหวัดนั้นบอกข้าพเจ้าว่า มีหมู่บ้านลื้อในจังหวัดนี้ ๗๐ ตำบล หมู่บ้านอะฮ่าหรือก้อ (Ahkā or Kaw) ๒๐ ตำบล และมีหมู่บ้านสามทวน (Sām Tūan) หมู่บ้านมุเซอ (Musö) หรือลาฮู (Lahū) หมู่บ้านเย้า (Yao) และหมู่บ้านเมี้ยวหรือเมี้ยว (Miao) ชาติละ ๓ - ๔ แห่ง

เราพักแรมคืนในวัดของตำบลบ้านยางกวง (Bān Yaug Kūang) ซึ่งแปลว่าบ้านหนองใหญ่จนวันรุ่งขึ้นเป็นวันอาทิตย์ วัดนี้เป็นแบบก่อสร้างอย่างเดียวกับวัดของชนชาติลื้อที่เจริญแล้วในทุ่งราบของแคว้นหลวง ในเวลาเช้าข้าพเจ้าไปหาสมภารของวัดนั้น ท่านสมภารได้อาหนังสือไทย (หนังสือลาว) ที่งานในโบสถ์มาให้ข้าพเจ้าอ่าน ทำให้ท่านสมภารรู้สึกพิศวงมาก ในเวลานั้นข้าพเจ้าได้ยินท่านสมภารพูดกับพระลูกวัดว่า “น่าประหลาดนัก ชาวต่างประเทศไม่ใช่แต่พูดภาษาลื้อได้เท่านั้น ยังอ่านหนังสือลื้อออกด้วย!” ไม่ช้าท่านสมภารก็ส่งภาษาลื้อถามข้าพเจ้าต่างๆ แล้วข้าพเจ้าได้ให้หนังสือไทย (ลาว) ของข้าพเจ้าแก่สมภาร ๓ เล่ม และแถมให้อีก ๒ - ๓ เล่ม สำหรับแจกชาวบ้าน ข้าพเจ้าขยายรูปภาพงาม ๆ ให้ดู และเปิดทึบเสียงที่ข้าพเจ้ามีไปด้วยนั้นให้ฟัง มีสมภารพระลูกวัดและชาวบ้านมาล้อมดูกันแน่น ข้าพเจ้าเห็นได้โอกาส

จังหวัดสงขลาอยู่ประมาณ ๒ ชั่วโมง นอกจากนั้นหัวหน้าของตำบลนั้นมาหาและสนทนากับข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าได้ออกเดินทางมาพักที่ตำบลขัวสูง (Ban Khōa Sūng) ในคืนวันที่ ๒๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) บ้านขัวสูง หมายความว่า บ้านสะพานสูง, ได้พบปะสนทนากับพวกที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น พอดตกกลางวันที่พื้นที่เขตต์ของแคว้นหลวงเข้าไปในเมืองหลวงของสิบสองปันนา. ชื่อเมืองหลวงของแคว้นนี้ว่าเชียงรุ่ง (Chieng Rūng) แต่แผนที่อังกฤษเรียกว่า 'แก้งฮุง' (Keng Hūng) พวกเราต้องขอเข้าพักในวัดอีก. คนชาติลื้อในตำบลขัวสูงเกือบทั้งหมด ไม่ว่าชายหญิงหรือเด็กผู้ใหญ่ได้พากันมาฟังหีบเสียงซึ่งเขาไม่เคยได้ยิน จนกระทั่งข้าพเจ้าต้องหนี. ชาวบ้านแถบนี้หลายคนยังจำได้ถึงครั้งที่หม่อมแม็กก็ลวาร์กับเรเวอเรนค์เออร์วิน ได้มาที่นี้เมื่อ ๗ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้าไม่เคยคิดว่า พวกนี้จะมีความตื่นเต้นที่มีชาวต่างประเทศมาที่นี้ ข้าพเจ้าได้แจกหนังสือให้พอสมควร ต่อรุ่งขึ้นวันที่ ๒๙ มีนาคม ข้าพเจ้าจึงได้ออกเดินทางมาถึงจังหวัดเชียงรุ่ง ซึ่งเป็นเมืองหลวงใต้ก่อนเที่ยง คราวนี้คนขับเกวียนของข้าพเจ้าได้รู้สึกผิดมาแล้ว ครั้งที่เข้าไปเมืองหลวง (Mōng Lōng) ซึ่งเป็นจังหวัดสำคัญของสิบสองปันนาที่แล้วมา จึงตรงเข้าไปยังบ้านพ่อเมืองที่เดียว แต่เผอิญตัวพ่อเมืองไม่ได้อยู่แต่ภรรยา ในขณะที่ภรรยาของพ่อเมืองได้แสดงตัวว่า เขาจะจัดการให้ข้าพเจ้าได้รับความสะดวกตามที่ข้าพเจ้าต้องการ.

พ่อเมืองมีตำแหน่งเป็นพญา ส่วนผู้เป็นใหญ่ในสิบสองปันนานั้น มีตำแหน่งเป็นเจ้าฟ้า (เจ้าแห่งฟ้า) ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งของผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ ตำแหน่งเจ้าฟ้านอกจากใช้ในสิบสองปันนายังมีในที่อื่นอีก คือสอวาของแก้งตุง (เจ้าฟ้าเชียงตุง) สอวาของผู้ครองจังหวัดเงี้ยวเล็ก ๆ ทั้งหมด และในแคว้นเงี้ยวฝ่ายตะวันตกของพะม่าทางแม่น้ำสาละวิน (Salween) ก็เรียกว่า 'เจ้าฟ้า' ทั้งนั้น.

เจ้าพญาพ่อเมืองได้เรียกลามาให้อ่านหนังสือเดินทางเป็นภาษาจีนให้เขาฟัง ดูเขารู้สึกขมขื่นรีบไปหาเจ้าพนักงานให้เตรียมการรับรองพวกเรา และพาข้าพเจ้าไปหาเจ้าฟ้า.

เจ้าพนักงานได้ออกหนังสือเป็นภาษาไทยให้ฉบับหนึ่ง ซึ่งมีข้อความอย่างเดียวกับภาษาจีน. ตามหนังสือนั้นบอกให้ทางราชการช่วยเหลือ และให้คนใช้ตามส่งด้วย ๔ คนจนกระทั่งถึงจังหวัดสุมาตรา (Suzmao) และให้พักอาศัยได้โดยไม่ต้องเสียเงินค่าอะไร. นอกจากนี้ เจ้าพนักงานยังอนุญาตให้ข้าพเจ้าลอบซื้อจังหวัดต่างๆ ที่จะผ่านไป ๒๘ จังหวัด ซึ่งมีจังหวัดเชียงรุ่งเป็นเมืองหลวง. จังหวัดที่อยู่ในสิบสองปันนาเดียนอยู่ทางดินแดนปากตะวันตกของแม่น้ำโขง ๑๕ จังหวัด อยู่ทางปากตะวันออก ๑๓ จังหวัด แต่เดิมปากตะวันออกมี ๑๕ จังหวัด ภายหลังฝรั่งเศสได้ตัดเอาไปเป็นของตนเสีย ๒ จังหวัด. จังหวัดทั้ง ๓๐ จังหวัดนี้ ทำให้เป็นของชนชาติลื้อทั้งหมดไม่ และในแคว้นเชียงตุงก็มีจังหวัดลื้ออยู่เหมือนกัน เช่น จังหวัดยอง (Yawng), ลูโอ (Láie), ยู (Yā) เสน, (Len) และอื่นๆ และในเวลาฝรั่งเศสยังได้กันเอาไปเป็นอาณาเขตต์ของตนเสียอีกหลายจังหวัด นอกจากจังหวัดทั้ง ๒ ของสิบสองปันนาที่กล่าวมาแล้ว.

ในวันนั้นเจ้าฟ้าเชียงรุ่งได้มาหาข้าพเจ้าเป็นครั้งแรก และร้องขอให้เปิดหีบเสียงให้ฟัง ข้าพเจ้าก็กระทำตาม ข้าพเจ้าไม่ได้ไปเที่ยวดูบ้านเมืองเท่าไรนักจนเวลาเย็น จังหวัดเชียงรุ่งนี้จะเป็นจังหวัดที่ซ่อนเร้นอยู่ก็ได้ เพราะอยู่กลางป่าและมีภูเขาล้อมเกือบรอบ ข้าพเจ้าได้เห็นบ้านใหญ่แห่งหนึ่งเป็นชนิดหลังคามุงกระเบื้อง คือเป็นวังของเจ้าฟ้า แต่ในเวลาหนึ่งมุดด้วยจาก, รั้วใช้ไม้ไผ่ล้อม. วังนี้เป็นวังร้างซึ่งแต่เดิมก่อด้วยอิฐ และได้ถูกพวกลื้อเมืองพง (Mong Phong) และเมืองลา (Mong Lá) เอาไฟเผาเสียโดยเกิดสู้รบกันขึ้น ซึ่งฝ่ายสิบสองปันนาเป็นฝ่ายมีชัย. ซากสถานที่ที่เหลืออยู่นี้จึงได้เป็นเมืองที่ต้องใช้มุงด้วยจาก. จังหวัดนี้ตั้งอยู่บนค้ำใหญ่แห่งแม่น้ำโขง และมีล้าธารไหลมาบรรจบที่ตรงนี้จากทางทิศเหนือและทิศตะวันออก. เพราะฉะนั้นภาพโดยธรรมชาติของสถานที่นั้นจึงดูงามยิ่งนัก และเป็นแห่งหนึ่งซึ่งชวนให้คิดใจคนที่อยู่นั้นมาก ถึงแม้จะคิดใจมากปานใด ก็คงไม่คิดใจได้ยี่สิบเท่ากับผืนที่เกาะชาวเชียงรุ่งไว้อย่างแน่นอนหา มีผู้บอกข้าพเจ้าว่า ชาวเชียงรุ่งประมาณ ๓ ใน ๔ ที่ตกเป็นเหยื่อของผืนคนคิดผืนในจังหวัดนี้ เมื่อเทียบตามส่วนแล้วมากกว่าจังหวัดอื่นๆ ในจำพวกชนชาติลื้อด้วยกัน ถึงกระนั้นชาวเมืองนี้ยังสำแดงความเป็นมิตรภาพแก่พวกเรา

และอยากฟังเรื่องราวแปลก ๆ ยิ่งกว่าชนชาติลื้อแห่งอื่น ๆ จังหวัดเชียงรุ่งซึ่งเป็นเมืองหลวงของชนชาติลื้อ ข้าพเจ้าเห็นเป็นจังหวัดที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์แห่งหนึ่งเพราะเป็นทำเลที่มีภูเขาเกือบล้อมรอบ แต่ข้าพเจ้ามีเวลาเพียงคืนเดียวที่จะพักอยู่ที่นั่น และข้าพเจ้าตั้งใจว่าเมื่อออกจากที่นั่นแล้วจะไปยังตำบลที่พวกมิสชันรีแต่ก่อนไม่เคยไป จึงได้เดินทางต่อไปถึงจังหวัดเมืองยาง (Möng Yāng) ซึ่งจะถือเอาเป็นที่หยุดพักเป็นครั้งแรก ยกกองและเป็นสถานที่อีกแห่งเดียวที่มีวัดไทยและพระสงฆ์ไทยอยู่ พวกเราได้ไปขออาศัยนอนในวัด พ่อเมืองของจังหวัดนี้ได้เอาใจดูแลข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าไม่มีเวลาไปทำความคุ้นเคยได้เท่าไร พ่อเมืองนั้นบอกข้าพเจ้าว่า ในแถบนี้เป็นหมู่บ้านชนชาติไทยเกือบทั้งหมด คือมีมากกว่า ๓๐ หมู่บ้าน และมีหมู่บ้านที่เป็นชาวเขาเพียง ๘ หมู่เท่านั้น เป็นจังหวัดที่อยู่ข้างจะสนุกและสะอาดด้วย.

ในวันรุ่งขึ้นได้ออกเดินทางต่อไปจนตลอดวัน พื้นที่ในแถบนี้โดยมากไม่มีใครมีภูเขาจึงรู้สึกว่าจะไปได้สบาย. เพื่อประสงค์จะหลีกเลี่ยงเสียจากการเสียเวลาและความลำบากเมื่อถึงที่พัก ในเรื่องอาหารและหญ้าม้า ข้าพเจ้าได้ส่งคนใช้ไป ๒ คนกับหนังสือที่เป็นภาษา ลื้อส่งผ่านไปหาที่และเตรียมการที่จำเป็นไว้ก่อนที่จะไปถึงจึงได้ปลดเปลื้องการชุลมิลกต่าง ๆ ได้มาก. ตำบลที่เราไปถึงนี้เป็นตำบลเล็กๆ ของเมืองลา (Möng Lā) ขึ้นแก่จังหวัดเชียงรุ่ง ชาวชนในตำบลนี้เป็นชาติลื้อซึ่งใช้ภาษาเหมือนกับคนที่มิไจรอัน, มีอิสระและรับแขกดี แต่บางโอกาสก็เป็นคนที่น่ารัง, เพราะเขาไม่ใคร่จะอยากรู้สิ่งแปลกประหลาดต่าง ๆ. เมื่อเราได้เข้าไปในวัด และได้เอารูปภาพต่าง ๆ แขวานไว้ในศาลา พวกลื้อชาวป่าแถบนี้พากันแตกตื่นมาดูกันเป็นอันมาก.

ตำบลที่ชื่อว่าเมืองลานี อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงรุ่งระยะทาง ๒ วัน. ตำบลนี้แม้จะไม่เคยมีหม้อสื่อนศาสนาไปถึงก็ดี แต่การสอนศาสนาสำเร็จได้บ้าง โดยมีคนกลับไปใจมาถือศาสนาคริสต์

วันเสาร์ที่ ๒ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) พวกเรามาถึงจังหวัดที่สุดของชนชาติลื้อ ซึ่งเป็นจังหวัดที่ ๒๕ ในสิบสองปันนา เรียกชื่อว่าเมืองหิ่ง (Möng Ring) หนทางที่มานั้นเป็นภูมิประเทศที่สูงและระยะใกล้ลงมากกว่าที่

ข้าพเจ้าได้เคยเดินมาแล้วในประเทศจีน. ตั้งแต่ออกจากที่พักในเมืองนั้นแล้วต้องบน
 ขนเขาชั้นบนครั้งแรก แล้วจึงถึงถนนที่อยู่บนเทือกเขายืดไป และทางก็สูง ๆ ต่ำ ๆ
 จนกระทั่งในวันที่ ๒ ของการเดินทางจึงได้มาถึงทุ่งราบในจังหวัดเมืองหวัง ทุ่งราบ
 ของเมืองหวังนี้เป็นทุ่งราบที่อยู่บนภูเขาคล้ายป่าหญ้าอันกว้างใหญ่ มีต้นไม้ใหญ่ชุกชุมอยู่
 บ้าง แต่ต้นไม้ใหญ่มีต้นสูงโดดเดี่ยว ต่างกันกับต้นไม้ที่ชุกชุมในที่ราบต่ำแสดงให้เห็น
 ว่า พันธุ์ไม้เคยถูกทำลายล้างสำหรับทำการเพาะปลูกมาแล้ว และทุ่งราบไว้ จึง
 กลายเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ มีแต่พงหญ้าชุกชุมอยู่เต็มไป. ข้าพเจ้าได้เห็นหญิงจีนที่เป็นชาว-
 เขาในที่ราบสูงนี้ ใช้รัศทำให้เล็กอย่างหญิงจีนในเมืองใหญ่ ๆ ของจีน และเห็นเขาออกไป
 ทำการหนักอยู่กลางแจ้งอย่างพวกกุลี ในตำบลบ้านที่พวกจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ข้าพ
 เจ้าได้ผ่านไปนั้น ที่อยู่ของเขาปลูกเป็นโรงอยู่กับพินดิน แยกกันอยู่ห่าง ๆ ไม่ได้รวม
 เป็นหมู่ใกล้ ๆ กันเหมือนพวกล่อหรือพวกที่อยู่ข้างใต้ลงไป.

การที่มาพักในเมืองหวังนี้ ได้พักอยู่ในเรือนที่ปลูกใหม่ของพญาเจ้าเมือง ซึ่ง
 ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณในความเอื้อเฟื้อของเขา พญาเจ้าเมืองบอกแก่ข้าพเจ้าว่า มีหมู่บ้าน
 ของชนชาวเขา ๑๕ หมู่ ในจำนวนนี้เป็นหมู่บ้านไทย ๗ หมู่ หมู่บ้านล่อ ๔ หมู่ และหมู่
 บ้านไทยน้อ (Tai Nü หรือ Tai Nua) ๓ หมู่ หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าไทยเหนือ ไทย
 น้อมีลักษณะอย่างเดียวกับไทยเหนือที่อยู่ตอนเหนือในสยาม แต่ผิดกันที่ไทยพวกนี้ไม่มี
 หนังสือของตัวเอง และเป็นพวกที่อยู่ตอนเหนือในประเทศลื้อ ต่อไปจะเรียกว่า
 'ไทยเหนือ' พวกไทยเหนือ * ที่อยู่ในเมืองหวังนี้เดิมมาจากเมืองบ่อ (Möng Baw) ซึ่ง
 เป็นเมืองของชนขับเกวียนที่ข้าพเจ้าจำมา พญาและเพื่อนของเขาได้บอกข้าพเจ้าว่า
 ที่จังหวัดสุมาตรา (Szumao) ซึ่งครั้งก่อนเป็นเมืองลาหลวง (Möng Lā Long) จังหวัด
 พูเออร์ (Pu-Erh) และเมืองเมน (Möng Men) แต่ครั้งก่อนมีชนชาติไทยอยู่แทนชาติ
 จีนที่อยู่เดียวกันเกือบทั้งหมด บางตำบลที่อยู่เหนือขึ้นไปยังมีชาติไทยผสมคือคนชาติจีน

* ไทยเหนือที่กล่าวถึงและที่จะกล่าวต่อไป ให้หมายความว่า ไทยพวกหนึ่งที่อยู่ตอนเหนือในประเทศลื้อ ไม่ใช่ไทยเหนือที่อยู่ตอนเหนือในประเทศสยาม แต่ที่หมอด็อคเรียกชื่อเหมือนกัน บางทีจะมีลักษณะอย่างเดียวกันกระมัง

มาได้หญิงไทยเป็นภรรยา ลูกที่เกิดมากลายเป็นชาติจีนไป ด้วยเหตุนี้ชนชาติไทยในเมืองจีนนับตั้งล้าน ๆ คนจึงกลายเป็นชาติจีนไปเสีย แต่ในจังหวัดนี้ในเวลานั้นชาติจีนที่จะมาดูคนไทยกลายเป็นจีนไปนั้น ดูเหมือนไม่มีใครมากเท่ากับคนไทยที่อพยพไป แม้การสงครามกลางเมืองของจีน ซึ่งทำให้ทหารจีนผู้ยังไม่แต่งงานนับตั้งพัน ๆ ต้องหยุดระสมกับหญิงไทยก็ดี แต่หาทำให้จำนวนชนชาติไทยลดน้อยลงไม่ กลับจะทวีขึ้นเสียอีก

วันรุ่งขึ้น เมื่อได้ พัก เล็ก น้อย แล้วก็ไต่แควไปยังเมืองราน (Möng Rān) ซึ่งเป็นตำบลที่สุดของชาติลื้อในทางนี้ และเป็นตำบลเล็กแห่ง ๑ ในเมืองลา ตำบลเมืองรานนี้เป็นทุ่งราบ มีหมู่บ้านลื้อ ๓ หมู่ และมีหมู่บ้านชาวเขาล้อมอยู่โดยรอบทุกด้าน เมื่อออกจากหมู่บ้านลื้อนั้นแล้ว ก็ออกเดินทางไปยังเมืองลาหลวง (Möng I ā Löng) ซึ่งจีนเรียกว่าเสเมา (Szemao) เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่บนที่ดอน สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๔๗๐๐ ฟุต (๗๗๒ เส้น) จังหวัดนี้ชนชาติจีนได้มาตั้งถิ่นฐานถือเอาเป็นที่เกิดของคนเสียนานแล้ว และตามทุ่งราบที่อยู่รอบจังหวัดนี้ มีหมู่บ้านชนชาติไทยเหลืออยู่ ๓ หมู่เท่านั้น ชนชาติไทยชอบอยู่ในที่ราบซึ่งต่ำกว่าระดับน้ำทะเล ๔๐๐๐ ฟุต (๓๐ เส้น) ทุ่งนั้น และมักอยู่กันเป็นหมู่ไม่มีใครแตกพวกกันออกไป

นายพันตรี เควส์ และผู้เขียนเรื่องชนชาติไทยที่เป็นชาวอังกฤษและฝรั่งเศส ได้ชี้แจงทางเดินของสินค้าในจังหวัดต่าง ๆ ของมณฑลยูนนานไว้ ซึ่งให้ความรู้ในการเดินทางแก่ข้าพเจ้ามาก นอกจากนี้ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณนายคองจู (D'Anjou) เจ้าพนักงานค่านภาษีชาวฝรั่งเศส กับนายบาโทลินี (Bartoli ni) ชาวอิตาลีที่ได้มีความเอื้อเฟื้อรับรองข้าพเจ้าเป็นอย่างดี เป็นเวลาเกือบ ๒ เดือน ข้าพเจ้าเพิ่งได้ยืมภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาของตัวเอง ทำนุสุภาพบุรุษทั้ง ๒ นี้พูดภาษาอังกฤษดีพอใช้

ครั้งนี้เป็นโอกาสของข้าพเจ้าที่จะส่งข่าวถึงครอบครัวข้าพเจ้าโดยทางโทรเลข ตั้งแต่ออกจากจังหวัดแก๋งตุง (เชียงตุง) มาแล้วเป็นเวลา ๒ เดือนตามที่นัดกันไว้เห็นว่าหม่อมต้อจะอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรีในประเทศสยาม และส่งข่าวไปถึงลูกสาวข้าพเจ้าและถึงเรเวอเรนค์เอकिनกับครอบครัวของเขา จังหวัดเสमानก็อย่างเดียวกับจังหวัดอื่นๆ ของ

จีน มีที่ทำการโทรเลขซึ่งเจ้าพนักงานเป็นจีนและอ่านภาษาอังกฤษได้บ้าง เสียค่าคำ
โทรเลขค่าละเกือบ ๑ เหรียญฝรั่งเศส เนื้อความในโทรเลขมีคำเดียวว่า “สบายดี” ภายหลัง
ข้าพเจ้าทราบว่ามีหม่อมค็อคไม่ได้อยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี แต่โทรเลขนั้นได้ส่งไปยังเพื่อน
ของข้าพเจ้าซึ่งอยู่ที่นั่น แล้วจึงส่งไปยังหม่อมค็อคซึ่งอยู่ที่จังหวัดลำปางในสยาม

นายคองจูได้กรุณาแนะนำข้าพเจ้าถึงการที่ข้าพเจ้าจะเดินทางต่อไป เขาว่าทาง
ที่สะดวกและที่ปลอดภัยนั้น คือเมื่อออกจากจังหวัดเสฉวนไปถึงจังหวัด พูเออ-ฟู (Pū Erh-
fū) แล้ว จากที่นั่นก็แยกออกจากทางหลวงเข้าทางลัดไปยังเมืองบ่อ (Mōng Baw) แล้ว
ไปยังจังหวัด เม่งซู (Mengtzu)* แล้วขึ้นรถไฟจากที่นั่นไปยังจังหวัดยูนนานฟู
(Yūnan-fu) อันเป็นเมืองสำคัญตั้งว่าการมณฑลของมณฑลยูนนาน แล้วขึ้นเกวียน
ไปยังท่าเรือที่แม่น้ำซีเกียง คือ แม่น้ำตะวันตกที่จังหวัดพายเส (Pai Sē) แล้วลงเรือ
สำเภาก็ไปอีก ๒-๓ วันก็ถึงจังหวัดนานิง-ฟู (Nanning-fu) ในมณฑลกวางซี
(Kwangsi) แล้วจึงลงเรือรถไฟต่อไปยังจังหวัดแคนตอน (Canton) ซึ่งเป็นเมืองสำคัญ
ตั้งว่าการมณฑลของมณฑลกวางตุ้ง (Kwangtung) ในระยะทางที่เขาจะให้ข้าพเจ้าขึ้น
ในส่วนสำคัญนั้นลูกท้อโตย่มาก เว้นแต่รายละเอียดยกอื่นต่างจากที่กะนั้น

ข้าพเจ้าไม่มีสำเนา นอกจากไฮโคตซึ่งเป็นชาวไทยเหนือ (Tai Nua) ของเมืองลือ
และเป็นหัวหน้าคนขับเกวียนที่ข้าพเจ้าจ้างมา นอกจากนั้นก็มีตำรวจจีนตามส่งด้วย พวกเรา
เริ่มออกเดินทางเวลาเช้าวันอังคารที่ ๒ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ไปยัง
จังหวัดพูเออ-ฟู

ก่อนไปเราเดินทางผ่านเขตต์ที่ไม่มีหมู่บ้านไทยเลย การที่กะไว้แต่เดิมว่าจะไป
ทำกิจการแผ่ศาสนาเฉพาะแต่จังหวัดที่มีชนชาติไทยเหนือ (Tai Nua) ให้เสร็จภายใน
๑ เดือน แต่โดยเหตุที่ต้องรับหนังสือเดินทางบ้าง และเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้ออกเดินทาง
ช้าบ้าง บัดนี้ปัญหาต่างๆ ได้ผ่านพ้นไปแล้ว เราไม่สามารถจะเดินทางผ่านดินแดนทาง
ฟากตะวันตกของแม่น้ำโขง (ก่อนที่อยู่ในประเทศจีน) แต่เพราะมีเหตุทำให้เห็นว่
การไปเมืองบ่อนั้น เดินทางดินแดนทางฟากตะวันออกของแม่น้ำโขงสะดวกกว่า

* ในแผนที่ The Times Atlas of the world เขียนว่า Mengtze

นอกจากนี้ยังมีบ้านที่คุ้นเคยกันตามทางที่พอจะอาศัยได้อย่างสบาย เมืองบ่อเป็นแค่วันที่ใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุดใน ๔ แคว้นซึ่งคนไทยเห็นด้วยกัน ตั้งอยู่ทางดินแดนพงศตะวันตกนอกของแม่น้ำโขง เป็นโชคที่พวกเราได้เดินทางมาโดยสวัสดิภาพจากจังหวัดพุกเออ-ฟู ต่อไปนั้นจะต้องเดินทางลัดซึ่งเป็นทางเกวียน เป็นเวลา ๙ (วันไม่หยุดเดียวถ้ารวมทั้งหยุดพักที่เมืองบ่อด้วยแล้วจะเป็นเวลา ๑๓ วัน ได้พบหมู่บ้านชนชาติไทยเหนือ (Tai Nua) ตั้งกระจุกกระจายทั่วไปก่อนถึงทุ่งราบของเมืองบ่อกว่า ๒ วัน ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ๑ มีวัดพุทธศาสนา ๑ ชื่อว่าเมือง-เมืองลยา (Mong Mong Lai) เท่าที่ข้าพเจ้ารู้แน่แท้ หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกที่มณฑลยูนนานในเขตไทยเหนือ ก็ตั้งอยู่เยื้องคิวิ ๑๐๑ ของลองติจูดที่ตะวันออกเส้นน้อยและพิกัดกรีของทรอปิคออฟแคนเซอร์ใต้เล็กน้อย อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของทุ่งราบแห่งเดียวกัน ระยะทาง ๒ วัน ลัดหมู่บ้านนี้ไปทางตะวันออก ๑๓ หลากหมู่บ้านซึ่งพูดภาษาไทยเข้าใจแต่ไม่รู้หนังสือ ในหมู่บ้านหนึ่งซึ่งมีชื่อออกเสียงเป็นไทยว่าแม่กะ (Ma Ka) ก็พบคนเราได้สนทนากับชนในหมู่บ้านนั้นและเบ็ดเตล็ดเสียงใต้ฟัง

การเดินทางไปเมืองบ่อนั้น ไม่ได้หยุดพักอยู่ภายนอกที่ตำบลเมืองลยา (Mong Lai) พวกเราได้มาถึงเมืองบ่อก่อนเที่ยงใน วันพุธ ๑๔ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ภูมิประเทศที่ได้เดินมาจากทางตะวันออกเฉียงใต้จนถึงที่นี่ เป็นทางลัดที่ยาวยืดยาวบนลุ่มแม่น้ำ ทั้งภูมิประเทศกึ่งดงและนา และทางที่เดินก็สะดวก ในหนังสือของนายพันตรี เดวิส กล่าวไว้ทางนี้ยาว ๑๒ ไมล์กว้าง ๓ ไมล์ บ่อแปลว่าหลุมใหญ่ การที่เรียกชื่อเมืองและแคว้นว่าบ่อ มาจากคำว่าบ่อเกลือซึ่งมีมากในดินแดนลุ่มแม่น้ำนี้ กลายเป็นสินค้าส่งไปขายตามตำบลและจังหวัดที่อยู่โดยรอบ เมืองบ่อนี้ ผิดกับเมืองลาหลวงซึ่งกลายเป็นเมืองจีนไปแล้ว แต่เมืองบ่อมีชนชาติไทยเป็นส่วนมาก มีคนจีนน้อยที่สุด นี่เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดสงสัยว่า เหตุใดชนชาติจีนจึงไม่พากันมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นนี้ให้มากกว่า หรือบางทีจะเป็นเพราะในที่ซึ่งดินสูงกว่าระดับน้ำทะเล ๓๐๐๐ ฟุต (๒๒๖๖ เมตร) และประกอบไปด้วยควายป่าและอยู่ไม่เป็นสุข ไม้ในตำบลที่มีชนชาติจีนอยู่นั้นก็เป็นคนจีนที่อยู่มาเก่าแก่ ในท้องที่นี้ ข้าพเจ้าทราบว่ามี

วัดไทยอยู่หลายวัด บางวัดก็สร้างเป็นที่ระลึกของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มี มีวัดรวมด้วยกัน ๓๒ วัด แม้ในตำบลนั้นจะมีคนน้อยโดยเหตุที่อพยพไปอยู่เสียที่เชียงตุงมาก ก็ยังไม่แสดงให้เห็นว่ามีชนบทรวมนิยมใกล้ไปข้างจีนนัก เมืองกา (Möng Kā) และเมืองพาน (Möng Pān) ของแม่น้ำโขงนั้นเป็นท้องที่ตอน สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๔๐๐๐ ฟุต (๓๐ เส้น) ดังนั้นเราจึงมาอยู่ในระหว่างชนชาติไทย ซึ่งต่อไปข้างหน้าก็คงเป็นไทยอยู่ตามเดิม

การเดินทางมาจนกระทั่งมาพักในที่นี้ ข้าพเจ้าต้องขอขอบใจอย่างล้นเหลือที่ได้รับความสุขโดยที่เข้าไปอาศัยพักในวัด ไม่มีความเคียดแค้นอย่างใด เจ้าวัดเรียกกันว่า "อาจารย์" ไม่ยอมให้พวกเราพักในโบสถ์ แต่ยอมให้พักนอนที่ศาลาของวัดซึ่งคับแคบไม่ใคร่พอกัน เราก็กหาปฏิเสธไม่ ก่อนที่จะเดินทางออกจากตำบลนี้ ข้าพเจ้าได้จดถ้อยคำของชาวตำบลนี้ได้กว่า ๒๐๐ คำ เลือกเอาแต่คำที่เป็นแบบที่รัฐบาลอังกฤษได้เทียบเคียงภาษาและเสียงต่าง ๆ ไว้ และเลือกเอาคำสามัญที่ใช้กันโดยมากยิ่งกว่าที่จะเอาคำใช้ในศาสนา ถ้อยคำเหล่านี้จะต่างกันประมาณ ๑ ใน ๑๔ จากภาษาที่พวกไทยชาวใต้พูดกันซึ่งข้าพเจ้าคุ้นเคยมาแล้ว แต่ถ้อยคำที่ใช้ในศาสนามีคล้าย ๆ กับถ้อยคำที่ใช้ในศาสนาแห่งอื่น ๆ ในประเทศนี้ เพราะมีผู้บอกข้าพเจ้าว่าพุทธศาสนาในตำบลนี้มาจากแคว้นเชียงตุง เมื่อประมาณ ๒๗๐ หรือ ๒๘๐ ปีมาแล้ว ตามตำนานของแคว้นเชียงตุงที่ข้าพเจ้ามีนั้นว่า พุทธศาสนาในเชียงตุงได้มาจากเชียงใหม่ เมื่อประมาณ ๖๖๐ ปีมาแล้ว หรือราว พ.ศ. ๑๗๕๖ หนังสือทางศาสนาคล้ายสยาม, ลาวของฝรั่งเศส, ซานของอังกฤษ, และไทยจีน

วันพฤหัสบดี ๑๔ เมษายน ในวันนี้มีผู้มาบอกเล่าข้าพเจ้าไม่ต่ำกว่า ๑๒ คนว่ามีวัดพุทธศาสนาตามลัทธิของชาวยวน* และหนังสือยวนแพร่หลายทั่วไปตั้งแต่ตำบลนี้

* คำว่ายวน (Yuan) เป็นคำที่คนชาติอื่นเรียกคนที่อยู่ในตอนเหนือของสยามคือลาวในมณฑลพายัพ. ลัทธิพุทธศาสนาที่แพร่หลายไปในตอนใต้ของจีนทุก ๆ แห่งก็ไปจากพวกยวน พร้อมทั้งแบบก่อสร้างวัด ตัวอักษรและระเบียบอักษรที่ใช้, คำสวดมนต์และถ้อยคำในศาสนาทั้งหมด.

ลงไปจนถึงดินแดนทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวินนั้น พุทธศาสนาเป็นอย่างลัทธิ
 พะม่า และทั้งชนกึ่งพุทธภาษาพะม่าและภาษาเงี้ยวทั่วไป. ผู้บอกข้าพเจ้านั้นมีชื่อว่า
 อาจารย์ยังได้กล่าวต่อไปว่า แม่น้ำสาละวินเป็นเส้นแบ่งระหว่างลัทธิพุทธศาสนาทั้ง ๒
 คือลัทธิพะม่ากับลัทธิยวน นอกจากนั้นยังยอมรับกันทั่วไปว่า เสียงภาษาและคำพูดของ
 ชนที่อยู่ในดินแดนระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวินคล้ายกับภาษายวน แม้ในถิ่นนั้น
 คำพูดกันตามธรรมดาใน ๑๔ คำจะต่างกันเพียงคำเดียวเท่านั้น รวมทั้งคำพูดที่ใช้ใน
 ศาสนาคด้วย ที่เขาเชื่อก็มีเหตุผลดังนี้ คือในถิ่นนั้นไม่มีใครมีชนชาติจีน และความเคยชิน
 ที่เคยได้ยินภาษาจีนและการเรียนภาษาจีนก็ไม่มีใครมี เรื่องก็สมจริงดังความสังเกตของ
 ข้าพเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงเป็นโชคดีของชนชาติไทยเหนือที่ตงภูมิภคานาอยู่นับแต่เชียงตุง
 ตลอดไปจนถึงดินแดนปากตะวันออกของแม่น้ำโขง ทำให้กิจการทางศาสนาที่เราได้
 กระทำไปในระหว่างชนชาติไทยเหนือนั้นสะดวกมากโดยพุทธภาษารู้กันได้ตลอด และ
 หวังว่าการทำกิจเพื่อประโยชน์แก่ชนชาติไทยเหนือที่อยู่ทางดินแดนลุ่มแม่น้ำสาละวิน
 ก็คงสะดวกเช่นเดียวกัน.

วันที่ ๑๕ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) เป็นวันขึ้นปีใหม่ในจุลศักราช
 ๑๒๗๒ ข้าพเจ้าได้เห็นชนในถิ่นนั้นชนทรายมากองไว้ แล้วเอาน้ำพรมเพื่อจะได้ทำรูป
 ให้เป็นจอมได้สะดวกแต่วันวานนี้แล้ว เวลากลางคืนมีฝนตกลง ถึงวันนั้นพวกเหล่านั้น
 จึงพากันก่อเจดีย์ทราย ที่เขาก่ออย่างใหญ่ ๆ นั้น ๕ องค์ และทำกำแพงล้อมมีประตูด้วย
 ถึงแม้การก่อเจดีย์ทรายจะเหมือนเด็กเล่นก็ดี แต่เขาได้ตั้งใจทำและกระทำความเคารพ
 กราบไหว้บูชา เจดีย์ทราย ๕ องค์นั้นประดับด้วยธงและดอกไม้สดงดงาม นอกจากนั้น
 ผู้ชนเหล่านั้นยังพากันตีฆ้องและกลองและเครื่องดนตรีประโคมด้วย กระทำการสมโภช
 และมีการเลี้ยงกันเอิกเกริก. อาจารย์ผู้เป็นเจ้าวัดซึ่งในเวลานั้นคุ้นเคยกับข้าพเจ้าก็มี
 ความเอื้อเฟื้อข้าพเจ้ามาก ได้ชวนข้าพเจ้าให้มีส่วนในการเลี้ยงนั้นด้วย.

ในวันนั้นข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า พระลูกวัดและอาจารย์ได้สวดมนต์ สวดเป็น
 ภาษาไทยมากกว่าภาษาบาลีเสียกว่าครึ่ง. ในขณะที่กั้นมาประชุมกันในงานนี้ ข้าพเจ้า
 มีโอกาสแจกหนังสือให้ แต่จำไม่ได้ว่าได้แจกไปเท่าใด และเปิดหีบเสียงให้ฟังด้วย

บทที่ ๔

ไทยที่ไม่มีหนังสือในมณฑลยูนนาน

เช้าวันจันทร์ที่ ๑๘ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ข้าพเจ้า (หมอบรัดด) ได้เดินทางออกจากเมืองบ่อ (Möng Baw) ซึ่งข้าพเจ้าได้พักอยู่ ๔ วัน, ผู้ที่ไปด้วยในครั้งนั้น นอกจากพวกเราแต่เดิมกับคนที่จะตามไปส่งด้วย ๒ คนนั้น ยังมีชาวไทยเหนือคนหนึ่ง ชื่อ โหนามมะโคต (Hö Nämma Koat) ทำหน้าที่ล่ามภาษาจีนไปด้วย แต่ชาวไทยเหนือผู้นั้นไม่รู้ภาษาจีนเท่าไรนัก แต่จำเป็นต้องใช้ชั่วคราว. ที่จริงล่ามนั้นานๆ จะได้ใช้สักครั้ง ผู้ที่ไม่รู้ภาษาจีนพอเพียงอาจได้รับความดูหมิ่นจากเจ้าพนักงานจีนก็ได้.

ในประเทศทางทิศตะวันออก (เอเชีย) ภาษาในชาติเดียวกันมักมี ๒ อย่าง คือ ภาษาราชการอย่างหนึ่ง ภาษาธรรมดาอย่างหนึ่ง ในระหว่างชนชาติไทยก็มีแบบแผนภาษา ๒ อย่างเหมือนกัน คือภาษาราชการหรือภาษาหนังสือ และภาษาที่ใช้พูดกันตามธรรมดาหรือภาษาตลาด, ภาษาไทยที่ใช้ในราชการเป็นภาษาหนังสือและมีที่สังเกตต่างกับกับภาษาชาวบ้าน หรือที่เรียกว่าภาษาตลาด เพราะภาษาตลาดแม้จะมีความหมายอย่างเดียวกัน ก็มักพูดเพี้ยนไปจากต้นศัพท์ เพราะฉะนั้นพวกมิสชันนารีที่รู้ภาษาไทยเป็นภาษาหนังสือ จึงสามารถพูดกับข้าราชการไทยได้เกือบทุกแห่ง เช่นในเชียงใหม่, เชียงราย, เชียงตุง, เชียงรุ้ง, หรือเมืองบ่อ. ในส่วนข้าราชการจีนนั้นก็ยังมีภาษาหนังสือและภาษาตลาดเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าเกรงว่าล่ามของข้าพเจ้าคงไม่รู้หนังสือจีนดี แต่พูดภาษาจีนได้อย่างภาษาตลาดซึ่งคงไม่ดีกว่ากลิ้งไปเท่าไรนัก ผู้ที่เป็นล่ามอย่างดีจะต้องรู้หนังสือมากทีเดียว.

หนทางที่จะเดินไปยังจังหวัด พู-เออร์-ฟู (Pū-Erh-fū) จะต้องมากกว่า ๔ วันจึงจะถึง เราต้องเดินตัดข้ามภูเขา. ภูเขาเหล่านี้เป็นภูเขาสูงสมกับเป็นภูเขาในถิ่นที่อยู่ติดกับทางหลวงที่จะไปยังจังหวัดเม้งซู (Mengtzu)^๑ ใกล้จังหวัดโมไฮ (Mo-hei)

วันศุกร์ที่ ๒๒ เมษายน ข้าพเจ้าหยุดพักรับประทานอาหารกลางวันที่ตำบลจังหวัดคันแต่ก่อนเป็นเมืองไทย เรียกว่าเมืองโห (Mōng Ho) แล้วจึงมาเปลี่ยนชื่อเสียใหม่เรียกว่าโมไฮ ข้าพเจ้าสงสัยว่า คงมีหมู่บ้านไทยอยู่ที่นั่นไม่น้อย แต่ข้าพเจ้าหรือล่ามหาได้ออกไปค้นหาหมู่บ้านเหล่านั้นไม่ ต่อในวันรุ่งขึ้นจึงได้พบชนชาติไทยมาก พวกเรามาถึงแม่น้ำดำตอนเหนือ (Black River)^๒ จีนเรียกว่าปาเปียน (Pa-pien) เมื่อเวลาเที่ยงวันเสาร์ที่ ๒๓ เมษายน ได้พักที่ตำบลหนึ่งซึ่งจีนเรียกว่าเซียปาเปียน (Shia-pa-pien) แต่ไทยเรียกว่าเมืองไท้ (Mōng To) ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจอยู่บ้างที่จะพักอยู่ในหมู่บ้านชนชาติไทยแถบแม่น้ำดำให้นานนักไม่ได้ เพราะจวนจะถึงฤดูฝน และระยะทางที่จะไปยังไกลมาก เพราะฉะนั้นเมื่อหยุดพักรับประทานอาหารกลางวันแล้วก็ออกเดินทางต่อไป พอเวลาบ่ายได้ข้ามสะพานเหล็ก เป็นสะพานแขวนข้ามแม่น้ำดำและไม้สับแน่นหนาน่าไว้อใจนัก แต่พวกเราข้ามไปได้โดยสวัสดิภาพซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกยินดีมาก พบผู้หญิงไทยน่ารักสวยใสกระจาดมาขาย แล้วเรามหาหยุดพักนอนที่ตำบลหนึ่งซึ่งจีนเรียกว่าเซาไผ่ (Shao-Phai) ข้าพเจ้าได้ขอพักในโรงขายอาหารของจีน ซึ่งออกจะเดือดร้อนพอใช้ แล้วข้าพเจ้าได้ใช้ให้ล่ามของข้าพเจ้าไปเที่ยวค้นหาหมู่บ้านไทย เพราะการที่ข้าพเจ้าจ้างล่ามมาด้วยนี้ ก็มุ่งหมายจะให้ล่ามไปเที่ยวติดต่อและสืบถามหาคนไทย เขาก็ได้ออกไปค้นหาในบริเวณตำบลเซาไผ่ ซึ่งมีล่ามแยกออกเป็นสาขาจากแม่น้ำดำและตำบลแถบแม่น้ำดำใต้ลงไป. ไม่ช้าเท่าไรล่ามก็กลับมาบอกข้าพเจ้าว่า มีชนชาติไทยตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลที่เขาไปค้นหา นั้นเป็นอันมาก ข้าพเจ้าคิดว่าจะออกไปเยี่ยมตามหมู่บ้าน แต่ไม่ต้องไปเพราะคนไทยเหล่านั้นพากันมาที่โรงขายอาหารจีนที่ข้าพเจ้าพัก. ข้าพเจ้าเบ็ดหิมเสียงให้ฟังและได้-

๑ จังหวัดนี้อยู่ในมณฑลยูนนาน มีทางรถไฟของฝรั่งเศสผ่านไป.

๒ แม่น้ำดำเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำแดง ต้นของแม่น้ำอยู่ที่ภูเขาในมณฑลยูนนาน แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำแดงในประเทศตังเกี๋ย (ญวนเหนือ).

สนทนากับเขาบ้าง แต่ดูเหมือนเขาจะไม่สนใจความที่ข้าพเจ้าพูดนัก เพราะชนชาติไทยพวกนี้ไม่มีหนังสือ คือไม่ได้ถือพุทธศาสนา และทั้งไม่มีภาษาที่ใช้ในทางศาสนาด้วย แต่เสียงภาษาของเขาใกล้เคียงไทยเหนือ. ล่ามที่เป็นชาวไทยเหนือจึงส่งภาษากับเขาไว้คิดว่าข้าพเจ้า. การออกเสียงของเขาคล้ายภาษาลื้อ. ข้าพเจ้าได้ยินคน ๑ ในพวกนั้นพูดว่า "นัทน้อย" ซึ่งเป็นเสียงที่ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินชนชาติไทยพวกใด ๆ พูดเลย นอกจากสยาม (คือไทยสยาม).

พวกนี้ได้บอกข้าพเจ้าว่า เขาได้อพยพมาอยู่ที่นั่นเมื่อประมาณ ๒๐ หรือ ๓๐ ชั่วคนมาแล้ว จากเชียงตุงติง (Chiengtung Ting) ซึ่งตอนนั้นขึ้นไปราวครึ่งหนึ่งของระยะทางนี้ก็จะถึงเมืองตาลี-ฟู (Tali-fu) บางทีชนชาติไทยพวกนี้จะอยู่ในภาคหนึ่งของอาณาจักรน่านเจ้า (Nan-chao) ก็เป็นได้ และทั้งเขาก็ได้อพยพมาเมื่อครั้งอาณาจักรน่านเจ้า ได้ถูกกุบไลข่าน (Kublai Khān) กษัตริย์มองโกลยกทัพมาตีได้ เมื่อ ค.ศ. ๑๒๓๔ (พ.ศ. ๑๗๗๗) อย่างเดียวกับชาติลื้อ (Lü) อันมีบ้านเมืองอยู่ในภาค ๑ เรียกว่าปา (Pa) ซึ่งติดต่อกับอาณาจักรน่านเจ้า แต่จีนเรียกว่าปายี (Pā-yi) ลักษณะเฉพาะของชนชาติไทยแถบแม่น้ำค่าน คือเป็นชนที่คงภูมิลำเนาอยู่บนภูเขาซึ่งแปลกกว่าชนชาติไทยพวกอื่น ๆ คงเป็นด้วยเหตุที่สิ่งที่อยู่ล้อมรอบและภูมิประเทศก็เป็นพีคเขา จึงทำให้ไทยพวกนี้กลายเป็นชาวเขาไป ชาวเมืองเขาใได้บอกข้าพเจ้าว่า ข้ามลาธารนไปทางใต้มีชนชาติไทยปลูกไร่ข้าวอยู่ตามเชิงเขา. ในวันรุ่งขึ้นเวลาบ่ายข้าพเจ้าได้พบชนชาติไทยหมู่หนึ่ง เขาบอกว่าเขาอยู่ที่เชิงเขาเหนือหนทางนั้นขึ้นไป มีหมู่บ้านอยู่ ๔ หมู่ด้วยกัน แต่เป็นของชนชาติไทยเสีย ๔ หมู่ เขาบอกว่าปู่ย่าตายายของเขายอพยพมาจากเชียงตุงติง แต่จะเป็นเวลาที่ชั่วอายุคนมาแล้วเขาหาทราบไม่ ข้าพเจ้าได้ส่งภาษากับเขา, เข้าใจกันง่ายกว่าที่พูดกับคนในเมืองเขาใได้ สังเกตได้ว่าคำพูดของเขาเป็นสำเนียงไทยแท้ มีคำจีนปนอยู่น้อยที่สุด ภาษาคำพูดของเขาเหมือนกับชนชาติไทยเหนือ แต่คำพูดที่เกี่ยวข้องในทางศาสนานั้นไม่มีเลย เพราะเมื่อข้าพเจ้าพูดกับเขาดังถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยศาสนา เขาไม่เข้าใจ เขาบอกว่าเขานับถือผี และเช่นไหว้ผีปู่ย่าตายายของเขา. ชนชาติไทยแถบแม่น้ำค่านเท่านั้นที่ข้าพเจ้าได้เคยพบและเคยได้ยินว่าเป็น

ชาวเขาชาวตอย (คือตองภูมิลำเนาอยู่ตามเนินเขา). เป็นที่น่าเสียใจอยู่บ้างที่ไทยพวกนี้ ซึ่งนับว่าเป็นสาขาของชาติใหญ่ชาติหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า “ชาติอิสระ” (Free Race) มากลายเป็นชาวเขาไป เพราะตามปกติ ชาติไทยแม้บางพวกจะไม่มีหนังสือก็ย่อมมีฐานะและลักษณะสูงกว่าชาติชาวเขาอื่น ๆ ในอินโดจีน. แท้จริงไทยพวกนี้ไม่ต้องสงสัย จะไม่ใช่ไทยแท้ การที่ข้าพเจ้ารู้สึกเช่นนี้เท่าที่ได้พบภาษาคำพูดของเขา (ไม่รวมคำจีนด้วย) เกือบจะว่าเหมือนภาษาลาว ซึ่งมีลักษณะที่สังเกตได้ว่าเพี้ยนกับภาษาสยามหรือภาษาเงี้ยวตอนตะวันตกในพม่าไม่กี่มากนัก. มีเสียอยู่อย่างเดียวคือไม่มีใครมีคำในทางศาสนา ซึ่งชนชาติไทยนับถึง ๑๒ ถึง ๑๓ ล้านคนนับถือพุทธศาสนาใช้พูดกัน. และผู้ที่สอนศาสนาคริสต์จะต้องใช้คำศาสนาในภาษาของชนที่จะต้องสอนนั้นด้วย.

ตั้งแต่เวลาเช้าวันที่ ๒๕ เมษายน ถึงวันที่ ๓๐ เมษายน รวมเวลา ๖ วัน พวกเราต้องเดินทางบนภูเขาชันซึ่งเคยรู้รสมาแล้วและเดินข้ามภูเขาที่เป็นเขตต์คั่นระหว่างแม่น้ำแดงกับแม่น้ำดำ แต่เคราะห์ที่มเนินลาดบนพีคเขาหลายแห่ง แม้ส่วนมากจะเป็นเนินเขาสูง ๆ คำ ๆ ก็ตาม แต่ที่จริงหนทางนั้นเป็นทางเรียบร้อยตามพีคเขาไป ภูมิประเทศที่ผ่านนั้นงดงามน่าดูหลายแห่ง อากาศก็โปร่ง แต่โรงขายอาหารนั้นเลว เต็มที่.

ชนที่อยู่แถบภูเขาเหล่านี้ โดยมากเป็นชาวเขาซึ่งเป็นเชื้อสายชาติทิเบต - พม่า ตามที่นายพันตรีเดวิส (Major Davies) ได้กล่าวไว้ในหนังสือที่เขาแต่ง ถึงแม้ความมุ่งหมายของข้าพเจ้าจะไปตรวจเฉพาะชนชาติไทย แต่ก็ควรเอาใจใส่แก่ชาติเพื่อนบ้านของไทยด้วย เช่นชาติโลโล (Lolos) กาทู (Kātua) ปูตู (Pūtūs), บีโอ (Piōs), มะไฮ (Maheis), และอะกา (Akās). พวกอะกาพวกที่ข้านี้ ข้าพเจ้าทราบว่ามีอยู่ในประเทศพม่าด้วยแต่เรียกว่าก้อ (Kaw) ข้าพเจ้าได้พบและพูดถึงพวกนี้เมื่อเดินทางมาถึงเมืองหลวง (Mōng Lōng) ที่แล้วมา. ชาติมิไฮนั้นพวกเราได้พบที่จังหวัดเสเมา (Szemao) ก็มาก. ชื่อชาติที่นายพันตรีเดวิสแยกไว้เป็น กาทู, ปูตู, บีโอ, มะไฮ และอะกานั้นเว้นแต่โลโล, จีนรวมเรียกเป็นชื่อเดียวว่าไวโน (Wōni) เขากล่าวว่า ชื่อนี้เป็นชื่อจีนที่เรียกคนหลายชาติที่อยู่ในมณฑลยูนนานตอนใต้ และพูดภาษาเป็นเสียงภาษาโลโล

ข้อนี้จริงก็เหมาะที่จะสังเกตชนชาติเหล่านั้นได้โดยภาษา แต่ส่วนรูปร่างและลักษณะแล้ว
นับว่าเลวกว่าชาติโลโล. นายพันตรีเดวิสกล่าวว่า ชาติโลโลมีรูปร่างสูง, หน้าตาดี,
และผิวเนียนกว่าชาติเหล่านั้น.

ในจังหวัดทุงกวน (Tung Kuan) ซึ่งพวกเราได้ผ่านมาเมื่อวันจันทร์นั้น
มีชนชาติจีนน้อยที่สุด แต่มีชาติโลโล, ไวโน, และไทยเป็นอันมาก และที่ตะลางติง
(Ta-lang Ting) ซึ่งข้าพเจ้าได้หยุดพักแรมคืนเมื่อวันพุธนั้น นายพันตรีเดวิสได้กล่าวว่า
เป็นที่ตั้งเดิมของชาติไวโน และมีชาติไวโนเป็นพื้นพลเมืองอยู่มาก และก็สมจริง
ดังนั้นด้วย. นอกจากนั้นนายพันตรีเดวิสยังได้จดหมายเหตุไว้ว่า ได้พบชาติโลโลและ
พวกต่าง ๆ ในชาติไวโนอยู่ในมณฑลเสฉวน และมณฑลยูนนานเป็นอันมาก เรื่องที่
เขากล่าวนั้นมิใช่ในหนังสือหลักฐานที่ควรเชื่อถือ จึงคัดบางตอนมากล่าวบางดังนี้:—

“มีชาติ ๓ ชาติที่อยู่ในจังหวัดตะลางติง คือชาติปู้ตู, ปี่โอ และกาตุ.....
ชาติทั้ง ๓ นั้นเสียงภาษากลายกันและพูดภาษาเข้าใจกันดี. การที่จะสังเกตว่าชาติทั้ง ๓ นี้
ต่างกันอย่างไร สังเกตได้ด้วยธรรมเนียมแต่งกายของผู้หญิง. หญิงชาติปู้ตูและปี่โอ
แต่งกายงามหน้าดู, สวมเสื้อดำยาวเกือบถึงหัวเข้าผ้าข้างหน้าตลอด และมีผ้าผืนเล็กบาง ๆ
รัดหน้าอก. ผ้าเล็ก ๆ นั้นทำให้เป็นที่สังเกตผิดกันในระหว่างผู้หญิงของชาติทั้ง ๒ คือ
ถ้าเป็นชาติปู้ตู ใช้ติดลูกคุดที่ปลายผ้า แล้วคาดทับเสื้อ ถ้าเป็นหญิงปี่โอ ใช้ผืนเล็ก ๆ
นั้นสอดเข้าไปในเสื้อรัดให้แน่น. ส่วนผ้าถุงของหญิงทั้ง ๒ ชาตินั้นเป็นท่อนยาว, ฟูเป็น
ถุง โดยพันรอบบนเอวและเหน็บไว้ให้แน่นมิให้หลุด และมีผ้าพันศีรษะเป็นผ้าสี่เหลี่ยม
เมื่อพันแล้วควัดชายไปห้อยอยู่ข้างหลัง. เครื่องประดับกายนั้นใส่ตุ้มหูทำด้วยเงินเป็น
รูปร่างแหวนใหญ่ ๆ. สีของเสื้อและผ้าคาดเอวทำให้เป็นที่สังเกตได้อีกอย่าง ๑ ถ้าเป็น
หญิงปี่โอมักจะแต่งเครื่องขาว แต่หญิงปู้ตูใช้เครื่องสีน้ำเงินค่อนข้างดำเสมอ. ส่วน
ผู้หญิงที่จะแต่งงานมักจะสวมหมวกสีเขียว ๆ แทนผ้าพัน และผมก็ตัดสั้นราว ๑ ฟุต.
ผู้หญิงชาติกาตุนั้นแต่งกายต่างกับกับหญิงชาติทั้ง ๒ คือนุ่งกางเกง และที่ผ้าพันศีรษะมี
ระย้าทำด้วยแร่ห้อยลงมาข้างหน้า”

ออกจะง่ายแก่ข้าพเจ้ามากที่สุดที่นายพันตรีเดวิสได้แยกชนชาติไวโนออกเป็นพวก ๆ คือ ละฮู (La-hū) และลีซู (Li-sū) แล้วรวมพวกเหล่านี้เข้าเป็นชาติโลซู (Lei-sū) คือ ชาติโลโล อันเป็นเชื้อสายของชาติทิเบต-พม่า. ตามที่ข้าพเจ้าได้พบนั้น ชาติไวโน คล้ายกันมากกับชาติโลโล แต่ชาติละฮูซึ่งไทยและพม่าเรียกว่ามุเซอ (Mū-sō) ซึ่งมี จำนวนมากอยู่ทางฝ่ายเหนือในสยามและแคว้นเชียงตุงนั้น เป็นคนมีรูปร่างสูงและ หน้าตาดี. แม้พวกลีซู ซึ่งเรียกว่าลีซอ (Li-saw) ก็มีรูปร่างคล้ายมุเซอ พวกนี้ข้าพเจ้า ได้พบมากในแคว้นเชียงตุง และพื้นที่เขตต์เชียงตุงไปทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน (Salween) และทางแถบแม่น้ำยงซี (Yangtze) ก็มีอยู่หลายร้อย. นายฟูเลอร์ตันได้ จดรายงานไว้ว่ามีพวกลีซูหลายร้อยคนสมัครเข้ารับศีลคือศาสนาคริสต์ เมื่อเปิดสถานสอน ศาสนาที่จังหวัดเสฉวนในมณฑลยูนนาน. ส่วนพวกอะกาหรือที่เราเรียกว่าพวกก้อ ซึ่ง ถ้าจะนับเข้าอยู่ในชาติโลโลด้วยแล้ว ข้าพเจ้าจะต้องแสดงก่อนว่าพวกก้อเป็นพวกที่นำรู้ พวกหนึ่ง มีอยู่ในแคว้นเชียงตุงมากกว่าชนชาวเขาอื่น ๆ แม้ภาษาของพวกก้อจะแสดง ให้เห็นว่าใกล้ชิดกับชาติโลโลก็ดี ข้าพเจ้ายังเห็นรูปร่างและความประพฤติและการ แต่งกายของพวกก้อซึ่งใช้ภาษาโลโลก็เป็นลักษณะของชาติก้อที่สืบชาติมาแต่โบราณกาล คือไม่ใช่มาเปลี่ยนชาติโดยถือเอาภาษาโลโลเป็นภาษาของตน. ชาติโลโลซึ่งเป็นชาติสืบ เชื้อสายมาจากชาติจีนนั้น พวกมิสซันรี้ที่ไปตั้งสถานสอนศาสนาอยู่ในระหว่างพวกโลโลนั้น ได้ทำการสำเร็จไปได้มาก.

แม้ในเวลาอันชนชาติไทยที่อยู่บนภูเขา ซึ่งเป็นภูเขาอยู่ในระหว่างแม่น้ำแดงกับ แม่น้ำดำจะมีจำนวนน้อย แต่เชื่อว่าครั้งก่อนคงมีจำนวนมากกว่านี้มาก จังหวัดสำคัญ ๒ จังหวัดซึ่งข้าพเจ้าได้ผ่านมาในสัปดาห์ก่อนนั้นอยู่บนภูเขาที่มีชื่อเป็นไทย นอกนั้นมีชื่อ เป็นจีน. จังหวัดทุงกวน (Tung Kuan) เป็นภาษาจีน มีผู้บอกข้าพเจ้าว่าแปลมาจาก ภาษาไทยซึ่งเป็นชื่อเดิม เป็นจังหวัดที่งามแห่ง ๑ อยู่ในภูมิภาคอันเหมาะซึ่งข้าพเจ้า ผ่านมา เมื่อวันจันทร์คนไทยยังเรียกชื่อจังหวัดนี้ว่าเมืองสูง (Möng Sü ng) คือแผ่นดินสูง ตั้งอยู่บนที่ราบสูงและกว้างใหญ่ สูงจากระดับน้ำทะเล ๕๒๐๐ ฟุต (เกือบ ๑ ไมล์) เมืองติง (Ting) ทาลัง (Ta - Lang) นั้น คนชาวเมืองเขาไผ่ซึ่งเป็นเมืองเท้ (Möng

Te) อันเป็นของไทยได้บอกข้าพเจ้าว่า ชื่อที่แท้ของเมืองนี้ว่าตะลอง (Talawng) ข้าพเจ้ามีธุระมากเกินที่จะไปเที่ยวดูเมืองนี้ และทั้งข้าพเจ้าก็ไม่มีเวลาพอที่จะไปค้นหาหมู่บ้านไทย เพราะจะต้องปีนภูเขาซึ่งเป็นผืดยืดยาวไป ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเบื่อมาก ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องหยุดพัก แต่ถึงกระนั้นก็ดี ข้าพเจ้าก็ได้ให้ลามของข้าพเจ้าออกไปเที่ยวสืบหาหมู่บ้านไทยแทนข้าพเจ้า เขากลับมาบอกว่าได้พบบ้าง เขายังได้บอกอีกว่าที่ตำบลเตียนกิง (Ton Küng) ซึ่งอยู่ห่างจากที่นี้ระยะทาง ๒ วันมีวัดไทยอยู่วัด ๑.

ในดินแดนลุ่มแม่น้ำแดงนี้เต็มไปด้วยชนชาติไทย แพร่หลายแผ่ซนไปทางเหนือตามลำแม่น้ำไกลมากจนเลยพ้นทางเกวียนที่ตัดข้ามไป เวลาบ่ายวันเสาร์ที่ ๓๐ เมษายน ข้าพเจ้าได้ลงจากที่ตอนไปที่ราบลุ่มแม่น้ำถึงเมือง ๆ หนึ่ง ซึ่งจีนเรียกว่ายวนเชียงเจา (Yuan-chiang Chow) แต่ไทยเรียกว่าเมืองจุง (Möng Chüng) ทุ่งราบนี้เต็มไปด้วยพืชสีเขียวน่าดูมาก มีระยะยาวซึ่งถ้าจะเดินให้ตลอดราว ๒ วัน ถึงแม่น้ำฤดูนี้ในสยามและพม่าไม่ใช่ฤดูทำนา แต่ในถิ่นนี้มีการทำนาปลูกข้าวมา ๒ เดือนแล้ว บัดนี้ข้าวกำลังขึ้นงอกงาม จึงทำให้ทุ่งราบนี้แลดูเขียวไปหมด ภาพที่ข้าพเจ้าเห็นก็ทำให้ประหลาดใจมาก เพราะเดินทางมาบนพีคเขาหลายวันหาได้พบเช่นนี้ไม่ ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีและปลื้มใจมากกว่าไม่ซ้ำพวกเราคงจะได้มาอยู่ในแผ่นดินของชนชาติไทยอีก ทุ่งราบนี้อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๑๕๐๐ ฟุต (๑๑ ๘/๑๐ เส้น) ข้าพเจ้าได้พบสวนหมากอันใหญ่โต และพบต้นฝ้ายที่เขาปลูกไว้ในที่ต่าง ๆ ทั้งที่พวกเราได้คุ้นเคยต่อความลำบากต่าง ๆ มากมาแล้ว มาในถิ่นนี้เพื่อนเก่าของข้าพเจ้าคือยุง, ความเมื่อยล้า, ไข้ป่า, อากาศร้อนและอื่น ๆ นับว่าเกือบไม่มี เพราะมีบ้านจีนที่จะทำให้สกปรกน้อยที่สุด เขาบอกว่ามีหมู่บ้านไทยอยู่ ๓๒ หมู่.

ชนชาติไทยในดินแดนลุ่มแม่น้ำนี้มีต่างกัน ๒ พวก เรียกเป็นภาษาจีนว่าฉวยปายี (Shuie Pā-yi) พวก ๑ ก้อปายี (Kaw Peyi) พวก ๑ เขาแปลให้ข้าพเจ้าฟัง เขาหมายความว่า ชาติคนบ้าน้ำพวก ๑ กับชาติคนป่าลายพวก ๑ พวกหลังนี้ได้ชื่อเช่นนี้ก็เพราะผู้หญิงชาติหนึ่งผ้าถุงเป็นลายขวางอย่างเดียวกับหญิงไทยที่อยู่ข้างใต้ลงมา แต่ผ้าถุงของหญิงไทยในลุ่มแม่น้ำแดงนี้สนมากเพื่อประสงค์จะเดินให้คล่องแคล่ว

ข้าพเจ้ารู้แน่ไม่ได้เพราะไม่ได้อยู่ในที่นั้นาน ว่าเหตุใดจึงเรียกชนพวกนี้ว่าชาติคนบ้าน้ำา แต่ที่โดยหลักฐานชื่อของชาติคนบ้าน้ำาที่แยกออกเป็น ๒ น้ ก็มาจากคำว่า ชาติบ้าน้ำาซึ่งเป็นชาติโบราณนานทีเดียว บางทีจะนานกว่าสมัยอับราชาม* บางทีชาติทั้ง ๒ น้คงอพยพมาต่างสมัยกันบ้างเล็กน้อย ไม่ใช่แต่ชื่อและเครื่องแต่งกายของผู้หญิงจะต่างกันเท่านั้น แม้เสียงภาษาก็ต่างกันด้วย เวลาบ่ายวันเสาร์ ข้าพเจ้ากับล่ามได้ไปเที่ยวตามหมู่บ้านไทยน้ำ (Tai Nam หรือ Water Tai) ซึ่งจีนเรียกว่าชาติคนบ้าน้ำา ฟังเสียงที่เขาพูดกันในพวกเขา ไม่เข้าใจ ถึงแม้คำนามทั้งหมดและคำกิริยาโดยมากจะคล้ายกันก็จริง แต่คำต่อและคำกิริยาช่วย ทำให้ข้าพเจ้าลำบากมาก ส่วนวนคำพูดนั้นแสดงให้เห็นว่าเป็นภาษาไทยที่เพี้ยนไป ถ้าสังเกตและเทียบเคียงกับคำไทยที่ข้าพเจ้ารู้มาบ้างแล้ว ก็พอจะพูดกันเข้าใจได้เขาบอกว่า ในถิ่นที่เขาอยู่ไม่มีวัดพุทธศาสนาเลย

รุ่งขึ้นข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวตามหมู่บ้านไทยลาย (Tai lai หรือ Striped Tai) ซึ่งจีนเรียกว่าชาติคนบ้าน้ำลาย ข้าพเจ้าและล่ามได้สนทนากับเขาก็พอเข้าใจกันได้ แต่มีลำบากบ้าง ไม่จะเพาะแต่คำนาม แม้คำกิริยาและส่วนวนพูดจาก็คล้ายไทยพวกก่อนโดยมาก คนหนึ่งในพวกนั้นพูดว่า ถ้าเขามาอยู่กับข้าพเจ้าสัก ๒-๓ เดือน คงพูดเข้าใจกันได้เป็นอย่างดี นี่เป็นความจริง เพราะไทยลายก็เป็นไทยดั้งเดิม แต่ไทยพวกนี้ก็เหมือนพวกไทยน้ำที่ไม่มีศาสนา เพราะฉะนั้นจึงไม่มีถ้อยคำที่ใช้ในศาสนา เขาไม่มีการเกี่ยวข้องหรือติดต่อกับความเชื่อถือเหมือนนักกับพวกไทยผู้ถือพุทธศาสนา ซึ่งมีคำที่ใช้ในศาสนาเป็นภาษาบาลีและสันสกฤต แม้แต่คำว่า “ศาสนา” เขาก็ไม่เข้าใจว่าอะไร ข้าพเจ้าถามเขาว่า “ไหว้อะไร หรือนับถืออะไร ?” เขาตอบว่า “ไหว้ผู้ปกครอง” ข้าพเจ้าพูดว่า “ไม่ใช่ ข้าพเจ้าหมายถึงผู้มีอำนาจเหนือผู้ปกครอง” แล้วข้าพเจ้าขมื่อไปบนฟ้า เขาตอบว่า “ไม่ทราบ” ข้าพเจ้าถามว่า “เคยได้ยินคำว่า พุทธโร ธัมโมสังโฆ หรือไม่ ?” เขาตอบว่า “ไม่เคยได้ยินเลย”

หมู่บ้านไทยลายนี้ต่างกับหมู่บ้านไทยน้ำที่ข้าพเจ้าไปเมื่อวันก่อน เพราะคนไทยลายไม่รู้จักภาษาจีนหรือภาษาอื่น ๆ นอกจากภาษาของตนเอง แต่ถึงกระนั้นดูเขาก็มี

* อับราชามเป็นคนแรกของชาติยิว เมื่อ ๔๐๐๐ ปีมาแล้ว

ความคิดตามธรรมดาคือ เขาสนทนาคลายกับคนที่มีการเล่าเรียน หมู่บ้านของเขามีอากาศดี เขามีลักษณะเหมือนคนดั้งเดิม ถ้าผู้ส่งสอนเป็นชนไทยเหนือแล้วก็จะได้ประโยชน์ดี เพราะภาษาของเขาคลายภาษาไทยเหนือที่อยู่ในแถบตะวันออกของแม่น้ำสาละวินในพม่า ข้าพเจ้าได้จดถ้อยคำในภาษานี้ได้มากและตรวจดูเห็นว่า การออกเสียงสูงต่ำอย่างเดียวกับภาษาล้อหรือภาษาไทยใด ๆ ที่มีหนังสือควรจารูไว้บ้างไม่มากนักน้อยทุกภาษา เพื่อจะได้สนทนากับคนไทยที่ไม่มีศาสนานี้ได้สะดวกในแคว้นเมืองจุง (Möng Chung) นี้ พวกไทยนี้มีจำนวนมากกว่าพวกไทยลาย มีผู้บอกข้าพเจ้าว่า ที่โมซา (Mosa) ระยะทางขึ้นไปตามแม่น้ำจากที่วันหนึ่งเต็ม ๆ มีแต่หมู่บ้านไทยลายเท่านั้น และมีหมู่บ้านไทยอื่น ๆ อยู่ต่อขึ้นไปอีก

ไทยที่ถือพุทธศาสนา เรียกไทยที่ไม่มีการศึกษาพวกนี้ว่าไทยย่า (Tai Yā) มีเรื่องเล่ากันมาว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้พยายามจะสอนไทยพวกนี้ แต่สอนไม่ได้ เพราะเป็นคนมีบาปหนา แล้วพระองค์จึงหยุดไม่สอนต่อไป เพราะฉะนั้นไทยพวกนี้จึงไม่มีศาสนา

ในสัปดาห์ต่อมา พวกเราได้เดินมาถึงจังหวัดลิง - อาน - ฟุ (Ling ān fu) เมื่อออกจากตำบลยวนเจียง (Yüan Chiang) จึงได้ข้ามแม่น้ำแดงตรงทนต์ และต้องปีนชันผืดเขาสูง และเดินทางบนผืดเขานานตลอดเวลา ๒ วัน จนถึงเวลาเย็นวันที่ ๓ จึงออกถึงทุ่งกว้าง ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเจียงใต้ในมณฑลยูนนานและจะต้องเดินข้ามทุ่งนเป็นเวลาหลายวัน ทุ่งนี้เรียบมากและเดินสบาย เพราะมีแต่หญ้าสั้น ไม่มีภูเขา อาจใช้รถจักรยานไต้ค้อนที่จะถึงจังหวัดบนทุ่งรายนี้ ข้าพเจ้าได้พบผลไม้ที่กินได้หลายชนิด เช่น ทับทิม, ลูกพลับ, สาลี่, องุ่นและผลไม้อื่น ๆ อีกหลายอย่าง

วันหนึ่งเมื่อเดินทางลงจากภูเขาชั้นนั้น ได้พบหมู่เกวียนหมู่หนึ่ง ๘ เล่ม ใช้ลาลาก บรรทุกน้ำมันก๊าสหรือสะเกเตนคาตออยล์ ทำให้นึกว่า สินค้าอเมริกันแพร่หลายเข้ามาในแดนจีนลึกถึงเพียงนี้ต่อมาในวันรุ่งขึ้น ก็ได้พบหมู่เกวียนบรรทุกน้ำมันก๊าสเป็นบีบ ๆ มากกว่าวันก่อน และทั้งได้พบคนในบ้านเรือนใช้ตะเกียงเลว ๆ ตามด้วยน้ำมันก๊าส และใช้หลอดตะเกียงเป็นหลอดแก้ว สินค้าอเมริกันแพร่หลายในประเทศทิศตะวันออกนี้มาก เช่น เครื่องจักรเย็บผ้าอเมริกันก็มีทั่วไปในสายพม่า, และจีน

จะเพาะในจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น ตามที่ราชทูตอเมริกาได้ประมาณไว้ว่า มีรถจักรยานอเมริกามากกว่า ๔๐๐ คัน ทางรถไฟและตัวรถที่ส่งจากอเมริกา ก็มีมากในประเทศ ทิศตะวันออกเหมือนกันในตอนต้นสัปดาห์ ข้าพเจ้ากับเกวียนต้องเดินในทางแคบและค่อย ๆ ไปและได้ยินว่ามีหมู่บ้านชนชาติไทยตั้งอยู่ไม่สู้ห่างจากทางหลวงก็มากนักน้อยเสมอแต่ไม่ได้พบคนไทย จนกระทั่งถึงวันพุธจึงได้มาถึงตลาดใหญ่ เป็นตลาดนัดในตำบลชิงปิง (Shing Ping) มีคนไทยมาประชุมค้าขายกันมาก แต่เป็นพวกไทยลายบายี่ (Striped Pá-yi) ซึ่งเป็นพวกเดียวกับไทยแถบแม่น้ำแดงที่กล่าวมาแล้ว แต่ข้าพเจ้าได้สนทนากับพวกไทยในตะวันออกแห่งยูนนานเหล่านี้ไม่ เมื่อวันเสาร์มาใกล้จะถึงจังหวัดลิ่งอันฟู (Lingān-fu) จึงได้ยินว่าชนชาติไทยลายอยู่มาก ในแถบลุ่มแม่น้ำแดง ก็นับว่ามีชนชาติไทยลายมากอยู่แล้ว ในทุ่งราบนี้ก็มิมีจำนวนไม่น้อยเหมือนกัน

วันเสาร์ที่ ๘ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) พวกเราที่พักอยู่ที่จังหวัดลิ่งอันฟู จังหวัดนี้ตั้งอยู่ในที่ราบอันกว้างใหญ่ระหว่างแม่น้ำ ๒ สาย สูงจากระดับน้ำทะเล ๔๕๐๐ ฟุต (๓๖ ๓/๔ เส้น) ธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ และลักษณะภูมิประเทศทำให้เป็นทำเลที่น้ำอยู่มาก มีตลาดอย่างดีเช่นเดียวกับจังหวัดใหญ่ ๆ ที่ใกล้ทางหลวงที่ผ่านมาแล้ว มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขซึ่งพนักงานเป็นจีน อ่านหนังสืออังกฤษออกและพูดได้บ้าง บริเวณของเมืองนี้ประกอบด้วยลำน้ำหลายสาย ซึ่งทำให้ย่นระยะทางที่จะไปยังจังหวัดเม้งซู (Mengtzu) และทางรถไฟของฝรั่งเศสที่สร้างใหม่จากฝั่งทะเลตั้งเกียไปยังจังหวัดยูนนานฟู (Yunnan-fu) ซึ่งเป็นทางสะดวกที่จะไปในเขตคั้นตามที่มีผู้กล่าวว่าชนในจังหวัดลิ่งอันฟูมักแอนตี่ชาวต่างประเทศ แต่เรื่องยังไม่ีหลักฐานพอ เพราะสินค้าต่างประเทศมีแพร่หลายในตลาดมาก ทั้งตัวข้าพเจ้าผู้เป็นชาวต่างประเทศก็ได้ถูกต้อนรับอย่างสุภาพ กลับจะเป็นพะยานว่า เขานิยมชาวต่างประเทศเสียอีก แล้วก็ออกเดินทางลงมาทางใต้ยังจังหวัดเม้งซู

ตั้งแต่วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ถึงวันอังคารที่ ๑๗ พฤษภาคม เดือนเดียวกับข้าพเจ้าพักอยู่ในจังหวัดเม้งสูอันเป็นจังหวัดสำคัญแห่ง ๑ ในมณฑลยูนนาน ตั้งอยู่

ห่างจากทางรถไฟของฝรั่งเศสเล็กน้อย และกำลังเจริญและจะสนุกขึ้นทุกวัน ที่ราบในลุ่มแม่น้ำซึ่งจังหวัดเม้งสูงอยู่เป็นทีราบมีบริเวณกว้างใหญ่ที่สุดตามที่ข้าพเจ้าได้พบในมณฑลยูนนาน และเป็นแห่ง ๑ ซึ่งมีท่าทางจะเจริญมากที่สุดในมณฑลนี้ด้วย แต่ข้าพเจ้ายังไม่ได้พบชนชาติไทยในจังหวัดนี้เลย ตามรายงานของมิสเตอร์ เอฟ. ดี. เอ. เบิร์น (F.D.A Bourne) กงสุลก่องกษัตริย์ที่เมืองจุงกิง Chung King) พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๓๑) นั้นกล่าวไว้ว่า ชนที่อยู่ในจังหวัดเม้งสูงนั้นส่วนมากเป็นชนชาติไทย

นอกจากวันอาทิตย์แล้ว ข้าพเจ้าต้องทำธุระต่างๆ ที่จำเป็นและไปพบปะสนทนาเพื่อสั่งสอนตามหน้าที่ พวกลูกจ้างที่จ้างมากลกลับตามทีสัญญาไว้ เว้นแต่อ้ายฟ (อ้ายเป็นคำไทยเหนือแปลว่าพี่) และล่ามที่เป็นชาวไทยเหนือชื่อโหนามมะโคตเท่านั้น อ้ายฟนั้นเต็มใจจะไปกับข้าพเจ้าให้ถึงจังหวัดแคนตอน (Canton) ซึ่งเป็นเมืองสำคัญซึ่งที่ว่าการมณฑลของมณฑลกวางตุ้ง (Kwangtung) แต่โหนามมะโคตนั้น ถ้าจะให้ไปถึงท่าเรือ เขาต้องการจะให้เงินค่าจ้างให้อีก การเดินทางต่อไปยังยังเป็นปัญหาที่จะต้องตัดสินใจ ถ้าจะย่นเวลาเดินทางให้ถึงแคนตอนเร็วเข้า จะต้องขึ้นรถไฟฝรั่งเศสจากที่นั่นลงไปทางใต้ถึงริมทะเลในประเทศตังเกี๋ย แล้วย้อนขึ้นทางเหนือโดยทางรถไฟเหมือนกันไปยังจังหวัดน่านิงฟู (Nanning - fu) โดยทางถนนสายหนึ่งที่พรมแดนมณฑลกวางซี (Kwang-si or Kuang-si) และจากที่นั่นต้องเดินทางบกอีก ๒-๓ วันถึงแม่น้ำตะวันตก (แม่น้ำซีเกียง) ทางนี้นายฟรีแมน มิสซันรีในพวกเราได้เคยเดินมาแล้วก่อนหน้าข้าพเจ้าไม่นานนัก แต่ความมุ่งหมายอันสำคัญของข้าพเจ้านั้น อยากจะค้นหาถิ่นใหม่ที่มีชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่และเป็นถิ่นที่ไม่เคยไปให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องผ่นคำแนะนำของเพื่อนข้าพเจ้าที่จังหวัดเม้งสูง โดยหวังว่าจะเดินทางบกต่อไปให้ถึงจังหวัดเป้อสือ (Pö Sö) หรือไปเสตัง (Pai - se Ting) แล้วโทรเลขถึงหม่อมคือคำว่า "แคนตอน มิถุนายน ๒๐"

ข้าพเจ้าเสียใจที่ไม่ได้ทราบข่าวภรรยาของข้าพเจ้าที่นั่น แต่เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้ามาถึงจังหวัดเสฉวนนั้น ข้าพเจ้าได้โทรเลขถึงน้องชายของเขาที่อยู่ในสยามแล้ว เขาก็ส่งข่าวไปถึงหม่อมคือคซึ่งอยู่ที่จังหวัดลำปาง แต่เขาหาได้มีโทรเลขตอบไม่ เขาคงนึกว่าตอบ

ไม่ทัน กว่าโทรเลขจะถึง เรากงออกจากจังหวัดเสฉวนแล้ว มีความเสียใจอีกอย่างหนึ่งที่ไม่สามารถจะไปยังจังหวัดยูนนานฟู เยี่ยมมิตรสหายที่เป็นมิสชันรีด้วยกัน เพราะจะต้องเสียเวลาอย่างน้อย ๕ วันซึ่งจะต้องข้ามเกินไปไม่ทันพันฤดูฝน ซึ่งจะต้องเดินทางลำบาก

เหตุที่จะช่วยข้าพเจ้าให้ไปโดยทางบกต่อไปนั้น ก็โดยมีชาวต่างประเทศที่อยู่ในจังหวัดต่าง ๆ เอื้อเฟื้อช่วยเหลือข้าพเจ้ามาก และทั้งการแลกเปลี่ยนใช้ก็ได้อาศัยความเอื้อเฟื้อของห้างฝรั่งเศษที่เป็นบริษัททำการเดินเรือ ณ ที่นั้น ออกตัวให้ไปขึ้นเอาเงินที่ห้างซึ่งตั้งอยู่แห่งอื่นในบริษัทเดียวกันได้ ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่ได้โดยสารในเรือของเขา ก็ ข้าพเจ้าขอบคุณเขาเป็นอันมาก

ตั้งแต่ออกเดินทางมานั้น ข้าพเจ้าเดินตามสบายเป็นเวลา ๕ วัน ได้ทางราว ๕๐ ไมล์ ถึงทุ่งใหญ่แห่งหนึ่งชื่อว่าไกหัว (Kai Hua) ทุ่งนี้มีลักษณะเป็นที่ราบสูงยืดยาวไปประกอบด้วยลำน้ำเล็กๆ เป็นอันมาก คูบริบูรณ์ทุกแห่ง ตามทางที่เดินมานั้นได้พบคนไทยบ้าง เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยว่าจะไม่มีหมู่บ้านไทยเป็นอันมากตั้งอยู่ไม่ห่างจากทางหลวงนัก เมื่อมาในทุ่งราบไถวันมีหมู่บ้านไทยมาก แต่เป็นการยากซึ่งเมื่อได้พูดกับเขา จะหาถ้อยคำที่เป็นคำสามัญไม่ใคร่ได้ และได้จดถ้อยคำไว้ในเวลาอันน้อยไม่พอที่จะสืบค้นหรือเทียบเคียงได้ ด้วยภาษาไทย พวกนี้ต่างกับภาษาไทยทางลุ่มแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำ ไทยพวกนี้ภาษาจีนเจือปนอยู่มาก ทั้งการนับถือ, การใช้หนังสือ, และขนบธรรมเนียมก็เจือไปข้างจีน ส่วนถ้อยคำก็ยากที่จะเทียบกับคำสามัญของไทยพวกอื่นๆ ภาษาที่เขาพูดกันก็เอาคำจีนมาเจืออยู่ด้วย โดยเขาถือว่าจีนมีความเจริญกว่าตน การที่เป็นไปได้ถึงเช่นนี้ก็เพราะถูกห้อมล้อมด้วยคนจีน มีหมู่บ้านไทยในตำบลหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าได้พบและอยู่ใกล้ ๆ กับเมือง ก็เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ครั้งแรกข้าพเจ้าได้จดพวกไทยในทุ่งไถวันลงในสมุดรายงานของข้าพเจ้าในแผนกที่ยังสงสัยไม่แน่ว่าจะใช้คนไทยหรือไม่ แต่ความสงสัยนั้นพวกมิสชันรีประจำชาติจีน ได้ทำให้ข้าพเจ้าหมดสงสัยแล้ว เพราะพวกนี้เป็นไทยไม่ใช่จีน และผู้หญิงไทยพวกนี้ยังใช้แต่งกายนุ่งผ้าถุงอันเป็นธรรมเนียมของไทย ถนนจากไกหัวไปจนถึงจังหวัดกวางนานฟู (Kuangnān fu) เป็นถนนดีและ

เรียบร้อย ระยะทาง ๗๕ ไมล์ ใช้เวลาเดิน ๕ วัน ที่จริงถนนตั้งแต่จังหวัดเม็งสุถึงจังหวัด
 กวงนานฟู ซึ่งมีระยะทาง ๑๓๐ ไมล์เป็นถนนคัตลอด ข้าพเจ้าตั้งใจจะสืบหาคนไทยใน
 ขณะที่เดินทางนั้นเสมอ แต่บ้านไทยมักจะตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงเสียโดยมาก เมื่อพวกเรา
 ได้เข้ามาในเขตต์แขวงของจังหวัดกวงนานฟู เมื่อวันพุธที่ ๒๐ พฤษภาคม นั้นฝนกำลัง
 ตก เรากก็ได้มาพบคนไทยอีก ซึ่งข้าพเจ้าได้สนทนากับเขาได้คล่องขึ้นกว่าพวกไทยที่ได้พบ
 ในคราวก่อน พอถึงเวลาเที่ยงก็ได้เข้ามาอยู่ในระหว่างชนชาติไทย เขาบอกว่ามีชนชาติ
 ไทยอย่างน้อยราว ๓ ใน ๕ ของสำมะโนครัวในจังหวัดนี้ บ้ายี (Pa-yi) ซึ่งเขาเหยียด
 เอาว่าเป็นคนลาว แต่เรียกว่าทูเจิน (Tu jen) ชนชาติไทยพวกนี้ต่างกับไทยในทุ่งไถหัว
 ที่ผ่านมาแล้ว คือไม่ได้ไหว้เจ้าที่ศาลเจ้าเหมือนจีน แม้จะมีน้อยคนรู้หนังสือจีนก็ดี
 เขาบอกข้าพเจ้าว่า เขาต้องสักการะบูชาด้วยเครื่องสังเวปีละครั้งแก่ “ผีเสื้อและผีป่า
 หรือเจ้าพ่อเสื้อและเจ้าป่า” ภาษาไทยกวงนานฟูเรียกว่า หัวเสื้อ, หัวเมือง (Hoi sü,
 Hoi Mong) ซึ่งสร้างเป็นรูปเคารพไว้ในศาลเจ้า เครื่องสังเวปีมีหมูปิ้งไก่และอาหาร
 อื่น ๆ อีก เขายังกล่าวอีกว่า ลึกจากทางหลวงเข้าไปมาก ๆ พวกผู้หญิงไทยแม้แต่พวก
 ผู้ชายก็ไม่ได้ใช้ภาษาจีนพูดกัน ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังสืบสวนถ้อยคำและภาษาของไทย
 พวกอื่น ๆ นั้น ทำให้รู้สึกว่าการออกเสียงสูงต่ำ และถ้อยคำสำนวนที่พูด ออกจะคล้าย
 ไทยเชียงใหม่ยิ่งกว่าไทยลื้อและไทยเหนือ (ที่อยู่ในจีน) และไทยอื่น ๆ ทางฝ่ายเหนือ
 ในสยาม เขาบอกข้าพเจ้าว่า ปู่ย่าตายายของพวกเขาคืออพยพมาจากจังหวัดฉานจิน
 (Nān chin) เมื่อประมาณ ๘ หรือ ๙ ชั่วอายุคนมาแล้ว แม้ในเวลานี้ยังมีเชื้อสายอยู่ที่
 ฉานจินเป็นอันมาก เหตุฉะนั้นมิสชันรีประจำชาติไทย ควรจะไปสืบค้นที่จังหวัดฉานจิน
 นั้นด้วย

ที่ภายในเขตต์แขวงของจังหวัดกวงนานฟูนี้ ข้าพเจ้ามีเวลาพักและเที่ยวดูพอ
 สมควร จังหวัดนี้ตั้งอยู่ในทุ่งราบและยาวมาก สูงจากระดับน้ำทะเล ๔๐๐๐ ฟุต
 (๓๐ เส้น) มีตลาดใหญ่ซึ่งข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวซื้อสิ่งของต่าง ๆ บ้าง มีโรงขายอาหารดี
 เมื่อเทียบกับโรงขายอาหารอื่นในประเทศจีนที่ได้เคยพบมาแล้ว นับว่าโรงนี้ดีมาก. สิ่งที

ทำให้ข้าพเจ้าพอใจและปลื้มใจมากก็คือ ข้าพเจ้าได้มาอยู่ในระหว่างชนชาติไทยอีก และได้มีโอกาสสนทนากับชนชาติไทยพวกนี้สะดวกด้วย.

ข้าพเจ้ามีมติพบ ๒ เล่ม เล่มหนึ่งข้าพเจ้าได้ให้เป็นรางวัลแก่ชายหนุ่มรูปร่างสวยคน ๑ ในการที่ข้าพเจ้าขอให้เขาบอกถ้อยคำภาษาไทยที่ตรงกับคำลาวให้ข้าพเจ้า ๒๕๐ คำ ครั้นแล้วข้าพเจ้าได้มาเปรียบเทียบกับคำไทยพวกที่มีหนังสือใช้ จึงทราบว่า มีน้อยคำที่เดียวที่ต่างกัน ใน ๘ คำจะต่างกันคำ ๑. วิธีนี้เป็นการทดลองอย่างดีในการเทียบภาษาของชนชาติไทยพวกที่ไม่มีหนังสือใช้ และทำให้ข้าพเจ้าเชื่อมั่นขึ้นอีก และไม่ต้องอาศัยล่ามด้วย ถ้าหากแต่ก่อนข้าพเจ้าได้ทดลองโดยวิธีนี้อย่างละเอียดแล้ว ข้าพเจ้าก็คงสามารถรู้สำนวนของชนชาติไทยทางลุ่มแม่น้ำคำและแม่น้ำแควได้ดีกว่าที่จะพูดกับเขาโดยนักถ้อยคำที่ได้จดไว้จากชนชั้น ๒ ถิ่นนี้ ในที่สุดข้าพเจ้าได้พยายามจดถ้อยคำที่ชายหนุ่มผู้นั้นบอกให้ข้าพเจ้าอีก ๒๕๐ คำ และแลกกับมติพบซึ่งข้าพเจ้ามีอยู่อีกเล่ม ๑.

รุ่งเช้า ข้าพเจ้าได้ออกไปซื้อของตามร้าน มีชายผู้หนึ่งค่อนข้างแก่ แต่งตัวอย่างสุภาพบุรุษจีน เดินตรงมาหาข้าพเจ้า. คนไทยทุกคนในถิ่นนี้แต่งกายอย่างเดียวกับคนจีน แต่ต่างเป็นกสิเสียมากกว่าที่จะแต่งเป็นสุภาพบุรุษ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคนไทยในถิ่นนี้โดยมากคงไม่เคยเป็นนักเรียนจีน เพราะฉะนั้นการแต่งกายจึงไม่เข้าแบบแผนสุภาพบุรุษอย่างนักเรียน แต่ชายผู้นั้นมีอายุมาก แต่งตัวอย่างจีน มีหนวดเครายาว และหนวดที่คางก็ยาวแหลมลงมาสวมหมวก สวมแว่นตาโต สวมเสื้อยาวสีเทา ทุ่งกางเกงจีน ถุงเท้ายาวและใช้รองเท้ายาว และถือไม้เท้าด้วย เดินมาหาข้าพเจ้าอย่างองอาจ มีส่งผ้าผืนอย่างขาวตะวันออก โดยเหตุว่าชาวชนในถิ่นนี้เป็นไทย ข้าพเจ้าจึงเรียกเขาโดยสุภาพว่า “พ่อเหม่” ดูเขารูสึกินดีมาก แล้วข้าพเจ้าถามเขาว่า “ท่านเป็นไทยไม่ใช่หรือ?” เขาตอบอย่างเสียงอ่อยๆ แต่สุภาพและแน่นแฟ้น และพลางขอโทษโดยเขาชี้มือมาที่ตาของข้าพเจ้า. แล้วข้าพเจ้าก็พูดว่า “นี่ท่านไม่เรียกว่า ‘ตา’ หรือ?” แล้วเขาชี้ที่จมูกของข้าพเจ้าๆ จึงถามว่า ‘คัง’ หรือ?’ แล้วเขาชี้ที่ปากข้าพเจ้าๆ ก็พูดว่า “ท่านไม่เรียกนี่ว่า ‘ปากหรือสบ’ หรือ?’ นี่เรียกว่า ‘คาง’ ” ข้าพเจ้าพูดเมื่อเขาชี้มือมา

ทูลลกของข้าพเจ้า “นี่เรียกว่า ‘ค่อ’” เมื่อเขาชี้ค่อของข้าพเจ้า และ “นี่เรียกว่า ‘อก’” ซึ่งเขาชี้มาที่คอกของข้าพเจ้า. ในขณะนั้นท่านผู้เฒ่าผู้คร่ำครึพิศวงและต้นเตย แล้วหันไปทางฝูงชนที่กำลังมุงดูกันอยู่แน่น และออกเสียงว่า “เขารู้จักคำว่าตา, คั้ง, ปาก, คาง, ค่อ และ อก” แล้วเขาก็อธิบายด้วยความยินดีอีกว่า “คนเขาพูดภาษาไทยได้!”

เมื่อข้าพเจ้าเตรียมการจะออกเดินทางในเช้าวันนั้น แทนที่จะมีผู้ไปกับข้าพเจ้า ๖ หรือ ๔ คนดังที่กล่าวมาแล้ว ข้าราชการจีนในจังหวัดนั้นได้เอื้อเฟื้อให้ทหารไปส่งข้าพเจ้า ๒๐ คน ในจำนวนนี้เป็นนายทหาร ๔ คนซึ่งขี่ม้าไป ในการตอบคำถามของข้าพเจ้าที่ว่า ทำไมจึงให้ไปมากจนนัก เขาพูดว่า ทางที่จะไปนั้นไม่มีใครคอยทำอันตรายคอก แต่ที่ให้ไปก็เพื่อเป็นเกียรติยศแก่คนชาวผู้พูดภาษาไทยได้แต่พูดภาษาจีนไม่ได้.

วันศุกร์ที่ ๒๗ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) หมู่เกวียนของข้าพเจ้าก็ออกเดินทางจากจังหวัดกวางนานฟูไป ในระหว่างที่เดินทางไปนั้น ข้าพเจ้าได้สนทนากับนายทหารขี่ม้าไปในนี้อย่างคุ้นเคยกันมานาน ข้าพเจ้าได้เล่าถึงระยะทางตั้งแต่บ้านของเขาลงไปทางใต้ที่สุดที่มีชนชาติไทยอยู่ ซึ่งเขาก็ฟังได้ยินเรื่องราวชนชาติไทยจากข้าพเจ้าในบัดนั้น. และเล่าเรื่องระยะทางที่จะไปประเทศสหปาลีรัฐอเมริกาด้วย ซึ่งเขาก็ฟังได้ รับความรู้เรื่องภูมิประเทศในโลกในเวลานั้นเอง ข้าพเจ้าถามเขาว่า “ท่านจะไปอเมริกากับข้าพเจ้าหรือไม่?” เขาหัวเราะและตอบว่า “เขาไม่รู้จักและไม่สามารถจะไปได้ เว้นแต่ท่านจะออกค่าเดินทางให้” คนหนึ่งในพวกนั้นพูดว่า “ถ้าอยู่ด้วยกันสักเดือนหนึ่งคงพูดภาษาเข้าใจกันได้ก็ทีเดียว” นอกจากนี้เขาได้ถามเรื่องอื่นๆ อีก แต่มีคำพูดของเขาซึ่งกระตือรือร้นของข้าพเจ้าอย่างลึกซึ้งนั้น คือเขาถามว่า “ท่านจะอยู่สักกี่ปีจึงจะกลับ?” คำถามนี้ทำให้ข้าพเจ้าอึ้งอืดด้วยความปลื้ม ไม่รู้จะตอบอย่างไร ข้าพเจ้าขอปฏิญาณตัวเองว่า มีความรักแผ่นดินนี้มาก มีความนับถือชาวประเทศนี้มาก จิตใจของข้าพเจ้าอยู่แต่ชนชาติไทยผู้รักดีเหล่านี้ และตั้งใจว่าจะช่วยชนชาติไทยให้ประสบอารยธรรมอย่างอารยชนชาติอื่นๆ อยู่เสมอ. จังหวัดกวางนานฟู (Kwáng nán fù) ซึ่งเป็นถิ่นเดิมของชนชาติไทยได้พ่ายแพ้แก่จีน เมื่อ ค.ศ. ๑๐๕๓ (พ.ศ. ๑๕๙๖) คือ ๘๗๑ ปีมาแล้ว.

และเมืองตาลีฟู (Ta-li-fu) ได้ถูกพวกมองโกลยกทัพมาปราบ และยึดไว้เป็นของตน เมื่อ ค.ศ. ๑๒๓๔ (พ.ศ. ๑๗๗๗) คือ ๖๕๐ ปีมาแล้ว ชนชาติไทยได้พ่ายแพ้ แต่จะนับว่าไทยได้พ่ายแพ้อย่างจริงจังนั้นหาได้ไม่ เพราะชาติไทยยังรักษาภาษาของตนและรักษาของตนแน่นแฟ้นอยู่จนบัดนี้.

ในตอนบ่ายพวกทหารจีนที่ไปด้วยข้าพเจ้า^๕นั้นเหลืออยู่ ๑๐ คนเท่านั้น ซึ่งแต่เดิมมา ๒๐ คน พอรุ่งขึ้นอีกวัน ๑ จำนวนที่ไปด้วยกลับเหลือน้อยลงไปอีก ในคืนวันนั้นพวกเราได้แรมคืนในหมู่บ้านคนไทยหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งอยู่ในท้องที่ตอนที่สุดของพวกทุงเยน (Tü-jen) แต่จีนเรียกว่า พูเนียง หรือ พุนง หรือ พุลุง (Pü-nöng หรือ Pü-nüng หรือ Pü-lung) ข้าพเจ้าเคยได้ยินจีนเรียกชนชาติไทยพวกนี้เป็น ๓ ชื่อตั้งนี้ พยางค์แรกของชื่อทั้ง ๓ คือ (Pü) นั้นแทนคำว่าไทย (Tai) แต่คำไทยลงหรือไทยหลวงนั้นเป็นชื่อที่แท้ของพวกนี้ หรือมีจะนบางที่ที่จีนเรียกว่าลวงหรือหลวง (Lung หรือ Luang) ซึ่งเป็นชื่อของชนพวกนี้ที่อยู่เหนือขึ้นไปอีก แต่ครั้งโบราณนั้นคงจะเกี่ยวเนื่องเป็นเชื้อสายกับพวกที่มาจากมณฑลอันฮุย (Anhui) และเชียงสีหรือเกียงซี (Chiang - hsi หรือ Kiang-si) ตอนดินใหม่ได้ลงมา.

ชนชาติไทยที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่ตอนตะวันออกเฉียงไกลที่สุดในจังหวัดกวางนานฟู^๖นั้น เรียกตัวเขาเองว่าไทยหลวง (Tai Läng หรือ Luäng) ซึ่งหมายความว่าไทยใหญ่* Tai Ya หรือ Large Tai) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าคนใหญ่ (Kön Yai) ซึ่งเป็นชื่อเฉพาะของคนไทยพวกหนึ่ง ถึงแม้รูปร่างของเขาจะไม่ได้ขนาดเท่ากับไทยพวกอื่น ๆ สมชื่อก็ค แต่ชื่อของชาติ^๗นี้ดูแสดงว่าเป็นสง่าใหญ่โตกว่าขนาดรูปร่างของเขามาก แต่พวกจีนนับพวกนี้เข้าไว้ในพวกทุงเยน (Lung-jen) สามัญ พวกเดียวกับไทยหลวง^๘นั่นเอง.

พวกเราได้เดินทางต่อมาอีก ๔ วันก็ยังไม่พ้นถิ่นที่ชนชาติไทยหลวงตั้งภูมิลำเนาอยู่ ถ้อยคำของไทยพวกนี้ที่ข้าพเจ้าพยายามจดได้^๙นั้น เมื่อเทียบส่วนกับคำพวกไทยที่ข้าพเจ้าไม่คุ้นเคยเช่นเดียวกัน เช่นภาษาไทยย้อย (Tai Yoi) รู้สึกว่ามีผิดกันเล็กน้อยราว ๑ ใน ๗ ไทยในแถบนี้ซึ่งนับเข้าในชาติอัยลาวโบราณนั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับ

* ไม่ใช่พวกไทยใหญ่ที่เราเรียกว่าเงี้ยว ซึ่งอยู่ตอนตะวันออกเฉียงในประเทศพม่า.

พวกไทยอื่น ๆ ก็เป็นคนมีนิสัยน่ารักและมีใจร้อน แต่น่าเสียดายอยู่อย่างหนึ่ง คือ สมองของเขายังไม่สูงพอสมควรกับชื่อของเขาเท่านั้น.

ควรสังเกตว่า ซาติอ้ายลาว (Ai-Lao) ทั้งหมด ซึ่งแยกออกเป็นชาติไทยสาขาต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้พบตลอดมณฑลยูนนาน เว้นแต่ที่จังหวัดปากอ้ายหรือโพงาย pák-ai หรือ Po-ngai) ทางพรมแดนของมณฑลกวางซี เรียกตัวเขาเองว่า (Ta) ๕๕. เริ่มตั้งแต่ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ในมณฑลยูนนาน มีชาติไทยที่มีหนังสือของตัวเอง คือไทยลือ (Tai Lü) และไทยเหื้อ (Tai Nua) ชาติไทยที่ไม่มีหนังสือใช้ และไม่ได้ถือพุทธศาสนา ก็คือไทยลาย, ไทยน้ำ, ไทยโก้ว, ไทยลุง, ไทยย้อย และไทยหลวง, พวกเหล่านี้ใช้ชื่อชาติซึ่งหมายความว่า ชัยชนะและมีความเป็นอยู่อย่างอิสระภาพ คือความเป็นไทย (Free) ล้วน แต่แสดงว่าเขาเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรอ้ายลาวโบราณอันมีชื่อเสียง และมีเมืองตาลีฟูเป็นเมืองหลวง ท่านคงเห็นได้ว่าข้าพเจ้าไม่ได้พบชนชาติไทยที่ใช้นามชาติว่า “ไทย” ในมณฑลกวางซีและกวางตุ้งเลย บางทีจะเป็นด้วยมีความเกี่ยวข้องกับเมืองตาลีฟูน้อยก็เป็นได้.

ข้าพเจ้ามาถึงจังหวัดปากอ้าย (Päk-ia) ซึ่งเป็นจังหวัดอยู่ที่แดนต่อแดนระหว่างมณฑลยูนนานท มณฑลกวางซี เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) และพักอยู่ที่นั่นจนวันอาทิตย์ที่ ๕ และจากที่นั่นจะไปยังจังหวัดปายเส (Pai-es) โดยทางเรือ เหตุฉะนั้นการเดินทางโดยทางบกก็สิ้นสุดลงเพียงนี้ เป็นเวลา ๔ เดือนกับ ๒๗ วัน นับแต่เวลาที่ออกจากจังหวัดเชียงรายในประเทศสยาม คือวันที่ ๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๑๐ ในระยะเวลาอัน ต้องเดินทางอยู่ในมณฑลยูนนาน ๒ เดือนกับ ๑๐ วัน นับตั้งแต่เข้าเขตต์ของมณฑลยูนนานทางตะวันตกเฉียงใต้จนหมดเขตต์ของมณฑลยูนนานทางตะวันออกเฉียงเหนือ. ระยะทางที่เดินมาไม่น้อยกว่า ๑๐๐๐ ไมล์ คนใช้ที่ติดตามแต่เดิมก็เหลืออยู่เพียง ๒ คนเท่านั้น คืออ้ายฟูกับคนทำกับข้าว ส่วนม้าและเกวียนได้ขายหมดเมื่อถึงจังหวัดปากอ้ายแล้ว.

การไปสืบสวนชนชาติไทยในถิ่นเดิม ซึ่งมีประวัติการนานดึกดำบรรพ์มาแล้วนั้น ไม่เฉพาะแต่เป็นความรู้สึกศรัทธาใจของข้าพเจ้าอย่างประหลาดเท่านั้น แต่เพราะเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าด้วย.

บทที่ ๕

ไทยในมณฑลกวางซี

จังหวัดปากอ้าย (Puk-ai) ซึ่งข้าพเจ้าพักเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) นั้น เป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ ๒ ฟากแม่น้ำตะวันตก คือแม่น้ำซีเกียงตอนบน (West River หรือ Si - kiang) เพราะฉะนั้นส่วนหนึ่งอยู่ในมณฑลยูนนาน อีกส่วนหนึ่งอยู่ในมณฑลกวางซี. เจ้าของร้านขายอาหารที่ข้าพเจ้าพักอยู่กับภรรยาของเขาเป็นชาติคนใหญ่หรือไทยหลวง (Kön Yai หรือ Tai Long) เช่นเดียวกับชาวจังหวัดนี้โดยมาก เรือนของขุนนางที่มียศสูงในจังหวัดนี้ ได้ก่อสร้างอย่างแบบไทย และทั้งท่านขุนนางนั้นพูดภาษาไทยกับข้าพเจ้าด้วยกิจเล็กน้อยได้บ้าง.

การที่พวกเราจะไปยังจังหวัดปายเส (Pai-se) ซึ่งมีเรือแพมากมายนั้น จะต้องไปตามแม่น้ำซึ่งมีแก่งหลายแห่ง ระยะทางราววันครึ่ง เพราะฉะนั้นจึงต้องการเรือสักลำหนึ่ง ลำของข้าพเจ้าที่เป็นชาวเหนือไปหาเจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ได้พูดคุยกันอยู่นานกว่าจะรู้เรื่องกันได้ ในที่สุดก็ได้เรือที่จะไปยังจังหวัดปายเส เพราะตัวข้าพเจ้าและอ้ายฟูภาษาจีนน้อยไม่พอที่จะใช้เป็นประโยชน์ได้ แม้ข้าพเจ้าจะจำภาษาจีนได้บ้าง เมื่อผ่านในแดนจีนเมื่อ ๒-๓ เดือนก่อนก็ดี ก็ไม่พอจะใช้เป็นประโยชน์ได้เหมือนกัน และทั้งความมุ่งหมายของข้าพเจ้าก็จะเพราะแต่จะทำการสืบสวน และติดต่อกับชนชาติไทย เพราะฉะนั้นจึงมุ่งหาแต่ทางที่จะเข้าใจภาษาไทยเท่านั้น แต่ลำของข้าพเจ้าจะกลับบ้านของเขาจากจังหวัดปากอ้ายนี้ เพราะหมดสัญญาจ้างเพียงนี้ เขาจะย้อนกลับไปจังหวัดเม้งสู้กับคนใช้ที่ข้าพเจ้าจ้างมานั้น ด้วยระยะทางราว ๒๐ วัน.

เมื่อเวลาเย็นวันอาทิตย์ซึ่งยังอยู่ที่ปากอ้ายนั้น ตั้งใจไว้ว่าเมื่อล่ำได้ลากลับมาแล้ว อ้ายฟูกับข้าพเจ้าจะไปพูดคุยกับเจ้าพนักงานจีนเอง สำหรับขอให้จ้างคนนำทาง

ทางหรือคนใช้ที่เป็นคนไทย เพื่อจะได้พูดจาติดต่อกับเจ้าพนักงานจีนในระหว่างเดินทางนั้นได้สะดวก เรื่องนี้ออกจะเป็นการเสี่ยงอยู่มากที่จะไปขอความช่วยเหลือจากคนที่เขาไม่รู้ภาษากัน ซึ่งบางทีอาจผิดความประสงค์ไปก็ได้ แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการที่ทำเช่นนี้ก็เป็นการขอร้องตามแบบหรือตามธรรมเนียม เหตุฉะนั้นถ้าได้ประพฤติตามธรรมเนียมก็หวังว่าจะเอาตัวรอดได้.

เวลาเช้าวันที่ ๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) พวกเราตื่นแต่เช้ามีค และจัดแจงขนของลงเรือ และคนเรือก็แจวขึ้นไปตามแม่น้ำซีเกียง เรือที่ข้าพเจ้าไปนี้ต่างกับเรือที่เคยใช้เดินทางจากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ และรู้สึกเหมือนเรือเดินตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือๆ เพราะต้องข้ามแก่งหลายแก่งเหมือนกัน มาถึงจังหวัดปายเสเมื่อเวลา ๙ ก.ท. วันที่ ๗ มิถุนายน แล้วข้าพเจ้าได้ให้คนใช้ที่จ้างมาใหม่นี้พาไปหาข้าราชกรณจีน, เป็นตำแหน่งขุนนางเรียกว่าตัง (Ting) เขารับรองด้วยอักษรศักดิ์ จีนมีภาษาเรียกว่าภาษาหนังสือหรือภาษาราชการ การพูดจាកันกับเขาก็พอรู้เรื่องกันได้ ด้วยข้าราชการในที่นั้นคน ๑ รู้ภาษาไทย เป็นล่ามแปลภาษาไทยให้ขุนนางจีนนั้นเข้าใจความหมายได้บ้าง. เขายกน้ำขามาให้ข้าพเจ้ารับประทาน และกระทำการคำนับตามธรรมเนียม เมื่อพูดกิจธุระที่ข้าพเจ้าประสงค์แล้ว ข้าพเจ้าก็ลากลับเขาตามมาส่งข้าพเจ้าออกนอกบ้าน และก้มศีรษะลงคำนับ ซึ่งข้าพเจ้าได้กระทำตอบและชอบใจเขามาก เขาได้ให้ข้าราชการคนหนึ่งพาข้าพเจ้าไปยังโรงขายอาหารที่เป็นคนไทย และจัดหาเรือใหญ่ให้สำหรับที่จะโดยสารต่อไปยังจังหวัดนานิงฟู (Nanning fu) ในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้นซึ่งได้กำหนดไว้ และให้คนใช้ชนสัมภาระต่างๆ จากเรือเล็กไปยังเรือใหญ่ในวันนั้น เวลาเช้า ๗ ก.ท. วันรุ่งขึ้นจึงให้ไปพร้อมกันที่ท่าเรือ. ในตอนกลางวันข้าพเจ้าได้จัดการขายเตี้ยงพับสำหรับนอนเวลาเดินทางและนาฬิกาปลุกเสีย และได้ไปซื้อสิ่งของต่างๆ ที่ตลาดโดยไม่ต้องใช้ล่ามเลย ข้าพเจ้า ไม่ได้ยินชาวเมืองเรียกจังหวัดนี้ว่าปายเสหรือเปอเซอ (Pai-se หรือ (Pö Sö) ซึ่งเป็นภาษาจีน แต่เรียกเป็นสำเนียงไทยว่าปากสัก (Pāk-sak) จังหวัดนี้ภูมิฐานเป็นท่าเรือ โดยมีเรือยนต์โดยสารและเรือแจวใหญ่อย่างแบบไทยไปมากับกั้ง และมีแม่น้ำ ๒ สายมาบรรจบกันด้วย ซึ่งนับว่า

เป็นที่สำคัญแห่งหนึ่ง แต่ค้นหาได้คิดหรือทำให้เป็นที่ประชุมสำหรับคนประกอบการอาชีพให้มากมายขึ้นไม่. เท่าที่ข้าพเจ้าได้พิจารณาด้วยตนเองก็เข้าใจว่า จังหวัดนี้มีลักษณะเป็นหัวเมืองของชาติอัยลาวเมือง ๑ จึงทำให้รู้สึกว่าจะจังหวัดนี้ก็เป็นเหมือนบ้านของข้าพเจ้า.

วันพุธที่ ๘ มิถุนายนเวลาเช้า เจ้าพนักงานจีนได้มาก่อนเวลาที่กำหนดไว้พร้อมกับคนเรือและคนใช้ด้วย ข้าพเจ้ากับอ้ายฟุ้งได้ไปกับเขายังท่าเรือ ซึ่งพร้อมที่จะออกอยู่แล้ว เจ้าพนักงานด่านภาษีได้ตรวจกระเป๋าและหีบห่อเครื่องสัมภาระตามธรรมเนียมและตรวจหนังสือเดินทาง เสร็จแล้วเขาก็อนุญาตให้ลงเรือเดินทางต่อไป เรือนี้มีห้องกว้าง แต่เสบียงอาหารค่อนข้างอืดอาดสำหรับข้าพเจ้า เพราะอาหารที่เขาเตรียมไปนั้น ไม่ใช่สำหรับผู้โดยสารที่เป็นชาวต่างประเทศ แต่ที่จริงข้าพเจ้าไม่เคยนึกว่าฐานะของเรือจะสมควรกับข้าพเจ้า หรือข้าพเจ้าจะสมควรกับฐานะของเรือหรือไม่ แต่ท่านขุนนางจีนที่มีนามว่าตั้งนั้น บอกแก่ข้าพเจ้าว่า ไม่ต้องให้ค่าจ้างแก่คนเรือ. เรือนี้เป็นเรือสินค้าที่มีที่สำหรับบรรทุกสินค้าตอนหนึ่ง และสำหรับเราซึ่งเป็นผู้โดยสารอีกตอนหนึ่ง ในเวลานั้นมีรถยนต์เดินในแม่น้ำ สำหรับรับส่งคนโดยสารระหว่างจังหวัดปากสักถึงจังหวัดนานิงฟู (Nanning fu) ซึ่งย่นระยะทางให้ถึงได้ในสองสามวัน. แต่ข้าพเจ้าสมัครไปเรือแจวอย่างไทยมากกว่า เพื่อจะได้แวะค้นหาหมู่บ้านชนชาติไทยด้วย.

เมื่อเดินเรือตามลำแม่น้ำไปยังจังหวัดนานิงฟูนั้น ข้าพเจ้านึกว่า ความลำบากต่างๆ จะคงไม่มีอีก แต่ในเวลาเย็นวันนั้นข้าพเจ้ารู้สึกตกตะลึงว่า นี่เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนในจังหวัดปากสักไม่ได้บอกแก่คนเรือหรือคนหนึ่งคนใดหรือว่า จะต้องหยุดให้ตรวจตามทาง เพราะฉะนั้นเมื่อเรือของข้าพเจ้ามาถึงจังหวัดฟอเจา (Fau chow) เป็นเวลา ๕.๓๐ ล.ท. คนเรือถามข้าพเจ้าเป็นภาษาไทยว่า “จะต้องจอดเรือแวะขึ้นฝั่งให้เขาตรวจหรือไม่?” ข้าพเจ้าตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ชน” แล้วข้าพเจ้าส่งกาคเป็นหนังสือเงินตัวแดง และหนังสือเดินทางให้คนใช้ไปแทนข้าพเจ้า ไม่ช้าลายลักษณ์อักษรที่ข้าพเจ้าส่งไปนั้นทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีน สงสัยจนมาหาข้าพเจ้าถึงเรือ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร เพราะอยู่ในเรืออันคับแคบอืด อัดจึงไม่สามารถจะรับรองเขาให้สมเกียรติยศได้ เขาก็มีศรัทธาคำนับและทำ

มือซึ่งข้าพเจ้าคิดว่า เขาคงต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และพูดเป็นภาษาจีน ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ จึงสั่นศีรษะและยิ้มให้เขาหนึ่ง เขาพยายามจะให้ข้าพเจ้าขึ้นบก แต่ข้าพเจ้าไม่ขึ้น เพราะจะรีบไปจังหวัดนานนิงฟู (Nanning fu) และจังหวัดแคนตอน (Canton) โดยเร็ว.

ในวันรุ่งขึ้นเมื่อหยุดเรือที่เมืองหนครุหนึ่ง ข้าพเจ้าขึ้นบกไปเที่ยวที่ตลาดซึ่งเที่ยวตลาดกำลังออก ข้าพเจ้าได้ยืมชาวตลาดพูดเป็นสำเนียงจีนท้องถิ่น ซึ่งต่างกันกับที่จังหวัดปากอ้าย แต่เมื่อได้สังเกตหน้าตาและรูปร่างของชนที่ไปในตลาดคนนั้นดูมีลักษณะคล้ายคนไทยมาก และไม่มีเค้าบอกว่าเป็นจีนเลย ผู้หญิงทั้งหมดเดินเท้าเปล่า ข้าพเจ้าคิดว่า บางทีเมื่อเขาอยู่บ้านของเขาจะใช้ภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาของตัวพูดจากันในระหว่างพวกเขา แต่ข้าพเจ้าไม่มีเวลาพอและไม่มีโอกาสที่จะไปหาถึงหมู่บ้านเขาเพื่อพิสูจน์ ถ้อยคำในภาษาไทยของคนที่อยู่ในเขตต์แขวงมณฑลทกวางซีซึ่งข้าพเจ้าพยายามจดได้นั้น แสดงให้เห็นว่าต่างจากหรือเพี้ยนจากคำไทยที่เป็นแบบกลางซึ่งข้าพเจ้าได้จดไว้แต่ก่อน ชื่อนี้ก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งชนที่เป็นชาติเดียวกัน เมื่ออยู่ห่างไกลกับภาษาก็ผิดเพี้ยนกันไปได้ เหตุฉะนั้นจึงเป็นการยากที่หูของข้าพเจ้าจะจับลักษณะคำและเนื้อความที่ชาวเมืองนั้นพูดกัน เว้นแต่จะได้มีโอกาสไปสนทนากับเขานาน ๆ จนรู้เรื่องราวกันได้เท่านั้น

วันจันทร์ที่ ๑๓ มิถุนายน มาถึงตำบลหนึ่งก่อนเที่ยง แล้วคนเรือที่แจวเรือมานั้นก็แจวเรือขึ้นบกไปซื้อสิ่งของต่าง ๆ เขาบอกว่าเมื่อรับประทานอาหารกลางวันแล้วจะออกเรือต่อไป แต่ครั้งรับประทานอาหารแล้วพวกคนเรือกลับขึ้นบกทั้งหมด ทำที่จะเอาเงินไปใช้หนี้ค่าสิ่งของที่ซื้อไว้ คนใช้ของข้าพเจ้าก็ไม่แน่ใจว่าความที่คนเรือขึ้นไปเที่ยวเสียค่าย กลับพูดว่าไม่ช้าคงจะกลับมา จนเวลาเย็นแล้ว คนใช้คน ๑ ซึ่งขึ้นไปเที่ยวบนบกกลับมาลงเรือบอกข่าวที่ทำให้ข้าพเจ้าตกใจมาก คือเขาได้ทราบจากคนเรือคน ๑ บอกว่า คนเรือพวกนั้นหนีกลับบ้านของเขาเสียหมดแล้ว การที่เขากลัวหนีไปเช่นนั้นก็เพราะไม่มีข้าราชการเงินเป็นใหญ่ในที่นั้น แต่คนใช้พูดกับข้าพเจ้าว่า เขาจะไปตามจับคนเรือที่ยังเหลืออยู่คน ๑ มาให้ได้ ข้าพเจ้าได้ไปกับเขาและไปพบคนเรือนั้น ข้าพเจ้าชักหนังสือเดินทางออกขู่ว่า ข้าราชการได้มีคำสั่งให้ข้าพเจ้านำสะเบียงอาหารไปยังจังหวัดโน้นโดยเร็ว ถ้าคนเรือเหล่านั้นไม่แจวเรือไปแล้วจะต้องมีโทษภายหลัง ใน

เวลานั้นมีคนมายืนคอย^๕แน่น เขาก็ยอมตกลง เขาร้องว่าเขาเป็นคนมาใหม่เพิ่งถูกบังคับให้มาแจวเรือเมื่อวาน^๕ ซึ่งเป็นความจริง แต่เขาขอความกรุณาเพื่อจะไปเอาเรือเล็กเสียก่อน เขาจึงถามคนที่ยืนอยู่ข้างๆ ว่า ขอให้พาเขาข้ามฟากไปเอาเรือเล็กที่จอดอยู่ฝั่งหนึ่ง ข้าพเจ้าก็คิดเห็นว่า เป็นกรณีที่จะยอมตาม เพื่อแสดงว่าเราก็ตอบรับภาษาของคนใช้, คนเรือ และชาวเมืองนี้ได้เหมือนกัน แล้วเขาก็ลงเรือพร้อมด้วยคนที่ยืนอยู่ข้างๆ ๒ คน กับคนเรือด้วยข้ามแม่น้ำไป คนที่ ๓ ก็เลยหนีไปเสียไม่เห็นกลับมาก ครั้นข้าพเจ้าไม่มีคนเรือเลยสักคนเดียว. ในเวลาฉุกเฉินเช่นนั้นข้าพเจ้าต้องถือท้ายเอง ซึ่งเคยรู้จักมาบ้างเล็กน้อยครั้งอยู่ในประเทศสยามให้คนใช้ ๒ คนกับอ้ายฟูเป็นผู้แจว เรือก็ค่อยแล่นไปตามลำน้ำอย่างช้าๆ เรือนี้หนักมาก กำลังของคนไม่พอกัน ทั้งลมก็คอยต้านทานอยู่ด้วย พอมาได้ราวครึ่งไมล์ คนใช้ก็อ่อนกำลังลงแจวไม่ขึ้น ข้าพเจ้าถามว่า “นี่จะทำอย่างไรดี?” คนใช้รับอาสาว่า “จะขึ้นบกไปหาคนแจวเรือให้ได้” ข้าพเจ้าถามว่า “จะไปหาที่ไหน?” เขาตอบว่า “จะไปหาตามหมู่บ้าน” เรื่องนี้จะเข้าสู่ประวัติที่ว่า ‘หาเข็มในกองฟาง’ แต่จะทำอย่างไร ถ้าเราไม่พยายามก็คงไม่รู้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้ากับคนใช้ ๒ คนจึงได้พยายามแจวต่อไปอย่างช้าๆ จนมาถึงตำบลที่หมู่บ้านแห่ง ๑ ที่อยู่บนฝั่ง เห็นเรือเล็กลำ ๑ มีคนเรือคนเดียวแจวตรงมา ข้าพเจ้าจึงว่าจ้างเขา และถ่ายสิ่งของต่างๆ ลงในเรือเล็กนั้นบ้าง แล้วออกเรือต่อไปในเวลา ๓ ล.ท. มาจนถึงตำบลหนึ่งชื่อว่าลุงอัน (Lung-an) เป็นเวลา ๕.๓๐ ล.ท. เขาได้พาข้าพเจ้าไปหาขุนนางจีนซึ่งเป็นข้าราชการประจำตำบลนั้น ข้าราชการจีนได้เอื้อเฟื้อให้พักและจัดเรือสำหรับที่จะไปยังจังหวัดคานานิงฟู และหากคนแจวให้อีก ๔ คน.

ในวันรุ่งขึ้นคือวันที่ ๑๔ มิถุนายนเวลาเช้า ได้ตั้งต้นออกเรือพร้อมคนแจวรวมเป็น ๖ คน เป็นเรือใหญ่และสบายมาก. แล้วมาหยุดพักที่หมู่บ้านแห่ง ๑ ซึ่งเป็นหมู่บ้านไทยค่อนข้างใหญ่มาก ข้าพเจ้าไม่มีกิจพิเศษและไม่มีใครชักนำที่จะไปสนทนากับชนในหมู่บ้านนั้น เป็นแต่ข้าพเจ้าคอยจับถ้อยคำที่เขาพูดกันได้บ้าง ในเวลานั้นข้าพเจ้าเกิดความรู้สึกที่ จำเป็นต้องมุ่งสังเกตถ้อยคำจากคนไทยเหล่านี้ที่พูดกันในระหว่าง

พวกเขาเอง เพราะข้าพเจ้ายังระลึกได้ถึงเมื่อข้าพเจ้าอยู่ในสยาม เมื่อฟังถ้อยคำของชาว
 เชียงใหม่กับชาวลำพูนนั้นยังทำให้งงงและยุ่งได้ หรือเมื่อข้าพเจ้ายังเรียนภาษาลืออยู่
 มาได้ฟังคนชาติลือที่มาจากเมืองลือใหม่ ๆ พูด ก็ยังทำให้งงงได้เช่นเดียวกัน. บัดนี้
 ข้าพเจ้าเข้าใจภาษาลือได้ดีเท่ากับภาษายวนซึ่งเป็นภาษาของชาวเชียงใหม่. แต่เมื่อ
 ข้าพเจ้ามาได้ยินชนในถิ่นนี้พูดกันนั้น ต่างจากภาษาของชนทั้ง ๒ นั้นมาก. ชนใน
 หมู่บ้านที่ข้าพเจ้าพักเมื่อวันที่ ๑๔ นั้น ครูปร่างและหน้าตาก็บอกว่าเป็นคนไทย แต่
 บ้านเรือนของเขาเป็นแบบอย่างจีน และตลาดก็เป็นแบบอย่างจีน เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้
 สังเกตโดยดีถ้วนทุกแห่ง อนึ่งเครื่องแต่งกายของผู้ชายไทยในประเทศจีนนั้น เอาอย่าง
 จีนเกือบทุกแห่ง เว้นแต่ชาติลือที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ลงไปมาก. อนึ่งชนชาติไทย
 พวกต่าง ๆ เหล่านี้ สิ่งที่จะเป็นเครื่องสังเกตภายนอกว่าเป็นคนละชาตินั้น ก็คือเครื่อง
 นุ่งห่มของผู้หญิง, ผู้หญิงไทยลือ, ไทยเหนือ, ไทยลาย และไทยน้ำ นุ่งผ้าถุงที่มีลาย
 เป็นทาง ๆ ทุกพวก ดังนั้น หญิงไทยทุก ๆ แห่งตลอดจนดินแดนฝ่ายใต้ในพม่า, ตังเกี๋ย,
 ตอนเหนือในสยาม ก็ใช้ผ้าถุงทั้งนั้น แต่ลายของผ้าถุงนั้นมักต่างกันเป็นแห่ง ๆ ไป
 ผู้หญิงไทยเหนือใช้ผ้ามีลายเป็นทาง ๆ ลงไปตามตัว (ไม่ใช่ตามขวางตัว) แต่หญิงไทย
 พวกอื่น ๆ โดยมากใช้ผ้าถุงเป็นลายขวาง ผ้าถุงที่หญิงไทยเหล่านี้ใช้มีขนาดยาวต่าง ๆ
 จนกระทั่งชาติไทยที่อยู่ทางดินแดนลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดงนั้นสั้นเตียนต่อ จนไม่ควร
 จะสั้นถึงเพียงนั้น ส่วนเสื้อไม่ใคร่จะใช้กัน หรือมิฉะนั้นเขาก็คงคิดว่าควรให้อยู่ในตู้เสื้อผ้า
 เสียมากกว่า และทั้งไม่ได้ส่วนกับร่างกายด้วย และการใช้เสื้อนั้นก็เป็นไปตามอากาศ
 ร้อนหนาวมากกว่า เช่นดินแดนฝ่ายใต้ลงมาที่มีอากาศค่อนข้างร้อนนั้น นอกจากนุ่ง
 ผ้าถุงเขามักใช้แต่ผ้าท่อนยาวห่มแทนเสื้อเมื่อเวลาจะไปในงานรื่นเริงที่จะต้องแต่งตัว
 แต่ว่าเมื่อเวลาจะออกไปทำงานหนักกลางแจ้ง ตามปกติเขามักใช้เสื้อคับสี่ศอก แต่
 เคยได้เห็นใช้เสื้อเป็นผ้าสี่ซอกบ้าง บางทีก็เป็นเสื้อคับ บางทีก็เป็นเสื้อหลวม
 ออกจะใช้กันหนาตาขึ้น บางทีก็มีผ้าห่มทับ บางทีก็ไม่มี ในแถบที่มีอากาศค่อนข้างหนาว
 เช่นในแคว้นเก็งตุง (เชียงตุง) และสิบสองพันนา และเหนือ ๆ ขึ้นไปอีกมักใช้เสื้อคับ
 กันทั่วไป และตามแถบหมู่บ้านของชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือในแคว้นเชียงตุงตามที่

ข้าพเจ้าได้พบบ่อยๆ ผ่าถุงที่ผู้หญิงนุ่ง แทนที่จะมีลายเป็นทางๆ เขายังใช้ผ้าสีคราม ก่อนข้างคำ ไม่มีลาย ส่วนผู้ชายใช้ผ้าสีนุ่งนุ่งเพียงหัวเข่า และบางทีก็นุ่งเหนือหัวเข่าขึ้นมา และนุ่งกางเกงในซาสน์ด้วย มิสเตอร์เบิน กงสุลอังกฤษได้อธิบายไว้ในรายงานของเขาซึ่งพิมพ์ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๓๑) ว่า “คนไทยเหล่านี้มีความเคียดแค้นมาก ในการที่เจ้าหน้าที่จีนประกาศบังคับให้ใช้เครื่องแต่งตัวอย่างจีน” เขายังได้พูดถึงการแต่งกายของหญิงไทยในจังหวัดนานนิงฟูว่า “ใช้เสื้อผ้าที่มีสีดำ และใช้เครื่องประดับกายทำด้วยแร่เงิน และเงินทำเปล่า” ประพฤติการณ์ของชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือในประเทศจีนทุกพวก ย่อมเป็นอยู่ตงันเป็นความจริง ผู้หญิงไทยทุกพวกไว้ผมยาว แต่หญิงสยามที่ข้าพเจ้าได้พบนั้นเอาไว้ผมสั้น (สมัยนั้นหญิงสยามยังตัดผมสั้น) หญิงไทยในแดนจีนไว้ผมยาวและหวีไปจากข้างหน้า และไปมุ่นเป็นมวยไว้ข้างหลัง คล้ายหญิงทางฝ่ายเหนือในสยาม บางพวกมุ่นเป็นมวยไว้กลางศีรษะ บางพวกก็มุ่นเอามวยไว้ล้ามาข้างหน้า ไม่ใช่ดูง่า ร่องเท้า ไม่กินหมากหรือไม่กินของที่ทำให้ฟันเปลี่ยนสีไป เมื่อพูดทั่วไปแล้วหญิงไทยในแดนจีนเป็นคนกล้าสนับแข็งแรง แต่ทำอะไรๆ ไม่ชวนให้เกิดความรู้สึกขวนใจและน่าเอ็นดูเหมือนหญิงรุ่นสาวของชาวยุโรป แต่เขาก็รู้จักประดับกายเพื่อให้สวยงามเหมือนกัน เช่น ใส่แหวน, กำไลมือ, กำไลเท้า และอื่นๆ ซึ่งทำด้วยแร่เงินเป็นเครื่องประดับกาย ซึ่งผู้ชายเห็นว่าไม่จำเป็น

วันรุ่งขึ้นคนเรือได้แจวเรือเรือไป พักเพียงครู่เดียว ดูเหมือนเขารับจะไปให้ถึงจังหวัดนานนิงฟูโดยเร็ว แต่การที่เขาหยุดพักครู่หนึ่งนั้นเขาถือเป็นโอกาสขึ้นบกไปเที่ยวที่ตลาดเพื่อซื้อสิ่งของ แต่สิ่งของที่เขาชอบมากที่สุดก็คือน้ำตาลซึ่งเป็นที่นิยมนำมาทำขนมเรียกว่า ‘น้ำเมา’ คนไทยพวกนี้โดยมากเป็นพวกที่ไม่มีการศึกษาและเวลาในจรรยาอยู่มาก จึงได้ใช้น้ำหมักที่ทำด้วยข้าวสุก (อู) ค่างน้ำตาลนี้ เขามักดื่มกันอย่างติดใจทั้งในเวลารับประทานอาหารและเวลาอื่นๆ แต่โดยเหตุที่คนเรือเหล่านี้หยุดพักแต่เล็กน้อยจึงหาได้เมาไม่ ไม่ต้องสงสัย ถึงแม้จะดื่มน้ำเมาแต่พอประมาณก็หาสามารถพันอันตรายได้ไม่ แต่ก็ยังไม่เป็นอันตรายมากเท่าการสูบบุหรี่ ซึ่งเป็นของชั่วร้ายทำลายทั้งร่างกายและจิตใจและทรัพย์สินสมบัติ เนื่องจากสิ่งชั่วร้ายนี้ ข้าพเจ้า

มีความยินดีที่จะส่งเสริมหลักฐานที่ข้าพเจ้าได้เคยพบและจากหลักฐานของผู้อื่นรวมกัน
ปรากฏว่าในมณฑลของจีนที่ข้าพเจ้าได้ผ่านมาแล้วนั้น ได้มีความตั้งใจและกำลังบังคับ
ให้เลิกการปลูกฝิ่นและจำกัดการปลูกฝิ่น โดยจะเพาะภูมิประเทศที่ข้าพเจ้าเดินทาง
ผ่านมาจากพะม่า เข้าในเขตต์ของมณฑลยูนนาน, สิบสองปันนา ถึงเมี่ยงมีการปลูกฝิ่น
อยู่บ้าง แต่มักจะเป็นพวกชาวเขาที่ปราศจากการศึกษาที่ลึกลอบปลูก เรื่องนี้ข้าพเจ้า
เชื่อว่ารัฐบาลจีนที่กรุงปักกิ่ง * คงพยายามบังคับและจำกัดเรื่องฝิ่นให้ค่อยหมดไปจาก
ราชอาณาจักรเป็นแน่ ทราบข่าวว่าในเวลาอันรัฐบาลจีนกำลังร่วมมือกับรัฐบาลอื่น ๆ ที่จะ
ระงับและจำกัดสิ่งที่ชั่วร้ายให้สาบสูญไปเสียโดยเร็ว

พวกเราได้มาถึงจังหวัดน่านิงฟูเมื่อเวลา ๓ ล.ท. วันพฤหัสบดีที่ ๑๖ มิถุนายน
ค.ศ. ๑๙๑๐ ซึ่งนับเป็นวันที่ ๙ ตั้งแต่ออกจากจังหวัดปากสัก (Pāk-sak) หรือ
(Pai-se Ting) คนใช้ของข้าพเจ้าได้เอาใจใส่และช่วยเหลือข้าพเจ้ามาก ได้พาข้าพเจ้า
ไปหาเจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนซึ่งเป็นเจ้าของท้องที่ และไปค้นหาบ้านพวกมิสชันนารีด้วย ครั้งแรก
เขาพาไปหาบาทหลวงฝรั่งเศสที่ตังวัดสอนศาสนาโรมันคาทอลิกในจังหวัดนั้นก่อน
แล้วไปหามิสชันนารีชาวอังกฤษ ซึ่งในที่สุดข้าพเจ้ากับอ้ายฟูรู้สึกปลื้มใจเป็นอันมากที่ได้
พบพวกมิสชันนารีด้วยกันเป็นครั้งแรกตั้งแต่ออกจากเขตต์เก็งตุง (ในแคว้นเชียงตุงของ
พะม่า) ซึ่งมีระยะห่างจากจังหวัดน่านิงฟู ๑๐๐๐ ไมล์เศษ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์
ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ซึ่งเป็นเวลาล่วงไปถึง ๔ เดือนเศษ

ข้าพเจ้าได้ไปยังโรงสวดของมิสชันนารีอังกฤษที่ทำการรักษาโรคด้วย โรงสวดนี้
ทำการติดต่อกับโรงสวดของประเทศอังกฤษ หมอและแหม่มคลิฟต์ (Dr. and Mrs.
Clift) เป็นผู้อำนวยการ แม้เขาเพิ่งจะมาอยู่ในจังหวัดนี้ไม่สู้ช้านัก ก็ได้ทำประโยชน์
ให้แก่คนจังหวัดนี้มากโดยใช้ภาษาจีน ได้สร้างโรงสวดและสร้างบ้านที่อาศัย และ
สร้างโรงพยาบาลรักษาคนเจ็บ และทั้งตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม กิจการกำลังก้าวหน้า
ในขณะที่พวกเราไปพักอยู่

* สมัยนี้รัฐบาลกลางจีนยังตั้งอยู่ที่กรุงปักกิ่ง

ในจังหวัดนี้มีมิชชันนารีอเมริกันอยู่คนเดียว ซึ่งได้ทำการร่วมมือกับมิชชันนารีชาติอื่น มีอังกฤษ เป็นต้น แต่สำหรับสอนแก่พวกจีนเท่านั้น หมอคลิฟต์ได้บอกข้าพเจ้าว่า ฝ่ายโรมันคาทอลิกอ้างว่า ได้ทำการสั่งสอนคนชาวพื้นเมืองเดิมได้ผลดีกว่าสอนชนชาติจีน แต่ข้าพเจ้าหาได้พูดอะไรต่อไปไม่

เมื่อข้าพเจ้าพักอยู่กับหมอคลิฟต์นั้น ข้าพเจ้ารู้สึกนับถือเขามากขึ้น เขาเป็นมิตรที่ดีทั้งกายและใจ เมื่อเครื่องสัมภาระของข้าพเจ้ามาถึง เขาได้จัดการนำไปยังโรงพยาบาลของเขาทันที ข้าพเจ้าต้องการจะหยุดพักผ่อนมากกว่าอย่างอื่น เพราะได้ตรากตรำมาเป็นเวลานาน ข้าพเจ้าเชื่อว่าบุคคลที่มีใจศุขและบากบั่นน้อยกว่าข้าพเจ้าแล้ว คงไม่สามารถมาถึงจังหวัดนานนิงฟูนี้ได้ เพราะระยะทางที่ดี การเดินทางที่ดี และประจวบกับฤดูซึ่งไม่เหมาะแก่การเดินทาง และอื่น ๆ เหล่านี้ ย่อมไม่สะดวกทุกอย่าง คงไม่มีใครรู้เท่ากับผู้เขียนเรื่องนี้(หมอด็อก)เป็นแน่ เช่นจะต้องเป็นคนแข็งแรง ทางก็ลำบากและติดขัด เพราะโดยมากเป็นภูเขา จะขี่ม้าก็ไม่ใคร่ได้ จำเป็นต้องเดินด้วยเท้า ไหนจะต้องหาความรู้และสืบหา เพื่อให้ทราบประเพณีการของชาติ, ภาษา, ประวัติการ, ขนบธรรมเนียม และความเชื่อของชนชาติไทยพวกต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะต้องจดบันทึกด้วยตนเองทุกวันตามที่ใดสังเกตและสืบได้ ไหนจะต้องกะกำหนดการเดินทางและทำกิจธุระต่าง ๆ และไปติดต่อกับเจ้าของท้องถิ่นที่เกี่ยวกับต้องเดินทางต่อไปซึ่งไม่เคยไปด้วยตนเองเพื่อประโยชน์แก่ชนชาติไทยเท่านั้น วันแล้ววันเล่า จนกระทั่งสัปดาห์แล้วก็สัปดาห์เล่า ในที่สุดก็เป็นที่เดือน ๆ ต้องนอนพักในสถานที่เปลี่ยวเปลี่ยวบ้าง ในโรงขายอาหารจีนอันสกปรกบ้าง ในศาลาวัดบ้าง ในกระท่อมที่อยู่กับพื้นดินบ้าง ลำบากด้วยประการทั้งปวง ทั้งเมื่อยล้า, แทกเจ็บระบมและฟกช้ำ และร่างกายก็อ่อนเพลียอดิโรยกำลัง ในวันรุ่งขึ้นก็ต้องตื่นแต่เช้ามีเวลา ๔.๓๐ ก.ท. โดยมีนาฬิกาปลุกให้ตื่นแล้วก็ทำกิจดังนั้นต่อไปอีกเล่า! แต่ด้วยความหวังดีต่อชาติไทยอันมีอยู่ในดวงจิตตัวอย่างแรงกล้าของข้าพเจ้าและเพื่อการบุญและความชอบในศาสนา ก็ทำให้ลืมความลำบากหรือฝ่าฝืนความลำบากไปได้ เมื่อข้าพเจ้าได้มาพักอยู่ที่นี้ และระลึกเปรียบเทียบกับเวลา

เดินทางตั้งหลายเดือนในโรงอาหารอันสกปรกและโรงฆ่า และห้องอับ มาอยู่บ้านที่สะอาดโอโง่งของชาวยุโรป และมีอากาศที่สวยงามอย่างสวรรค์เช่นนี้แล้ว จะหายใจคล่องขึ้น ปานใด และสะดวกสบายปานใด

เมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่บ้านของหมอคลิฟต์ ๒ วัน ข้าพเจ้าได้ไปรู้จักและทำความคุ้นเคยกับมอริสเซอร์ทอนนงต์ (M. Tunnant) เจ้าหน้าที่ศุลกากรของฝรั่งเศสที่จังหวัดน่านนิงฟู โดยจดหมายนำของมิสเตอร์คลัตต์ (Mr. Klatt) ผู้ทำการในตำแหน่งในจังหวัดเม่งสุได้นำให้รู้จัก ชาวฝรั่งเศสผู้พูดภาษาอังกฤษคล่อง สามารถตอบคำถามเรื่องระยะทางที่ข้าพเจ้าต้องการและเรื่องอื่น ๆ ได้ดี เขาได้เชิญหมอคลิฟต์และข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารเย็นที่บ้านของเขา แต่ในวันนั้นหมอคลิฟต์ติดการประชุมเสีย จึงไปในการเลี้ยงของเขาแต่ข้าพเจ้าผู้เดียว ข้าพเจ้าได้ร่วมโต๊ะกับเขาและภรรยาของเขา ภรรยาของเขาเป็นหญิงจีนแต่แต่งกายอย่างหญิงยุโรป พูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้ และเป็นผู้ต้อนรับแขกดี นอกจากนี้แขกที่สำคัญก็คือ กงสุลอังกฤษประจำจังหวัดแคน-ดอน มีนามว่า เจ. คับลย. เจไมสัน ซึ่งเพิ่งมาถึงโดยเรือรบขณะนิคกันโบต เวลารับประทานอาหารนั้น มิสเตอร์เจไมสันเล่าถึงเรื่องที่เขาได้เคยถูกถามขณะที่อยู่ในกรุงลอนดอนเมื่อเร็วๆ นี้ ให้ออกความเห็นถึงหนังสือที่นายพันตรีเควิสแต่งเรื่องมณฑลยูนนาน ในตอนสุดท้ายเขากล่าวถึงการรถไฟ และยังคงกล่าวต่อไปว่า เรื่องราวที่นายพันตรีเควิสกล่าววันนี้ รับรองได้ว่าเป็นความจริงทุกประการ เช่นกล่าวถึงชนชาติต่าง ๆ และภาษาของชนพวกนี้ และรายละเอียดบนแผนที่ ฯลฯ เขายังกล่าวอีกว่า "ชนชาติที่อยู่ในมณฑลกวางซีและมณฑลกวางตุ้งนั้น ส่วนมากเป็นชาติไทยโดยภาษา, โดยกำเนิด และโดยขนบธรรมเนียม."

ความเห็นนี้ไม่ใช่ให้เหมา เป็นความเห็นโดยหน้าที่ของมิสเตอร์เจไมสันกงสุลอังกฤษ แต่เป็นความเห็นที่ออกจากผู้ที่ได้สมาคมกับชนชาติที่พวกเขาโดยหน้าที่ และไม่ใช้กล่าวเกินความจริงไป หรือกล่าวเป็นแต่เพียงตัวหนังสือเท่านั้น แต่เปิดโอกาสให้เราเปิดตาพิจารณาดู ชนชาติไทยที่แยกออกเป็นสาขาต่างๆ ที่อยู่ในประเทศจีนปัจจุบันนี้. แต่ถึงกระนั้น ในจังหวัดน่านนิงฟูนี้เอง ผู้เดินทางผ่านก็ไม่ได้รู้สึกอย่างอื่น

นอกจากเห็นว่าเป็นคนจีน ไปเสียหมด จนชั้นแต่หมอคลิปต์เองก็รู้สึกประหลาดใจ เมื่อไต้ยีนข้าพเจ้าสนทนากับคนช่างปูนและช่างไม้ ซึ่งเขาเข้าใจว่าเป็นคนจีน. คนไทยในจังหวัดนี้ต่างกันกับในจังหวัดกว๋างนั้ญฟู, ปากอ้าย และปากสัก เพราะพวกนี้นิยมขนบธรรมเนียมจีน เพราะฉะนั้นเขาจะทำการทุกอย่างก็กลายเป็นจีนไปหมด แม้ช่างไม้และช่างปูนของหมอคลิปต์ผู้เป็นไทยก็พูดภาษาจีนได้ดี หมอคลิปต์บอกว่าในจังหวัดนี้มีโรงเรียนจีน และทราบข่าวว่าจะเลื่อนจังหวัดน่านนิงฟูซึ่งเป็นนครของมณฑลกว๋างซีไปตั้งที่อื่น.

ตามเขตต์แขวงของจังหวัดนอกๆ ออกไป มีชนชาติไทยอยู่ทั่วไป แต่เรียกกันว่าไต้ (Tɔ) จีนเรียกว่าทู่เยิน (Tu jen) แต่อย่างไรก็ดี ชนชาติไทยของจังหวัดนี้คงมีจำนวนไม่น้อยกว่าเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๓๑) เป็นเวลา ๓๗ ปีมาแล้ว ซึ่งมิสเตอร์เบินกงสกุลอังกฤษ ได้เขียนรายงานไว้ว่า “พลเมืองในแขวงจังหวัดน่านนิงฟู ใน ๑๐ ส่วนเป็นชาติไทย ๙ ส่วน” ผู้ช่วยสอนศาสนาของนายแลนติสคนหนึ่งเป็นชาติไทยไต้ เมื่อข้าพเจ้าพักอยู่ถึงวันที่ ๒ นั้น หมอคลิปต์ได้ให้ผู้ช่วยของเขาซึ่งเป็นชาติไทยไต้ พาข้าพเจ้าไปเยี่ยมตามหมู่บ้านของชนชาติไทยไต้ ซึ่งตั้งอยู่ไม่สู้ไกลจากที่นั้นนัก หมู่บ้านนี้เป็นชาติไทยจริง ๆ ผู้ช่วยที่พาข้าพเจ้าไปนั้น เขารู้จักและพูดส่งภาษากับคนในหมู่บ้านได้ดี แต่เวลาที่เขาอยู่ในเมืองและที่ตลาด เขาพูดภาษาจีน และเมื่อเขาพูดกับข้าพเจ้าใช้ภาษาไทย ข้าพเจ้าได้จดถ้อยคำได้อีก ๒๕๐ คำ ข้าพเจ้าได้แนะนำหมอคลิปต์ผู้ประจำสอนศาสนาในจังหวัดนี้ ว่าสำหรับชนชาติไทยไต้ ควรใช้ภาษาไทยไต้สอนจะได้ประโยชน์ดีกว่า เขาก็มีความพอใจในการที่จะทำการนั้นโดยไม่เกี่ยงงอนเพราะเขาทำการสอนศาสนาประจำชนชาติจีน แต่สำหรับชนชาติไทยๆ ยังหาไม่ เขาก็ยอมเห็นด้วย และจะได้เริ่มต้นทีเดียว. ข้าพเจ้ารู้สึกมีความปลื้มใจยิ่งนักว่าเขาจะเป็นมิสชันร์คนแรกสอนประจำชนชาติไทยในประเทศจีน และเพราะปรากฏว่า เท่าที่เขามีนั่นก็อยู่แล้วในจังหวัดนี้ คงไม่เป็นการขัดข้องอย่างไรที่กรรมการคริสตศาสนาจะจัดการเพิ่มขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ชนชาติไทยไต้ด้วย ซึ่งจะดำเนินการสอนพร้อมไปกับพวกจีน.

วันเสาร์ที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) เวลาบ่าย ๔ ล.ท. อ้ายฟูกับข้าพเจ้าได้ออกเดินทางจากจังหวัดน่านนิงฟูโดยรถยนต์ เรือยนต์นี้ใหญ่ขนาดเดียวกับเรือแจวที่ข้าพเจ้าโดยสารมาจากจังหวัดปากสัก.

เมื่อเรือได้แล่นมานานและไกลนั้น ข้าพเจ้ามุ่งหมายจะแวะที่จังหวัดฉูเจา (Wu-chow) จังหวัดนี้ตั้งอยู่ในดินแดนเกือบสุดทางตะวันออกของมณฑลกวางซีก่อนไปทางทะเล และเป็นเมืองท่าแห่ง ๑ ที่จีนมีสัญญาเปิดให้นานาประเทศเข้าไปค้าขายได้ และเป็นศูนย์กลางของทางทั้งหลายด้วย. ข้าพเจ้ากะไว้ว่า จะให้ถึงจังหวัดแคนตอน (Canton) อันเป็นเมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลของมณฑลกวางตุ้ง (Kwangtung) ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะจำเป็นต้องหยุดพักที่จังหวัดฉูเจาให้นานสักหน่อย เพื่อจัดการเรื่องศาสนาในจังหวัดอันสำคัญชนอีกแห่ง ๑ เพราะปรากฏว่ามีชนชาติไทยในจังหวัดนี้มาก.

เวลาเช้า ๗ ก.ท. ข้าพเจ้าได้ขึ้นรถที่จังหวัดฉูเจาตามจดหมายนำที่ข้าพเจ้าได้ไว้. ข้าพเจ้าได้ค้นพบโรงพยาบาล และโรงสวดของมิสซันรีซึ่งทำการร่วมกัน ณ ที่นั้น ท่านเรเวอเรนต์ ไอ. เอ็ล. เฮสส์ (I. L. Hess) กับหม่อมของเขาได้รับรองให้อยู่ในบ้านของเขา ซึ่งเป็นโรงพยาบาลด้วย บ้านของเขามีกำแพงล้อมรอบตั้งอยู่กลางจังหวัดทำให้ข้าพเจ้าได้รับความสุขมาก จึงได้พักต่อมาอีก ๒ วัน.

ข้าพเจ้าได้รับจดหมาย ๒ ฉบับกับโทรเลข ๑ ฉบับจากหม่อมคือค ส่วนโทรเลขนั้นบอกว่า หม่อมได้มาถึงจังหวัดแคนตอนแล้วโดยสวัสดิภาพ จดหมายและโทรเลขนั้นถึงมือข้าพเจ้าภายใน ๓ วัน ซึ่งต่างกับคราวก่อนกว่าจะถึงก็ ๓ เดือน แล้วข้าพเจ้าได้ไปหามิสเตอร์ฟอนบรเวน (Von Bruen) เจ้าพนักงานด้านภาษี ซึ่งมีสเตอร์กลัตต์ (Klatt) ที่จังหวัดเม้งสูได้มีจดหมายนำข้าพเจ้ามาถึงเขา สุภาพบุรุษผู้นี้เป็นชาวเยอรมันและได้รับรองข้าพเจ้า และเชิญข้าพเจ้ารับประทานน้ำชา

ในจังหวัดนี้ยังไม่มีมิสซันรีสำหรับสอนชนชาติไทย ซึ่งเรียกกันในถิ่นนี้ว่า ชอง (Chawng) หรือชองเย็น (Chawng-jen) ด้วยภาษาของเขาเอง มีชนชาติชอง

น้อยคนที่ไปร่วมสวดมนต์ในโรงสวดด้วยกันพวกจีน และผู้ช่วยของมิสซันรีในจังหวัดนั้น เขาก็รับรองว่า เขาจะแยกสอนอีกแผนหนึ่ง และจะได้พิจารณาตั้งโครงการเพื่อประโยชน์ต่อไป.

ข้าพเจ้าเสียใจที่ไม่มีเวลาพอที่จะสืบหาความรู้ชนชาติของนี้ได้นานนัก เพราะจะต้องรีบไปจังหวัดแคนตอน ด้วยภรรยาและบุตรของข้าพเจ้าได้มาคอยอยู่ที่นั่นแล้ว แต่ความเสียใจกลับเป็นการที่ใจชื้นโดยมิสเตอร์ฟรีแมนผู้เป็นมิสซันรีได้พยายามสืบค้นเรื่องราวและประเพณีการของชนชาติของนี้ไว้บ้าง ซึ่งข้าพเจ้าได้ทราบจากเขาว่าต้นเดิมของชนชาติของในปัจจุบันนี้ ก็อย่างเดียวกับชนชาติไทยแท้ คือในอาณาจักรอัยลาว อันเป็นบ้านเกิดแห่งบรรพบุรุษของชาติไทย ได้ถูกชาติจีนรุกรานและเกิดการต่อสู้กันมาเป็นเวลานานถึง ๒๕๐๐ ปี ภายหลังจึงได้พากันอพยพมาอยู่ที่นี้จากมณฑลอันฮุย (Anhui) และมณฑลเซียงซีหรือเกียงซี (Chieng-si หรือ Kieng-si) และมณฑลฮุนาน (Hunan) อันเป็นเขตต์ของอาณาจักรอัยลาว นอกจากนี้เมื่อชาติไทยได้อพยพมาอยู่ในดินแดนทางทิศใต้ของแม่น้ำยางสีแล้ว ชาติจีนยังได้ตามมารุกรานทำให้ไทยต้องพ่ายแพ้เมื่อ ค.ศ. ๑๐๕๓ (พ.ศ. ๑๕๙๖) ซึ่งเป็นเวลา ๘๗๒ ปีล่วงมาแล้ว ความบาดหมางกันในระหว่างพวกจีนกับพวกของมิสสืบมาเป็นเวลานาน ทุก ๆ แห่งในประเทศจีนที่ข้าพเจ้าได้สืบสวนและพิจารณาชนชาติไทยในปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้ายังรู้สึกว่ แม้ไทยจะมีชื่อต่าง ๆ กันตามถิ่นที่เขาอยู่ที่ ก็มีประวัติสืบเนื่องมาจากอาณาจักรทาลีฟู (Tali-fu) อันใหญ่หลวง ซึ่งถูกพวกจีนทำลายและรกร้างไปแล้วเหลือแต่ซาก และบางพวกก็เร่ร่อนจากกวางตุ้งและดินแดนแม่น้ำตะวันตกที่ได้พ่ายแพ้แก่จีน. แต่ชาติไทยพวกต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีใครจะนิยมเอาแบบอย่างจีน ถึงแม้จีนจะบังคับให้เปลี่ยนก็ตาม. จีนได้ดูถูกพวกพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านั้นว่าเป็นคนป่าเถื่อน แม้กระนั้นพวกนี้ก็ยังมีความเกลียดชังจีนที่รุกเข้ามาถือเอาเป็นถิ่นของจีนเสีย เหตุฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอยู่บ้างที่จะต้องแยกกิจศาสนาของเราออกเป็นชาติ ๆ แล้วและพยายามเพาะความปรองดองในระหว่างชาติจีนกับชาติไทยเหล่านั้นจนกว่าความบาดหมางจะหายไป เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันเป็นปกติภาพโดยความสงบในอาณาจักรเดียวกัน.

วันพุธที่ ๒๒ มิถุนายน ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) เวลาเช้าข้าพเจ้ากับอายุฟู ผู้ติดตามข้าพเจ้าตลอดมาด้วยความภักดีนั้น ได้ออกเดินทางจากจังหวัดเวจาโดย เรือกลไฟชื่อไซนม์ไปยังจังหวัดแคนตอน (Canton) เวลา ๗ ก.ท. แห่งวันรุ่งขึ้น ถึง ๒๓ มิถุนายน เรือกลไฟได้เทียบท่าที่จังหวัดแคนตอนโดยเรียบร้อย ถึงช้าไปกว่ากำหนด ๓ วัน ครอบครัวของข้าพเจ้าซึ่งจากกันเป็นเวลา ๕ เดือนครึ่งก็ได้มาพร้อมกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ต่อนั้นไปข้าพเจ้าได้พักอยู่ที่จังหวัดแคนตอน และได้ไปพบกับ มิสซันรีหลายคน ข้าพเจ้าและครอบครัวของข้าพเจ้าได้เป็นแขกรับเชิญของหมอแมรีไนล์ (Dr. Mary Niles) ไปดูโรงเรียนสอนเด็กหญิงตาบอด และไปดูโรงพยาบาลคนเสียจริต ซึ่งอยู่ในความอำนวยการของแม่ม่มเกอร์ (Mrs. Kirr) ในจังหวัดแคนตอน. แล้ว ข้าพเจ้ากับครอบครัวได้เตรียมการที่จะกลับไปประเทศสหพันธรัฐอเมริกา แต่อายุฟูนั้น จะได้ส่งลงเรือกลไฟจากจังหวัดแคนตอนผ่านฮ่องกงและกรุงเทพฯ ไปยังบ้านเดิมของเขาที่จังหวัดเชียงใหม่ในประเทศไทยสยาม.

บทที่ ๖

ไทยแถบแม่น้ำแยงซี

เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) นายยี. ปอร์เซียส (G. Porthous) มิสชันรีประจำชาติจีนอยู่ที่จังหวัดกัวตงเจา (Wuting chow) ในมณฑลยูนนานตอนเหนือ ได้ส่งจดหมายจำของถึงมิสชันรีประจำชนชาติลาวในสยาม. จดหมายนั้นเป็นคำขอร้องให้ช่วยเหลือ และได้สอดแผ่นกระดาษพิมพ์ด้วยอักษรลาวมาด้วยแผ่น ๑ ไม่ใช่ลาวในสยาม แต่เหมือนอักษรของพวกที่อยู่ฝ่ายเหนือในประเทศอานัม (ญวนกลาง) ผู้เป็นพวกเดียวกันกับชนชาติไทยในมณฑลยูนนาน, ไกวเจา, และกวางซีแห่งประเทศจีน. เนื้อความบนแผ่นกระดาษที่พิมพ์นั้นเป็นคำทำนายโดยมาก ในจดหมายนั้นบอกหมู่บ้านของชนชาติไทยว่า มีตั้งแต่ตำบลที่เขาอยู่ตลอดขึ้นไปตามลำแม่น้ำแยงซี (Yangtze) เขายังกล่าวว่า ในการสอนศาสนาคริสต์แก่พวกชาวเขา นั้นใช้หนังสืออย่างอักษรวิธีของโพลลาร์ด (Pollard Scrip)* ได้ผลดี แต่จะใช้สำหรับชนชาติไทยหาได้ไม่ เหตุฉะนั้นนายปอร์เซียสจึงได้มีจดหมายตาม และขอตัวอย่างระเบียบหนังสือที่เราใช้ (หนังสือลาวในสยาม) กับวิธีที่จะเป็นลูกกุญแจในอักษรวิธีสำหรับออกเสียงสูงต่ำ, นอกจากนั้นเขายังจดถ้อยคำภาษาไทยในตำบลที่เขาอยู่ส่งมาให้ด้วย เพื่อจะได้เปรียบเทียบกับถ้อยคำภาษาไทยในฝ่ายใต้ (ลาวเชียงใหม่) เมื่อได้เทียบดูแล้วเห็นว่าคำไทยแถบแม่น้ำแยงซี ๓๗ คำจะต่างจากคำไทยยวน (ลาวเชียงใหม่) ราว ๔ คำเท่านั้น.

ถ้าจดหมายนั้นได้ส่งมาจากเกาะที่อยู่ในมหาสมุทรอันโกลดลิบแล้ว ข้าพเจ้าก็คงไม่นักพิศวงและตื่นตะลึงมากนักน้อย ที่จริงข้าพเจ้าไม่เคยคิดว่าจะมีชนชาติไทยเป็นอันมาก

* นักปราชญ์ผู้ที่คิดออกอักษรวิธีเช่นอย่าง ๑ สำหรับให้พวกชาวเขาเล่าเรียนเพื่อประโยชน์ในการสอนศาสนา.

ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางลุ่มแม่น้ำยางสี และทงไม่เคยไคยอินพวกมิสชันรีประจำชาติจีนในถิ่น
นั้นกล่าวถึงด้วย มิฉะนั้นข้าพเจ้าก็ไมรูสึกอย่างอนึ่งกว่าที่จะช่วยเหลือตามคำขอร้อง
ของเขาเท่านั้น แต่ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นเต้นมากที่อยากจะไปช่วยเหลือชนชาติไทยพวกนั้น
แม้ระยะทางจากจังหวัดเชียงใหม่ไปยังจังหวัดคุตุงเจาเป็นเวลาเกือบ ๒ เดือน และทง
ลำบากด้วยประการต่างๆ ก็ตาม.

จดหมายที่มิไปมาระหว่างข้าพเจ้ากับนายปอร์เซียส และนาย เอ. ยี. นิกอลล์
ผู้แทนนายปอร์เซียสนั้น กว่าจะเกิดเป็นผลก็แก่ชนชาติไทยแถบลุ่มแม่น้ำยางสี ก็ต้อง
ล่วงมาเกือบ ๕ ปี เมื่อคราวมีการประชุมมิสชันรีประจำปีที่จังหวัดเชียงใหม่ใน
ค.ศ. ๑๙๑๔ (พ.ศ. ๒๔๕๗) นั้น ได้เอาจดหมายของนายปอร์เซียสซึ่งอ่านในที่ประชุม
ที่ประชุมก็พอใจมาก และรู้สึกว่ ชาติไทยในแถบนั้นยังไกลศาสนาอยู่มาก เมื่อ
เปรียบเทียบกับชาวเชียงใหม่ หมอปริกส์ได้อ่านและพูดว่ “จดหมายนั้นส่งมาจาก
มณฑลยูนนานหรือ?” ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าตัดสินใจแน่วแน่ที่จะช่วยเหลือชนชาติไทย
เพราะข้าพเจ้ามีหน้าที่สอนประจำชนชาติไทย และทงในจดหมายของนาย นิกอลล์ซึ่งมี
ถึงข้าพเจ้าในตอนหลังก็บอกว่ ในดินแดนลุ่มแม่น้ำยางสีมีชนชาติไทยทั่วไปจนกระทั่ง
เหนือสถานที่ตั้งสถานศึกษาของเขา และทางดินแดนตอนเหนือลุ่มแม่น้ำยางสีก็มีหมู่บ้าน
ชนชาติไทยหลายพันหมู่บ้าน เหล่านี้ไม่มีหนังสือของตัวเอง แต่บางคนอ่านหนังสือจีนได้.

เพื่อให้ท่านรู้ข้อความพิสดารขนาดเล็กน้อย ข้าพเจ้าขอแนะนำข้อความบางตอนใน
จดหมายนั้นมากล่าวบางตงนี้ :-

“ก่อนอื่น ชนชาติที่เรียกตัวเขาเองว่ ‘ไทย’ หรือถ้าจะให้ตงก็เรียกว่า
‘จีน-ไทย’ ...เท่าที่ข้าพเจ้าทราบมา มีน้อยคนที่รู้หนังสือจีน ... พวกนี้ไม่ชอบคำสอน
ที่เป็นภาษาจีนหรือภาษาอื่น นอกจากภาษาของเขาเอง.

“ในหมู่บ้านนี้มีคนไทยอยู่ประมาณ ๓๐ ครัว แต่ที่เขารับตงศาสนาคริสต์แล้ว
๑๔ คน. . . คนไทยเหล่านี้ไม่อยากจะใช้หนังสือและภาษาจีนสวดมนตร์ เว้นแต่ ๒-๓ คน
เท่านั้น และถ้าได้สอนเขาด้วยภาษาไทยแล้ว ก็จะเป็นสะพานต่อไปถึงคนไทยใน
หมู่บ้านอื่น ๆ ด้วย.

“ชนชาติไทยแม้จะต่างกันหลายพวกก็จริง เขาไม่อยากจะกลายเป็นชาติจีน.... ท่านคงเห็นได้ว่า เขาคือการสวดมนตร์ด้วยภาษาของเขาเอง... สำหรับชาติว่าเมียว (Haw Miao), เลซุ (Lesu), ลากา (Laga) และโกปุ (Kopu) นั้น เราใช้อักษรวิธีของโปลลาด... แต่เห็นว่าจะใช้หนังสือตามวิธีของของโปลลาดแก่คนไทยด้วยก็ไม่เหมาะ เพราะชนชาติไทย มีหนังสือที่เขียนเป็นภาษาของตนเอง เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านช่วยกันคิดในเรื่องนี้ ข้อลำบากก็ยังไม่รู้หนังสือไทย ท่านจะสอนข้าพเจ้าในระยะทางอันไกล เช่นนี้จะได้หรือไม่? ท่านจะมีเวลาและบากบั่นพอที่จะช่วยข้าพเจ้าให้รู้หนังสือไทยนั้นได้หรือไม่?... ในระยะทางอันไกลเช่นนี้ การที่จะแนะนำและบอกกันก็ลำบากมิใช่น้อย แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าอยากได้หนังสือสวดมนตร์ที่เป็นบทร้องทำนองภาษาอังกฤษ แต่ข้อสำคัญที่สุดก็คือ การเริ่มต้นในอักษรวิธีพร้อมกับวิธีอ่านอย่างไร โดยเทียบคำที่เขียนด้วยอักษรโรมัน เชื่อว่าคงไม่ลำบากเท่าใดนัก แต่ขอให้คิดว่าเป็นการบุญ เพื่อประโยชน์แก่ชนชาติไทย. ภายหลังเราคงจะได้พบกัน... ในเวลานั้นข้าพเจ้าขออ้อนวอนท่านให้เริ่มลงมือทำกิจการเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่นี้เถิด.”

ในการตอบคำเชื้อเชิญของข้าพเจ้า ที่นัดเขาให้ไปพบกันที่จังหวัดเสเมา (Szemao อยู่ในยูนนานตอนใต้) นั้น เขากล่าวว่า:-

“มีความยินดีที่จะทำตามคำเชื้อเชิญของท่านเป็นอันมาก เช่น ในคำแนะนำในเรื่องหนังสือไทย เป็นต้น แต่เสียใจที่จะไปพบท่านในเวลานี้ยังไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าไม่มีพาหนะพอ และกิจการที่ข้าพเจ้ากำลังทำอยู่ก็กำลังเจริญ ซึ่งคงได้ประโยชน์ดีเท่ากับที่จะไปเหมือนกัน..... แม้ข้าพเจ้าจะไปทางใต้ตามนัดของท่านนั้นไม่ได้ กิจการของเราก็ไม่ควรจะหยุดเลิกเสีย.

ผู้ที่ใจอ่อนเมื่อได้ฟังแล้ว จะเป็นการเพียงพอหรือไม่ที่จะทำให้เกิดปิติจนเต็มต้น และถ้าหากว่าได้ไปพบปะและสนทนากับชนชาติไทยในมณฑลยูนนานตอนใต้ด้วยตนเอง และรู้ว่าจะสั่งสอนเขาได้ โดยใช้ภาษาอย่างเดียวกับชนชาติไทยในสยามตอนเหนือได้แล้ว จะไม่น่าเสียดายหรือ?

ในที่สุดโอกาสนั้นก็ได้มาถึง คือ หมอเมสัน (Dr. Mason) กับนายบีเบ (Mr. Beebe) ได้ทำพิธีเปิดสถานสอนศาสนาคริสต์ชั้นใหม่ในจังหวัดเชียงราย ซึ่งจีนเรียกว่า เกียวลุนเกียง (Kiu Lun Kiang) อังกฤษเรียกว่า เก็งฮุง (Keng Hing) อยู่ในมณฑลยูนนานตอนใต้ เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗ (พ.ศ. ๒๔๖๐) สถานสอนศาสนาแห่งนี้สำหรับสอนชนชาติไทยในประเทศจีน การที่หมอเมสันนัดข้าพเจ้าให้ไปยังสถานที่เปิดใหม่นี้ก็ไม่มีอะไร นอกจากจะเร่งข้าพเจ้าให้ออกเดินทางเท่านั้น ข้าพเจ้าต้องคะเนว่าจะต้องไปและกลับให้ทันกำหนดภายใน ๙ เดือน แต่ข้าพเจ้าเพิ่งจะเริ่มออกเดินทางไปยังจังหวัดเชียงราย เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑)

ข้าพเจ้าออกจากประเทศสยามพร้อมด้วยพรรคพวกโดยเรือกลไฟฝรั่งเศสไปยังจังหวัดชานอยในตังเกี๋ย การเดินทางในเวลาสงครามนั้นเอาจำหนดแน่ไม่ได้ (สมัยนั้นเกิดมหาสงครามในยุโรป) เช่นการเปลี่ยนเรือกลไฟ และการคอยเรือชักช้า แต่กิจการของเรานั้นจะผัดผ่อนเวลาหาได้ไม่ แต่ก็ได้กะเวลาไว้มากพอที่จะไปเยี่ยมมิสชันรีในญี่ปุ่น, จีน และฟิลิปปินส์ด้วย และจะไปถึงจังหวัดเชียงรายในตอนสุดท้าย การไปจังหวัดเชียงรายนั้น ไปโดยทางรถไฟของฝรั่งเศสจากประเทศตังเกี๋ย ดีกว่าที่จะออกเดินทางด้วยเท้าจากประเทศสยามไปทางเหนือ เพราะทางรถไฟเป็นทางตรงและเร็ว ถึงจังหวัดเชียงรายได้ก่อนฤดูฝน และยังเป็นโอกาสที่จะได้เข้าร่วมมิสชันรีที่ประเทศตังเกี๋ยและยูนนานด้วย.

เมื่อไปถึงจังหวัดชานอยแล้วก็ไปพบนายแค็ดมัน (Cadman) มิสชันรีกับครอบครัวของเขาผู้ได้ต้อนรับโดยฉันทมิตร ตลอดงานการพักในเวลากลางคืน นายแค็ดมันได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าโดยได้ไปพุดตกลงกับเจ้าหน้าที่ตำรวจฝรั่งเศส เรื่องหนังสือเดินทาง พวกเราต้องออกจากที่พักในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้น เพื่อให้ทันจับรถไฟจะบวน ๙.๓๐ ก.ท. เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสมีความดีใจอย่างมาก ได้ชักใช้และจัดถ้อยคำของพวกเราที่ละคน ว่าจะหมกก็พอรถไฟจะออก และกลับขอรูปถ่ายจากพวกเราทุก ๆ คนด้วย ในวันนั้นจึงหาที่รถไฟไม่ ต่อวันรุ่งขึ้นจึงได้ขึ้นรถไฟเดินทางต่อไป.

ทางรถไฟฝรั่งเศสงามมาก และทั้งการก่อสร้างก็แสดงให้เห็นฝีมือในวิชาช่างของฝรั่งเศสอย่างดีที่สุดที่ได้เคยเห็น. ทางนั้นพูนดินสูงเพื่อมิให้น้ำท่วม และในเวลานั้นก็กำลังเสริมดินให้แน่นหนายิ่งขึ้นทุกปี. เมื่อทางค่อยแน่นและแข็งแรงแล้ว การซ่อมแซมและเสริมดินก็คงทำน้อยลงไปทุกที. ทางรถไฟสายนี้มีอุโมงค์ที่รถไฟจะลอดภูเขาถึง ๑๕๔ แห่ง. รถไฟเดิน ๓ วันจากเมืองไซฟอง (ในตังเกี๋ย) ถึงจังหวัดยูนนานฟู (ในยูนนานฟู) อุโมงค์เหล่านี้โดยมากมีตั้งแต่พรมแดนตังเกี๋ยถึงจังหวัดอะมิตเจา (Amitchow) ในมณฑลยูนนานของจีน. พอประมาณสักครึ่งวัน. รถไฟต้องเลียบหนองใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งมีน้ำขุ่นเป็นเลน. ในฤดูฝนมีลำธารเล็กไหลมารวมลงในหนองเรียกว่าที่ ภูมิประเทศดูงามมากที่ข้างภูเขามีหนทางเดินซึ่งเข้าใจว่าเป็นถนนบนภูเขา. พออีก ๒-๓ นาทีรถไฟผ่านถนนสายหนึ่ง และทางเดินที่แลเห็นอยู่เมื่อตะกั้นอยู่ใต้ลงไป. ไม่ช้ารถไฟของข้าพเจ้าก็ได้ขยับออกเขาตามทางซึ่งสร้างเวียนอ้อมภูเขาทุกนั้น. ภูมิประเทศในตอนนั้นดูงามยิ่งนัก. เมื่อแสดงไปข้างล่างก็เป็นที่ราบซึ่งปกคลุมด้วยป่าไม้ทั่วไป. มีผู้บอกข้าพเจ้าว่าการสร้างรถไฟตอนนี้ ต้องเสียชีวิตมนุษย์มาก. แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าไม่มีความหวังอย่างอื่นนอกจากหวังว่า ทางรถไฟสายนี้เป็นต้นทางที่จะเชื่อมทางอื่น ๆ ซึ่งจะสร้างต่อไปตลอดถึงจังหวัดซิงยีฟู (Sinyifu) ในมณฑลชูเป่ ในนานนิงฟู (Nanning-fu) ในมณฑลกวางซี แม้จะลำบากปานใดก็ตาม.

พวกมิสชันรีที่ข้าพเจ้าพบนั้นมีจำนวนมากเกินคาดหมาย. ได้พบที่จังหวัดเม้งซู (Mengtzu) หลายคน และที่จังหวัดยูนนานฟูซึ่งเป็นเมืองสำคัญของมณฑลยูนนานหลายร้อยคน. พร้อมด้วยสมาชิกคนหนุ่มแห่งสมาคมคริสเตียน (Y.M.C.A.) นายและนางคอลินส์ ได้รับรองข้าพเจ้าเป็นอย่างดี ตั้งแต่ต้นจนตลอดเวลาที่อยู่ในที่นี้. ซึ่งข้าพเจ้าชอบใจเขาเป็นอันมาก และจะไม่ลืมคุณของเขาเลย. บ้านของเขาได้ก่อสร้างอย่างแบบจีนซึ่งเหมาะสำหรับเป็นที่อยู่ยิ่งนัก. พวกมิสชันรีในมณฑลยูนนานโดยมากเข้าบ้านของจีนอยู่. มีน้อยคนที่ได้สร้างบ้านของตนเองตามแบบต่างประเทศ.

กำหนดการเดินทางของข้าพเจ้าในมณฑลยูนนานนี้. คือไปโดยทางรถไฟของฝรั่งเศสถึงจังหวัดเม้งเซ (Mengtze) และลงจากรถไฟที่จังหวัดเม้งเซ. เดินไปทาง

ตะวันตกถึงจังหวัดเสฉวน (Szemao ในมณฑลยูนนาน) โดยพาหนะเกวียน และจากจังหวัดเสฉวนไปทางทิศใต้อีก ๖ วัน ถึงจังหวัดเชียงรุ้ง. เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนแจ้งว่า ถ้าจะเดินทางจากจังหวัดเม้งเสไปทางตะวันตกนั้นไม่ปลอดภัยนัก เพราะมีโจรผู้ร้ายชุกชุมตามทาง เขาแนะนำว่าควรไปลงรถไฟที่จังหวัดยูนนานฟู อันเป็นเมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลของมณฑลยูนนาน แล้วจึงไปโดยพาหนะเกวียนต่อไป. จึงตกลงขึ้นรถไฟจากจังหวัดเม้งเส ไปจังหวัดยูนนานฟู. นายปอร์เซียสผู้เป็นมิสชันรีประจำสอนศาสนาอยู่ในจังหวัดคุตงเจา (Wutingchow) ซึ่งอยู่เหนือจังหวัดยูนนานฟูได้บอกว่า เมื่อเสร็จการประชุมในกิจศาสนาที่ยูนนานฟูนี้แล้ว เขาขอเชิญพวกเราไปที่จังหวัดซาปูซาน (Sapushan) ซึ่งอยู่เหนือจังหวัดยูนนานฟูระยะทาง ๒ วัน จังหวัดซาปูซานเป็นย่านกลางของการสอนศาสนาของชนชาติไทยอีกแห่งหนึ่ง ในฤดูนี้ตามปกติย่อมมีฝนตกมาก เครื่องสัมภาระของข้าพเจ้ามีสะเกบียงอาหาร เป็นต้น ซึ่งบรรทุกมาโดยทางรถไฟนั้น ก็ยังไม่ถึง เพราะฉะนั้นการที่จะออกเดินทางไปจังหวัดเชียงรุ้งในขณะนี้คงไม่สะดวกจนกว่าจะพ้นฤดูฝน จึงตกลงรับเชิญไปยังจังหวัดซาปูซานเสียก่อน.

เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) พวกเราพร้อมด้วยนายปอร์เซียสผู้สอนศาสนาประจำชาติจีนในจังหวัดคุตงเจาได้ออกเดินทางจากจังหวัดยูนนานฟู การเดินทางในตอนนั้นใช้เก้อห้าม (เก้อห้ามนี้มีคานสอดทามหัวทามท้าย ๒ คนสำหรับรับจ้าง) จึงได้รับความสบายตลอดมา มาถึงจังหวัดซาปูซานเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน เป็นเวลา ๒ วันเต็ม จังหวัดนี้อยู่บนเนินซึ่งสูงกว่าระดับน้ำทะเล ๘๐๐๐ ฟุต (๖๐ เส้น) เฝอญเมื่อพวกเรามาถึงเป็นเวลาที่ยังคงมีการกริธาประจำปีของนักเรียนในจังหวัดนี้ โรงเรียนทั้งหมดมี ๗ โรงเรียนด้วยกันที่มาประชุมในการกริธานี้ มีนักเรียน ๓๐๐ คน ซึ่งเป็นเด็กชาติต่าง ๆ รวม ๗ ชาติ คือ ลีซู (Lisu), ลากา (Laga), โนซู (Nosu), โคบู (Kopu), ว้าเมี้ยว (Hwa Miao), ไทย (Tai) และจีน (Chinese) การกริธาของนักเรียนเหล่านี้น่าดูมาก ตอนบ่ายมีพิธีตามลัทธิศาสนาคริสต์ ซึ่งมีคนมาประชุมกันประมาณ ๗๐๐ คน.

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสสนทนากับคนไทยในตำบลนั้น ๒ คนกับนักเรียนอีก ๒ คน โดยใช้ภาษาไทยเหนือ เขาก็นึกประหลาดใจและยอมรับว่าเป็นภาษาเดียวกัน เมื่อคืนวันจันทร์มีการประชุมมิสชันรี มีคนไทยในถิ่นนั้นขอให้ไปเยี่ยมหมู่บ้านของเขา เขาพูดว่า “คนไทยในหมู่บ้านนี้มีหลายหมู่บ้านด้วยกันอยากเข้ารับศีลคือศาสนาคริสต์ ถ้าสั่งสอนเขาด้วยภาษาไทย” เมื่อเสร็จการประชุมแล้ว ในขณะที่ข้าพเจ้าคอยเวลาจะให้พันธุคุณอยู่นั่งใจไว้ว่า จะพักอยู่ที่นั่นทำกิจศาสนาเพื่อช่วยคนไทยในถิ่นนั้นสัก ๓ เดือนก่อนนั้นไปจะได้มอบให้นายเม็คคัลฟ์ (Mr. Metcalf) รับช่วงต่อไป ถึงแม้เขาจะมีหน้าที่สอนประจำชาติลาภาอยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้ตั้งต้นสอนภาษาไทยให้เขา.

นายปอร์เซียสขอให้ข้าพเจ้าเตรียมทำหัวข้อวิธสอนศาสนาและเพลงสวดมนตร์ให้เป็นเล่มขึ้น แล้วจะพิมพ์ด้วยพิมพ์โรเนียวซึ่งเขามีอยู่ จะได้นำไปสั่งสอนชนชาติไทยในถิ่นนั้น แต่การที่ข้าพเจ้าทำสำหรับชนชาติไทยในถิ่นนั้น หาใช่เป็นครั้งแรกไม่ มิสชันรีประจำชาติจีนก็ได้เคยทำมาแล้ว จนถึงได้นำไปสั่งสอนชนชาติไทยตามถิ่นที่อยู่ห่างจากจังหวัดซาปุซานไประยะทางตั้ง ๓ วัน แต่สั่งสอนด้วยภาษาจีน เมื่อนายปอร์เซียสได้ไปเที่ยวสั่งสอนตามหมู่บ้านนั้น แม้จะได้เตรียมหนังสือไทยไปก็หาได้ใช้ไม่ แต่ใช้หนังสืออย่างอักษรวิธีของโพลลัด (Pollard Script) ด้วยความพยายามของเขอย่างดีที่สุดที่จริงอักษรวิธีของโพลลัดนั้น เหมาะสำหรับชนชาวเขาผู้ไม่มีเสียงพยัญชนะตัวท้ายและทงเสียงสูงต่ำก็ต่างกันเพียงเล็กน้อย แต่จะเอามาเขียนลงเป็นภาษาไทยนั้นไม่สะดวก เพราะถ้อยคำที่เป็นภาษาไทยมีเสียงสูงต่ำต่างกันตามเสียงพยัญชนะถึง ๖ เสียง ยิ่งกว่านั้นยังปรากฏว่า ชนชาติไทยแปลกกว่าชาติอื่นที่ถือตัวและภูมิใจในคำว่า “ไทย” อย่างไทยชาวใต้ซึ่งหมายความว่า “อิสระภาพ” (Free) เพราะฉะนั้นกิจการที่เกี่ยวกับเขานั้นไม่ว่าอย่างใด ๆ จะต้องเป็นไทยทั้งในการเขียนและการพูด.

เมื่อตกลงว่าจะต้องพักอยู่ที่จังหวัดนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็เริ่มลงมือทำการ และนายเม็คคัลฟ์ก็เริ่มต้นเรียนภาษาไทย ไม่ใช่จะตั้งบทเรียนให้เขาทุก ๆ วันเท่านั้น ยังต้องสอนหนังสือไทย (ลาว) ให้ด้วย ต่อมาไม่ช้าข้าพเจ้าก็ป่วย และอยู่ในที่นอนตั้งแต่วันที่

๑๐ มิถุนายน จนถึงวันที่ ๒๖ มิถุนายน จึงหายป่วย ในระหว่างนั้นแหม่มคือคณู พยาบาลข้าพเจ้าก็ได้สอนเขาแทนข้าพเจ้าวันละ ๒ ชั่วโมง สอนอยู่ ๒ สัปดาห์.

ตั้งแต่วันที่ ๒๖ มิถุนายน จนถึงวันที่ ๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) พวกเราได้ไปเที่ยวตามเนินเขา ได้ชมภาพภูมิประเทศอันงดงามหลายแห่ง ซึ่งภูเขาอันงดงามเหล่านั้นได้ทำให้ข้าพเจ้าชื่นบาน และทั้งอากาศก็สดชื่นทำให้เกิดกำลังกระปรี้กระเปร่าขึ้น ข้าพเจ้าได้เที่ยวชมภูเขาเหล่านั้นจนเกือบจะจำได้ทุก ๆ ลูก และได้เดินไปตามทางระหว่างเนินเขา ซึ่งเป็นทางที่สร้างขึ้นเองโดยอำนาจแห่งผีเท้าของชาวเขานับตั้งร้อย ๆ ได้ใช้เดินกันมาเป็นเวลานานจนเป็นทางเรียบ.

ในวันที่ ๗ กรกฎาคม แหม่มคือคณูได้เปิดโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงสอนภาษาไทยขึ้นในตำบลหนึ่ง ในครั้งแรกมีนักเรียน ๖ คน นักเรียนเหล่านั้นโดยมากเป็นหญิงรุ่นสาว บางคนก็แต่งงานแล้ว หัวหน้านักเรียนคน ๑ เป็นหญิงสาวอายุ ๑๔ ปีรูปร่างสวยกว่าเพื่อน ได้เคยเรียนหนังสือมาแล้ว เขามีชื่อเป็น ๒ ภาษา คือเป็นชื่อภาษาไทย ๑ กับภาษาจีนอีกชื่อ ๑ ชื่อจีนเรียกว่าหลี่เจา นักเรียนเหล่านั้นได้ตั้งใจเรียน ไม่ช้าเท่าใดก็อ่านหนังสือไทย (ลาว) ออก ภาษาของชนชาติไทยพวกนี้ ก็อย่างเดียวกับพวกไทยที่ไม่ได้ถือพุทธศาสนา คือไม่มีคำภาษาบาลีปนอยู่ในภาษา เพราะไทยพวกที่ถือพุทธศาสนานั้น คำที่พูดใช้ให้รู้กันในทางศาสนา มักเป็นคำเนื่องจากภาษาบาลีโดยมาก แต่ไทยแถบแม่น้ำแยงซีนั้น ในการพูดเป็นประโยคติดต่อให้เป็นเรื่องราวนั้นมักใช้ภาษาจีนปนเข้าด้วย ถ้าจะสังเกตแล้ว มีถ้อยคำโดยมากที่เขาพูดกันคล้ายภาษามออย่างภาษาตลาด ชนชาติที่สืบสายโลหิตกันต่อมานานโดยลำพังและไม่มีหนังสือที่จะบังคับภาษาให้เป็นแบบเดียวกันเช่นนั้น จึงมีการออกเสียงผันแปรไปหลายอย่างต่าง ๆ กัน เหตุฉะนั้นในการสอนศาสนาแก่พวกนี้ การพูดออกเป็นคำ ๆ ก็น่า และเป็นประโยคก็ดี จะต้องเอาคำจีนมาประกอบความหมายใช้ในทางศาสนาจึงจะได้ โดยอาศัยความพยายามสืบกันหาถ้อยคำในภาษาไทยและใช้ภาษาจีนประกอบบ้างไม่ถึง ๒ เดือนก็เป็นผลสำเร็จ และใช้สอนพอจะทำให้เขาเข้าใจในทางศาสนาได้บ้าง. เมื่อโรงเรียนนี้ค่อยเจริญขึ้นข้าพเจ้าและแหม่มคือคณูต้องเอาใจใส่ที่จะแต่งบทเพลงเพราะสวดมนตร์เป็นภาษาไทยมากอยู่.

วันที่ ๑๔ สิงหาคม พวกเราได้ออกเดินทางไปยังจังหวัดหนองหลวง (Nong-Luang) ฝนตกหนักจึงไม่ได้ออกเดินทางไปไหนจนล่วง ๑๐ วันไปแล้ว นักเรียนไทยนั้นไปด้วยกันกับข้าพเจ้า เขาแต่งตัวเครื่องเดินทางดูน่าขัน สะพายกระเปาะเครื่องสะเบียงบนหลังส่วนผู้หญิงก็สะพายท่อผ้า สวมหมวกจีนใบกว้าง พวกเราได้มาหยุดพักรับประทานอาหารกลางวันบนยอดเขาใกล้ตึกร้างหลัง ๑ เป็นของนายกองทหาร การเดินทางขึ้นเขาออกจะสนุก ได้ข้ามเนินเขาซึ่งข้าพเจ้าได้เคยมาเที่ยวครั้งหนึ่งเมื่อ ๖ สัปดาห์มาแล้ว การที่ต้องเดินทางขึ้นอีก ก็ประสงค์จะไปหาหมู่บ้านชนชาติไทยที่ตั้งอยู่ในแถบนั้น ภูเขาอันมียอดสูง ๆ หลายลูก และเป็นเงอม้งว่ามีหนทางเล็กที่จะเข้าไปยังตึกร้างที่กล่าวมาแล้ว ผู้ที่อยู่ในตึกนั้นเข้าใจเลือกตั้งบ้านของเขาเหมาะสม เพราะภูมิประเทศประกอบด้วยความงามโดยรอบ บางที่บ้านนั้นคงจะเป็นบ้านของหัวหน้าช่องโจรจึงได้อยู่ลับให้พ้นดินที่คนไปมาได้ง่าย ๆ.

ข้าอเจ้ามาถึงหมู่บ้านชาติเมี้ยวเวลา ๕ ล.ท. ซึ่งจะต้องหยุดพักและแรมคืนในที่ที่พวกเราพักเป็นโรงติดต่อกับโรงม้า ทั้งอยู่และทั้งนอนด้วย มีพื้นดินเรียบ ฝาทำด้วยดินมีเขม่าจับเพราะตั้งเตาไฟกลางโรง ตรงประตูออกไปมีเล้าหมู เมื่อขณะที่ฝนตกอยู่ตลอดวัน พวกเราต้องผิงไฟโดยนั่งลงบนม้ายาวล้อมเตาไฟที่กำลังลุกอยู่กลางโรง มีคนไทยอยู่ ๑๑ คน ชาวลิซุซึ่งเป็นคนใช้ของนายเม็คคัลฟ์ ๒ คน คนชาติเมี้ยวและชาติอื่นอีก ๓ คนรวมกันผิงไฟ แต่โรงอาหารนั้นตั้งอยู่ห่างพันท่งนาสกี ๕ ไมล์ โรงนั้นสะอาดกว่าโรงที่พวกเรานอนเขาได้เตรียมไว้สำหรับรับรองพวกเรา ได้ฆ่าหมูตัว ๑ สำหรับเลี้ยง แล้วเอาข้าวเจ้ามาจากจังหวัดซาบูนาน เพราะชาวเขาเหล่านี้ไม่กินข้าวเจ้ากินแต่ข้าวโภชนกับข้าวฟ่างชนิดหนึ่ง มีไก่ด้วย มีกะบะไม้ขนาดใหญ่ใส่ข้าวตั้งไว้กลางโต๊ะ มีชามใส่น้ำใส่มักและถ้วยต่าง ๆ ตั้งไว้ข้าง ๆ กะบะข้าว การกินอาหารครั้งนี้ข้าพเจ้าพยายามกินด้วยตะเกียบเป็นครั้งแรก.

วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ สิงหาคมเวลากลางคืน ข้าพเจ้าได้มีโอกาสนอนในที่สูงซึ่งดูเหมือนเป็นยังสำหรับเก็บพืชพรรณต่าง ๆ มีกระเจาดใส่เข้าโภชน, ถั่วมัน และพืชอื่น ๆ ซึ่งยังไม่ได้กองไว้สักครึ่งพันได้ ที่นั้นจึงแคบเข้าเป็นห้องเล็กพอตั้งเตียงนอน

เดินทางได้ และมีอากาศผ่านเข้าออกทำให้ออนสบาย พอรุ่งเช้าจึงได้เดินทางต่อไป
วันนี้ได้เดินมาตามถนนบนภูเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ และชันหลายแห่ง ทำให้ชักช้าจนไม่สามารถ
จะไปให้ถึงโรงขายอาหารจีนซึ่งกะไว้ว่าจะเป็นที่พักค้างคืน จนเวลาจวนพลบค่ำจึงถึง
หมู่บ้านแห่ง ๑ เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่มีโรงขายอาหาร พวกเราได้ขออนุญาตเข้าไปพัก
นอนในโรงซึ่งปลูกขึ้นใหม่ ๆ ยังไม่เสร็จ แม้จะสกปรกก็พอพักได้ จะหาสิ่งใดไม่ได้เลย
นอกจากพื้นและน้ำ แต่ก็ได้อาศัยรับประทานอาหารที่เตรียมมาแล้วจึงนอน.

วันศุกร์ที่ ๑๖ สิงหาคม ได้ออกเดินทางในตอนเช้า ถนนขรุขระมาก แต่
ตอนบ่ายหนทางเดินค่อยเรียบหน่อย ถนนบนภูเขาที่เดินมานั้นคดเคี้ยวและอ้อมก้อม
และรกประกอบด้วยพฤษชาติเป็นอันมาก ภูเขาเป็นเทือกที่ยาวพันแม่น้ำยงสี
เข้าไปในแดนของมณฑลเสฉวน มีดอกไม้หลายพรรณและมีสัตว์ต่าง ๆ ชนอยู่ทั่วไป
และทั้งผลไม้ที่กินได้ก็มีหลายอย่าง การที่เดินมาหาได้พบหมู่บ้านไทยซึ่งหวังว่า
จะพบไม่ เหตุฉะนั้นจึงได้หันไปหาหมู่บ้านเมี้ยวได้พบโรงสวดของมิสซันรีประจำ
ชาติจีนโรงหนึ่ง ในหมู่บ้านเมี้ยวซึ่งพวกเราได้ขออาศัยพัก มาถึงที่นั้น
เป็นเวลากลางคืน ๙ ล.ท. รู้สึกอ่อนเพลียมาก เพราะได้เดินในเวลากลางคืนเดือนหงาย
ถึงชั่วโมง ๑ และหนทางตอนสุดท้ายก็เป็นเขาสูงชัน เดินลำบากมากแต่เผอิญมีเด็กจุด
ได้นำทางเดินบนภูเขาในที่มืดจนกระทั่งลงจากเขาได้ แต่ผู้หาเสบียงอาหารยังมาไม่
ทันพวกไทยที่มาด้วยจึงเอามันต้มมาให้หม้อ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าได้กินกับเนยกระป๋อง ไม่มี
อะไรจะดีกว่านี้.

วันเสาร์ที่ ๑๗ สิงหาคม คนไทยที่อยู่ด้วยข้าพเจ้าก็กลับไปบ้านแต่เช้า ทางเดิน
ต่อไปนี้เป็นทางลาดจากเนินเขา เมื่อยังใกล้หุบเขาเข้ามา ก็ได้พบความงาม
ของธรรมชาติที่น่าดูมากขึ้น ทำให้คิดถึงภูเขาแอลป์ในยุโรป มีหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่งตั้งอยู่
ในหมู่บ้านริมเชิงเขา มีทะเลสาบน้อย ๆ อยู่ข้าง ๆ มีน้ำใสสะอาด หมู่บ้านนี้มีชื่อว่านาโส
(Nāso) เป็นหมู่บ้านสำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชนชาติไทยเป็นเจ้าของถิ่น นอกเชิงเขานี้
ออกไปเป็นทุ่งนาซึ่งมีต้นข้าวกำลังขึ้นเขียวอยู่เต็มทุ่ง และเมื่อแลออกไปในทุ่งนานั้น
เห็นหลังคาเรือนตั้งอยู่หมู่ ๑ ราว ๓๐ หลัง เรียกว่าจังหวัดหนองหลวง (Nong Luang)

ซึ่งเป็นถิ่นของชนชาติไทย. ตามทางอันแคบซึ่งข้าพเจ้าผ่านภูเขาไปนั้น มีเงอมเขาอันสูงชันตั้งชันประคุกำแพง มีภาพพรรณไม้คล้ายเชิงชายประกอบ สองข้างทางมีที่ว่างเป็นหย่อม ๆ ต่อดอกไปเป็นพืด เขายี้ออกไปทางขวามือตามลำแม่น้ำยางสีไปจดพิศภุเขาสูงในมณฑลเสฉวน เมื่อพ้นหมู่บ้านนาโสแล้วก็ถึงถนนหินอันขรุขระไม่มีอะไรนอกจากหินก้อนใหญ่ ๆ อยู่ในระหว่างดินเปียกและมีน้ำเจอะเจอะ และมีน้ำไหลข้ามทางเป็นแห่ง ๆ ข้าพเจ้าลงจากเก้าอี้หามและเดินด้วยเท้า เวลาเดินไม่ได้ทำอะไรนอกจากระวังเท้าที่เดินไปเท่านั้น ส่วนเด็กหญิงไทยที่มาด้วยก็พากันเดินพลางสนุกพลาง หัวเราะกัน ที่เดินลื่นและบ้างหกล้ม ตัวข้าพเจ้าเองก็เดินไม่ตรง ต้องคอยพะยุงตัวเพราะกลัวหกล้มเหมือนกัน.

เมื่อพวกเรามาถึงหมู่บ้านในจังหวัดหนองหลวงนั้นแล้ว ชาวบ้านได้ให้พวกเราพักในเรือนของเขา เรือนนี้เป็นตึกดิน มีหลังคาแบน ๆ มีพื้นสูง ๒ ห้อง พื้นบนสำหรับนอน นายเม็คคัลฟอยู่ห้องเหนือครัวไฟ ส่วนห้องที่ข้าพเจ้าอยู่เหนือคอกม้า เมื่อข้าพเจ้านั่งลงบนระเบียงหน้าห้องนั้นแล้ว เด็กหญิงไทยที่มาด้วยนั้นได้นำพ่อแม่และย่าของเขามารูจักกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีความพอใจเป็นอันมากที่ได้เข้ามาอยู่ในระหว่างครอบครัวของชนชาติไทย หญิงรุ่นสาวและเด็กหญิงแต่งตัวใส่เสื้อสีและหลวม แต่หญิงกางเกงจีนเขาบอกว่าเขาหาซื้อเสื้อผ้าอย่างอื่นไม่ได้นอกจากของจีน หญิงรุ่นสาวแต่งตัวใส่หมวกด้วย หมวกมีระย้าและมีผ้าคาด แต่หญิงที่เป็นผู้ใหญ่หรือหญิงแก่ใช้นุ่งผ้าทงผืนและพันคล้ายนุ่งผ้าดุงอย่างเดียวกับหญิงชาติเมียวและหญิงนาโสเอง มีธรรมเนียมที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งซึ่งคล้ายธรรมเนียมจีน คือที่หลังบ้านข้างในมีโลงยาวใบหนึ่ง ซึ่งทำเตรียมไว้สำหรับใส่ศพคนแก่ห่อคนครอบครัวใบหนึ่งเสมอ.

ในวันต่อไปข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวตามหมู่บ้านไทยหลายแห่งและได้ผ่านตลาดสำหรับเมืองแห่ง ๑ ซึ่งมีคนมาประชุมกันมากในระหว่างเวลาที่ข้าพเจ้าไปตามบ้านและที่ตลาดนั้น ข้าพเจ้าได้เอาหนังสือเล่มต้นของข้าพเจ้าออกแสดงและสั่งสอนเขาด้วยภาษาของเขาเอง ชนในถิ่นนี้เป็นไทย แม้แต่เขาจะอยู่กระจัดกระจายห่างกัน ซึ่งช่วยเพิ่มสำมะโนครัวของถิ่นนั้นก็ได้ เขาก็มีลักษณะเป็นคนภูมิใจในความเป็นชาติของเขาอย่างเดียว

กับชนชาติไทยที่มีจำนวนมากอยู่ในส่วนใต้ของมณฑลยูนนานหลายแห่ง, ในมณฑลกวางซี โดยมาก, ในเขตต์เมืองขึ้นของฝรั่งเศส, และในสยามทั้งหมด ชนในตำบลที่ข้าพเจ้า ไปพักอยู่ในวันนี้พูดว่า บรรพบุรุษของเขาได้อพยพมาจากทางทิศใต้ คือเมืองที่เรียกว่าเมืองข้าวเหนียว (Glutinous rice Country) เมื่อสิบเอ็ดชั่วอายุคนมาแล้ว คนแก่ คน ๑ ซึ่งมีอายุมากได้พูดอย่างแน่นแฟ้นว่า "เราเป็นไทยแท้"

พวกเราใช้เวลาพักอยู่ที่จังหวัดหนองหลวงนี้เพียง ๓ สัปดาห์ ซึ่งเป็นเวลาน้อยนัก แล้วจะเดินทางกลับมายังจังหวัดยูนนานฟู เมื่อเขากลับนั้นข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมสถาน ศาสนาประจำชาติลิซุ (Liez) นายและแม่หม่มโกแมน (Mrs. and Mrs. Gowman) ผู้เป็นมิสชันนารีได้รับรองและเลี้ยงดูข้าพเจ้าเป็นอย่างดี สถานที่แห่งนี้เป็นย่านกลางสำหรับสอนศาสนาแก่พวกลิซุ การแต่งกายของพวกลิซุทั้งงามและน่ายก เมื่อวันอาทิตย์ข้าพเจ้าได้เห็นพวกลิซุ ๑๐๘ คน กำลังทำพิธีเข้าวัดศาสนาคริสต์ในโรงสวด ใช้เวลาถึง ๕ ชั่วโมงและในวันเดียวกัน นายปอร์เซียสก็ได้นำพวกนาโสเข้าพิธีเหมือนกัน ส่วนนายและแม่หม่มโกแมนนั้นก็ได้เดินทางมายังจังหวัดยูนนานฟูกับข้าพเจ้าด้วย ถนนบางแห่งก็มีพุ่มไม้คลุมทาง บางแห่งก็ชันจนเกือบเดินไม่ได้ ผู้ที่ทามเก้อให้คนนั่ง ที่มานั้นมีหนักรบบางแห่ง และผู้ที่ขี่ม้าต้องลำบากมาก บางที่ก็มีก้อนหินใหญ่ ๆ ชรุขระ บางแห่งก็หล่มเป็นโคลน กว่าที่จะถึงจังหวัดยูนนานฟูก็หลายวัน.

ข้าพเจ้าอยู่ที่จังหวัดยูนนานฟูอันเป็นเมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลของมณฑลยูนนานอย่างสุขสบาย ๑๒ วัน พวกมิสชันนารีในเมืองนี้ทั้งหมดพร้อมกันจะเลี้ยงส่งข้าพเจ้าก่อนที่จะออกจากจังหวัดยูนนานฟูไป หากว่าข้าพเจ้ามีกิจธุระอื่นที่จะต้องทำ ข้าพเจ้าก็จะหลีกเลี่ยงเสีย เว้นแต่กิจธุระที่เตรียมเพื่อประโยชน์สำหรับชาติไทยในตำบลอื่น ข้าพเจ้ายินดีและปลื้มใจมากที่ได้พบมิสชันนารีของสถานสอนศาสนาแห่งชาติต่างๆ ที่มาประชุมในที่นี้ยิ่งนัก นับว่าเป็นการประชุมพิเศษภายหลังที่ได้กลับมาจากจังหวัดหนองหลวงคราวนี้. สิ่งที่น่าสนใจแก่มิสชันนารีเหล่านั้นอย่างหนึ่ง คือคำว่า 'สยาม' นั้น ดูเหมือนจะเป็นคำที่พบใหม่สำหรับคนที่อยู่ที่นั่น เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้ถูกถามและถูกซักไซ้ และเขาขอให้ข้าพเจ้าจดชื่อสถานที่ตั้งสอนศาสนาของมิสชันนารีสำหรับชาติไทยทั่วไป

และสำหรับไทยเหนือโดยจะเพาะ ข้าพเจ้าก็ได้จัดให้เขา.....ชื่อสถานที่เหล่านั้นสำหรับที่จะให้เขียนจดหมายได้นั้น จดเป็นอักษรอังกฤษ บางแห่งก็แปลเป็นภาษาจีนไว้ นอกจากนั้นพวกมิชชันนารีเหล่านั้นต่างก็มีความพอใจเป็นอันมาก เมื่อได้ทราบว่าจะเปิดสถานที่สอนศาสนาขึ้นใหม่ที่จังหวัดเชียงใหม่อีกแห่ง ๑ สำหรับสอนชนชาติไทยที่อยู่ในแดนจีน

วันที่ ๓๐ กันยายน ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) พวกเราพากันออกเดินทางจากจังหวัดยูนนานฟู เพื่อไปยังจังหวัดเชียงใหม่ต่อไป ในระหว่างเดินทางนั้น แม้จะมีฝนตกบ้างทำให้ถนนเป็นโคลน และมีผู้ร้ายอยู่บ้างก็มิได้ทำอันตรายอย่างใด จึงได้ถึงจังหวัดเชียงใหม่โดยสวัสดิภาพ เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๘ เป็นเวลา ๒๔ วัน แต่ถ้านับเวลาตั้งแต่ออกจากจังหวัดหนองหลวงมาตามแม่น้ำยางสี่แล้วก็เป็นเวลา ๓๐ วันพอดี.

บทที่ ๗

เดินทางในมณฑลยูนนานเมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๙

การเดินทางผ่านมณฑลยูนนานใน ค.ศ. ๑๘๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) คงจะมีเหตุการณ์ที่น่าอัศจรรย์ไปบ้าง ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากเวลาที่ข้าพเจ้า (หมอด็อก) เดินทางผ่านมณฑลนั้น เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ส่วนมากในท้องที่ที่ผ่านไปนั้นมีแต่คนจีน แต่พวกเราปราศจากยานพาหนะใดๆ นอกจากเดินด้วยเท้าซึ่งชักช้า จึงแลเห็นความเป็นไปของจีนทุก ๆ สิ่งยังคงใหม่และยังน่าทึ่งอยู่.

เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ค.ศ. ๑๘๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ข้าพเจ้าอยู่ในจังหวัดยูนนานฟู (เมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลของมณฑลยูนนาน) ได้เตรียมการสำหรับเดินทางไว้พร้อมเสร็จ กำหนดจะออกเดินทางไปยังจังหวัดเชียงรุ่ง (Chieng Rung) ในวันที่ ๓๐ กันยายน ค.ศ. ๑๘๑๘ ข้าพเจ้าเพิ่งจะกลับจากซานฟรานซิสโกในสหปาลีรัฐอเมริกาเพียง ๖ เดือน เท่านั้น.

ยังไม่ทันพ้นฤดูฝน แต่ฝนก็ไม่สู้ชุก มิสซันรีผู้เป็นหมอในจังหวัดยูนนานฟู ก็คัดค้านข้าพเจ้ามิให้ออกเดินทางในขณะนี้ข้าพเจ้ามีความร้อนใจยิ่งนัก ด้วยเกรงว่าจะไม่ทันการประชุมมิสซันรีที่จังหวัดเชียงรุ่ง ซึ่งกำหนดไว้แน่นอนแล้ว ข้าพเจ้าได้รับภารกิจที่ข้าพเจ้ามีสิทธิพิเศษที่ต้องทำในเขตต์แขวงจังหวัดวูติง (Wuting) เพื่อประโยชน์แก่ชนชาติไทยแถบลุ่มแม่น้ำยงสี่เสร็จแล้ว ก็ตั้งใจว่าจะต้องรีบไปโดยไม่ผิดเวลาต่อไป โดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ใหม่ไปประจำอยู่ในจังหวัดเชียงรุ่ง นาย เจ. เกรแฮม ผู้แทนคณะมิสซันรีในยูนนานฟู ได้จัดการขนสัมภาระต่างๆ โดยใช้ลาต่างเป็นพาหนะส่งเสียข้าพเจ้า ข้าพเจ้าบอกว่าจะรอช้าไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าได้ตกลงใจแล้วว่า จะออกเดินทางตามที่กำหนดไว้ แม้จะมีฝนและโคลนเฉอะแฉะมาเป็นอุปสรรคก็ตาม.

ในจังหวัดยูนนานฝูฝนตก ๑๒ วันต่อครั้ง ระยะทางจากยูนนานฝูไปเชียงรุ่งมีที่พัก
 ตามทาง ๒๓ แห่ง และมีโจรผู้ร้ายชุกชุมด้วย แต่มีถิ่นโจรผู้ร้ายที่หนักลัวที่สุดอยู่
 แห่งเดียว มีเจ้าพนักงานจีนตามกำกับป้องกันส่งข้าพเจ้า จึงรู้สึกอุ้งใจ คงจะปลอดภัย
 ไปถึงจังหวัดเชียงรุ่งก่อนสิ้นเดือนตุลาคมเป็นแน่ ส่วนความลำบากต่างๆ ในการเดิน
 ทางนั้น เมื่อได้ออกเดินเรื่อยๆ ไป ๒-๓ วัน ก็คงจะค่อยๆ หายไป เพราะข้าพเจ้า
 ได้คุ้นต่อความลำบากมาแล้วแต่ครั้งอยู่ในประเทศสยาม เกษีมีม้าเดินทางตลอดทั้งวันไป
 บนถนนอันขรุขระและทุกฤดู เก้าอี้หามมีเก้งซึ่งใช้กันในถิ่นจีนก็สบายมาก และป้องกัน
 ฝนได้ เมื่อเปรียบเทียบกับเก้าอี้ธรรมดาซึ่งข้าพเจ้าเคยใช้คนไทยหามเมื่ออยู่ในสยามแล้ว
 ดึกว่ากันมาก.

เครื่องหีบห่อสัมภาระต่างๆ นั้น ได้เอาบรรทุกหลังลา มีหัวหน้ากุลิควบคุมไป
 และได้ออกเดินทางล่วงหน้าไปก่อน ตั้งแต่วันเสาร์ที่ ๒๘ กันยายน ค.ศ. ๑๙๑๘
 (พ.ศ. ๒๔๖๑) ที่ฝูฝนตกอยู่ ข้าพเจ้าและครอบครัวและคนใช้ได้รออยู่จน
 วันจันทร์ตามกำหนด เพราะจะแยกไปทางลัดโดยลงเรือกลไฟเล็กข้ามทะเลสาบ
 ซึ่งมีชื่อว่าทะเลสาบยูนนาน (จังหวัดยูนนานฝูตั้งอยู่ไม่ห่างจากทะเลสาบนี้สัก) และจะ
 ไปพบหมู่พาทนะในตำบลที่ใดนัดกันไว้.

วันจันทร์ที่ ๓๐ กันยายน ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ข้าพเจ้าตื่นแต่เช้า
 เตรียมการออกจากบ้านเวลา ๗ ก.ท. เรือกลไฟที่จะข้ามทะเลสาบนี้กำหนดออกจากท่า
 เวลา ๘ ก.ท. หม่อมคอลลินส์ได้จัดเตรียมอาหารให้พร้อม เด็กคนใช้ที่เป็นไทย ๔ คน
 ก็เตรียมตัวหาหม้อข้าวของจะออกเดิน แต่พวกกุลิที่ขึ้นของหนักๆ ยังไม่มา ข้าพเจ้า
 จึงไปหานายเกรแฮมผู้จะช่วยเหลือให้ความสะดวกในเรื่องนี้ จึงได้ให้คนกุลิมาน
 ข้าวของออกจากบ้าน นายคอลลินส์ขี่ม้าตามไปส่งข้าพเจ้า แต่นายโกแมนเดิน
 ส่วนนายเกรแฮมนั้นล่วงหน้าไปเพื่อไปบอกเรือกลไฟว่า พวกเรากำลังเดินมาแล้ว.

ภายนอกเมืองยูนนานฝูมีน้ำท่วมพื้นดินทั่วไป แต่มีถนนใหญ่พูนดินสูง
 ซึ่งปลูกต้นไม้ข้างถนนเป็นแถวตรงไปยังทะเลสาบ. ถนนนี้ดูคล้ายทำนบกั้นน้ำ
 พวกเราเดินมาตามถนนนี้ ไม่ช้าถนนก็หายไปไหน นายโกแมนผู้ตามมาส่ง ได้จัดแจง

ชนข้าวของลงบรรทุกเรือ ข้าพเจ้ากับครอบครัวและเด็กคนใช้และคนกุลีกี่ต้องลงเรือแล้วแจวไปบนไร่นาซึ่งมีน้ำท่วม สักชั่วโมงหนึ่งก็ถึงที่เรือกลไฟจอดริมฝั่งทะเลสาบ นายคอลลินส์ที่มีบ้านเรือนอยู่และคอยดูเรือกลไฟออกจากท่า เมื่อพวกเราลงเรือกลไฟเรียบร้อยแล้ว เรือกลไฟก็ใช้จักรออกจากท่าเวลา ๙ ก.ท. ถึงแทน ๘ ก.ท. ข้าพเจ้าได้รำลึกรามิตรสหายที่ตามมาส่งด้วยความอาลัย ต่างก็แสดงความยินดีและเฟื่องคู้กันจนกระทั่งเรือลับตาไป กลายเป็นภาพภูมิประเทศ.

ข้าพเจ้านอนลงบนเก้าอี้นอนของข้าพเจ้าบนดาดฟ้าเรือ ต้องห่อตัวอยู่ในเก้าอี้จนตลอด ลมเริ่มพัดแรงและมีคลื่นมากขึ้นทุกที จนเด็กคนใช้และคนครัวพากันเมาคลื่นตามกัน จนชั้นจะจัดอาหารให้กินก็ลำบากมาก เรือเดินต่อมาในทะเลสาบจนเวลาบ่าย ๓ ล.ท. ถึงสถานที่ตรงท่าเรือ แล้วลงเรือเล็กแจวต่อไปอีกชั่วโมง ๑ จึงขึ้นฝั่งได้.

การขนฝั่มมีเรื่องซลุกซลักเล็กน้อย คือชายหนุ่มสวมเครื่องแบบของรัฐบาลจีนได้พูดร้องขอสิ่งที่เขาต้องการ แต่ก็ไม่ทราบว่าเป็นสิ่งไร โดยไม่เข้าใจภาษาถิ่นในที่ที่สุดข้าพเจ้าก็ขึ้นเก้าอี้หามไปยังโรงขายอาหาร มีคนบอกข้าพเจ้าว่า เจ้าพนักงานจีนได้กักตัวเด็กคนใช้สาวงามสี่คนที่โตกว่าเพื่อนไว้ที่ท่าเรือ ข้าพเจ้าจึงรีบกลับไปกับคนครัวซึ่งใช้เป็นล่ามได้ จึงได้ทราบว่า สิ่งที่เจ้าพนักงานจีนต้องการนั้น คือหนังสือเดินทาง.

รุ่งขึ้นวันอังคารที่ ๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ข้าพเจ้าออกจากโรงขายอาหาร ไปตามถนนอันเรียบและไม่มีโคลนเฉอะแฉะเหมือนดังที่นึก จวนเวลาบ่ายก็เข้าไปในเมืองได้ตามที่นัดไว้. ณ ที่นั้น เครื่องหีบห่อและสัมภาระของข้าพเจ้าได้มากอยอยู่ในเมืองแล้ว คนหัวหน้าที่คุมมาพูดว่า เขาจะออกเดินทางในวันรุ่งขึ้นยังไม่ได้ แต่ในที่ที่สุดเป็นอันตกลงว่า จะต้องเดินทางในวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันพุธ ส่วนหีบห่อที่ข้าพเจ้าพามาเพียง ๒ หีบ เท่านั้น รุ่งขึ้นวันพุธได้ยกกองออกเดินทางทางที่เดินนี้เป็นทางบนเนินเขามีภูมิประเทศงามมาก แต่ข้าพเจ้าอยู่เสียในเก้าอี้หามเพื่อให้อุ่น จึงไม่มีใครได้เห็นภูมิประเทศก็มากนักน้อย ได้แต่สังเกตเห็นเรือเถาและพรรณไม้ที่ขึ้นเป็นชุ่มเป็นเชิง อันมีดอกงามๆ ตามข้างทาง.

เวลาบ่ายมาถึงหมู่บ้านที่เชิงเขา คนใช้ได้ขอให้หยุดพัก ณ ที่นี้ เพื่อกอย
หมู่พาหนะลาที่บรรทุกของตามมาข้างหลัง และทิ้งเสบียงที่เตรียมมากที่เหลืออยู่น้อย
แล้วคนใช้ได้พาไปยังโรงขายอาหาร ซึ่งมีของขายอย่างตามมีตามเกิดตั้งอยู่ ณ ที่นี้
พวกเราพากันพักที่โรงขายอาหาร ที่ข้าพเจ้าพักนั้นมีที่บูชาสำหรับไหว้เจ้า มีโต๊ะอยู่
ริมฝาผนังด้านหลังมีเครื่องบูชาและแจกัน และต่อออกไปก็มีโต๊ะตั้งเครื่องบูชาอีกโต๊ะหนึ่ง
ยังไม่ได้จัดการพักให้เรียบร้อย คนในหมู่บ้านพากันตกใจด้วยได้ทราบข่าวว่า จะมีโจร
ราว ๔๐๐ คน ยกเข้าปล้นหมู่บ้านนี้ พวกเราต้องรีบขนหีบเสื้อผ้าเข้าซ่อนไว้ในกอง
ฟางที่อยู่หลังบ้าน เพื่อให้พ้นโจรผู้ร้าย ข้าพเจ้าได้รอรออยู่ตลอดเวลา ก็หามีโจรเข้ามาไม่
วันศุกร์ที่ ๔ ตุลาคม เวลาเช้าได้ย้ายจากโรงขายอาหารแห่งนี้ ไปพักที่โรงขายอาหาร
ในตำบลอื่นและเดินทางต่อไป.

วันอังคารที่ ๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) พวกเราได้มาถึงจังหวัด
ยวนเกียง (Yuan Kiang) ที่จังหวัดนี้ข้าพเจ้าได้เคยเดินมาบรรจบทางที่ตรงนี้เมื่อ
ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ครั้งหนึ่ง และจากยวนเกียงไปโมไฮ (Mohei) ก็เดินทาง
ในทางเดียวกับคราวก่อน แต่ว่าในครั้งนี้ได้เดินทางผ่านทะเลาะดินแดนลุ่มแม่น้ำแดง
เท่านั้น ซึ่งผิดจากการเดินทางคราวก่อนเล็กน้อย และตามทางนี้ก็ไม่มีใครได้พบ
ชนชาติไทยนัก ด้วยมักตั้งบ้านเรือนอยู่ลึกจากทางเข้าไป และจะหาโอกาสไปเที่ยว
สืบสวนในขณะที่กำลังเดินทางอยู่นักไม่ได้.

การเดินทางในดินแดนลุ่มแม่น้ำแดงนี้ มาตามที่ราบซึ่งอยู่ระหว่างภูเขา ถึง
ตลาดเล็กแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ข้างทาง ที่ตลาดนี้มีคนหมู่หนึ่ง มามุงดูพวกเรา ข้าพเจ้าสังเกต
ได้ว่า คนเหล่านี้เป็นชาติไทย เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้พบคนชาติไทยตั้งแต่ออก
เดินทางมา ในแควลุ่มแม่น้ำแดงนี้ มีคนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่มาก ข้าพเจ้าได้สังเกต
คำที่เขาใช้พูดจากนั้นก็พอฟังเข้าใจได้เพียงแต่สังเกตในเวลาที่พักอยู่ไม่นาน ก็ยังเข้าใจ
ง่ายกว่าที่จะฟังคำพูดของพวกไทยย้า (Tai Yā) ซึ่งข้าพเจ้าได้พบครั้งแรก เมื่อ

ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) คนไทยในหมู่บ้านบอกข้าพเจ้าว่ามีหมู่บ้านคนไทยในที่ราบ
แถบนี้เพียง ๕-๖ หมู่เท่านั้น แต่เมื่อข้าพเจ้าได้ให้ยาคิวินแก่ลูกของเขาที่เป็น ไชกิน
แล้ว เขารู้สึกขอบคุณข้าพเจ้า เขาจึงบอกต่อไปว่า มีหมู่บ้านชนชาติไทยแถบนี้ราว
๒๐ หมู่ เมื่อข้าพเจ้ามองดูไปโดยรอบบริเวณทุ่งกว้างนี้ ก็ได้เห็นหมู่บ้านมีอยู่ราว
๑๒ หมู่ เพราะฉะนั้นจึงเชื่อว่า คงมีหมู่บ้านชนชาติไทยไม่น้อยกว่า ๒๐ หมู่ ดังเขา
กล่าว ทุ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดเมืองจุง (Muang Chung) ซึ่งเป็นชื่อที่ไทยเรียก
แทนคำว่ายวนเกียง (Yuan Kiang) ในทุ่งนี้มีน้ำขังพอที่จะทำนาได้เป็นครั้งที่ ๒
ข้าพเจ้าได้เห็นคนกำลังไถนาใช้ควายไถนาแทนใช้วัว ซึ่งตามปกติพวกจีนย่อมใช้วัว
ไถนา ข้าพเจ้าได้เห็นควายถึง ๘ ตัวเทียมไถอยู่ในทุ่งนี้ ถนนที่ข้าพเจ้ามาในบริเวณนี้
มีต้นยางและไม้พุ่มต่างๆ มีดอกกลมๆ เหลืองๆ ทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงบ้านที่จังหวัด
เชียงใหม่ในสยาม.

เมื่อลงจากเนินเขาถึงสถานที่ตั้งจังหวัดยวนเชียงหรือยวนเกียง (Yuan Chiang
or Yuan Kiang) นี้รู้สึกว่ ภูมิประเทศเปลี่ยนไปทันที เพราะภูมิประเทศในท้องทุ่งนี้
เต็มไปด้วยพืชสีเขียวคือต้นข้าวกำลังขึ้นอย่างงาม ในเวลาบ่ายอากาศร้อนมาก แต่
เวลาเย็นจนกระทั่งกลางคืนมีลมพัดเรื่อย พวกเราพักในโรงม้าซึ่งปลูกขึ้นใหม่ ๆ มี
หน้าต่างกว้าง มีทางลมพัดเข้าได้เย็นสบาย เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปในเมือง เลยเข้าไปดู
บ้านร้างแห่งหนึ่ง ซึ่งมีกำแพงล้อมรอบ ภายในกำแพงมีตึกหลายหลัง บางหลังไม่มี
หลังคาและร้างไปแล้วก็มี ที่นถ้ำใต้ดินเป็นสถานมิดินชั้นระคิมมาก ในเมืองยวนเกียงนี้
ไม่ได้พบคนไทยเลย แต่ข้าพเจ้าทราบแน่ว่าในแถบนี้ทั้งหมด เดิมเป็นของชนชาติไทย.

พวกหมู่ลาพาหนะของข้าพเจ้านั้นยังอยู่ห่างสักครึ่งไมล์ ข้าพเจ้าพักแรมใน
เมืองนี้ มีโรงขายอาหารตั้งอยู่หลายแห่ง รุ่งเช้าเมื่อคนใช้เตรียมการจะออกเดินทาง
ต่อไปนี้ มีพวกเดินทางมาเป็นเพื่อนเดินทางร่วมกับพวกเรา ฝ่ายพวกเรามีคนหาม
เก้อ ๔ คน เด็กคนใช้ที่เป็นไทยชาย่างสี่ ๔ คน คนทำกับข้าว ๑ คน กูลี ๑ คน
และลาพาหนะซึ่งบรรทุกข้าวของต่างๆ ๑๑ ตัว กูลี ๒๐ คนหามหามสิ่งของต่างๆ

ที่จะเอาไปให้นายเฟอร์เกสสัน (Mr. Furgesson) ที่จังหวัดโมไฮ (Mohei) ของเหล่านี
ส่งมาพร้อมกับของพวกเราจากจังหวัดยูนนานฟู. พวกที่เดินทางร่วมด้วยมีหญิงจีน
คน ๑ กับลูกของเขา ๒ คนนั่งมาในเวกั้น (เปลหามเป็นที่นอนทำด้วยเชือก มีคนหาม
หิ้วท้าย) กับมีผู้ชายจีน ๓ คนนั่งมาในเวกั้นรวมเป็น ๔ เวกั้น มีคนใช้และคนทาบหาม
สิ่งของเครื่องใช้ตามหลัง มีลาพาหนะบรรทุกอีก ๓ ตัวด้วย.

เมื่อเดินทางมาถึงยีนปักซาน (Yean Puk Shan) ข้าพเจ้าได้พบชาวฝรั่งเศส
ผู้หนึ่งชื่อนายอาช. ปารีส์ (H. Parisse) ผู้จัดการบริษัทบ่อแร่เกลือที่จังหวัดโมไฮ
(Mohei) เขากำลังเดินทางไปยังเมืองหลวงและจะเลยไปแมนจูเรีย เวลาก่อน ๒ วันที่
ล่วงมาแล้ว เมื่อเดินวนเวียนตามหมู่บ้านบนภูเขาเนิน ได้พบกันกับนายและแหม่ม-
ฟูลเลอร์ตัน (Mr. and Mrs. Fullerton) ผู้เป็นมิสชันรีมาจากจังหวัดเสเมา (Szemao)
จะไปยังจังหวัดยูนนานฟู เพิ่งมาพบกันครั้งทาง ณ ที่นี้ และเป็นโชคที่มากพักใน
โรงขายอาหารแห่งเดียวกัน.

เมื่อข้าพเจ้าพักค้างคืนที่ตาลังเซียน (Ta Lang Shien) นอนไม่ใคร่จะหลับ
ด้วยเหตุว่าที่นี้เป็นที่ซึ่งถึงสัญญาที่พวกกุหลิมเก้อ ๔ คน ได้รับเงินค่าจ้างจากข้าพเจ้า
คนละครึ่งเหรียญ เมื่อเขาเหล่านั้นได้เงินค่าจ้างตั้งแต่นั้นแล้ว เขาก็นั่งล้อมวง
เล่นการพนันกัน เสียงอีกที่ก็เกือบตลอดคืน. เด็กคนใช้ชายสี่ ๔ คนนั้น ข้าพเจ้า
ได้ให้นอนเสียในห้องข้าพเจ้า จึงไม่ได้เข้าเล่นกับพวกเหล่านั้น และทั้งข้าพเจ้าได้ส่ง-
สอนเขาแล้วว่า การพนันเป็นของชั่วร้ายมาก. ในเวลาเช้า ๔ นาฬิกาได้ยินเสียง
นาฬิกาปลุก ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นตามเคย แต่โดยเหตุที่อ่อนเพลียมากจึงได้หลับอีก ในที่นี้
ข้าพเจ้าขอคัดข้อความจากจดหมายเหตุรายวันที่แหม่มคือจกจกในวันนั้นมาลงบ้างเล็กน้อย.

“นอกจากในบริเวณลุ่มแม่น้ำยงสี่ ซึ่งมีสวนหมากและสวนกล้วยแล้ว ที่นี้
เป็นสถานแรกที่ข้าพเจ้าได้พบสวนกล้วย เมื่อข้าพเจ้ามาถึงจังหวัดยวนเซียง (Yuan
Chiang หรือ Yaun Kiang) ข้าพเจ้าได้ซื้อกล้วยแจกให้คนใช้กิน แต่เขาไม่รู้จักรว่าเป็น
ผลอะไร เขาพูดว่าไม่เคยพบและไม่เคยกิน แล้วข้าพเจ้าจึงบอกเขาว่า พวกเราได้
เดินทางมาไกลมาก ตั้งแต่ประเทศสยามจนถึงที่นี้ พวกเราได้มาถึงหมู่บ้านเซ็งเขาเมื่อ

เขานี้ หมูส์ควัวพาหนะที่บรรทุกข้าวของก็มาถึงพร้อมกัน พวกเราเข้าไปพักในที่แห่ง ๑ ซึ่งอยู่หลังโรงขายอาหาร แต่พวกกลุ้ไปพักในโรงขายอาหาร. ห้องที่ข้าพเจ้าพักนั้น ถึงหากจะเล็กและมีค ไม่มีหน้าต่างและพื้นสกปรกก็จริง แต่ปราศจากเสียงอึกทึกและกลิ่นเหม็น.

“วันที่ ๑๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑) เป็นวันเกิดของสามี่ข้าพเจ้า เราได้เลี้ยงอาหารกันในโรงม้ ซึ่งมีชายคน ๑ นอนหลับฝันอยู่ที่ข้างโต๊ะรับประทานอาหาร และมีม้าตัว ๑ กินหญ้าอยู่ที่ข้างร้าน พวกเราได้เลื่อนโต๊ะอาหารมาหาอากาศสดชื่นที่ ใกล้ประตู ดูอาหารที่จะรับประทานกันนั้น ไม่สมกับที่เป็นอาหารในงานพิธีวันเกิด ไม่ขำมีพวกเด็กและผู้ใหญ่พากันล้อมดูพวกเรารับประทานอาหารกัน พวกที่มาคุนั้น พูดกันเป็นภาษาจีน เมื่อพวกเราพูดกับเขาๆ ก็ไม่เข้าใจ ข้าพเจ้าได้ยินคน ๑ ในพวกนั้น พูดเสียงเป็นไทย และในไม่ช้าเขาก็ใช้ภาษาไทยพูดกับพวกเรา พอเข้าใจเรื่องกันได้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่ ชนชาวยางสีเหล่านนี้เป็นชาติไทยดั้งเดิม แต่ถ้าหากจะใช้ภาษาไทยที่ เนื่องจากภาษาบาลีพูดกับเขาแล้ว เขาก็ไม่เข้าใจ เขารู้จักฟังคำที่ข้าพเจ้าพูดภาษาไทย ที่ใช้กันตามปกติทุก ๆ วันเท่านั้น คำพูดของพวกนั้นสังเกตได้ว่าเป็นภาษาไทยเก่าแก่ ทำให้ข้าพเจ้ายินดีมากที่กิจการแผ่ศาสนาแก่ชาวยางสีนี้ คงสามารถแผ่ไปในระหว่าง พวกชนชาติไทยลุ่มแม่น้ำดำ โดยใช้ภาษาไทยเก่านี้ได้ สามี่ของข้าพเจ้าพูดว่า ‘การเลี้ยงอาหารในวันเกิดนี้เป็นโชคดีที่สุด.’”

ในเวลาบ่ายวันนั้นพวกเราได้ยกกองข้ามแม่น้ำดำ โดยทางสะพานแขวน แล้วเดินมาอีกชั่วโมงเศษก็ถึงจังหวัดปาเบียน (Pa Plien) และหยุดพัก ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าได้พบปะชนชาติไทยหลายคน และได้สนทนากับพวกนั้น แม้แต่ผู้หญิงก็ยังได้ใช้ภาษาไทย ได้ถามแหม่มค็อค ข้าพเจ้าสังเกตว่า การที่ข้าพเจ้าใช้ภาษาไทยพูดกับพวกนี้ ดูเข้าใจง่ายกว่าที่จะพูดกับคนไทยชาวยางสีเมื่อพบครั้งแรก ข้าพเจ้าหวังว่าจะพักอยู่เพื่อพูดจา สอนด้วยเรื่องศาสนาแก่เขาบ้าง แต่เขาก็หารอฟังไม่.

วันรุ่งขึ้นก็ถึงจังหวัดโมไฮ (Mohei) ซึ่งข้าพเจ้าได้รับการต้อนรับและการเลี้ยงดูของนายเฟอร์เกสสัน (Mr. Furgesson) เจ้าพนักงานภาษีเกลือ กับนายและหม่อมเบ็คคัล (Mr. and Mrs. Hechdal) ผู้เป็นมิสชันรีชาวเดนมาร์ก ข้าพเจ้าได้ไปคูบ่อเกลือ วิธีต้มและฟอกเกลือ วิธีทำนั้นแม้จะเป็นวิธีโบราณก็น่าดูมาก บ่อเกลืออันนี้ลึก ๑๐๐๐ ฟุต นายและหม่อมเบ็คคัลได้สั่งสอนศาสนาคริสต์แก่ชนชาติจีน ทำให้คนจีนกลับใจมาได้ราว ๒๐ คน.

ระยะทางจากโมไฮไปยังจังหวัดพูเออร์ (Pu-erh) ๑ วันเท่านั้น ณ ที่นั้นมีบ้านมิสชันรีชาวจีนอยู่หลังหนึ่ง ซึ่งเขาต้อนรับข้าพเจ้าเป็นอย่างดี รู้สึกขอบคุณเขามาก และจากพูเออร์ไปอีก ๒ วันถึงจังหวัดเซเมา (Szema) นายและหม่อมเกียร์การ์ด (Mr. and Mrs. Kjaer-gaard) ได้รับรองเลี้ยงดูอย่างแข็งแรง สามภรรยาคุ้นมาทำการแทนนายฟูลเลอร์ตันจากจังหวัดพูเออร์ เพราะนายฟูลเลอร์ตันไปกิจธุระที่จังหวัดยูนนานพู่ชัวคราว นายและหม่อมฟูลเลอร์ตันเป็นมิสชันรีประจำจังหวัดเซเมา สำหรับสอนศาสนาแก่พวกลิซู่ (Lixu) และพวกอื่น ๆ ด้วย ข้าพเจ้าเสียค่ายที่ไม่สามารถทราบกิจการที่เขาดำเนินอยู่นั้นได้ เพราะเขาไม่อยู่.

ระยะทางจากจังหวัดเซเมาถึงจังหวัดเชียงรุ่ง ๖ วัน ทางในตอนนั้น ไม่มีเหตุที่จะต้องนำหาวากถ้าวอย่างไร เมื่อถึงเมืองหริง (Miang Ring) ซึ่งเป็นตำบลของชาติลื้อเมื่อแรกถึงแล้ว เกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นบ้านของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เข้าพักค้างคืนที่บ้านของหัวหน้านายตำบล เทศน์สั่งสอนชนในหมู่บ้านนั้นบ้าง ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอันมาก ที่ได้มาอยู่ในระหว่างชนชาติไทยอีกครั้งหนึ่ง.

เมื่อล่วงมาอีก ๔ วันก็ถึงจังหวัดเชียงรุ่ง ซึ่งนับว่าเป็นบ้านของข้าพเจ้าที่เดียว จังหวัดเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางของแคว้นลื้อ (Lü) ซึ่งคณะมิสชันรีได้เปิดสถานสอนศาสนาใหม่แล้ว บ้านที่ข้าพเจ้าอยู่นั้นเป็นบ้านปลูกใหม่สำหรับข้าพเจ้า ชาวคริสเตียนในจังหวัดนี้ได้รับรองข้าพเจ้าเป็นอย่างดี การตั้งสถานมิสชันรีสำหรับจังหวัดนี้ ซึ่งเริ่มต้นในปีนี้ หวังว่าคงเป็นผลสำเร็จตลอดไป ปีนี้นับว่าได้จัดวางโครงการสำหรับสอนศาสนาแก่ชนชาติไทยในประเทศจีน ซึ่งมีอาณาเขตต์ในมณฑลยูนนาน ตั้งแต่เหนือที่สุด

จนถึงใต้ที่สุด ข้าพเจ้ามีบัญชีลำดับถ้อยคำของชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือ ซึ่งข้าพเจ้า
ได้จดไว้ได้ในขณะที่เดินทางผ่านดินแดนลุ่มแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำ และหวังว่าจะใช้
ถ้อยคำเหล่านี้ในการสอนศาสนาคริสต์แก่ชนชาติไทยเหล่านี้.

เมื่อครั้งข้าพเจ้าเดินทางผ่านดินแดนนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ข้าพเจ้า
ได้พบปะสนทนากับคนไทยในที่นี้ และทางตะวันออกในมณฑลยูนนาน ตลอดจนมณฑล
กวางสี ได้ใช้ภาษาพูดกับคนไทยเหล่านี้ด้วยเรื่องกิจการที่เป็นไปในชีวิตทุกๆ วัน เขา
จึงเข้าใจ แต่ถ้าพูดด้วยเรื่องศาสนา เขาก็หาเข้าใจได้ไม่ บัดนี้ข้าพเจ้ามีบัญชีลำดับ
ถ้อยคำของคนไทยที่ถือพุทธศาสนาด้วย ซึ่งสามารถที่จะอ้างถึงศาสนาได้โดยมาก และ
สามารถใช้แก่ชนชาติไทยแถบลุ่มแม่น้ำแดงและน้ำดำก็ได้ เมื่อโอกาสอำนวยให้แล้ว
ก็จะเริ่มดำเนินการเพื่อประโยชน์แก่คนไทยที่ไม่มีหนังสือในแดนจีน ซึ่งมีอยู่ทุกหน
ทุกแห่งต่อไป.

บทที่ ๘

ไทยตั้งเกีย

เมื่อต้น ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๕) คณะกรรมการมิสชันนารีได้แต่งตั้งให้ท่าน เรเวอเรนต์ เอช. เอ็ส. วินเซนส์ (Rev. H.S. Vincents) กับข้าพเจ้า (หมอด็อค) เป็นผู้ไปสืบค้นชนชาติที่พูดภาษาไทยในอินโดจีนของฝรั่งเศส และออกความเห็นเรื่องตั้ง สถานมิสชันนารีสำหรับชนพวกนั้นด้วย.

กำหนดการเดินทางที่จะไปคราวนี้คือ วันที่ ๒๙ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๕) โดยสารเรือกลไฟฝรั่งเศสไปยังไซ่ง่อน, วันที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๕) ถึงวันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) พักที่ไซ่ง่อน, วันที่ ๖ ถึงที่ ๙ เมษายน พักที่ไซฟอง, วันที่ ๙ ถึง ๑๒ พักที่ซานอย (เมืองหลวงของตั้งเกีย), วันที่ ๑๒ ถึง ๑๕ โดยสารรถไฟไปพักที่จังหวัดลางเซิน (Lang Son) กับดองแดง (Dong Deng) ใกล้พรมแดนจีน, วันที่ ๑๖ โดยสารรถไฟไปจังหวัดเยนบาย (Yen Bai) วันที่ ๑๗ ถึง ๑๘ ไปพักที่วีเอตรี (Vietrie) คอยเรือกลไฟที่จะขึ้นไปตามลำแม่น้ำดำ (Black River) ญวนเรียกว่าแม่น้ำซงเบ่อ). วันที่ ๑๙ พักที่จังหวัดหัวบิन्ह (Hoa Binh) วันที่ ๒๖ ถึง ๒๘ พักที่โจโบ (Cho Bo) ทำเรือกลไฟใหญ่, วันที่ ๒๙ เมษายน กลับมาซานอย, วันที่ ๑ พฤษภาคม กลับมาพักไซฟอง, ท่าน เรเวอเรนต์วินเซนส์กับข้าพเจ้า (หมอด็อค) ได้ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ตามกำหนดนี้.

เรือกลไฟฝรั่งเศสเทียบท่าที่เมืองไซ่ง่อน (Saigon) เวลา ๑๑ ก.ท. วันจันทร์ ที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๕) เจ้าพนักงานฝรั่งเศสมาตรวจสิ่งของที่จำเป็นต้องเสียภาษี เรามีใบแสดงสิ่งของจากกรุงเทพฯ ซึ่งได้เอาออกให้เจ้าพนักงาน ดูแล

ก็ยอมให้ผ่านไปโดยไม่ต้องไขกุญแจหีบและเปิดหีบห่อให้ดู ข้าพเจ้าได้รับความช่วยเหลือจากสุภาพบุรุษ ๒ นายด้วยความเอื้อเฟื้อ ซึ่งข้าพเจ้าขอบคุณเขาเป็นอันมาก คือมิสเตอร์มิลเลอร์โจบลินไวท์กงสุลอเมริกันกับมิสเตอร์กาโลสกงสุลอังกฤษ ผู้เคยอยู่ในประเทศสยาม และเคยไปจังหวัดเชียงใหม่.

ไซ่ง่อนเป็นเมืองงามเมือง ๑ มีขนาดเท่าครึ่งหนึ่งของกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงของประเทศโคชินจีน (Cochine China ญวนใต้) มีตึกบ้านเรือนงาม ๆ ก่อด้วยอิฐและคอนกรีต สถานที่อันงดงามนั้นโดยมากเป็นสถานที่ทำการของรัฐบาล, บ้านข้าราชการ, บ้านผู้สำเร็จราชการ, ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข, โบสถ์ฝรั่ง, โรงละคร ฯลฯ.

ผู้ชายชาวฝรั่งเศสแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีขาว ผู้หญิงฝรั่งเศสใช้เครื่องแต่งกายอย่างแฟชั่นปารีส. ชาวอานัม (Annam) ไม่ว่าหญิงหรือชายไว้ผมยาวเกล้ามวยที่กลางศีรษะก่อนไปข้างหลัง ผู้ชายบางคนตัดผมสั้น แต่ถึงจะเอาไว้ผมยาวหรือสั้นก็ตาม ต้องมีผ้าโพกศีรษะหรือพันศีรษะ และใช้นุ่งกางเกงทั้งชายและหญิง แต่สำหรับผู้หญิงใช้กางเกงคำซากว้าง และสวมเสื้อตัวยาวตั้งแต่คอถึงหัวเข่าและผ่าข้าง. รูปร่างชาวอานัมเล็กหน้าตาดีและซื่อบาน.

เวลาเที่ยงวันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) ออกจากไซ่ง่อนโดยเรือกลไฟฝรั่งเศสมาในทะเลจีน อากาศดี ทะเลเรียบและปราศจากคลื่น แสงอาทิตย์ที่ส่องมากระทบกระแสน้ำทำให้เป็นเงาตุ่มมาก.

เมื่อเรือมาแวะที่ท่าจังหวัดตุราน (Tourane เป็นเมืองท่าในญวนตอนกลางซึ่งเรียกว่าประเทศอานัม) แต่ข้าพเจ้าหาได้ขึ้นบกไม่ เพราะเวลาไม่พอ. ข้าพเจ้าจึงใช้เวลาของข้าพเจ้าอยู่บนคาน้ำฟ้าอ่านหนังสือฝรั่งเศสโดยอาศัยหนังสือปทานุกรมฝรั่งเศสช่วย ซึ่งได้ซื้อที่ไซ่ง่อน. มีสุภาพบุรุษฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ซึ่งพูดอังกฤษได้ และเพิ่งรู้จักกันในเวลาเดินทาง ได้ช่วยแนะนำและบอกให้ข้าพเจ้าบ้าง การที่ข้าพเจ้าอ่านหนังสือฝรั่งเศสนั้นประสงค์จะทราบว่า ฝรั่งเศสได้เขียนเรื่องชนชาติไทยที่อยู่ในอาณาเขตต์ของเขา นั้นไว้อย่างไรบ้าง. นอกจากนี้ ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือสอนศาสนาที่เป็นอักษรโรมัน

ซึ่งมิสซันรีชาวสวิส ผู้ประจำอยู่ที่จังหวัดสงโคน (Song Kôn) ทางแม่น้ำโขงตอนใต้ได้แปลออกเป็นภาษาลาวเทียน* (Lau Tienne) ได้ความรู้บ้างพอสมควร ข้าพเจ้าใช้เวลาเช่นนั้นในระหว่างเดินทางในทะเลจีนจนถึงไซฟอง (เมืองท่าในตังเกี๋ย, ญวนเรียกว่าหายฟอง).

วันอาทิตย์ที่ ๖ เมษายน ถึงจังหวัดไซฟอง เวลาค่ำได้พบกับท่านเรเวอเรนต์-บอนเน็ต (Rev. ch. Bonnet) ผู้แทนสมาคมไบเบิลอังกฤษและต่างประเทศ (British and Foreign Bible Society) เขาได้พาพวกเราไปพัก และรับประทานอาหารเย็นที่บ้านของเขา ได้พบภรรยาและบุตรของเขา ๒ คน และพบนายแฟรงค์โซเดอร์เบิร์ก (Frank Soderberg) สมาชิกคณะคริสเตียนและมิสซันรี ซึ่งข้าพเจ้าพบที่จังหวัดวูเจา (Wuchou) ครั้งหนึ่งเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ในวันรุ่งขึ้นเขาได้เชิญข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารกับเขาค่าย.

วันจันทร์ข้าพเจ้าได้ไปหานายวอลเกอร์ (Mr. Walker) แห่งบริษัทน้ำมัน สะแตนคาคอยล์ ท่านผู้นี้มีอักษรศาสตร์มาก ในเวลานั้นยังไม่มีกงสุลอเมริกันประจำจังหวัดนี้ นายวอลเกอร์ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลชาวอเมริกันผู้เดินทางมาในไซฟอง.

ข้าพเจ้าทราบว่า มิสซันรีชาวสวิสตั้งสถานมิสซันรีทำการสอนอยู่โดยอิสระที่จังหวัดสงโคน (Song Kôn) แต่ผู้เดียว มีนามว่าเรเวอเรนต์ เอ็ฟ. ออเดตต์ (Rev F. Audetat) สำหรับสอนศาสนาแก่ชนชาติไทยในอินโดจีนของฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้ซื้อหนังสือจดหมายเหตุประจำปีสำหรับอินโดจีนของฝรั่งเศสประจำปี ค.ศ. ๑๙๑๒ (พ.ศ. ๒๔๕๕) เล่ม ๑ (Annuaire General de L Indo-Chine 1912) หนังสือเล่มนี้ให้ความรู้แก่ข้าพเจ้ามาก นายบอนเน็ตได้พาพวกเราไปยังโรงพักตำรวจ เพื่อให้นายตำรวจตรวจหนังสือเดินทาง พวกเราจึงพากันขอยานายบอนเน็ตมาก.

วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าได้ซื้อแผนที่จังหวัดต่าง ๆ ของประเทศตังเกี๋ยที่มีชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ ข้าพเจ้าได้ไปรับประทานอาหารกับนายกลาส (Mr. Glass) ผู้จัดการบริษัทน้ำมันสะแตนคาคอยล์ วันที่ ๙ เมษายน เวลา ๑.๔๐ ล.ท. ขึ้นรถไฟไปฮานอย

* เข้าใจว่า เป็นลาวเวียงจันทน์

(Hanoi) เมืองหลวงของประเทศตังเกี๋ย (Tong king) ถึงซานฮอยเวลา ๕ ล.ท. พักอยู่ที่โฮเต็ลซานฮอย เวลาเช้าวันรุ่งขึ้น ไปหาบาทหลวงฝรั่งเศสมีนามว่า ปาสเตอร์วัลเลต์ (Pasteur Vallette) เขาได้พาข้าพเจ้าไปยังที่ทำการของบริษัทน้ำมันสะแตนดาออยล์ ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดนั้น ข้าพเจ้าได้พบนายยาง (Yang) ชาวจีนผู้รู้การศาสนา และเป็นผู้ช่วยในการสอนศาสนาคริสต์. นายวินเซนต์ (Mr Vincent) ผู้เป็นกรรมการมาด้วยกันกับข้าพเจ้านั้นรู้ภาษาฝรั่งเศส ซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยให้กิจการที่เราจะกระทำนั้นสะดวกขึ้น พวกเราเพียงจะกะกำหนดการเดินทางลงไปแน่ได้ เมื่อได้รับโทรเลขจากหมอโลว์รี (Dr. Lowrie) ผู้เป็นประธานของที่ประชุมคณะมิสชันนารีประจำชาติจีน ตามถึงเรื่องกำหนดวันที่คณะสำรวจชนชาติไทยในมณฑลยูนนานและมณฑลกวางซีเมื่อไรแน่ จึงทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงกำหนดการเดินทางบ้างเล็กน้อย.

วันรุ่งขึ้นพวกเราได้รับเชิญไปรับประทานอาหารกับท่านปาสเตอร์วัลเลต์ พร้อมด้วยภรรยาของเขา แหม่มวัลเลต์เป็นสภาพสตรีที่มีการศึกษาดี เคยเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนฝรั่งเศสก่อนแต่งงาน และพูดภาษาอังกฤษได้ดี ท่านปาสเตอร์วัลเลต์มีความยินดีมาก และทั้งจะช่วยเหลือในกิจการของพวกเราในครั้งนั้น ทั้งท่านปาสเตอร์บอนเน็ตและนายไซเคอร์เบ็กก็มีความยินดีเห็นชอบด้วยเช่นเดียวกัน เวลา ๓ ล.ท. เขาได้พาพวกเราไปยังโรงพักตำรวจเพื่อลงทะเบียน และขออนุญาตให้พวกเราเดินทางไปในที่ใด ๆ ได้โดยไม่มีข้อขัดข้องอย่างใด.

เช้าวันเสาร์ที่ ๒๒ เมษายน ได้ออกจากจังหวัดซานฮอยโดยทางรถไฟไปยังจังหวัดลาวเซิน (Luag Son) พอรถไฟแล่นมาได้ยังไม่ถึงครึ่งทาง ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าลักษณะบ้านเรือนต่าง ๆ ตามทางที่ผ่านมานั้นเปลี่ยนจากแบบอานัม (ญวน) มาเป็นแบบไทยทั้งผู้คนนั้นก็แสดงให้เห็นว่าเป็นคนไทย ยิ่งผู้ที่อยู่ตามไร่นาไกล ๆ ออกไปยิ่งจะมีคนไทยมากขึ้น พอรถไฟเดินทางมาได้ประมาณ ๓ ใน ๕ ของทางก็มาหยุดที่สถานีตรงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งมีป้ายที่ฝรั่งเศสเขียนเป็นอักษรโรมันบอกไว้ว่า บ้านใหญ่ (Ban Yai) เชื่อว่าคนในหมู่บ้านนั้นคงจะบอกชื่อบ้านนี้แก่ฝรั่งเศสเป็นแน่ คนในหมู่บ้านนั้นเป็นชาติคนใหญ่ (Kon Yai) ซึ่งเป็นชื่อไทยพวก ๑ ที่ข้าพเจ้าได้เคย

พบมาในมณฑลยูนนานตอนใต้ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ข้าพเจ้าสนทนากับพวกคนใหญ่ได้โดยไม่ขัดข้องและได้ชื่อชนมาจากหญิงคนใหญ่ซึ่งเขาเอามาขาย ชนนั้นทำด้วยข้าวเหนียวปนกับถั่ว เขาทำคีมาก ทั้งคนและชนมก็มีลักษณะอย่างเดียวกับพวกยวนชาวเชียงใหม่. ชนพวกที่อยู่ในตำบลนั้นเป็นชาติเดียวกับชาติคนใหญ่ในยูนนาน ชื่อของเขาก็บอกชัดอยู่แล้วว่าเป็นชนชาติไทย แต่จีนเรียกไปเป็นอย่างอื่น.

จังหวัดกลางเซิน (Lang Son) มีถนนงามๆ หลายสาย และถมด้วยหินอย่างเรียบร้อย แยกออกจากเมืองฟุงไปทาง ๔ ทิศ ยาวยึดไปบนเนินเขา ตัวเมืองเองก็สร้างอย่างดีและใหญ่โต พื้นเมืองมีระดับสูงถึง ๒๐๐๐ ฟุต มีโรงพยาบาลทหาร, โรงพยาบาลพลเรือน, โฮเต็ล, และมีตำบลเป็นที่อยู่ของชาวต่างประเทศ ซึ่งมีบ้านเรือนประมาณ ๗๕ หลัง มีโรงเรียนสอนภาษาจีน ๒-๓ โรง แต่ไม่มีโรงเรียนภาษาไทย มีโฮเต็ลอยู่แห่งเดียว มีอาหารดีและเครื่องใช้พร้อม ซึ่งข้าพเจ้าไปพักอยู่.

วันรุ่งขึ้นเวลาเช้า ได้ออกไปเที่ยวสืบค้นชนชาติไทย นายวินเซนต์ได้พาบอยชาวลำปางไปด้วย ส่วนข้าพเจ้านั้นเอาคนครัวชาวอานัมไปด้วย ชาวอานัมผู้นี้มากับข้าพเจ้าจากจังหวัดเชียงรายนในสยาม และพูดภาษาไทยได้ พวกเราพากันขึ้นรถลากไปในที่ต่างๆ คนลากรถพูดกับคนครัวของข้าพเจ้าด้วยภาษาไทยเข้าใจกันดี แต่ภาษาไทยนี้เป็นภาษาไทยไท้ (To) ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในที่นั้น ข้าพเจ้าสามารถใช้ภาษาไทยของข้าพเจ้าสนทนากับพวกไทยไท้ในหมู่บ้านทั้ง ๓ ที่ข้าพเจ้าไปเยี่ยมมันได้เช่นเดียวกับสนทนากับคนในตลาด มีถ้อยคำบางคำในทศประโยชน์ที่พูดนั้นต่างจากภาษาไทยสยามบ้างซึ่งไม่ทำให้ขัดข้องแก่ความเข้าใจซึ่งกันและกัน วิธีนับจำนวนและการออกเสียงในการนับจำนวนก็คล้ายกัน พูดเสียงตัว ร ชัดเจนดี สรุปรวมว่า ข้าพเจ้าได้ฟังสำเนียงพูดคล้ายภาษาไทยสยามมากกว่าสำเนียงไทยในมณฑลยูนนานและมณฑลกวางซี มีผู้บอกว่าในตำบลที่ห่างจากตำบลนั้นออกไปไกลๆ มีพวกไทยต่างๆ คือ นุง, ลุง, คนใหญ่, หม่าน ฯลฯ (Nung, Lung, Kon Yti, Man ect) ตั้งภูมิลำเนาอยู่มาก และว่าหมู่บ้านทั้งหมดในทุ่งราบใหญ่นั้นซึ่งมีภูเขาล้อมรอบ มีแต่ชาติไทยไท้ (To) ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตำบลในเมืองเล่า ก็มีชนชาติไทยไท้อยู่มากเหมือนกัน ผู้หญิงและเด็กชาติไทยไท้

โดยมากไม่รู้ภาษาไทยอันมี (ญวน) บาดหลวงได้สอนศาสนาแก่พวกไทยไท้ให้กลับใจมา นับถือศาสนาโรมันคาทอลิกมีจำนวนตั้งแต่ ๑๐๐ ถึง ๒๐๐ คน แต่ดูเหมือนไม่ได้ใช้สอนด้วยภาษาไทยไท้ ในที่สุด ข้าพเจ้าเห็นว่าภาษาไทยไท้ นั้นใกล้เคียงและคล้ายกับภาษายวน (ลาวเชียงใหม่) มาก.

เวลาเช้าวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าไปหานายร้อยโทวัตเตลล์ (Waddell) โดยอาศัยจดหมายนำของท่านปาสเตอร์วัลเลต์ที่ซานอย นายร้อยโทผู้นี้เป็นผู้บังคับกองทหารประจำอยู่ที่จังหวัดคองแดง (Dong Deng) ติดต่อกับพรมแดนจีนห่างจากทางรถไฟไม่กี่กิโลเมตร แต่เขาต้องมารักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลลางเซิน (Lang Son) ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ได้พบกับข้าพเจ้า เขาบอกว่ามีพวกไทยนุง (Tai Nung) ที่จังหวัดนี้มาก แล้วเขาชวนข้าพเจ้าไปยังบ้านที่เขาพักในจังหวัดคองแดง เวลาบ่าย ๑ โมง ได้พากันขึ้นรถยนต์ไปราวชั่วโมงหนึ่งก็ถึงที่พัก เขารับรองพวกเราเป็นอย่างดี นายวินเซนต์, คนครัว และข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวตามหมู่บ้านพวกไทยนุงหลายแห่ง สังเกตได้ว่า ภาษาคำพูดของพวกไทยนุงดูเหมือนจะแยกห่างออกไปจากภาษาไทยที่มีแบบแผนมากยิ่งขึ้นกว่าภาษาไทยไท้ นอกจากนี้ยังมีลักษณะอื่นๆ ที่จะสังเกตได้ว่า พวกไทยนุงมีลักษณะเป็นนักรบน้อยกว่าพวกไทยไท้ คือ :-

(๑) คนไทยไท้มีหน้าตาสวยกว่าไทยนุง ที่จริงจะว่าสวยกว่าคนพื้นเมืองต่างๆ ในอินโดจีนก็ได้

(๒) พวกไทยไท้รู้จักทำการเพาะปลูก เช่น ทำนา ทำสวน ดีกว่า บ้านที่อยู่ก็สะอาดกว่า และถ้าพูดทั่วไปพวกไทยไท้รู้จักประหยัดและมีความกตัญญูกว่าพวกไทยนุง

(๓) พวกไทยไท้มีจำนวนมากกว่าพวกไทยอื่น ๆ ในประเทศตั้งเกี่ย ตามทะเบียนสำมะโนครัวที่ฝรั่งเศสทำขึ้น พวกไทยไท้มีจำนวนถึง ๘๓,๐๐๐ คน.

วันอังคารที่ ๑๕ เมษายน เวลาเช้า ๕ ก.ท. นายวินเซนต์กับข้าพเจ้าโดยสารรถไฟกลับยังซานอย ในระหว่างที่กลับนี้ เพื่อประสงค์จะสืบค้นให้ได้ความรู้ต่อไปอีกตามแต่จะได้ ข้าพเจ้ากับคนใช้จึงได้แวะลงจากรถไฟที่ตำบลลางงีอ้าย (Lang Ngi ai) ด้วยเข้าใจว่าตำบลนี้เป็นหมู่บ้านของชาติไทยคนใหญ่ (Kon Yai) แต่หาใช่ไม่ โดยมากเป็น

ชาติไทยไท้ พวกไทยไท้เหล่านี้เป็นชาวบ้านนอก รูปร่างและหน้าตาจึงดูทื่อทื่อมากกว่าไทยไท้ในจังหวัดกลางเซิน (Lang Son) ข้าพเจ้าเข้าไปในบ้านแห่ง ๑ บ้านของไทยไท้ในถิ่นนี้มีลักษณะอย่างเดียวกับพวกไทยนุง และไม่เหมือนกับพวกไทยไท้ที่อยู่ในเมือง ถนนในระหว่างหมู่บ้านก็เรียบร้อย

อีกอย่างหนึ่ง คือเสียงภาษา ตามที่มีผู้บอกข้าพเจ้า เป็นที่น่าสงสัยว่าพวกไทยไท้เป็นพวกใกล้ชิดกับยวน (คือลาวเชียงใหม่) มากกว่าพวกไทยนุง เพราะเมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าพักอยู่ที่พักเป็นเวลานาน ชาย ๒ คน เป็นชาวไท้คน ๑ และชาว นุงคน ๑ ได้บอกคำพูดของภาษาไทยไท้กับภาษาไทยนุงให้แก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าได้บอกคำพูดภาษายวนแก่เขาเป็นการแลกเปลี่ยนกัน โดยวิธีนี้เป็นโอกาสให้ข้าพเจ้าเปรียบเทียบถ้อยคำของภาษาทั้ง ๒ นั้นกับภาษายวนได้ มีเสียงมาจากหลายทางบอกว่า ถ้อยคำของภาษานุงใกล้ชิดภาษายวนนั้นดูไม่น่าจะเป็นจริง เมื่อข้าพเจ้าได้ไปสนทนากับคนชาติไทยไท้ ในบ้านที่อยู่ข้างทาง ถ้อยคำที่เขาใช้พูดจากนั้นนั้น แตกต่างกันเพียงเล็กน้อยกับคำพูดของคนไทยไท้ในที่พักของข้าพเจ้า คนในหมู่บ้านนั้นทั้งหมดพูดเป็นเสียงภาษาไทยไท้ ที่จริงคำพูดของคนในหมู่บ้านนี้ ไม่เหมือนกับคำพูดของไทยพวกใด ๆ ที่ข้าพเจ้าเคยได้ยิน ถ้าเขาเป็นชาติไทยไท้แท้ดังที่เขารับรองแล้วก็น่าประหลาดมาก เช่นในการนับ เขาออกเสียงตัว ส (s) เป็นตัว ท (t) และออกเสียงตัว ห (h) เป็นตัว ส ไป ซึ่งต่างกับเสียงของไทยไท้ในที่ที่ข้าพเจ้าพัก เมื่อสรุปรวมทั้งหมดแล้ว การที่ข้าพเจ้าแวะเยี่ยม ตำบลนางวีอายุอยู่หลายชั่วโมงนี้ ก็ได้ความรู้ว่า ชาติไทยไท้มีลักษณะแสดงว่าเป็นชาติไทยแท้ด้วย

พวกเรากลับถึงยานอวยเวลา ๗ ล.ท. เศษ เมื่อลงรถไฟก็นั่งรถลากไปยังไฮเคิลหัวเมืองในอินโคจีนนี้ใช้รถลากกันมาก

วันพุธขึ้นรถไฟไปจังหวัดเยินบาย (Yen Bai) ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีการเพาะปลูกมากแห่งหนึ่ง และลงเรือกลไฟเข้าปากแม่น้ำแดง (Red River ญวนเรียกว่าแม่น้ำซงหยิท่า) และเล่นขึ้นไปตามลำแม่น้ำ ตามทางที่ไปนั้นมีภูเขาสูงอยู่ห่าง ๆ ออกไปแต่ตามริมฝั่งมีภูเขาเตี้ย ๆ เป็นแห่ง ๆ ดินแดนในลุ่มแม่น้ำทั้ง ๒ ฝั่งเป็นดินอุดมและ

และมีการเพาะปลูกมาก เมื่อถึงเย็นนายข้าพเจ้าประหลาดใจมากที่พบตำบลบ้านป่าแห่งหนึ่ง เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีโบสถ์ฝรั่ง, โรงทหาร และบ้านเรือน มีตลาดปลูกเป็นโรงยาว ชายสินค้าพื้นเมืองและสินค้าต่างประเทศ มีโฮเต็ลหลัง ๑ มีบ้านฝรั่ง ๒-๓ หลัง มีชาวยุโรป ๔๓ คน ซึ่งเป็นนายทหารมาประจำการในจังหวัดนี้ มีอากาศดีแต่ออกจะชื้นกว่าทางปากน้ำ ส่ามะโนครวของจังหวัดเยนบาย (Yen Bai) ตามจดหมายเหตุประจำปี มีชาวยุโรป ๔๓ คน, อาณัม ๘๐๐ คน, จีน ๓ คน ไทยไท้ ๓๒,๖๕๐ คน, ไทยหม่าน ๕,๒๐๐ คน (พวกนี้ฝรั่งเศสกล่าวว่าใช้พูดกันด้วยภาษาไทย) และชาติอื่น ๆ อีก ๓,๖๕๓ คน ด้วยเหตุว่ามีชนชาติไทยมากกว่าชาติอื่น ๆ เช่นนี้ จึงเชื่อว่าจังหวัดนี้คงเป็นถิ่นของชนชาติไทยในท้องที่ของจังหวัดเทียนกวาน (Tuyen Kwan ญวนเรียกว่า เต๋วียนกวาน) ซึ่งอยู่ทางตะวันออก และมีแม่น้ำแคล (Claire) ญวนเรียกว่าแม่น้ำซังเก็ม) ผ่านไป ก็มีจำนวนชนชาติไทยมากไล่เลี่ยกับจังหวัดเยนบาย จดหมายเหตุประจำปีกล่าวว่า จังหวัดนี้มีภูเขาซับซ้อนกันมากอย่างเดียวกับท้องที่บั๊กกาน (Bac Kan) ที่อยู่ทางตะวันออกของจังหวัดนี้ และไม่ใช่ว่าเป็นจังหวัดที่มีหมู่บ้านหนาแน่น กองทหารฝรั่งเศสกองพลที่ ๓ ตั้งอยู่ที่บัวลัก และฮาเกียง (Bau-Lac and Ha-Giang) มีส่ามะโนครวประมาณ ๗๕,๐๐๐ คน และเป็นคนไทยเสียมากกว่าครึ่ง อาจกล่าวได้ว่าจังหวัดเยนบายอยู่ใกล้ที่สุดกับसानอย โดยทางรถไฟ และเป็นย่านกลางที่มีคนไทยมากที่สุดในส่วนเหนือในประเทศตั้งเกีย (Tong king) และเป็นสถานที่มีกองทหารฝรั่งเศสตั้งอยู่ มีแม่น้ำแคบ ๆ มีถนนปูด้วยหิน ๒-๓ สาย ระยะทางรถไฟจากจังหวัดลางเซิน (Lang Son) ถึงที่นี่ราว ๑ วัน

จังหวัดที่จะไปสืบหาคนไทยต่อไปก็คือจังหวัดหัวบินห์ (Hoa Binh) ได้โดยสารรถไฟไปยังวิเอตรี (Vietrie) แล้วลงเรือกลไฟต่อไปตามลำแม่น้ำจนถึงจังหวัดหัวบินห์ เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ขณะที่กำลังคอยเรือกลไฟอยู่ที่วิเอตรีนั้น ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือฝรั่งเศสที่กล่าวถึงชนชาติไทยและชาติเมือง (Mueungs) คือไทยเมือง? นายร้อยเอกดิเกต์ (Diguët) กล่าวว่า จนกระทั่งในเร็ว ๆ นี้ ยังไม่มีใครสังเกตได้ว่าพวกไทย (Tai) กับพวกเมือง (Mueung) ต่างกันอย่างไร เพียงที่นายร้อยเอกผู้นี้ได้สืบสวนในส่วนภาษาของพวกเขาเมืองนี้ ก็ยังไม่ปรากฏว่า มีถ้อยคำที่ใช้พูดกันตามธรรมดาแปลกไปจากภาษาไทย แม้จะมี

ภาษาอานัม (ญวน) ปนเข้ามาบ้างก็จริง เขายังกล่าวต่อไปว่า พวกเมือง (Mueung) เป็นชาติพื้นเมืองดั้งเดิมของตังเกี๋ย ผู้ซึ่งสืบเชื้อสายต่อมาภายหลังกลายเป็นชาติอานัม (ญวน) ในปัจจุบันนี้ ถ้าเป็นจริงตามที่กล่าวแล้ว พวกเมืองซึ่งมีอยู่ตามทะเลเบียนสามะโนครัว ๘๘,๙๕๖ คน ของประเทศตังเกี๋ยนั้นก็ไม่ใช่ชนชาติไทย ในจำนวนนี้เป็นพวกเมืองที่ตังภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดหวับิन्ह ๘๕,๐๐๐ คน จำนวนนอกจากนี้ยังอยู่ที่อื่น

วันที่ ๒๐ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) กำหนดถึงจังหวัดโจโบ (Cho Bo) ซึ่งอยู่ห่างจากจังหวัดหวับิन्हตามลำแม่น้ำดำไว้สู่มาก เรือกลไฟที่เดินตามลำแม่น้ำไม่ออกตรงเวลากำหนด แทนที่จะออกเวลา ๖ ก.ท. เป็นออก ๘ ก.ท. พอเวลาบ่ายรับประทานอาหารกลางวันก็ถึงที่ เรือกลไฟหยุด ต้องชนหีบห่อต่างๆ ลงเรือใบใหญ่ และแล่นต่อไปอีก ๔ ชั่วโมง ส่วนพวกเรานั่งลงเรืออีกลำ ๑ ค่ายธรรมชาติของแม่น้ำในตอนนั้น ใช้เรือกลไฟไม่ได้ แต่เมื่อมาถึงจังหวัดหวับิन्हนั้นเป็นเวลาค่ำแล้ว

ในขณะนั้นข้าพเจ้าได้รับคำบอกเล่าซึ่งทำให้เชื่อว่าที่โจโบ (Cho Bo) คงจะหาเรือเล็กขึ้นไปตามลำแม่น้ำได้ง่าย ข้าพเจ้าพักอยู่บนเรือกลไฟจนถึงวันรุ่งเช้าเวลา ๗ ก.ท. เวลาเย็นก็ปัดขึ้นเรือและเพื่อนโดยสารคน ๑ กับข้าพเจ้าได้ขึ้นเที่ยวบนบกที่โจโบ ทางปากหนึ่งของแม่น้ำมีบ้านเรือนชาวต่างประเทศมาก คือชาวฝรั่งเศสตั้งบ้านเรือนอยู่ประมาณ ๑๐๐ คน แต่ทางปากที่ตรงข้ามมีพวกไทยไท้และพวกเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ประมาณ ๕๐ หลัง ที่โจโบนี้มีที่ว่าการของรัฐบาล, มีสถานีตำรวจ, มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขและเป็นท่าเรือใหญ่ในแถบแม่น้ำดำ ห่างจากซานอยโดยทางเรือไฟและรถไฟ ๒ วัน เป็นศูนย์กลางของการค้าขายสำคัญแห่ง ๑

พ่อค้าชาวฝรั่งเศสในบริษัทเรือไฟนี้ พูดภาษาไทยได้เล็กน้อย ได้อนุญาตให้บ้านพักของบริษัทเป็นที่พักของข้าพเจ้า ซึ่งใกล้กับโฮเต็ลแห่ง ๑

วันจันทร์ที่ ๒๑ เมษายน เวลาเช้า ได้พบชาวเรือซึ่งเป็นชาติไทยดำ (Tai Dam) ทางท่าที่อยู่ตอนใต้ เรือของพวกนี้มีหางเสือคล้ายหางปลา เหมือนเรือของพวกลาวในตอนเหนือในสยาม ข้าพเจ้าได้ส่งภาษาไทยสนทนากับเขาได้สะดวก ยิ่งกว่านั้น นายวินเซนตียังเห็นว่า พูดภาษาไทยกับพวกนี้เข้าใจกันง่ายยิ่งกว่าพูดกับพวกลื้อ (Lu)

เขากล่าวว่า หมู่บ้านที่เขาอยู่นั้นมีชื่อว่าบ้านบัว (Ban Boa) เป็นตำบลที่อยู่กึ่งกลางระหว่าง
 ใจโบกับเมืองลาย (Müang Lai) แต่ข้าพเจ้าเห็นในแผนที่ฝรั่งเศสเขียนไว้ว่า (Van Bu)
 เขากล่าวอีกว่าตำบลซึ่งในแผนที่ฝรั่งเศสลงไว้ว่า วานเย็น (Van Yen) นั้น ที่จริงเป็น
 บ้านอิน (Ban In) ในตำบลเหล่านี้มีพวกไทยคำตั้งบ้านเรือนอยู่มาก ตลอดไปจนสุด
 ภาคใต้ในจังหวัดสงขลา (Song La) และจากที่นั่นขึ้นไปตามลำแม่น้ำ เขาเรียกแคว้นไทย
 (The Tai Country) ในจดหมายเหตุประจำปีสำหรับอินโดจีนของฝรั่งเศสยังได้กล่าวว่า
 ในจังหวัดสงขลามีชนชาติไทย ๒-๓ พวก ไทยเมืองลาย (Müang Lai) เรียกว่า
 ไทยขาว (Tai Khao) ภาษาและคำพูดของไทยขาวกับไทยดำไม่ต่างกันเลย การที่มี
 ชื่อต่างกันนั้นต่างด้วยเครื่องแต่งกาย แต่เสียงภาษาของพวกทั้ง ๓ นี้ใกล้เคียงกับภาษาไทย
 ยวนในเชียงใหม่ (ลาวยวน)

เย็นวันนั้น ข้าพเจ้าได้พาบ๋อยชาวลาปางไปที่หมู่บ้านนั้นอีก พ่อค้าจีนคน ๑
 ซึ่งตั้งร้านค้าขายอยู่ที่นั่นพูดภาษาไทยได้ ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมชาวเรือเป็นชาติไทยคำ
 นั้นอีก บ๋อยของข้าพเจ้าได้พูดจากับชาวเรือนั้นอยู่นาน เพราะเขาไม่ใคร่ได้พบคนที่
 พูดภาษาเดียวกัน

พวกเราค้างอยู่ที่ใจโบสัปดาห์ ๑ มีกิจการที่ต้องใช้เวลาเขียนจดหมายเหตุเรื่อง
 ทั้งการสืบสวนภาษาและชาติไทยโดยมาก มีโอกาสที่น่าพอใจที่สุดอย่าง ๑ คือ มีวัน
 ตลาดนัดซึ่งมีทุก ๆ ๑๐ วัน มีคนชาติต่าง ๆ มาประชุมซื้อขายกันถึง ๒ วัน ผังแม่น้ำ
 ตอนเหนือใจโบขึ้นไปมีภาพสัตว์ต่าง ๆ มาก กล่าวคือมีเรือของชนชาติไทยดำและ
 ไทยขาวบรรทุกสุกรมาขายและจอดเป็นหมู่ ๆ จนดูเหมือนว่าถื่นนั้นเป็นถื่นสุกร บนฝั่ง
 ก็มีคอกสุกรซึ่งทำด้วยไม้ไผ่มาก คอกสุกรนี้เป็นของชาวจีน, ชาวอานัม (ญวน) และ
 ผู้ค้าสุกรอื่น ๆ มาสร้างขึ้นไว้สำหรับขังสุกรซึ่งรับซื้อจากคนไทย ราคาสุกรนั้นเฉลี่ย
 ก็เท่ากับราคาสุกรที่ซื้อขายกันที่จังหวัดเชียงใหม่ในสยาม แต่สิ่งที่น่าเอาใจใส่คือตัวคน
 (ไม่ใช่สุกร) คนที่นำสุกรมาขายด้วยเรือนั้น เป็นพวกคนไทยขาว (Tai Khao) มาจาก
 เมืองลาย (Müang Lai), พวกไทยดำ (Tai Dam) จากจังหวัดสงขลา (Song La),
 พวกเมือง, พวกมอย, พวกสา, พวกมาง และพวกไท้ (Muengs, Mois, Sas, Mangs,

and Tōs) จากตำบลต่าง ๆ ข้าพเจ้าพอใจเป็นอันมากที่ได้หลักฐานหลายอย่างจากการสนทนากับพวกต่าง ๆ เหล่านี้ เห็นว่าพวกไทยเหล่านี้กับพวกไท่เท่านั้นเป็นไทยแท้ พวกมอย (Mois) ใช้ภาษาไทยพูดจากัน แต่พวกเมือง, พวกมาง, และพวกसानั้นไม่แน่ใจว่าเป็นพวกเดียวกันกับพวกไทย ภายหลังข้าพเจ้าจึงกลับมาที่ตลาด และเที่ยวดูเรือต่าง ๆ ที่จอดอยู่ตอนใต้บ้างว่า จะผิดกับตอนเหนืออย่างไร ตามริมฝั่งมีเรือสินค้าใหญ่ ๆ จอดเป็นแถวแน่นไปเป็นระยะไกล เห็นเรือยาว ๒ ลำ มีหางเสือเหมือนหางปลาจอดอยู่ท้ายเรืออื่น ๆ ข้าพเจ้าจึงเข้าไปถามเพื่อจะรู้ว่าเป็นเรือคนไทยหรือไม่ใช้ก็ทราบได้ว่าเป็นเรือคนไทย ข้าพเจ้าได้สนทนากับเขาสักชั่วโมงเศษโดยไม่รู้สีกยากกว่าสนทนากับชาวเชียงใหม่ มีถ้อยคำที่ต่างออกไปบ้าง แต่เมื่อพูดเป็นเนื้อความแล้วก็เข้าใจกันได้ เรือ ๒ ลำนั้นมาจากเมืองลาย (M. Lai) เขาชวนข้าพเจ้าไปเมืองลายด้วยซึ่งอาจถึงได้ภายใน ๑๖ ถึง ๑๘ วัน ข้าพเจ้าได้ให้นามบัตรซึ่งพิมพ์เป็นอักษรฝรั่งเศสแก่เพี้ย* (Fia หัวหน้าคน ๑ ในพวกนั้น) เขาอ่านออกและเข้าใจด้วย ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจมาก เพี้ย (Fia) พูดว่า เขายินดีมากที่ข้าพเจ้าเป็นมิสชันรี เขาหวังใจว่าข้าพเจ้าคงไปเยี่ยมถิ่นเขาบ้าง แม้จะไม่ไปคราวนี้ก็ให้ไปคราวหน้า.

วันอังคารที่ ๒๙ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) พวกเราพากันกลับยังวิเอตรี (Vietrie) และไปชานอย ข้าพเจ้าเห็นว่าการที่จะสืบสวนและจดหมายเหตุเรื่องของคนพวกนี้ทั้งหมดให้ได้ละเอียดถี่ถ้วนนั้นยาก ขณะที่อยู่ที่โจโบและขึ้นไปตามแม่น้ำลำนั้น ก็เป็นเวลาานพอที่จะเก็บรวบรวมความรู้ต่าง ๆ จากพวกไทยนับตั้งร้อย ๆ ที่หย่อย ๆ กันมาซื้อขายกันที่ตลาดใหญ่ ในที่สุดจึงได้ความรู้เรื่องภาษาและข้อที่จ้องการรู้จากพวกไทยเหล่านี้ ตลอดจนตำบลในเมืองลา (Mūang La) และเมืองลาย (Mūang Lai) ด้วย เพราะฉะนั้นการที่จะเสียเวลาลงเรือไปเมืองลาและเมืองลายซึ่งไกลนั้นก็ไม่จำเป็น และทั้งข้าพเจ้าก็รู้สึกว่าจะอย่างน้อย เราก็คงรู้เรื่องชนชาติไทยเมืองลา และเมืองลายตามที่ไต่ถามขณะอยู่ในจังหวัดกลางเซิน (Lang Son) พอแล้ว.

* คงจะเป็นเพี้ย (Pia) ซึ่งเป็นนางหรือหัวหน้าของพวกลาว

ออกจากใจเป็นเวลา ๑๑ ก.ท. เพี้ยและมิตรสหายลงเรือกลไฟลำเดียวกันจะไปยังวิเอตรี (Vietrie) ในพวกที่มาด้วยกันนั้น มีชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งเคยอยู่ในประเทศลาว (Lao) หลายปี อีกคน ๑ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเมืองลาย สุภาพบุรุษฝรั่งเศสคนหลังนี้ ชื่อว่านายยีนเลสส์ (M. Gilles) ได้บอกข้าพเจ้าว่า จังหวัดสองลา (Song La) ญวน เรียกว่าเมืองลา (Müang La) ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ๘๐๐ เมตร (๒๖๐๐ ฟุต) เพี้ยและล่ามของเราได้ยืนยันว่า พลเมืองของเมืองลา (Müang La) มีมากกว่าพลเมืองของเมืองลาย (Müang Lai) และตั้งอยู่ในทุ่งราบอันกว้างใหญ่ซึ่งมีพื้นที่ไม่สูงกว่าเมืองลาย (ระดับสูงของเมืองลาย ๓๐๐ เมตร) และกว้างกว่าด้วย แต่พรมแดนด้านหนึ่งเป็นที่ราบซึ่งสูงถึง ๗๐๐๐ ฟุต สำนะโนครวัชของชนชาติไทยทั้งจังหวัดเมืองลา (Müang La) มีประมาณ ๑๒,๐๐๐ คน แต่ในเมืองลาเองมี ๖๐,๐๐๐ คน ไทยในเมืองลาเป็นไทยดำ เพี้ยบอกข้าพเจ้า ในแถบลุ่มแม่น้ำดำมีพวกไทยดำตั้งบ้านเรือนอยู่มาก ไม่จะเพาะแต่ทางใต้ของเมืองลาย แต่ทางตอนเมืองลายก็มีอยู่มากเหมือนกัน พวกไทยดำนี้ยังมีอยู่มากตามดินแดนลุ่มแม่น้ำแดงใต้จังหวัดยวนเกียง (Yuan Kiang) ในแดนจีน ซึ่งข้าพเจ้าได้ไปเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) และเขายังกล่าวอีกว่า คนชาติไทยขาวมีอยู่มากเหมือนกัน แต่พวกไทยดำมีจำนวนมากและสำคัญกว่าพวกอื่นๆ เพี้ยกล่าวว่า อากาศในเมืองลาดีกว่าตอนทางปากน้ำ ร้อนและชื้นน้อยกว่า และอยู่ใกล้กับจังหวัดซานออยกว่าจังหวัดลาย (Müang Lai) โดยทางเรือราว ๗ หรือ ๘ วัน และใกล้เมืองสาย (Müang Sai) และหลวงพระบาง (Luang Prabang) ทั้งถนนก็ดีกว่า เพี้ยขะยั้นขะยอจะให้ข้าพเจ้าไปจังหวัดเมืองลาให้ได้ เขารับจะให้จดหมายไปถึงเจ้าพนักงานไทยทุกแห่งให้รับรองข้าพเจ้า การที่มิสซันรีได้รับเชิญไปสู่ถิ่นฐานของเขานี้ไม่มีใครจะมีโอกาสบ่อยนักก็จริง แต่เสียใจที่จะไปยังหาได้ไม่ ด้วยจะต้องแยกจากเพี้ยที่วิเอตรี (Vietrie) นี้.

วันที่ ๒๕ เมษายน กลับถึงจังหวัดซานออย พักที่โฮเต็ลห้องเลขที่ ๑๕ ซึ่งเป็นที่พักเก่า เวลาเช้าวันรุ่งขึ้นไปหาท่านปาสเตอร์ วิลเล็ทที่บ้าน เวลาบ่ายไปรับประทานน้ำชาที่บ้าน.

วันที่ ๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) กลับยังไฮฟอง ข้าพเจ้ากับนายวินเซนต์และนายไซเตอร์เบ็ก ได้ถูกเชิญไปรับประทานอาหารที่บ้านของนายและแม่แม่มอนเน็ต (M. and Madam Bonnet) เพื่อเป็นเกียรติยศในวันเกิดของบุตรสาวแล้วจะไปหาผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสด้วย ในที่สุดตกลงว่ายังไม่ควรจะไปหาผู้สำเร็จราชการในขณะนั้น เพราะเมื่อวันเสาร์ที่แล้วมา เกิดมีผู้ก่อการกำเริบขึ้นที่सानอย ชาวฝรั่งเศสถูกฆ่าตาย ๒ คน และถูกบาดเจ็บหลายคน.

การเดินทางในเที่ยวนี้เป็นครั้งแรก ขากลับตั้งใจจะกลับทางเมืองสาย (Müang Sai)* ในแคว้นลาวของฝรั่งเศส ซึ่งครั้งหนึ่งข้าพเจ้าได้เคยส่งสอนพวกขมุ (Kamu) ให้กลับใจมาถือศาสนาคริสต์ได้ ๘๐ คน แต่บัดนี้คณะกรรมการมิสชันนารีได้กำหนดให้ข้าพเจ้าไปทำการร่วมกับคณะมิสชันนารีประจำชาติจีนที่แกนครอน และเดินทางไปสืบค้นที่มณฑลกวางซีในประเทศจีนต่อไป เหตุฉะนั้นนายวินเซนต์ผู้มาด้วยกันกับข้าพเจ้าจึงต้องกลับแต่คนเดียว นายยอนเน็ตแนะนำว่า ควรไปทางเมืองเวียงจันทน์ (Vieng Chan) และไปหาผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสในแคว้นลาว ซึ่งเดี๋ยวนี้เขาประจำอยู่ที่เวียงจันทน์ไม่ใช่ที่หลวงพระบางอย่างแต่ก่อน กำหนดการเดินทางคือผ่านตุราน, สองคน, สุวรรณเขตต์, เวียงจันทน์, หลวงพระบาง, เมืองสาย แล้วจึงกลับบ้าน แต่การเดินทางบกในฤดูนี้ออกจะน่ากลัวมาก เพราะอากาศเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว ท่านคงพอใจอยากรู้เรื่องอากาศบ้าง ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ขึ้นบกที่ประเทศตั้งแกล้ว มีอยู่ ๒-๓ วันเท่านั้นที่ไม่มีฝนตกและไม่มีหมอก มีผู้ว่าไซฟองและที่सानอยตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงกุมภาพันธ์ อากาศสว่างและท้องฟ้าโปร่ง ต่อจากนั้นไปอากาศมีหมอกมีดกคลุมอยู่ราว ๒ เดือน แล้วจึงถึงฤดูฝนตามเคย แต่ในขณะนั้นข้าพเจ้าก็หาทราบไม่ว่า อากาศที่นี้จะเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว มีผู้บอกมาก่อนหน้าที่พวกเรามาถึง ชาวต่างประเทศในที่ตั้งแกล้วต่างกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวสำหรับหน้าร้อน แต่ไม่เข้าอากาศก็หนาว ต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีทลาคแม้ที่โจโบกลางวันแดดจัด ความร้อนขึ้นสูงโดยเร็ว วันต่อไปอากาศกลับเย็นลงแล้วกลับร้อนขึ้นอีก แต่ถึงกระนั้นอากาศที่ไฮฟองอันเป็นเมืองท่า และที่सानอยอันเป็น

* อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองหลวงพระบาง

เมืองหลวงยังสบายและน่าเที่ยว จนถึงบางคนเรียกว่า “ปารีสน้อย” สถานที่ทางหลังเมืองนั้นเป็นบ้านข้าราชการ นอกจากนั้นมีห้างร้านขายของดี ๆ เช่น ขายเครื่องทองเพชรพลอยและของประดับกายก็หลายร้าน ถ้าเป็นนักเที่ยวของประหลาดแล้วก็คงพอใจตั้งแยะมาก แต่กิจการของพวกเรานั้นเป็นการกุศลและพอใจในการสอนศาสนาแก่ชนชาติไทย ซึ่งเป็นชาติเดียวกันกับชาติไทยในสยาม ซึ่งเป็นถิ่นที่ข้าพเจ้าอยู่และทำการสอนมาหลายปีแล้ว เวลาของพวกเรานั้นเอาไปใช้เสียในการสืบหาชนชาติไทยจึงไม่มีเวลาที่จะพะวงถึงกิจการอย่างอื่น.

ก่อนที่จะมายังถิ่นนี้ ข้าพเจ้าได้ทราบจากรายงานของนายฟรีแมน (Mr. Freeman) ผู้เดินทางมาในประเทศนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) และจากแห่งอื่น ๆ ว่า มีชนชาติไทยพวกต่าง ๆ ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามแถบลุ่มแม่น้ำแคล, แม่น้ำคำ และแม่น้ำแดงเป็นอันมาก เหตุฉะนั้นจึงต้องไปสืบค้นในถิ่นที่กล่าวนี้เป็นพิเศษ เช่นในแถบลุ่มแม่น้ำแคลมีเมืองสำคัญตั้งอยู่ห่างไกลกับเมืองหลวงมาก และเป็นจังหวัดที่ฝรั่งเศสใช้วิธีปกครองอย่างทหาร. ในแถบลุ่มแม่น้ำแดงมีจังหวัดเยนบาย (Yen Bai) เป็นจังหวัดสำคัญในแถบนั้น. ในแถบลุ่มแม่น้ำตอนบน ที่ข้าพเจ้าไปถึงเพียงจังหวัดโจโบ (Cho Bo) เป็นท่าเรือกลไฟใหญ่ จังหวัดหัวบิ่นห์หรือโจโบนี้ มีถนนติดต่อถึงจังหวัดลางเซิน (Lang Son) และจังหวัดฮานอย (Hanoi) จังหวัดลางเซินเป็นศูนย์กลางของที่ตั้งกองทหาร การที่เพีย (Fia) ขอร้องให้ไปจังหวัดซองลา (Song La) ก็เป็นก็เป็นจังหวัดสำคัญที่มุ่งหมายว่าจะสืบค้นเหมือนกัน. •

ในชั้นเคมีการที่ฝรั่งเศสแบ่งชนชาติต่าง ๆ เหล่านี้ออกเป็นพวก ๆ นั้น นักเขียนฝรั่งเศสโดยมากได้รวมชนชาติไทยเข้าเป็นพวกชาวเขาที่เรียกว่าพวกเย้า (Yao) แต่เขาเรียกไปเสียว่าพวกหม่าน (Man) พวกมอย (Moi) ฯลฯ ก่อนที่เราจะลงบัญชีในรายงานของเราว่าเป็นพวกไหน จะต้องไต่สวนให้เป็นแน่ใจเสียก่อน เพราะชนชาวเขาไม่ใช้ภาษาไทยพูดกัน ยิ่งกว่านั้นเราจะต้องตัดชื่อที่เขาตั้งขึ้นนี้ออกเสียบ้าง เช่นพวกผู้ไทย (Ph Tai) ฝรั่งเศสมักแยกออกเป็นพวกย่อย ๆ หลายชื่อ แต่ที่จริงเป็นพวกเดียวกัน เช่นพวกนุง (Nung) แยกเป็นซุงหรือบางหรือหนาง ฯลฯ (Sung or Nang or Nhng etc)

นอกจากนี้ยังมีวิธีเปลี่ยนแปลงที่ฝรั่งเศสเห็นว่าเป็นทางสะดวกอีก. เหตุฉะนั้นชนชาติไทยในทะเลเบียนล้ามะโนกรวของฝรั่งเศสจึงมีชื่อต่าง ๆ กัน.

วันที่ ๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) นายวินเซนต์ (Mr. Vincent) โดยสารเรือกลไฟกลับทางไซ่ง่อน ส่วนข้าพเจ้าหาได้กลับด้วยไม่ เพราะข้าพเจ้าจะรอรับข่าวจากหมอโลรี (Dr. Lowrie) ซึ่งนัดกันว่าจะไปยังมณฑลกวางซีในประเทศจีน. ข้าพเจ้าได้โทรเลขไปแล้ว แต่ยังไม่ได้รับตอบ ข้าพเจ้าต้องรออยู่ที่ซานฮวยอีก ๑๒ วัน ลงท้ายวันที่ ๒๐ พฤษภาคมได้รับโทรเลขว่า “โลรีป่วย” ในวันนั้นเองข้าพเจ้าจึงโดยสารเรือกลไฟไปฮ่องกงเพื่อไปพบกับมิสซันรประจำชาติจีนตอนใต้ และจะได้เดินทางไปทำกิจตามที่มุ่งหมายต่อไป.

ในระหว่างที่ข้าพเจ้าพักอยู่คนเดียวที่ซานฮวย ๑๒ วันนั้น ต้องทำกิจการต่าง ๆ ไม่มีเวลาว่าง เช่นคัดรายงานต่าง ๆ ทำแผนที่และเอาใจใส่ศึกษาถึงพวกไทยไท้ (Tō) จากหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสที่ข้าพเจ้าซื้อไว้ ข้าพเจ้าได้ย้ายจากโฮเต็ลไปพักยังบ้านของครอบครัว ๑ ซึ่งรู้สึกว่าเป็นบ้านและเปลืองค่าโสหุ้ยน้อย ข้าพเจ้าไปเยี่ยมโรงเรียนฝรั่งเศส ชื่อเอโกฟรองเซเดอะออริองต์ ๒ ครั้ง และไปที่ร้านขายหนังสือของนายชะไนเคอร์บอย ๆ.

ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาศึกษาทุก ๆ วัน ได้ความรู้เรื่องชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือและรู้ภาษาของชนชาติไทยนั้น ๆ ยิ่งขึ้น เมื่อเปรียบเทียบถ้อยคำต่าง ๆ ของแถบลุ่มแม่น้ำแคลตอนเหนือในตังเกี๋ย กับคนไทยในมณฑลไกวเจาส่วนใต้ในประเทศจีน ทำให้ประหลาดใจมาก และเชื่อว่าคล้ายกับหรือเป็นอย่างเดียวกับไทยตังเกี๋ยที่ไม่มีหนังสือ. ในมณฑลยูนนานตะวันออก, ในมณฑลไกวเจาตอนใต้และในมณฑลกวางซีทั้งหมด.

เท่าที่สืบรู้ในเวลานี้ จำแนกออกเป็น ๓ พวก คือ—

(๑) พวกที่ใกล้ชิดที่สุดกับพวกยวน, ลาว, ลื้อ, เขินและไทยอื่น ๆ คือชนชาติไทยตังเกี๋ย เช่น ไทยคำ, ไทยขาว, ไทยแดง ฯลฯ.

(๒) ถัดพวกที่กล่าวนี้ซึ่งมีถ้อยคำคล้ายคลึงกับชนชาติไทยที่มีหนังสือก็คือไทยไท้ (Tō) ซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ในตอนเหนือในตังเกี๋ย และแถบลุ่มแม่น้ำตะวันออกตอนใต้และในมณฑลกวางซี ฯลฯ.

(๓) อีกพวกหนึ่งซึ่งเทียบใกล้ กับพวกไทยที่มีหนังสือ คือพวกยู้ (Yui) รวมพวกนุง, ลุง และพวกที่อยู่แถบลุ่มแม่น้ำตะวันตกตอนบนทั้งหมด และมีหนาแน่นตลอดไปจนถึงตอนกลางของมณฑลไกวเจา ที่ทราบดังนี้ทราบจากหนังสือปทานุกรมไทยย้อย (Yoi) ซึ่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝรั่งเศสได้เอื้อเฟื้อให้แก่ข้าพเจ้า จึงเป็นข้อยืนยันว่า แม้นในหัวเมืองต่างๆ ของมณฑลไกวเจาที่ห่างไกลกัน เสียงภาษาไทยที่เป็นสามัญก็เป็นอย่างเดียวกันกับพวกไทยนุง (Nung) ซึ่งใช้เรียกกันในตังเกี๋ย และไทยลุง (Lung) ซึ่งใช้เรียกกันในจังหวัดกวางนานฟู ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยไปเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ นี้ก็รับรองความเห็นครังก่อนของข้าพเจ้าที่ว่า การที่นายคลาก (Mr. Clarke) แปลคัมภีร์มัททังออกเป็นภาษาไทยนั้น ใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษาจีนปนเข้ามามากกว่าที่ควร ถ้าหากผู้ที่คุ้นเคยภาษาไทยดีได้ทำขึ้นคงจะดีกว่านี้มาก. อย่างน้อยที่สุดก็คงใช้ได้ตลอดถึงพวกไทยที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลไกวเจา. นี่เป็นพะยานว่าพวกนี้ใกล้ชิดกับพวกนุง (Nung) และพวกลุง (Lung) ซึ่งข้าพเจ้าได้พบและสนทนากับพวกนี้มาแล้ว ข้าพเจ้าได้เอาใจใส่ศึกษาเสียงภาษาไทยเหล่านี้อยู่ทุก ๆ วัน รู้สึกว่าค่อนข้างและสะดวกเข้า แต่อย่างไรก็ดี เสียงภาษาที่คล้ายคลึงกันนั้นก็ยังทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกประหลาดใจอยู่ที่ไม่สามารถจะเทียบถ้อยคำให้มีเนื้อความชัดเจนเท่ากันได้ เพราะพวกไทยต่างๆ นั้นต่างอยู่แต่ลำพังในพวกของตัว ไม่ใคร่มีการเกี่ยวข้องกันนับเป็นเวลาถึง ๔๐๐๐ ปีมาแล้ว.

บทที่ ๙

ไทยจีน

ข้าพเจ้า (หมอค็อค) ได้โดยสารเรือกลไฟจากซานออย (ในตังเกี๋ย) ไปยังฮ่องกง ถึงฮ่องกง เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๒๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) พักที่ ฮ่องกงหลายวัน ในเวลาที่ข้าพเจ้าก็คิดจะกลับบ้านนั้น ให้รู้สึกว่าการเดินทางในเที่ยวนี้สำคัญมากอยู่ เพราะคณะกรรมการมิสชันนารีได้ตั้งให้หมอโลวี (Dr. Lowrie) กับข้าพเจ้าเป็นผู้มาสืบสวนชนชาติไทย พร้อมด้วยสมาชิกของคณะมิสชันนารีประจำชาติจีนภาคใต้ ข้าพเจ้าจะนอนใจเสียมิได้ แต่เสียใจที่หมอโลวีป่วยเสีย และไปพักรักษาตัวอยู่ที่จังหวัดกุลิ่ง (Ku ling อยู่ในมณฑลทกวางซี) เป็นเวลาประมาณเดือนหนึ่ง ข้าพเจ้าเพิ่งมาทราบที่ฮ่องกงว่า คณะกรรมการมิสชันนารีประจำชาติจีนภาคใต้ได้กำหนดไว้แล้วว่า ให้ท่านเรเวอเรนต์ เอ. เจ. ฟิชเชอร์ (Rev. A.J. Fisher) แห่งจังหวัดเซ็กลุง (Sheklung อยู่ในมณฑลทกวางตุง) มาร่วมงานด้วย ข้าพเจ้าไม่ยอมให้เสียเวลาเลย ได้รับขึ้นรถไฟไปหาเขาทันที เขารับรองข้าพเจ้าเป็นอย่างดี ณ ที่นี้เราทั้ง ๒ ได้โทรเลขถึงหมอโลวีที่จังหวัดกุลิ่งว่า จะให้ใครเป็นผู้แทนท่านหรือ? ได้รับตอบว่าขอให้ปรึกษาคณะกรรมการมิสชันนารีให้เลือกเอาใครคนหนึ่งแทน. คณะกรรมการมิสชันนารีได้เลือกท่านเรเวอเรนต์ เอช. โอ. เอฟ. เบ็ควอลล์ (Rev. H.O.F. Burkwall) แห่งสมาคมบริติชแอนด์ฟอเรนส์ไบเบิลแห่งแคนตอนเป็นผู้แทนหมอโลวี เพราะเขาเคยทำการติดต่อกลัทธิขี้กับไทยในมณฑลทกวางซี (Kwangsi) มาก และทั้งเคยเดินทางขึ้นไปตามลำแม่น้ำตะวันตก* ตลอดมณฑลทกวางซีจนถึงปากായหรือพงอาย (Pak Ai หรือ Pong Ai) ซึ่งเป็นจังหวัด

* เรียกอีกชื่อว่า แม่น้ำซีเกียง (West River or SiKiang) แม่น้ำไหลผ่านมณฑลทกวางซีและมณฑลทกวางตุง มีปากน้ำไปออกทะเลที่มณฑลทกวางตุง.

อยู่ระหว่างพรมแดนของมณฑลกวางซีกับมณฑลยูนนาน (Yunnan) เขาเชิญข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารกับเขา และได้สนทนาถึงเรื่องราวต่าง ๆ ตั้งแต่เวลา ๘ ก.ท. จนถึงเที่ยงวัน ท่านผู้นี้ไม่เฉพาะแต่รู้เรื่องมณฑลกวางซีดีเท่านั้น ทั้งเป็นหัวหน้าแห่งคณะกรรมการมิสชันรีประจำชาติจีนภาคใต้ด้วย.

ข้าพเจ้าได้ไปเข้าประชุมมิสชันรีในแคนทอนหรือก้งต้ง (Canton เมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลกวางต้ง Kwangtung) ทั้งในโรงสวดและโรงเรียน และรอเวลาที่จะออกเดินทางให้พร้อมกัน. ในโอกาสที่รออยู่นี้ ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาอ่านหนังสือทั้งของอังกฤษและฝรั่งเศสที่กล่าวถึงชนชาติไทย, ชาน หรือลาว เช่นที่อยู่ในมณฑลยูนนาน (Yunnan) และมณฑลกวางซี (Kwangsi) เป็นต้น และหนังสือรายงานอื่น ๆ อีกหลายเล่ม.

ในมณฑลกวางซี

สมาชิกทั้งหมดแห่งคณะมิสชันรีได้แสดงความยินดีอย่างลึกซึ้งในการที่พวกเรา (คือข้าพเจ้าหมอค็อก, เรเวอเรนค์พีเซอร์, และเรเวอเรนค์เบิกวอลล์) เป็นกรรมการไปสืบสวนชนชาติไทยในมณฑลกวางซี (Kwangsi) ครั้งนี้ พวกเราได้ออกจากนครแคนทอน (Canton) เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) เดินทางโดยรถไฟและเรือไฟไปตามแม่น้ำตะวันตก (West River) ถึงจังหวัดวูเจา (Wuchow) ซึ่งอยู่ชายแควมณฑลกวางซีตอนตะวันตก เมื่อวันที่ ๑๗ พักอยู่ที่จังหวัดนั้นเพื่อสืบตามข้อความจากมิสชันรีซึ่งมีคนรู้จักกว้างขวางอยู่ในจังหวัดนั้น เขาได้ต้อนรับพวกเราเป็นอย่างดี และถามความมุ่งหมายของเราซึ่งได้ตอบให้เขาเป็นที่พอใจ.

เวลาบ่ายนายพีเซอร์ (Mr. Fisher) ได้ทราบเรื่องอันสำคัญจากเสมียนจีน ๒ คน ผู้ทำการอยู่ในห้องสมุดของนายจอฟเฟร์ (Mr. Jaffrays) ว่ามีชนชาติหนึ่งเรียกว่าชอง (Chawng ตั้งคือไทยชอง) ภูมิลำเนาอยู่แพร่หลายทั่วไปในบริเวณของจังหวัดวูเจา (Wuchow) ในพรมแดนทางตะวันออกของมณฑลกวางซี, และในจังหวัดไกวปิง (Kwai Ping) ตั้งแต่แควแยกของแม่น้ำตะวันตก, จากตะวันออกไปจนสุดเขตต์ของจังหวัดที่อยู่ทางตะวันตก และมีแพร่หลายขึ้นจนตอนบนของแม่น้ำตะวันตกนั้นด้วย

พวกไท้ (ไทยไท้) กับพวกซง (ไทยซง) อยู่ปะปนกันไปเช่นเดียวกันกับใน
ตังเกี๋ย แปลกแต่ในตังเกี๋ยเรียกพวกซงว่าพวกนุง (Nung) แต่ในมณฑลกวางซิ่นนั้น
พวกซงตั้งภูมิลำเนาอยู่ในตอนตะวันออกมาก และพวกไทยไท้อยู่ตอนตะวันตกมาก
พวกทั้ง ๒ นี้มีลักษณะใกล้เคียงกันมาก จนยากที่จะสังเกตว่าต่างกันอย่างไร.

เมื่อครั้งข้าพเจ้าพักอยู่กับนายพีเซอร์ที่เซ็กลุงนั้น ภายหลังนายพีเซอร์กับ
ข้าพเจ้าได้พากันกลับไปฮ่องกง ไปหาท่านเรเวอเรนต์ ซี.บี. คาเปนเตอร์ (Rev. C.B.
Carpenter) ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นหัวหน้าคณะมิสชันรี ถามาถึงเรื่องที่เขาเคยไปเที่ยว
ในถิ่นที่พวกซงอยู่ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๘ (พ.ศ. ๒๔๕๑) เขายืนยันว่าในมณฑลกวางซิ่นนั้น
มีพวกซงตั้งภูมิลำเนาอยู่ตอนกลางของมณฑล มีจำนวนมากว่าที่อื่น ๆ คือที่พิงโลห์
(Ping Loh) ซึ่งอยู่ที่สุดทางตะวันออก, ที่เทียนโฮฮิน (Tien-Ho-H'Sin) ซึ่งอยู่
ส่วนเหนือของตอนกลาง, ที่ปักสัก (Pak-Sak) ซึ่งอยู่เกือบสุดพรมแดนตะวันตก และ
ที่นานนิงฟู (Nanningfu) ซึ่งอยู่ส่วนใต้ของตอนกลาง.

สิ่งสำคัญยิ่งกว่าการกล่าวถึงภูมิลำเนาของพวกซงนี้ ท่านคาเปนเตอร์พูดว่า
เราจะใช้ภาษาจีนเป็นภาษากลางสำหรับพูดกับพวกซงในถิ่นเหล่านั้นทำได้ไม่ เพราะ
โดยมากไม่รู้จักภาษาจีนในคำบลหนึ่ง ๆ มีหมู่บ้านพวกซงตั้งอยู่หลาย ๆ รั้ว คนของที่
รู้ภาษาจีนพอจะพูดกับข้าราชการจีนเข้าใจกันได้ บางทีจะมีแต่คนที่หัวหน้าของ
พวกซงสักแห่ง ๑ หรือ ๒ แห่งเท่านั้น.

พวกซงนี้ ในมณฑลไกวเจา (Kwei chow) เรียกว่าพวกชุง (Chung) ใน
ปทานุกรมภาษาไทยย่อ (Yoi) เรียกว่าพวกน้อง (Nong) ในประเทศตังเกี๋ย (ญวนเหนือ)
เรียกว่าพวกนุง (Nung) ในมณฑลยูนนานเรียกว่าลุงหรือหลวง (Lung or Long) พวกที่
ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตั้งแต่จังหวัดปิงเจา (Pingchow) จนถึงเลียวเจา (Liuchow) อยู่ในมณฑล
กวางซี, เรียกว่าซงเรน (Chawng-ren) มีหนังสือหลายเล่มที่นักปราชญ์ได้กล่าวถึง
พวกนี้ว่า เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของท้องถิ่นนี้ ชนพวกนี้มีตั้งแต่จังหวัดเลียวเจา
(Liuhow) จนถึงจังหวัดซีเจินฟู (Sichen-fu) และต่อไปทางใต้จนถึงจังหวัดนานกิง
(Nanking) ได้คัดบางตอนจากหนังสือนี้มาลงไว้ข้างนี้ :-

“ภาษาจีน (Mandarin) นั้นใช้พูดกันแต่ชาวชนที่อยู่ในเมือง แต่ภาษาของใช้กันตามชนบท (บ้านนอก). ทางตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลเป็นถิ่นของพวกซอซง^{๕๕} แต่พวกนี้ไม่มีหนังสือของตัวเอง พวกซอซงมีลักษณะเป็นคนเรียบร้อย, เชื่องๆ และใจดีๆ, มีความขยันและอดทน. ชอบเพาะปลูกในทำเลที่ลำบาก เช่นชนดินไปพูนตามไหล่เขาหรือตามข้างทางที่ชันภูเขา ทำให้ปลูกข้าวเป็นหย่อมๆ หนึ่งกว้างไม่เกิน ๓ ฟุต ที่จังหวัดกิงยวน (King Yuan) ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ แม้จะไม่ใหญ่เท่าเสียวเจา (Liuchow).... มีตลาดนัดทุก ๓ วัน ในวันที่ตลาดออกนั้นถนนในเมืองเต็มไปด้วยชาวชนบททั้งนั้น.... ตลาดใหญ่ที่สุดอยู่ตอนเหนือ ในเมืองนี้ขายสัตว์ไปตามถนนทุกๆ ตลาดมีพวกของประมุขซื้อขายกันนับด้วยจำนวนพันๆ....”

เมื่อพวกเราโดยสารเรือย่นตร์มาถึงจังหวัดนานนิงฟู (Nanning fu) ระยะทางประมาณ ๓๐๐ ไมล์เศษ และพักอยู่ที่บ้านมิสซันรีที่มีนามว่าหอมและแฮมมเอช. เล็ชเมียร์คลิฟต์ (Dr. and Mrs H. Lechmereclift) เขามีความเอื้อเฟื้อรับรองเป็นอย่างดี. พักอยู่ที่จังหวัดนี้ ๓ วัน ได้สนทนากับผู้แทนคณะมิสซันรีต่างๆ มิได้ขาด จังหวัดนานนิงฟูเป็นจังหวัดสำหรับของมณฑลกวางซี คือเป็นจังหวัดตั้งที่ว่าการมณฑลเต็มไปด้วยการงาน มีพลเมืองประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน เมื่อเร็วๆ นี้รัฐบาลจีนได้ยกจังหวัดนี้เป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลกวางซีซึ่งฝ่ายนคราภิบาลและฝ่ายทหาร ได้เห็นทหารแต่งเครื่องแบบมาก แต่จังหวัดซึ่งตั้งที่ว่าการมณฑลเดิมนั้น คือจังหวัดไกวลิน (Kweilin) อยู่ทางทิศเหนือในมณฑลกวางซี และยังเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาอยู่ และความสนุกกรีกกรีนคงจะค่อยๆ เลื่อนมายังจังหวัดใหม่ทุกที จังหวัดนานนิงฟูเป็นจังหวัดอยู่ในสัญญากับนานาประเทศ คือนานาประเทศเข้าไปค้าขายได้ มีโรงภาษีซึ่งอยู่ในความดูแลของชาวต่างประเทศ มีหนังสือพิมพ์รายวันออกเบ้าภาษาจีน ๒ ฉบับ มีเรือย่นตร์ ๒๐ ลำ เจลี่ยน้ำหนักกล้าละ ๕๐ ตัน เคนรับส่งคนโดยสารและสินค้าตลอดปี มีที่ทำการไปรษณีย์ใหญ่ซึ่งชาวต่างประเทศเป็นผู้ดูแล และมีที่ทำการโทรเลขกลางของมณฑลนั้นด้วย จังหวัดนานนิงฟูเป็นจังหวัดที่ประชุมการค้าขายมาก.

ข้าพเจ้าได้ไปหาและสนทนากับท่านบาทหลวงคอนสติโนเบล (Father) Constinoble) ฝ่ายโรมันนิกายคาทอลิก เป็นคนสุภาพและโอบอ้อมอารี ท่านกล่าวว่า ในมณฑลกวางซี (Kwangsi) มีคนกลับใจมาถือศาสนาคริสต์ราว ๔๐๐๐ หรือ ๕๐๐๐ คน ในจำนวนนั้นประมาณว่าใน ๑๐ คนจะเป็นคนที่พูดภาษาพื้นเมือง คือภาษาไทยไท้ (Tö) ราว ๘ คน ภาษาไทยไท้เป็นภาษาไทยทางตะวันออกหรือลาว ซึ่งอังกฤษเรียกว่าชาน (Shans) ท่านยังกล่าวต่อไปว่า ในดินแดนมณฑลกวางซีตอนนอก ๆ เมืองออกไปนั้น มีพวกไทยไท้ราว ๕๐ เปอร์เซนต์ของคนทั้งหมด แท้จริงพวกไทยไท้มีทั่วไปตลอดจนในประเทศตังเกี๋ยและมณฑลยูนนาน พวกไทยไท้นับถือผีสงเทวดา ไม่มีวัด แต่มีโรงเรียนซึ่งพวกบาทหลวงตั้งขึ้นสอนแต่ภาษาจีน (คือจีนหลวง) เว้นแต่โรงเรียนเบื้องต้นที่สอนศาสนาเป็นภาษาจีนกวางตุ้ง และอธิบายเป็นภาษาไทยไท้ แม้แต่โรงเรียนฝึกหัดครูของโรมันคาทอลิกเล่า นักเรียนที่เรียนสำเร็จก็ไม่ได้ใช้พูดภาษาไทยไท้ พวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกรู้จักพูดภาษาไทยไท้ได้ คือพวกที่อยู่ทางจังหวัดไซแลม (Sai Lam) ทางตะวันตกเฉียงเหนือในมณฑลกวางซี และในจังหวัดโมยูน (Moyun) ซึ่งอยู่เหนือจังหวัดน่านนิงฟูระยะทาง ๓ วัน ณ ที่นั้นภาษาไทยไท้เป็นภาษากลางที่จะติดต่อกับคนจีน โรงเรียนที่ไม่ใช่ของพวกคริสเตียนนั้นสอนหนังสือจีนแต่อธิบายเป็นไทยไท้ นักเรียนชาวไทยไท้นั้นรู้ภาษาจีนหลวงหรือภาษากวางตุ้งหรือทั้ง ๒ ภาษา แต่ภาษาไทยไท้ตามตำบลต่าง ๆ นั้นย่อมต่าง ๆ กัน และเป็นภาษาที่มีค่าน้อยใช้ภาษาจีนพูดปนเข้ามาด้วย ภาษาที่เกี่ยวกับศาสนานั้นมาจากจีน ข้าพเจ้าได้สนทนากับผู้ช่วยมิสชันรี ๒ คน เขายืนยันว่ามีแต่โรงเรียนสอนภาษาจีนเท่านั้น คนชาติไทยไท้ที่อยากเรียนจึงต้องเข้าโรงเรียนหนังสือจีน เหตุฉะนั้นจึงพูดภาษาจีนได้ดี มีโรงเรียนจีนตั้งสอนทั่วไปในหมู่บ้านต่าง ๆ จึงมีคนถึง ๕๐ เปอร์เซนต์ที่อ่านประกาศทางราชการที่เป็นภาษาจีนได้อีกอย่างหนึ่งคนชาติจีนนั้นแต่งตั้งงานกันกับคนชาติไทยไท้ได้สะดวก ผู้ว่าราชการของจังหวัดก็เป็นคนชาติไทยไท้ การนับถือของชนชาติไทยไท้ มีการเซ่นไหว้ผีปู่ย่าตายาย และไหว้รูปเคารพด้วย มีคนชาติไทยไท้ที่กลับใจมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ก็มีไม่น้อย และมาเข้าประชุมสวดมนตร์ในโรงสวดของจีน ผู้ช่วยมิสชันรีคน ๑

ออกความเห็นว่ามีสัญชาติเป็นชาวต่างประเทศไม่จำเป็นต้องเรียนภาษาไทยก็ทำได้ เว้นแต่จะเชื่อแน่ว่าจะเป็นประโยชน์จริง ๆ ใช้แต่ผู้สอนศาสนาที่เป็นชาวพื้นเมืองก็ได้ มีลุ่มชาวคริสเตียนของจังหวัดน่านนึ่งพคน ๑ ชื่อนายกวาน (Mr. Kwan) เขาพูดภาษาชาวตำบลได้หลายภาษา รวมทั้งรู้ภาษาไทยอีกด้วย

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) พวกเราได้แยกกันออกไปเที่ยวสืบค้นในที่ต่าง ๆ เช่นเข้าไปในเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ นายเบิร์กวอลล์ (Mr. Burk wall) ขึ้นไปทางเหนือตามแควแม่น้ำตะวันตก ระยะทาง ๒๐๐ ไมล์ถึงจังหวัดปากซิก (Pak - Shik) พักที่จังหวัดปากซิก ๑ วัน และขึ้นไปพักที่ตินเจา (Tin - chow) ๑ วัน พักที่ปิงมา (Pingma) และที่นาโปะ (Napoh) ๓ วัน สถานที่เหล่านี้ล้วนเป็นที่ประชุมชนใหญ่ ๆ ทั้งนี้ นอกจากนั้นยังได้ไปตามชนบทอื่น ๆ อีก.

หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ และที่ตั้งอยู่ในเมืองมีคนครึ่งชาติมาก แต่คนค้าขายนั้นโดยมากเป็นชาติจีน หมู่บ้านตามชนบทก็มีบ้านคนจีนแทรกอยู่ จีนพวกนี้โดยมากมาจากมณฑลกวางตุ้ง และมณฑลอื่น ๆ คนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามลำแม่น้ำเป็นชาติไทยไท้ และภาษาไทยไท้เป็นภาษาที่ใช้พูดกันตามบ้านทั่วไปและตามร้านค้าขายด้วย พ่อค้าจีนจำเป็นต้องรู้จักภาษาไทยไท้เพื่อสะดวกในการค้าขาย นายลา (Mr. La) แห่งจังหวัดปากซิก ผู้สำรวจสำมะโนครัวของปากซิกว่า มีคนจีนในจังหวัดนี้ราว ๓๐ เปอร์เซ็นต์เท่านั้นเขากล่าวว่าภาษาที่ใช้พูดกันที่ปากซิกโดยมากใช้ภาษาไทยไท้ พวกคนงานที่เดินมาทำงานในเมืองเป็นพวก ๆ ต้องมีคนรู้จักภาษาจีนไว้คน ๑ ทุกพวก เพื่อติดต่อกับพ่อค้าจีนที่พูดภาษาไทยไท้ไม่ได้ มีการซื้อข้าวของเป็นต้น ภาษาที่มาจากชาติที่ปะปนกันเช่นนี้เรียกว่า เบ็งวา (Peng-wa) ยิ่งผู้ที่อยู่ห่างจากแม่น้ำออกไปมาก ๆ ไม่รู้จักพูดภาษากวางตุ้งหรือภาษาจีน แต่ชนชาติหลวงที่เป็นผู้เทศน์สั่งสอนศาสนาในภาษาจีนยังต้องมีผู้ช่วยอธิบายเป็นภาษาไทยไท้อีกที.

ตามหมู่บ้านริมแม่น้ำมีโรงเรียนทั่วไปอย่างเดียวกับในเมืองบางที่ ๒-๓ ตำบล มีโรงเรียนโรงหนึ่ง โรงเรียนโดยมากคนที่มั่งมีเป็นผู้ตั้งขึ้นสำหรับสอนเด็กในตำบลนั้น เก็บค่าเล่าเรียนแต่น้อย โรงเรียนสำหรับเด็กหญิงก็มีไม่น้อย สอนภาษาจีนแต่มีกอธิบาย

ด้วยภาษาไทยไว้ เช่นโรงเรียนเด็กหญิงที่จังหวัดปากซิกเป็นต้น และเด็กที่เรียนในโรงเรียนต่างๆ โดยมากเป็นชาติไทยไว้ บางคนต้องเดินมาเรียนจากระยะทางไกล ๆ บางคนอยู่ห่างตั้ง ๓๐ - ๔๐ ไมล์ ต้องมาค้างที่โรงเรียนก็มี แต่ชนบทที่ห่างออกไปมาก ๆ ไม่ใคร่มีโรงเรียน

ความเกี่ยวข้องในระหว่างคนชาติจีนกับชาติไทยไว้ เช่นการแต่งงานนั้นไม่มีความรังเกียจต่อกันเลย จึงได้มีการแต่งงานกันระหว่างคนชาติทั้งสองนี้เสมอ แต่อย่างไรก็ ชายจีนแต่งงานกับหญิงไทยไต้หวันมีมากกว่าชายไทยไว้แต่งงานกับหญิงจีน เพราะหญิงจีนที่อยู่การค้าปล้นนั้นมีน้อย หญิงไทยไว้มีฐานะดีขึ้นเพราะได้แต่งงานกับชายจีนที่เป็นพ่อค้า โรงเรียนหนังสือจีนที่ตั้งขึ้นสำหรับสอนไม่ว่าคนจีนและไทยไว้ และนักเรียนทั้งจีนและทั้งไทยไว้ ย่อมได้รับผลแห่งการศึกษาเท่าเทียมกัน แม้นักเรียนไทยไว้จะเข้ารับราชการก็ได้รับตำแหน่งที่สมควรแก่ความรู้ เช่นผู้ว่าราชการของจังหวัดปิงมา (Pingma) ก็เป็นคนชาติไทยไว้.

ความเชื่อถือในทางศาสนาของพวกจีนและพวกไทยไต้หวันต่างกันเล็กน้อย มีวัดตามหมู่บ้านบ้าง ไทยไต้หวันถือรูปเคารพที่อยู่ในศาลเจ้าและในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ มีการเซ่นไหว้ในสถานที่เคารพตามเทศกาล และใช้เครื่องสักการะด้วยหมูเป็ดไก่ ฯลฯ อย่างเดียวกับจีน.

จังหวัดไกวซุน (Kwai-shun) เป็นจังหวัดสำคัญที่สุดทางตอนตะวันตกในมณฑลกวางซี เป็นย่านกลางระหว่างจังหวัดปากซิก (Pak Shik) กับลุงเจา (Lungchow) และมีหนทางมาจากจังหวัดนาปอร์และนิงมารวมด้วย (Napor and Pingma) พ่อค้าได้บรรทุกสินค้าเคลื่อนผ่านจังหวัดไกวซุนไปยังตำบลต่างๆ ภายในมณฑลกวางซี สินค้าพื้นเมืองนั้นเป็นของป่า บรรทุกเรือไปตามแม่น้ำแล้วซื้อเกลือและของใช้ต่างๆ กลับยังที่เดิม นับว่าพลเมืองที่เป็นชาติไทยไว้ในจังหวัดนี้และจันอัน (Chan-an) มากกว่าจังหวัดตามริมแม่น้ำ.

ในขณะที่นายเบิกวอลล์ (Mr. Burkwall) ทำการสืบสวนอยู่ตามตำบลที่กล่าวนั้น นายฟิชเชอร์ (Mr. Fisher) กับข้าพเจ้าได้ขึ้นไปทางเหนือจากจังหวัดนานนิงฟู (Nanning-fu) ได้เที่ยวดูเมืองที่มีกำแพง ๒ เมือง คือ โมยุน (Moyun) และเซงงานฟู

(Se-ngan-fu) แต่โดยมากได้เที่ยวตามชนบทนอกเมือง คุตลาคในเมือง ๗ แห่งและหมู่บ้านหลายแห่งขึ้นไปทางเหนือระยะทาง ๗๐ ไมล์จากนานนิงฟู.

คืนแรกพักที่ตลาดในเมืองเรียกว่าไมฟาเพ็ง (Mai Fa Peng) มีโรงเรียนอยู่ในวัด มีกองทหารและหมู่บ้านราว ๑๐ ตำบล มีผู้บอกว่าคุณในตำบลเหล่านี้เป็นชาติไทยแท้ แต่ภาษาไทยแท้ตามตำบลที่กล่าวนี้ มีสำเนียงใกล้เคียงกับชนที่อยู่ในมณฑลไกวเจา (Kweichow) เช่นที่มีในพจนานุกรมไดออย (Dioi Dictionary) และกัมภีร์แมททิวในภาษาซุงเจีย (Chung chia) ยิ่งกว่าภาษาไทยแท้ที่ใช้พูดกันในจังหวัดลุงเจา (Lung chow)

พวกเราได้ไปเยี่ยมหมู่บ้านที่ใกล้เมืองแห่ง ๑ เพราะสงสัยว่าจะเป็นหมู่บ้านไทยแท้หรือมิใช่ ได้พบชายคน ๑ พูดภาษาไทยแท้ เขาพูดว่า ชนในหมู่บ้านของเขาพูดภาษาไทยแท้ ผู้หญิงไทยแท้พูดภาษาจีนไม่ใคร่ได้ แม้ผู้ชายน้อยคนที่จะรู้หนังสือ มีเด็ก ๒ - ๓ คนที่ไปเรียนหนังสือในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเมือง.

ในเวลาเที่ยงวันรุ่งขึ้น พวกเราหยุดพักรับประทานอาหารกลางวันในตลาด ซึ่งอยู่ในทุ่งราบอันกว้างใหญ่ มีผู้บอกว่าคุณที่สอนอยู่ในหมู่บ้านแห่งทุ่งราบนี้เป็นชาติไทยแท้ เขามีอรรถาษยัคี ได้เอาหนังสือตัวเขียนชนิดหนึ่งออกให้ดู บอกว่าเป็นหนังสือของไทยแท้ แสดงว่าเขาก็มีหนังสือใช้ของตัวเอง.

เวลาเย็นมาถึงจังหวัดมอยุน (Moyun) ผู้ว่าราชการจังหวัดนี้เป็นชาติไทยแท้ บ้านของผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นบ้านใหญ่โต ลานบ้านทำเป็นสนามหญ้า, เป็นทะเลสาบ และเป็นภูเขาวงเวียน ที่ฝั่งศพมารดาของเขาอยู่ใกล้เมือง จังหวัดนี้แม้เป็นจังหวัดเล็กก็มีที่ทำการโทรเลข ซึ่งเจ้าพนักงานพูดภาษาอังกฤษได้เล็กน้อย เขากรุณาให้เราพักในบ้านของเขา และบอกว่าในจังหวัดนี้มีพลเมืองที่เป็นชาติไทยแท้ประมาณ ๔๐๐๐ หรือ ๕๐๐๐ คน มีพวกจีนประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ คนเท่านั้น พวกที่อยู่ภายในเมืองพูดภาษาจีน พวกที่อยู่นอกๆ ออกไปพูดภาษาไทยแท้ทั้งนั้น ในจังหวัดนี้มีการศึกษาแข็งแรง มีโรงเรียนชั้นต้น ๒ โรง สำหรับเด็กชายโรง ๑ สำหรับเด็กหญิงโรง ๑ และมีโรงเรียนชั้นกลางโรง ๑ ซึ่งพวกเราได้ไปเยี่ยม ครูใหญ่บอกว่า มีเด็กที่เป็น

ชาติไทยที่เรียนอยู่ ๑๖๐ คน ในโรงเรียนชั้นต้นทุกโรงเรียนหนังสือจีน แต่อธิบายเป็นภาษาไทยไว้ แต่ในโรงเรียนชั้นกลางการเรียนทุกอย่างเป็นจีนทั้งหมด เจ้าพนักงานโทรเลขได้บอกว่าคนที่อ่านหนังสือจีนออก ในจังหวัดนี้ราว ๖๐ เปอร์เซ็นต์ และยังกล่าวต่อไปว่าการแต่งงานในระหว่างชาติไทยไว้กับคนจีนก็เข้ากันดี ส่วนวัดและศาสนานับเป็นลทธิจีนทั้งสิ้น

ในเวลากลางคืนวันรุ่งขึ้น พวกเราพักที่บ้านของชาติไทยไว้ แห่ง ๑ ซึ่งอยู่ที่ตลาด มีชื่อเรียกเป็นภาษาไทยไว้ว่าเฮาลอก (Hau Lawk) แต่ภาษาจีนเรียกว่าลวกัด (Lok Wat) คนทั้งหมดพูดภาษาไทยไว้ชนิดเดียวกันกับในจังหวัดมอยุน (Moyun) และข้างใต้ลงมา มีโรงเรียนอยู่โรงเรียนหนึ่งมีเด็กเรียนอยู่ ๖๐ คน คนชาติไทยไว้เป็นครูสอนหนังสือจีน เขาพูดว่าในตำบลนี้ผู้ชายอ่านหนังสือจีนได้ราว ๔๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ผู้หญิงไม่รู้หนังสือ ผู้ที่จะไปตามชนบทบ้านนอก ถ้าใช้พูดด้วยภาษาจีนเท่านั้น จะมีฟังออกเพียง ๒๐ - ๓๐ เปอร์เซ็นต์ คนมีมาชื่อของตามตลาดเสมอ บางทีก็ใช้พูดด้วยภาษาไทยไว้ บางทีก็ภาษาจีนหลวง บางทีก็ภาษาควางตุง.

วันต่อไปพวกเราได้ขึ้นไปทางเหนือตามลำแม่น้ำระยะทาง ๑๐ ไมล์ แม่น้ำนี้ได้ชื่อมาจากภูเขาเหนือแม่น้ำว่าคามิงชาน (Taming Shan) มีหมู่บ้านหลายหมู่บ้านอยู่บนพื้นที่ราบเชิงเขา แต่มีไร่ข้าวชุกชุม ตำบลนี้มีชื่อเป็นภาษาไทยไว้ว่าบ้านสบพาน (Ban Sop Pan) มีบาทหลวงโรมันคาทอลิกคน ๑ ซึ่งเขาได้รับรองพวกเราเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าทราบว่าเป็นแถบนี้มีโรงเรียนไปรเวตอยู่โรงเรียน ๑ มีนักเรียนประมาณ ๑๖๐ คน ไม่มีโรงเรียนรัฐบาลชายทุกคนเขียนชื่อของตนด้วยหนังสือจีนได้ และอ่านหนังสือจีนออกบ้างเล็กน้อย พวกผู้หญิงรู้จักพูดภาษาจีนก็มีบ้าง แต่ผู้ชายพูดภาษาจีนได้มากกว่าผู้หญิง บาทหลวงผู้สอนศาสนาประจำอยู่ที่นั่นได้เอาใจใส่เรียนหนังสือไทยไว้ มีหนังสือปทานุกรมภาษาไทยไว้ ซึ่งบาทหลวงนั้นได้จดถ้อยคำไทยไว้ ซึ่งข้าพเจ้าได้เห็นภาษาไทยไว้ ณ ที่นั้น มีมูลมาจากแห่งเดียวกันกับภาษาไทยที่อยู่ตอนเหนือในประเทศตั้งเคียงและตอนใต้ในมณฑลไคเวจ่า ท่านบาทหลวงยังกล่าวว่า มีภาษาที่พูดต่างกัน ในมณฑลนั้นหลายภาษา แต่ในภาษาทั้งหมดคนถ้อยคำที่เป็นสามัญมักจะเพี้ยนกันเล็กน้อย

ซึ่งพูดพอจะเข้าใจความกันได้ พลเมืองของถิ่นนี้ทั้งหมดใน ๔ ส่วนเป็นชาติไทยไท้เสีย ๓ ส่วน แต่อย่างไรก็ดี ไม่มีใครนับถือพุทธศาสนาเลย หรือจะว่าไม่รู้จักพุทธศาสนาเลยก็ได้ ชาวจีน कुछ พวกไทยไท้ เหตุฉะนั้นจึงไม่มีความรู้สึกกลมเกลียวกันในระหว่างชาติทั้ง ๒ นั้นนัก และพวกไทยไท้ไม่มีใครรู้จักขนบธรรมเนียมของชาวจีนก็มากนัก ข้าพเจ้ามีตัวอย่างหนังสือเขียนของชนชาติไทย ในฝ่ายเหนือของสยาม จึงเอาออกให้พวกบาทหลวงดู และถามว่าจะใช้แก่คนไทยในถิ่นนี้จะได้หรือไม่ เขาปฏิเสธ เขากล่าวว่า เขาทำการสอนศาสนาอยู่ที่นั่น ๓ ปีมาแล้ว เขาพยายามสืบเสาะให้กว้างออกไป จึงได้พบชนชาติต่าง ๆ.

วันรุ่งขึ้นพวกเราได้เดินทางต่อไปยังจังหวัดเซงานฟู (Sengan-fu) คูท่าทางเป็นเมืองเก่าแต่เพิ่งทำตลาดใหม่ ภาษาของคนในถิ่นนี้พูดปะปนกันหลายภาษา เรียกว่า เปงวา (Peng-wa) ซึ่งใช้พูดกันตามธรรมดาทั่วไป ภาษาที่เราได้ยินนั้น มีทั้งภาษาไทยไท้และภาษาจีน แต่ภาษาจีนนั้นเป็นจีนหลวงหรือภาษาราชการส่วนอื่น ๆ ก็อย่างเดียวกันกับในตำบลที่ได้ผ่านมาแล้ว ได้พบวัดตามลัทธิศาสนาขงจืู๊เป็นอันมาก

วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) หยุดพักที่ตลาดในเมือง ซึ่งภาษาไทยไท้เรียกว่าบ้านหล้อ (Ban Law or Loh) ชาวตำบลนั้นเป็นชาติไทยไท้ คุณเป็นคนมีอิสระ ไม่จะเพาะแต่คำพูดเท่านั้น ทั้งกิริยาอัธยาศัยด้วย แต่ไม่มีโรงเรียน โรงเรียนมีอยู่ในหมู่บ้านถัดขึ้นไป ซึ่งเป็นโรงเรียนชั้นเตรียมสำหรับส่งไปยังโรงเรียนที่จังหวัดโมยูน ปรากฏว่าวิธีการศึกษาทั้งหมดในตำบลนั้นจัดเป็นตอน ๆ ติดต่อกันดี.

เวลากลางคืน นคราภิบาลของจังหวัดได้ให้เกียรติยศ โดยให้พวกเราพักในโรงพักที่สร้างไว้สำหรับทหารอยู่ใกล้เมืองร้างเรียกว่าชาหัว (Sha Hoie) ข้าพเจ้าสืบทราบว่าคุณในตำบลนั้นใช้พูดกันด้วยภาษาไทยไท้ รุ่งเช้าได้เดินทางไปตลาด ระยะทางชั่วโมง ๑ จากที่พัก เป็นตลาดสร้างใหม่ เรียกว่าล้อหัว (Law Hoie) มีร้านขายของประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ ร้าน ปลูกสร้างเกาะกะอย่างเดียวกับตลาดไทย มีโรงเรียนชั้นต้นอยู่โรง ๑ สอนหนังสือจีน แก่คนทั่วไปพูดภาษาไทยไท้ มีพ่อค้าจีนอยู่ ๒ - ๓ คน สินค้าเกลือเป็นสินค้าสำคัญในถิ่นนี้.

เมื่อเดินทางออกจากที่พักมา ได้พบคนหาบเกลือเป็นหมู่ใหญ่มาจากทิงทง (Ting Tong) ซึ่งอยู่บนลุ่มแม่น้ำโมยูน (Moyun River) ถึงทิงทงเวลาเย็น หาเรือได้ลำ ๑ เพื่อเดินทางต่อไป แต่ต้องเปลี่ยนความคิด เพราะมีน้ำท่วมทั่วไป จึงตั้งใจจะกลับยังจังหวัดกานานิงฟู (Nanning fu) แต่ตั้งใจไว้อีกอย่างหนึ่งว่า จะกลับทางจังหวัดลุงเจา (Lungchow) โดยเรือยนต์ จากลุงเจาเดินบก ๒ วัน ถึงจังหวัดลางเซิน (Lang Son)* ขันรถไฟไปซานออยแล้วขันรถไฟสายซานออยไปยังมณฑลยูนนาน (Yunnan) แต่โดยเหตุที่มีน้ำท่วมผิดปกติจึงไม่สามารถจะไปได้ จำเป็นต้องกลับทางฮ่องกง แล้วจึงจะโดยสารรถไฟสายซานออยไปยังมณฑลยูนนาน ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาในขณะที่เดินทางกลับฮ่องกง เขียนรายงานและสิ่งที่ได้พบเห็นต่าง ๆ ในการเดินทางครั้งนั้น.

ในมณฑลยูนนาน

ก่อนที่ออกจากฮ่องกงไปไซฟอง (Hai Phong เมืองท่าในตังเกี๋ย) นั้น ข้าพเจ้าได้เชิญท่านเรเวอเรนต์แชส. อี. บัสตัน (Rev. chas. E. Patton) แห่งสถานโกเซาซึ่งเป็นที่ตั้งคณะมิสชันรีประจำชาติจีนภาคใต้ไปด้วยเพื่อเป็นที่ปรึกษา และในบั้นท้ายนั้นก็เป็นผู้แทนมิสชันรีประจำชาติจีนภาคใต้ ไปเข้าประชุมมิสชันรีสำหรับชาติจีนทั่วไป คงจะเป็นประโยชน์ในการสืบหาความรู้ต่าง ๆ อันเกี่ยวกับชนชาติไทยเป็นอันมาก พวกเราควรขอบใจท่านเรเวอเรนต์ผู้นี้ยิ่งนัก เขาเป็นผู้รู้จักสถานที่ต่าง ๆ ในมณฑลกวางซีดี

พวกเราโดยสารเรือกลไฟจากฮ่องกงถึงไซฟองเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) รู้สึกว่า ความที่มุ่งหมายไว้นั้นไม่สมประสงค์เสียแล้ว เพราะมีน้ำท่วมพื้นที่ทั่วไปในมณฑลยูนนาน ทำให้รถไฟฝรั่งเศสเดินไม่ได้ ภายหลังเมื่อได้เสียเวลา ๒ วันสืบสวนเรื่องที่จะเดินทางต่อไป ก็จะไปโดยรถไฟบางส่วนแล้วเดินบกเอาบ้าง ก็เป็นการหมกหมอง เมื่อเป็นเช่นนี้เราควรรอการไปมณฑลยูนนานอยู่ที่นั่นจน

* อยู่ในประเทศตังเกี๋ยใกล้พรมแดนมณฑลกวางซีของจีน มีทางรถไฟฝรั่งเศส

กว่านั้นจะลด หรือจะกลับก่อนแล้วจึงมาต่อหน้าแล้งหน้า ในที่สุดได้ตกลงตามข้อหลัง เพราะการเดินทางมาในมณฑลกวางซีและตั้งเกี่ยวในปีนี้ ตามรายการที่กะไว้ นั้น ก็ได้ ความรู้ต่อเนื่องถึงมณฑลยูนนาน และรู้จักการเกี่ยวด้วยมิสซันรีในมณฑลยูนนานตอนใต้ บ้างแล้ว อีกประการหนึ่งเรื่องที่ดินรัฐของมณฑลยูนนาน ย่อมแตกต่างกันกับมณฑล กวางซีแต่ในรายละเอียดเท่านั้น มณฑลเหล่านี้อยู่ในความปกครองของจีนมาหลายร้อยปี แล้ว และอยู่ห่างไกลที่สุดกับที่ตั้งรัฐบาลจีนใน ๑๘ มณฑลด้วยกัน ทั้งนี้มีภูเขาที่กั้น เสียจากดินแท้ของจีนลำบากด้วยการคมนาคม. ความเจริญและกิจการค้าขายเงินจึงแผ่ มาถึงดินไทยได้โดยยาก แม้จะกล่าวจะเพาะที่ต่างกัน อย่างน้อยที่สุดพลเมืองในมณฑล กวางซีโดยมากใช้พูดด้วยภาษาไทย พลเมืองในมณฑลยูนนานก็เป็นชาติต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ จีน และลักษณะที่ต่างออกไปจากลักษณะของจีนนี้ ก็ยังคงมีบริบูรณ์อยู่ในดินแดนที่เป็น ของไทยเหล่านี้. ชาวต่างประเทศที่เข้าไปสืบสวนหลายคนได้เขียนเรื่องราวของชน ชาติไทยต่าง ๆ ในดินแดนเหล่านี้ไว้มากแล้ว. ส่วนตัวข้าพเจ้าเองนั้นได้โดยสารเรือ กลไฟไปในมณฑลกวางซี เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ครั้งหนึ่ง แต่ในมณฑล ยูนนานนั้นข้าพเจ้าได้ไปโดยทางบก และสืบสวนได้ละเอียดกว่าในมณฑลกวางซี ความ เห็นของผู้แต่งหนังสือเรื่องชนชาติไทยรวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วยร่วมกันว่า ชนชาติไทยที่ ใช้พูดด้วยภาษาไทยในมณฑลยูนนานต่างกันกับในมณฑลกวางซี ไทยในมณฑลยูนนาน เรียกตัวเขาเองว่า "ไทย" แต่ไทยในมณฑลกวางซีหาได้เรียกตัวเขาเองว่า "ไทย" ไม่นับตั้งแต่พวกไทยที่อยู่ทางดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ในมณฑลยูนนาน เรียกตัวเขาเองว่า ไทยเหนือ (Northern Tai), ไทยน้ำ (Water Tai), ไทยลาย (Striped Tai), ไทยดำ (Black Tai), และไทยย่อย (Yoi Tai) แต่ตามธรรมดาเรียกผู้ไทย (Pū Tai) หญิง ไทยในมณฑลยูนนานใช้เครื่องนุ่งห่มแต่งกายต่างกันกับหญิงจีน ผู้เขียนเรื่องของชน ชาติไทยหลายคนได้กล่าวว่า หญิงไทยในมณฑลยูนนาน (Yunnan) ใช้เครื่องนุ่งห่ม แต่งกายต่าง ๆ กัน ซึ่งไม่ได้พบเห็นในมณฑลกวางซี (Kwangsi) และเมื่อข้าพเจ้าได้ ไปสืบสวนในมณฑลกวางซี เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) คนไทยในตำบลต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้พบหลายแห่งนั้นไม่รู้จักหนังสือจีน ถึงไทยในแห่งอื่น ๆ ก็รู้หนังสือจีนน้อย.

ในสมุดคู่มือของนายโคลเคว (Mr. Colquhoun) ได้จัดรายงานการเดินทางตั้งแต่แคนตอน (Canton เมืองที่ตั้งที่ว่าการมณฑลกวางตุ้ง Kwangtung) ไปยังมันตะเล (Mand lay) ในพะม่า เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๒ (พ.ศ. ๒๔๒๕) กล่าวถึงเรื่องที่ได้พบชนชาติไทยในที่ต่าง ๆ ตามทางที่ได้ผ่านไป คนไทยในมณฑลยูนนานมีชื่อเรียกกันหลายชื่อ นายโคลเควกล่าวไว้ในรายงานของเขาว่า “มีชนชาติต่าง ๆ หลายชาติใช้เครื่องแต่งกายต่าง ๆ กัน ถ้าจะให้ทราบละเอียดต้องใช้เวลาสืบสวนนาน แต่ชาติที่มีจำนวนมากตามที่ได้พบนั้นคือชาติแม้ว (Miao). โลโล (Lolo) และปายหรือปา (Pai หรือ Pa)” ชาติแม้วนั้นสืบเนื่องมาจาก มอญ-เขมร (Mon-Khmer) ชาติโลโลสืบเนื่องมาจากชาติทิเบต-พะม่า (Tibeto-Burman) และชาติปายหรือปาเป็นชาติไทย จากความรู้เรื่องชนชาติไทยที่ข้าพเจ้าได้ไปสืบสวน และจากหนังสือที่กล่าวถึงชนชาติไทยหลายเล่ม ข้าพเจ้ายอมเห็นพ้องด้วยตามที่นายโคลเควกล่าวไว้ รวมความว่าดังนี้:-

(๑) ไทยที่อยู่ทางพรมแดนตะวันออกเฉียงใต้ในมณฑลยูนนาน (Yunnan) นับแต่มณฑลไกวเจา (Kwei chow) ลงมาเรียกว่าจุงกู (Chong-Koos) คือพวกชุง (Chung) ในมณฑลไกวเจา และเรียกว่าชอง (Chawng) ในมณฑลกวางซี.

(๒) ไทยที่อยู่ในจังหวัดกวานานฟู (Kwang-nan-fu) อยู่ในมณฑลยูนนาน ใกล้พรมแดนกวางซีเรียกว่าไคหัวเยิน (Kaihua-jen) เขากล่าวว่า ถึงแม้จะมีพวกต่าง ๆ ในจังหวัดไคหัวฟู (Kaihua-fu) หลายพวกก็จริง แต่พวกหลงเยิน (Longjen) มีจำนวนมากที่สุด ข้าพเจ้ากล้ายืนยันว่านายโคลเควคงจะได้พบพวกนี้เป็นอันมากเมื่อเขาเดินทางผ่านกวานานฟูเป็นแน่ ชนพวกนี้ทั้งภาษาและลักษณะของชาติเรียกว่าไทยลุงหรือไทยหลวง (Tai Lung หรือ Tai Lüng) เขากล่าวอีกว่า หลงหลงเยิน (Long-jen) ตามที่ได้พบนั้น แต่งกายสะอาดและหน้าตาดี

(๓) ที่จังหวัดม่งเส (Mongtze) อยู่ในมณฑลยูนนานตอนใต้ มีชนชาติต่าง ๆ หลายชาติ ตามคำกล่าวของนายโคลเควกล่าวว่า “ในมณฑลยูนนานตอนใต้มีพวกท้อลาว (Teor - Lao) มาก มีธัญชาติดี และเป็นคนขยันทำการงาน พวกเขามีจำนวนมากอยู่ในทุ่งราบของจังหวัดม่งสุหรือม่งเส (Mengtzu หรือ Mongtze)

ในบริเวณนอกเมืองม่งเสตามทุ่งนาที่มั่งคั่งทั่วไป หญิงชาวท้อลาวกำลังทำงาน ไถนาหว่านข้าว มาถึงตลาดในเมืองก็มีพวกชาวนาซื้อขายกันเป็นอันมาก หญิงท้อลาวและหญิงปาย (Pai) แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีต่างๆน่าดู พวกท้อลาวนอกจากมีอยู่ในทุ่งราบของจังหวัดม่งเสแล้ว ยังมีอยู่ในระหว่างดินแดนของจังหวัดม่งเสกับจังหวัดลิ่งอานฟู (Lingan fu) คือตำบลจีกาย (Chee - Kai) เป็นอันมาก”

(๔) หญิงปายหรือปา (Pai หรือ Pā) ได้กล่าวแล้วว่า มีจำนวนมากอยู่ที่ตลาดในจังหวัดม่งเส ชื่อนี้พวกจีนในยุคนานใช้เป็นสมญาเรียกพวกไทยที่อยู่ในมณฑลยูนนาน เช่นไทยที่อยู่ทางมณฑลตะวันตกเฉียงใต้ในมณฑลนั้น เป็นต้น และทั้งที่อยู่ในจังหวัดไคหัว (Kaihua) แถบแม่น้ำแดง (Red River) พวกปายเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่มีจำนวนมากอยู่ในแถบแม่น้ำนี้ และอยู่ในจังหวัดยวนเกียง (Yuan Kiang) ในตาลัง Talong), และในดินแดนทางเหนือของจังหวัดพูเออร์ฟู (Pu-erh-fu) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ในมณฑลยูนนาน

(๕) พวกที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ตาลังนั้น นายโคลเวากกล่าวว่า เป็น “พวกลาวหรือชาน (Laos หรือ Shans) และพวกมั่งลาว (Mang Lao)” และเขาเรียกว่า “พะม่าลาว” (Burma Laos) และ “เกียงตุง” (Kiangtung อยู่ในมณฑลยูนนานตอนตะวันตก) คือ ชานของแคว้นลาว การที่เขารเรียกว่าชาน (เงี้ยว) และลาวนี้ หมายความว่าอย่างเดียวกัน เหตุฉะนั้นทำให้เข้าใจและเห็นชอบด้วยกับคำที่กล่าวมาดังนี้ “ชนพื้นเมืองเดิมในท้องที่ของจังหวัดเสเมา (Szemao) และในเมืองม่งเสเอง สังเกตได้ว่า เครื่องนุ่งห่มและรูปร่างอย่างเดียวกับลาวเทียน (Laotian)* ยกเสียแต่เครื่องแต่งกายแล้วคงจะเป็นพวกชานนั่นเอง พวกชานหรือลาวนั้น ท่านรองนคราภิบาลบอกว่า เป็นชาติเดียวกันกับชาติพื้นเมืองดั้งเดิมในยูนนานตอนใต้ ถ้าผู้ใดได้ไปเห็นชนพวกนี้ด้วยตนเองและฟังเรื่องราวของเขาแล้ว ก็คงจะเห็นจริงมากขึ้น ภาษาและรูปร่างและขนบธรรมเนียมของพวกปายหรือปา (Pai หรือ Pa) ในยูนนานตอนใต้ คล้ายกันมากที่สุดกับพวกปายหรือชานในยูนนานตอนตะวันตก

* ลาวเวียงจันทน์

พวกทั้ง ๒ นี้ การใช้หนังสือ, ภาษาและรูปร่าง อย่างเดียวกันกับพวกไทย, ลาว และชานในพะม่า."

ข้าพเจ้าขอกล่าวเพิ่มเติมต่อไปว่า นอกจากที่กล่าวแล้วชนพวกนี้เป็นพวกเดียวกันกับชนที่อยู่ในแคว้นอินโดจีนของฝรั่งเศส, ในสยามทั้งหมด, และในพะม่าเป็นส่วนมากด้วย.

เหตุใดจึงไม่มีใครทราบกันทั่วไปว่า มีพวกปาย (Pai) เป็นจำนวนมากหลายอยู่ในทางตอนใต้ในประเทศจีน อยู่น้อยก็เพราะ :-

(๑) ชาวต่างประเทศมักจะเชื่อตามเสียงของหัวหน้าจีน ซึ่งรวมพวกชนพื้นเมืองดั้งเดิม ซึ่งมีหลายพวกนั้นเข้าเป็นชื่อที่เรียกว่า มางเส, เมียงเส หรือเป็นที่เย็น (Mangtze Miaotze หรือ Pen - ti - jen)

(๒) ชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศจีนน้อยนักที่รู้ภาษาไทย.

(๓) ชนชาติไทยมักจะตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามชนบทบ้านนอก และอยู่ห่างจากทางหลวงที่สาธารณชนผ่านไปมา นายโคลควากล่าวไว้ในรายงานว่า "ฉะเพาะแต่ภายในเมืองยูนนานเท่านั้นที่ได้พบชนจีนพวกที่อยู่ตามชนบททั่วไปเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมทงนั้น"

รายงานของมิสเตอร์ เอฟ. เอส. เอ. เบิล (F.S.A. Bourne) กงสุลอังกฤษประจำภาคใต้ประเทศจีนว่า ชนชาติที่ไม่ใช่จีนซึ่งอยู่ทางภาคใต้ ในประเทศจีนนั้นมีจำนวนมากกว่าครึ่งของสำมะโนครัวแห่งมณฑลยูนนาน (Yunnan) และมณฑลกวางซี (Kwangsi) และยังมีจำนวนมากอยู่ในมณฑลไกวเจา (Kwei - chow) และมณฑลฮุนานตอนตะวันตก (Western Hunan)

ประมาณอย่างหยาบ ๆ ว่า ดินแดนที่ชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ในจีนนั้น ทิศตะวันตกเริ่มตั้งแต่แม่น้ำปาเปียน (Pa Pien River) ทิศเหนือแต่ยวนจิกเจียงเจา

* สำมะโนครัวของมณฑลยูนนาน ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ คน, มณฑลกวางซี ๕,๐๐๐,๐๐๐ คน, มณฑลไกวเจา ๗,๖๐๐,๐๐๐ คน, มณฑลฮุนาน ๒๒,๐๐๐,๐๐๐ จำนวนนี้คัดจาก Geography of China by Horatic B Hawkins, M.A. พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๓.

(Yuan chig chiang chow) ทิศตะวันออกแต่เม้งซูเซียน (Mengtzu shien) ทิศใต้ตั้งแต่ประเทศตังเกี๋ย (Tong king) คิดเป็นเนื้อที่ราว ๖๕๐๐ ไมล์ ภาษาค้นด้วยชนชาติพื้นเมืองเดิมซึ่งมีหัวหน้าชื่อวาตูซู่ (Tu-Szu) ขึ้นแก่ลิงนานฟู (Ling Nan-fu) แต่ในนามเท่านั้น.

ดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดยูนนานฟู (Yunan-fu) เมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลยูนนาน) ไม่มีพวกชาน (อังกฤษเรียกไทยว่าชาน) ตั้งภูมิลำเนาอยู่ซึ่งเป็นถิ่นแรกที่พวกเราได้ผ่านที่ยวนเชียงเจา (Yuan chiang chow) และได้ลงมา ยังมีพวกชานมากขึ้น และมีตลอดตั้งแต่กวางนานฟู (Kwangnan-fu) จุดแดนมณฑลไกวเจา ในถิ่นที่กล่าวนี้พลเมืองส่วนมากเป็นพวกหนังหนั้น และยังเป็นเจ้าของดินแดนของมณฑลกวางซีก่อนที่ตกเป็นของจีน เพราะสถานที่ของข้าราชการจีนซึ่งเรียกว่า เจนลาย (Chen Lai) ในจังหวัดน่านนิงฟู และศึกที่สอบไล่หนังสือในจังหวัดไกวลิน (Kwai Lin เมืองสำคัญเก่าตั้งที่ว่าการมณฑลกวางซี) ก่อสร้างอย่างแบบชาน. เสียงภาษาชานพูดอ่อนกว่าเสียงภาษาจีนหรือโสลโสล การออกเสียงลงคอและเสียงตามลมหายใจออกนั้นมีน้อย และปรากฏว่าภาษาก็เรียนง่าย แต่น่าประหลาดที่การออกเสียงนับจำนวนนั้นคล้ายกับภาษากวางตุ้งมาก.

พวกชานเรียกตัวเขาเองว่าไทย (Tai), ผู้ไทย (Pu Tai), ผู้นอง (Pu Nong or Nung), ผู้มาน (Pū Man), ผู้ย้อ (Pū Ju) ผู้ใจ (Pu Chei) ผู้เอน (Pu En) ผู้เยียว (Pū Yiei) ผู้ฉวย (Pū Shui).

พวกชานเหล่านี้เกือบครึ่งหนึ่งนัก ที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนมีประกาศบังคับให้ผู้หญิงชานใช้เครื่องแต่งกายอย่างจีน เพราะประเพณีของชานนั้นไม่ใช้นุ่งกางเกงสวมเสื้อหลวมอย่างจีน แม้แต่ความเชื่อถือเขาก็เห็นว่า ควรเชื่อถือตามที่พวกเขาเชื่อถือกันมาแต่โบราณ ชนชาติที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางพรมแดนของจังหวัดกวางนานฟู (Kwangnan fu) กับมณฑลกวางซีเป็นพวกชานหนั้น จีนเรียกพวกนี้ว่าทู่เยิน (Tu Jen) และเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิม คนจีนและหนังสือที่เขียนไว้ในภาษาจีนกล่าวว่า พวกนี้เรียกตัวเขาเองว่าเกเจีย (Ke Chia), ฮักกา (Hakkas) และว่าบรรพบุรุษของพวกนี้อพยพมาจาก

มณฑลฮุนาน (Hunan) หรือนานกิง (Nanking) หรือแดนแผ่นดินสูงเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคนมาแล้ว ภาษาที่พวกนี้ใช้พูดกันนั้นสอนให้รู้ได้ว่าเป็นเสียงภาษาชาน แต่พวกชานในถิ่นนี้เรียกตัวเขาในภาษาของเขาว่าผู้นอง (Pū Nong) ผู้ใจ (Pū Chei) หรือผู้ไทย (Pū Tai)

เพื่อจะบรรยายการเดินทางใน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) ทั้ง ๒ ตอนให้เสร็จนั้น ก็ยังไม่ได้กล่าวก็เพียงว่า พวกเราต้องโดยสารเรือกลไฟกลับทางไซฟอง เพราะพวกเราอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นกลับถึงประเทศสยามทันเวลาที่มีการประชุมมิสชันรีในสยามภาคใต้ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้แทนคณะมิสชันรีประจำภาคเหนือของสยามในที่สวดข้าพเจ้ากลับถึงบ้านข้าพเจ้าที่จังหวัดเชียงรายในสยามเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖ รวมเวลา ๗ เดือนเศษ นับแต่เวลาที่ข้าพเจ้าพร้อมกับนายวินเซนต์ได้เดินทางไปประเทศตังเกี๋ย.

บทที่ ๑๐

ดินแดนที่ไม่มีใครรู้จัก

ถ้าท่านมองดูแผนที่ของทวีปเอเชียตอนตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นภูมิภาคอันกว้างใหญ่ส่วนหนึ่ง นับตั้งแต่ทะเลจีนฝ่ายใต้ ตลอดขึ้นไปทางเหนือ คือประเทศอันาม, ประเทศเขมร, มณฑลยูนนาน, มณฑลเสฉวนตะวันตก และมณฑลแกนซู (อยู่เหนือมณฑลเสฉวนทิศทิศใต้) ตลอดเข้าไปในประเทศทิเบตซึ่งเป็นดินแดนทางตะวันตก และมณฑลกวางซีกับมณฑลไกวเจา ซึ่งเป็นดินแดนทางตะวันตก ดินแดนอันกว้างใหญ่ที่กล่าวนี้มีผู้รู้จักน้อยที่สุดในโลก และส่วนใหญ่ที่ก้นการของดินแดนนี้มีชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือหรือไม่ได้ถือพุทธศาสนาตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วไปเป็นจำนวนไม่น้อยเลย นับตั้งแต่จังหวัดแตงยวด (Tengyued) ในมณฑลยูนนานใกล้พรมแดนพม่า จนถึงจังหวัดแคนตอน (Canton เมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลกวางตุ้ง) และตั้งแต่ทิศเหนือของกลุ่มแม่น้ำแยงซี ตลอดมาจนถึงกลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้. นี้คือภูมิลำเนาของชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือ หรือไม่ได้ถือพุทธศาสนา มีจำนวนตั้ง ๕,๐๐๐,๐๐๐ ถึง ๗,๐๐๐,๐๐๐ คน

ในบทก่อน ๆ ข้าพเจ้าได้พยายามที่จะชี้ให้รู้จักลักษณะของมนุษย์ชาติหนึ่งซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนก้นการนี้ว่า เขาอยู่ที่ไหน รูปร่างหน้าตาอย่างไร เครื่องแต่งตัวอย่างไร ใจร้ายและเบิกบานอย่างไร มีธยานัยเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ฉันเพื่อนอย่างไร แม้ตัวข้าพเจ้าเอง (หมอค็อค) ก็ได้รับการต้อนรับและแสดงความเอื้อเฟื้อจากชนที่กล่าวนี้ในระหว่างที่บากบันได้ไปทำการแผ่ศาสนาแก่พวกนี้เป็นอันมาก.

ใน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๕๔๓) ข้าพเจ้าได้เสียเวลาเดินทางไปดินแดนของชนชาติไทย พวกที่ไม่ได้ถือพุทธศาสนา ๓ เดือนครึ่ง ไปโดยขีม้าบัง แต่โดยมาก

เดินด้วยเท้า สั้นระยะทาง ๓๐๐๐ ไมล์เศษ ตั้งต้นจากจังหวัดเชียงรายได้ในสยาม ไปยังจังหวัดพายเส (Pai-se)* ในประเทศจีน และจากจังหวัดพายเสตอนตะวันตกในมณฑลกวางซีโดยสารเรือ ๓ ชนิด (คือแจว หรือพาย, เรือยนต์, เรือกลไฟ) ไปตามแม่น้ำซีเกียงหรือแม่น้ำตะวันตก (Sikiang or West River) ระยะทาง ๗๐๐ หรือ ๘๐๐ ไมล์ ถึงจังหวัดแคนตอน (Canton) ในมณฑลกวางตุ้ง (Kwangtung) รวมระยะทางที่เดินในประเทศจีนอย่างน้อยที่สุด ๑๕๐๐ ไมล์.

การเดินทางของข้าพเจ้านั้นได้พยายามหลีกเลี่ยงจากการเดินทางของท่าน เรเวอเรนต์ เจ. เอช. ฟรีแมน (Rev. J. H. Freeman) มิสชันรี ประจำชาติไทยอีกผู้หนึ่ง ซึ่งเดินทางมาในปีเดียวกัน คือ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) แต่ท่านผู้นี้ได้เดินไปก่อนหน้าข้าพเจ้า ๒-๓ เดือนจากจังหวัดชานอัยในประเทศตั้งเกียไปยังจังหวัดเม้งซู (Mengtzu) ในมณฑลยูนนาน (Yunnan) แล้วกลับโดยทางรถไฟ และตั้งต้นจากจังหวัดชานอัยอีกครั้งหนึ่ง โดยมากโดยทางรถไฟไปยังจังหวัดนานิงฟู (Nan-ningfu) ในมณฑลกวางซี (Kwangsi) แล้วจึงโดยสารเรือยนต์และเรือกลไฟไปยังจังหวัดวูเจา (Wuchow) และฮ่องกงต่อไป ในระหว่างที่เดินทางนี้ เขาได้หยุดพักบ่อยๆ ไปที่โน่นที่นี้ทั่วไปเพื่อสืบค้น ได้รับความรู้เรื่องชนชาติไทยต่างๆ จากชนชาติไทยในตั้งเกีย, จากข้าราชการฝรั่งเศสจากหนังสือฝรั่งเศสที่พิมพ์ขึ้นไว้ และจากพวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกและมิสชันรียีก.

ครั้งที่ข้าพเจ้าเดินทางไปตรวจถิ่นไทย ใน ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ได้ผ่านมณฑลยูนนานทางลุ่มแม่น้ำดำ (Black River) และแม่น้ำแดง (Red River) จังหวัดลิงอันฟู (Ling-an fu) และเม้งซูไปยังท่าเรือกลไฟที่แม่น้ำตะวันตก (West River) ได้พบกับท่านเรเวอเรนต์ฟรีแมน (Rev. J.H. Freeman) ที่จังหวัดนานิงฟู.

ใน ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๕๖) นายวินเซนต์กับข้าพเจ้าได้เดินทางในประเทศตั้งเกียโดยทางรถไฟจากชานอัยไปยังจังหวัดลางเซิน (Lang Son)* ใกล้

* แผนที่จีนเขียนว่า Poseh อยู่ในมณฑลกวางซี (Kwangsi)

พรมแดนจีนอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของซานอoy แล้วกลับมายังที่เดิม แล้วจึงเดินทางไปตามแม่น้ำแดง ถึงจังหวัดเยนบาย (Yen bai) และวิเอตรี (Vietrie) และขึ้นไปตามลำแม่น้ำดำจนถึงโจโบ (Cho Bo) อันเป็นท่าเรือใหญ่ในแม่น้ำนั้นแล้วกลับมายังซานอoy.

ในปีเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าได้เดินทางต่อไปยังมณฑลทกวางซีในประเทศจีน โดยสารเรือไปตามแม่น้ำตะวันตกจากจังหวัดแคนตงจนถึงจังหวัดนานนิงฟู ณ ที่นั้นเราได้แยกออกเป็น ๒ พวก คือพวก ๑ มีนายเบิกวอลล์ (Mr. Burkwall) เป็นหัวหน้าไปตามแม่น้ำตะวันตกถึงจังหวัดพายเส (Pai-se) โดยเรือยนต์ อีกพวก ๑ คือนายพีเซอร์กับข้าพเจ้าได้เดินบกจากจังหวัดนานนิงฟู ตรงขึ้นไปเหนือโดยนั่งบนเก้อห้ามแล้วกลับโดยทางเรือ การสืบค้นชนชาติไทยในมณฑลทกวางซีครั้งนี้ ประมาณเนื้อที่ตามยาว ๒๐๐-๓๐๐ ไมล์ ตั้งต้นจากจังหวัดลุงเจา (Lung chow) ซึ่งอยู่ทางใต้ใกล้พรมแดนประเทศตังเกี๋ย (ญวนตังเกี๋ย) ถึงจังหวัดโมยวน (Mo Yuan) ซึ่งอยู่ทางเหนือ เนื้อที่ตามกว้างถึง ๒๐๐ ไมล์ ตั้งต้นจากจังหวัดนานนิงฟูซึ่งอยู่ทางตะวันออก ถึงจังหวัดพายเส (Pai-se) ซึ่งอยู่ทางตะวันตก.

ใน ค.ศ. ๑๙๑๙ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ข้าพเจ้ากับภรรยาได้เดินทางจากจังหวัดไซฟองในตังเกี๋ยไปยังห้วยยูนนานฟู ในมณฑลยูนนานของจีนโดยทางรถไฟ แต่หยุดพักที่จังหวัดเม้งตู่ (Mengtzu) ๓ วัน และเดินทางจากจังหวัดยูนนานฟูและวูตัง ไปยังลุ่มแม่น้ำยาสี โดยนั่งบนเก้อห้ามแล้วกลับยังยูนนานฟู แล้วก็ออกเดินทางโดยเก้อห้ามไปยังจังหวัดยวนเกียง (Yuan Kiang) ผ่านทางลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดงไปยังจังหวัดเชียงรุ่ง (Chieng-rung) * เป็นที่สุดทางในมณฑลยูนนาน (Yunnan)

* อยู่ในประเทศตังเกี๋ยตอนเหนือ มีทางรถไฟฝรั่งเศสอีกสายหนึ่ง จากซานอoy ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านจังหวัดกลางเซินไปยังจังหวัดนานนิงฟู อันเป็นเมืองสำคัญของมณฑลทกวางซีแห่งประเทศจีน ไม่ใช่สายจากซานอoyไปยังจังหวัดยูนนานฟูในมณฑลยูนนาน.

การเดินทางและการคมนาคมชนชาติ ไทยนี้ ได้จัดทำเป็นรายงานและร่างเขียนพิมพ์
 ของคุณแดนทชนชาติ ไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ ทั้งในประเทศจีนและประเทศต่าง ๆ
 (ญวนเหนือ) และมีสตรีพวกก่อนยังได้กระทำการสืบค้นในมณฑลต่าง ๆ (Hwangtung)
 และในเกาะไหหลำ (Hai nan) พร้อมกับทำการสืบค้นเรื่องภาษาที่พูดโดยนักวิจัย (Freeman)
 ทำพหุเรือเรนต์ฟรีแมน (Rev. J. H. Freeman) มีความเห็นร่วมกันกับข้าพเจ้าว่า
 ในประเทศที่เกี่ยวเนื่องใน ๔ ส่วนเป็นดินแดนที่มีชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่เสีย ๓ ส่วน
 แต่ทางราชการฝรั่งเศส ได้แยกพวกไทยตั้งแยกออกเป็นหลายพวกตามศาสนาหรือความ
 เชื้อถือ, ตามภาษาที่พูด, และตามพื้นภูมิประเทศ.

ไทยที่ไมหนงสอพวกสุดท้ายที่ข้าพเจ้าพบนั้น มีทั้งจังหวัดเมืองสย (Muang Pait)
 ระยะทาง ๒ วันจากจังหวัดเมืองบ้อ (Muang Baw) หรือจังหวัดไชวันตึง (Wei Yuan-
 Ting) อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือในแคว้นไทยเหนือซึ่งมีเขตแดนอยู่ห่าง
 แยกชองแม่น้ำโขง แต่ถ้านับระยะทางจากจังหวัดคิงอานฟู (King-an-fu) ๑๖ วัน

และจากจังหวัดเมืองสย ๑๖ วันก็เหมือนกัน ชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือ หรือไม่ได้
 ที่พุทธศาสนาทั้งหมดที่อยู่ในประเทศจีนนั้น ในส่วนภาษาว่าพวกของพวกไทยในจ้ง
 หวัดคิงอานฟูไม่สู้ต่างจากไทยที่ถือพุทธศาสนาเล็กน้อย ทั้งจังหวัดยวนเกียงเจา (Yuan-
 Kiang-Chow) ซึ่งอยู่บนแม่น้ำดำ (Black River) ในมณฑลยูนนาน พวกไทยที่ไม่
 ได้นับถือพุทธศาสนาย่อมขาดคำใช้ในทางศาสนาอยู่มาก แต่เมื่อได้แจ้งส่งสอนกันอยู่
 ราวเดือนหนึ่งจึงพอเข้าใจเรื่องศาสนาได้บ้าง.

ท่านเรือเรนต์ฟรีแมน ยังได้กล่าวไว้ในรายงานของเขาว่า:—
 ภาษาไทยเป็นภาษาหนึ่งซึ่งใช้พูดกันเป็นสามัญทั่วไปในดินแดนที่มีกะไทย
 ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทุกแห่งที่ข้าพเจ้าได้ไปสำรวจ แต่อย่างไรก็ดี ชนชาติที่ผู้เขียนรายงานได้
 ทำการติดต่อและสนทนากันด้วยนี้ ยังไม่เคยพบภาษาที่ต่างไปจากภาษาของชาตินั้นได้

* จีนเรียกว่า เกียงลวงเกียง หรือกิ่งฮวงอังกฤษเรียกว่าเก็งฮวง (Kiu-Lung-
 Diang or Kingnung ro Kenghung)

มาแต่ก่อน ถึงกระนั้นแม้รัฐบาลฝรั่งเศสซึ่งมักกีดกันพวกมิสชันรี ก็ยังได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่พูดภาษาของชนชาติไทยได้นั้นเข้าไปทำการติดต่อได้บ้าง โดยความเอื้อเฟื้อและสุภาพ... ดินเดิมของชนชาติไทยในมณฑลภาคใต้ของประเทศจีนนั้น เป็นดินอันกว้างใหญ่ มีชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วไป ตลอดจนถึงที่มณฑลกวางซี (Kwangsi) มณฑลไกวเจา (Kwei-ehow) เกาะไหหลำตอนกลาง, ในมณฑลกวางตุ้ง (Kwangtung) บางส่วน และในมณฑลยูนนานทั้งตะวันออกและตะวันตก ในท้องที่ที่กล่าวนี้มีชนชาติไทยอยู่ทั่วไป...”

สถิติสำมะโนครัวของชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือ* ในประเทศจีนนี้มีผู้ประมาณไว้ไม่เท่ากัน บ้างก็ว่า ชนชาติไทยพวกนี้มีจำนวนตั้งแต่ ๕,๐๐๐,๐๐๐ คนถึง ๗,๐๐๐,๐๐๐ คน อยู่ในมณฑลไกวเจา ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน ในมณฑลกวางซี ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน ข้าพเจ้าเชื่อว่ามีในมณฑลยูนนานไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน อยู่ในประเทศตังเกี๋ย (ญวนเหนือ) ๖,๐๐๐,๐๐๐ คน จำนวนเหล่านี้ต่างกันกับที่บาทหลวงโรมันคาทอลิกประมาณไว้แต่ก่อนว่า ชนชาติไทยที่ไม่มีหนังสือนั้นมี ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งอยู่ในความปกครองของรัฐบาลทั้ง ๒ (คือจีนและฝรั่งเศส)

ข้าพเจ้าได้ทราบจากทางราชการฝรั่งเศสว่า ถึงแม้ประเทศอานัม (ญวนกลาง) มีเนื้อที่แคบก็จริง แต่มีพลเมืองถึง ๑๕๐,๐๐๐,๐๐๐ คน และชนชาติเขมร (ในประเทศเขมร) อีก ๒๐,๐๐,๐๐๐๐ คน หากมีมิสชันรีประจำไม่ ชนชาติไทยที่มีจำนวนครึ่งหนึ่งของจำนวนข้างบนนี้ ก็ไม่มีมิสชันรีประจำ เหตุฉะนั้น จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ชนที่อยู่ตอนบนของทวีปเอเชีย คือทางตะวันออกเฉียงใต้ในทวีปเอเชีย นั้น มีจำนวนถึง ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งยังไม่รู้จักคริสตศาสนาอีกด้วย

* ชนชาติไทยที่มีหนังสือของตนเองใช้ ที่อยู่ในประเทศจีนก็มีอีกมาก

บทที่ ๑๑

ไทยเหนือ

ชนชาติไทยที่มีหนังสือของตัวเอง หรืออีกนัยหนึ่ง ไทยที่ถือพุทธศาสนานี้ ได้แยกย้ายกันไปอยู่ใต้ร่มธงของรัฐบาลทั้ง ๔ คือ จีน, อังกฤษ, สยาม, และฝรั่งเศส ซึ่งเราจะเสียใจไม่ได้ เพราะในยุคนักการทั้งหลายย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญ มีอาทิ เช่น ธงประจำชาติของบางประเทศในประเทศทางบูรพทิศ มีธงนกยูงของพม่า, ธงมังกรของจีน และธงช้างเผือกของสยาม ก็ได้เปลี่ยนไปให้คงงามสมกับสมัย แต่อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนก็เพื่อเป็นที่หมายความแน่นแฟ้นแห่งอิสรภาพ, ภราดรภาพ, ความเจริญ, ความก้าวหน้า, ความสัมพันธ์ และความเป็นมิตรไมตรีกันทั่วโลก ถึงแม้ธงประจำชาติที่เคยใช้มาแต่โบราณจนปรากฏแพร่หลายในประวัติศาสตร์แล้วก็ตาม เพื่อความหมายเช่นกล่าวแล้ว ธงนกยูงของพม่า ก็มีธงอังกฤษเข้ามาแทน, ธงมังกรของจีน ก็เปลี่ยนเป็นธง ๕ สีอันเป็นเครื่องหมายของจีนในรัฐบาลประชาธิปไตย, ธงช้างเผือกของสยามเปลี่ยนเป็นธงไตรรงค์ มีสีแดงขาวและน้ำเงินสลักกันเป็น ๕ แถว เป็นที่หมายแห่ง สยามใหม่ !

ธงทั้งหลายที่กล่าวมานี้ ได้ปลิวอยู่อย่างงดงามเหนือชนชาติไทยสาขาต่าง ๆ ผู้ถือนั้นในภาษาและขนบธรรมเนียมของตน และภักดีต่อประเทศและชาติของตนอย่างแน่นแฟ้น แต่อะไรไม่เป็นเครื่องผูกมัดเขาอย่างแน่นหนาเท่ากับพุทธศาสนาที่เขาจับถืออยู่ เหตุฉะนั้นชนชาติไทยที่มีหนังสือถือพุทธศาสนา จึงมีความเกี่ยวพันกันแน่นหนายิ่งกว่าพวกไทยที่ไม่มีหนังสือ หรือที่ไม่ได้ถือพุทธศาสนา

ดินแดนอันเป็นที่ดินของพวกไทยที่ถือพุทธศาสนานี้ ประมาณอย่างใกล้ที่สุด มีเขตต์:—

ทางตะวันออก ตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำแดงในประเทศญวน
ทางใต้ จนถึงอ่าวสยาม

ทางตะวันตก เข้าไปในแดนพม่าและมณฑลยูนนานในอินเดีย

ทางเหนือ ตั้งแต่ตกริท ๒๕ แลตติวิคเหนือในจีน และจากแม่น้ำสาละวิน
ในพม่าขึ้นไปทางตะวันออก บรรจบทางลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำแดง

นี่คือภูมิภาคเนาของชาติไทยเหนือและชาติไทยลื้อในประเทศจีน* พวกจีน
และเงี้ยว (ขาน) ในพม่า, ลาวในอินโดจีนฝรั่งเศส, ยวน (ลาวเชียงใหม่) และ
สยามในสยามทั้งหมด

ไทยที่ถือพุทธศาสนาในประเทศจีนมี ๒ จำพวก คือไทยเหนือ (Tai Nua)
และไทยลื้อ (Lü) พวกไทยเหนืออยู่ลึกเข้าไปในประเทศจีนยิ่งกว่าไทยที่ถือพุทธศาสนา
พวกอื่น ๆ ไทยเหนืออันอังกฤษเรียกว่า ขานจีน (Chinese Shans) เมืองสำคัญของ
แคว้นไทยเหนือมี ๓ คือ เมืองขวัน, เมืองกิ่งม่า และเมืองบ่อ (Muang-Khwan,
Muang Küng Ma, Muang Baw) ตามรายงานของนายพันตรี เทวีส ว่าเมืองขวันเป็น
เมืองใหญ่ และบริบูรณ์ที่สุดในจำพวกขานจีน ตัวเมืองมีกอไผ่และป่ากล้วยเป็นกำแพง
ล้อมรอบ ซึ่งถ้าดูจากภายนอกจะคล้ายกับไม่มีหมู่บ้าน นอกจากเข้าไปใกล้เมืองขวัน
มีบ้านเรือนประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ หลัง ก่อสร้างด้วยอิฐอย่างแบบจีน มีวัดใหญ่วัดหนึ่ง
ตำบลในเมืองคูเจริญดีทุกแห่ง มีวังอยู่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่อยู่ของเจ้าผู้ครองเมืองนั้น ซึ่ง
เพิ่งสร้างใหม่

ในรายงานของนายพันตรี เทวีส ว่า เมืองกิ่งม่าเป็นเมืองใหญ่ที่สุด และดี
ที่สุดของแคว้นขาน (เงี้ยว ?) ในมณฑลยูนนาน มีบ้านเรือนใหญ่ ๆ ๓๐๐ หลัง ตั้ง
อยู่บนทราบบสูงซึ่งมีอากาศดี และทงสนุกครึกครื้น ด้วยมีคนจีนมาตจรวงานค้าขายอยู่มาก

* ไทยในประเทศจีนที่กล่าวมานี้ เฉพาะพวกทมิฬหนึ่งสี่หรือที่ถือพุทธศาสนา
เท่านั้น ไทยที่ไม่มีหนึ่งสี่หรือไม่ได้ถือพุทธศาสนายังมีอีกหลายพวก

ตัวเมืองตั้งอยู่บนที่ราบยาวตั้งแต่เหนือมาใต้ ๑๕ ไมล์ กว้างประมาณครึ่งหนึ่งของระยะยาว มีแม่น้ำเล็กผ่านกลางเมือง ๒ สาย หมู่บ้านโดยมากตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำทั้ง ๒ ฝั่ง มีการทำนาบนฝั่งแม่น้ำหลายแห่ง แต่ทำได้เพียงเล็กน้อย เพราะพื้นที่สูงเกินที่จะทนน้ำสำหรับเพาะปลูกได้โดยสะดวก

เมืองบ่อ (Muang Baw) หรือชนในตำบลนี้เรียกว่าหว่อ (Waw) จีนเรียกว่า ไวยวน (Wei Yuan) มีชื่อเสียงว่ามบ่อเกลือมาก เมืองบ่ออยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำโขง (ตอนในยูนนาน) เมืองกึ่งม้ออยู่ระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวิน แต่เมืองบ่อน้อยอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน (ตอนในยูนนาน) มีหมู่บ้านไทยเหนือตั้งอยู่ระหว่างเมืองและโดยรอบเมืองเหล่านี้ และอยู่ในจังหวัดอื่นของจีนอีกเป็นอันมาก นอกจากพวกชาวเขาแล้ว พวกลาหู่ (Lahu) มีจำนวนมากที่สุดในดินแดนตอนใต้ระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวิน พวกโลโล (Lolo) มีจำนวนมากที่สุดในดินแดนตอนเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ

ชนชาติไทยเหนือซึ่งตั้งภูมิลำเนาขึ้นไปทางใต้ถึงแลติตัวเหนือ ๒๒๒° มีจำนวนราว ๖๐๐,๐๐๐ คน ชนชาติไทยที่ภูมิลำเนาอยู่ในที่เหล่านี้มีขนบธรรมเนียมการแต่งกาย, และคำพูดอย่างเดียวกัน เว้นแต่เสียงภาษาต่างกันไปบ้าง พวกที่อยู่ทางตะวันออกเสียงภาษาคลายไปข้างจีน ด้วยไทยส่วนมากอยู่ใกล้และสมาคมปะปนกับพวกจีน พวกที่อยู่ทางตะวันตกเสียงภาษาคลายไปข้างพม่าและเงี้ยว ซึ่งนอกจากการอยู่สมาคมกับพวกพม่าและเงี้ยวแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับลัทธิพุทธศาสนาทำให้ไทยพวกนี้มถ้อยคำเพิ่มเป็นภาษาของตนมากชนิดอย่างหนึ่ง พุทธศาสนานี้เป็นลัทธิยวน (ลาวเขี้ยวใหม่) ได้แพร่หลายเข้าไปในระหว่างพวกไทยเหนือแถบแม่น้ำสาละวิน (ตอนที่อยู่ในจีน) โดยมีหนังสือยวนเป็นภาษาบาลี ใช้เล่าเรียนกันสืบมา การที่ลัทธิพุทธศาสนาฝังลงในจิตใจของพวกไทยเหนือเป็นประเพณีนี้ ก็เพราะมีหนังสือคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นหลักใช้อยู่ทั่วไปในบรรดาชนชาติไทยผู้ถือพุทธศาสนา, ได้ลงไปจนถึงเขี้ยวใหม่ ระยะทาง

เกี่ยวจากแคว้นไทยเหนือราว ๓๕ ถึง ๔๐ วัน นอกจากนลัทธิพุทธศาสนายังได้ฝังอยู่ในพวกเขิน (Khün) พวกลื้อ (Lü) และไทยเหนือ (Tai Nüa) อย่างมั่นคง เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมเราจะฝังลัทธิศาสนาคริสต์ลงในพวกไทยที่ยังไม่มีศาสนาที่อยู่ทางดินแดนเหนือพวกไทยที่ลัทธิพุทธศาสนาจะไม่ได้เที่ยวหรือ ?

การที่ข้าพเจ้ามารู้จักพวกไทยเหนือแต่ครั้งเดินทางมาแคว้นเชียงตุงเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ถึงแม้ยังไม่ได้เห็นด้วยตาว่า พวกไทยเหนือเป็นคนขยันและอดทนมีอาชีพเป็นคนขายเนื้อขายปลา, เป็นคนทำขนม, และทำการช่างก็ตาม ถ้าเช่นนั้นเจ้าฟ้าหรือสบวา (Sawbwa) ซึ่งเป็นหัวหน้าของพวกนี้ จะสร้างบ้านเรือนของเขาได้อย่างไร แท้จริงกิจการช่างต่าง ๆ ชาวไทยเหนือเป็นผู้ทำ เป็นกสิโค่นต้นซุง และลากซุง และทั้งเป็นคนสะกัดหินและชนหิน เป็นช่างไม้ช่างปูนก่อสร้างบ้านเรือนได้ เป็นคนตัดไม้เช่นเสาและพนมาส่งยังเมือง เป็นช่างทำเกวียน มีหมู่บ้านใหญ่ ๆ ราว ๑๕ หมู่ในเชียงตุง มีคนที่ทำการหาเลี้ยงชีพด้วยการช่างไม้ไม่น้อย

การอาชีพสามัญของพวกลอนน คือพวกลอมักทำงานอยู่กับบ้านและทำนา พวกเขินชอบทำงานจุกจิก และชอบเร่ขายของ เหตุฉะนั้นพวกไทยเหนือจึงเดินข้ามแดนของพวกลอมายู่ปะปนกับพวกเขินซึ่งโดยมากมีอาชีพคล้ายคลึงกัน

หญิงไทยเหนือใช้เครื่องแต่งกายต่างกับพวกลื้อและพวกเขิน คือใช้เสื่อผ้าสี่ครามแก่หรือสีดำ, ผ้าถุงสำหรับนุ่งก็เป็นลายตรงลงมาตามตัว เครื่องประดับกาย เช่น กำไลมือ, แหวน, ตุ่มหูทำด้วยแร่เงิน

วันหนึ่งข้าพเจ้าพบไทยเหนือผู้หนึ่งเป็นช่างไม้ เขาเกิดที่ตำบลเหนือเชียงตุงขึ้นไประยะทาง ๒๐ วัน ภาษาพูดของเขาคล้ายภาษาชาวเชียงใหม่ในสยาม เมื่อข้าพเจ้าเดินทางไปในนี้ได้ไปที่บ้านของเขา เขาได้อาหนางสัตว์เขินที่เขาเลี้ยงไว้ให้

ข้าพเจ้าดู เขาบอกว่าเขาได้หนังสือเล่มนี้มาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ตัวหนังสือมันตัวกลม ๆ ทุกตัวคล้ายกับหนังสือของชาวเชียงใหม่ ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า หนังสือจะเป็นหนังสือของคนไทยในประเทศจีนไกลถึงเพียงนี้

ภายหลังข้าพเจ้าได้ตั้งโรงสวดมนต์ตรงหมู่บ้านที่เป็นทางสแยก เพื่อประโยชน์สำหรับชนชาติไทยเหนือ ณ ทนุ ทำให้ศาสนาคริสต์แผ่ไปในจำพวกไทยเหนือได้มากขึ้นเป็นทวีคูณของข้าพเจ้าไม่น้อย

บทที่ ๑๒ ไทยลื้อในสิบสองพันนา

แคว้นสิบสองพันนา (Sipsawng Panna) ซึ่งเป็นแคว้นของพวกลื้อหรือไทยลื้อ (Lü) นั้น อยู่ชายแดนตอนใต้ในมณฑลยูนนาน (Yunnan) แห่งประเทศจีน มีเมืองเชียงรุ่ง (Chiengrung) เป็นเมืองสำคัญ แคว้นนั้นนับว่าเป็นดินแดนที่ค่อนข้างเจริญและไม่มีการเกี่ยวข้องกับใครในโลกนี้ แต่พวกเราเพิ่งไปเปิดสถานมิชชันนารีสำหรับสอนศาสนาคริสต์ชน ไม่มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ถึงกระนั้นเราก็ยังสามารถส่งข่าวได้ เมืองเชียงรุ่งอยู่ห่างจากจังหวัดเสฉวน (Szemao) ระยะทางอย่างน้อยที่สุด ๖ วัน เป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงใต้แห่งมณฑลยูนนาน การส่งจดหมายนั้นจะต้องฝากไปกับพ่อค้าเกวียนเดินทาง บางที่ต้องเก็บจดหมายไว้จนกว่าจะถึงคราวที่เกวียนเดินทางต่อไป หนังสือพิมพ์ส่งไปถึงข้าพเจ้าที่เชียงรุ่ง อย่างน้อยต้องเป็นเวลา ๔ เดือน บัตรส่งความสุขปีใหม่ซึ่งเขียนเมื่อเดือนมกราคม มีผู้เขียนถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้รับเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม (คงจะส่งจากประเทศสยาม) หนทางจากเชียงรุ่งโดยทางเกวียนผ่านจังหวัดเสฉวน ถึงจังหวัดเม็งเซ (Mengtze) ซึ่งมีสถานีรถไฟฝรั่งเศสเป็นเวลา ๒๖ วัน และถ้าลงมาทางใต้มายังสยามราว ๒๔—๒๕ วัน จึงจะถึงจังหวัดลำปาง ถ้าไปทางตะวันตกผ่านเชียงคังไปยังสถานีรถไฟ ปลายทางของพะม่าระยะทางก็เท่ากับมาสยาม

ชื่อเมืองเชียงรุ่ง หมายความว่าเมืองเพ็งรุ่งสว่าง ซึ่งเป็นเหมือนนิมิตต์อันดีของแคว้นสิบสองพันนา ชนพื้นเมืองของแคว้นนี้เป็นชาติไทยลื้อซึ่งเป็นชาติเก่า แต่ยังคงอยู่ในความมืด—จิตใจของชนเหล่านี้อยู่ในความมืด—มืดด้วยความโง่เขลา, เชื้อถือผิด, ปราศจากน้ำใจอันบริสุทธิ์ ประคองพระเจ้าแห่งความมืดครอบงำอยู่

แท้จริงได้มีการหว่านพืชลงเหนือจิตใจของชาติไทยล่อมาแต่ก่อนบ้างแล้ว
คือตั้งแต่ครั้งหมอมแม็คกิลวารี (Dr. Mc Gilvary) และนายเออวิน (Mr. Irwin) ได้
เดินทางมาสอนศาสนาถึงเมืองนเมือ ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ซึ่งเป็นเวลา ๒๕ ปี
ล่วงมาแล้ว โดยวิธีไปเที่ยวเทศน์และสนทนากับชนที่อยู่ตามเมืองและหมู่บ้านทั่วไป แต่
ที่ทางสองมาคราวนนี้เป็นกรรบริบร้อน พักอยู่เพียงแห่งละคืนสองคืนเท่านั้น จึงหาทัน
มีผลอย่างใดไม่ บัดนี้พวกเราได้มาประจำอยู่ที่นั่นเพื่อจะหว่านพืชชนิดนั้นต่อไป ซึ่งดูเหมือน
ผลผลบ้างแล้ว เพราะมีพวกไทยล่อราว ๑๐ ครวี่ ซึ่งอยู่ที่ใกล้สถานมิสซันรีกัลบ์ใจมาถือ
ศาสนาคริสต์ และกำลังจะมีผู้นับถือมากขึ้นทุกที

หมอมเมสัน (Dr. Mason) และนายบีเบ (Mr. Beebe) ได้เปิดสถานมิสซันรี
กัลบ์ เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๓ (พ.ศ. ๒๔๖๐) สถานมิสซันรีแห่งนี้อยู่ริม
แม่น้ำห่างจากเมืองเชียงรุ่งซึ่งอยู่ทางทิศใต้ตามลำแม่น้ำลงไปราว ๔ ไมล์ การก่อสร้างได้
ขออนุญาตต่อผู้ปกครองท้องที่ผู้เป็นใหญ่ในจังหวัด เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงปลูกสร้าง
บ้านชั่วคราวขึ้นสำหรับให้ครอบครัวของหมอมเมสันอาศัย เครื่องประกอบกรก่อสร้างเช่น
ตะปูจะหาซื้อในจังหวัดนั้นไม่มี ต้องไปซื้อถึงร้านต่างประเทศที่ซึ่งอยู่ไกล ระยะทางถึง
๑๕ ถึง ๒๐ วัน แม้ขวานและมีดและเครื่องขุดหลุมก็มีอยู่บ้างอย่างเลว ๆ เรือนทำด้วย
ไม้ไผ่ทั้งฝาและพื้น หลังคามุงด้วยแฝกหรือใบไม้ ใช้เวลาหลายเดือนปลูกกว่าจะสำเร็จ

เรือนที่สร้างขึ้นภายหลังสำหรับเราอาศัยนั้นมี ๒ หลัง หลังคาต่ำ ฝาห้องทำ
ด้วยดิน โรงพยาบาลก่อด้วยดินปนกับกรวดซึ่งขุดขึ้นมาจากแม่น้ำ เป็นเรือนเตี้ยอยู่กับ
พื้นดิน และข้าพเจ้าได้ไปอยู่ประจำเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๔ (พ.ศ. ๒๔๖๑)

เมืองเชียงรุ่ง (Chiengrung) นี้ ชาวพื้นเมืองเรียกว่าเชียงฮุง (Chienghung)
อังกฤษเรียกว่าแกงฮุง (Kenghung) ฝรั่งเศสเรียกว่าเชียงฮอง (Xienghong) และจีน
เรียกว่าเกี้ยวลุงเกียง (Kiulung—kiang) ชื่อทายนหมายความว่าแม่น้ำมังกรทั้ง ๙ ซึ่ง
จีนใช้เป็นชื่อเรียกแม่น้ำโขงหรือแม่น้ำเขมร เมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขง (ตอนที่อยู่

จีน) อยู่ห่างจากพรมแดนพม่าระยะทางประมาณ ๓ วัน อยู่บนเนินเขาซึ่งลาดไปทางตะวันตกเหนือแม่น้ำ เบนเมืองลลอบโดยมัตนไม้ล้อมคลุมเป็นกำแพง ซึ่งถ้าแลดูจากแม่น้ำ จะไม่เห็นเมือง นอกจากยอดโบสถ์และหลังคาของวังเจ้าฟ้า ผู้เป็นหัวหน้าพลอยู่ในสิบสองพันนา วังเจ้าฟ้าขึ้นก่อสร้างเป็นโรงใหญ่คล้ายโรงเลี้ยงสัตว์พาหนะ ทำด้วยไม้ชนิดต่าง ๆ ซึ่งครั้งก่อนนับว่าเป็นวังอันงามที่สุดในเมืองนั้น แต่บัดนี้เก่าคร่ำคร่าและสกปรกด้วยโคลน มาสำหรับเจ้าฟ้าก็เอามาเลี้ยงในวังนี้ พันดินภายในวังก็ไม่เรียบ หน้าผามีหญ้าขึ้นรกรุงรัง แต่มีคนอยู่มาก คนที่อยู่ในวังนี้เป็นบริวารของเจ้าฟ้า มีทั้งผู้หญิงคนแก่และเด็ก จำนวนเด็กนั้นถ้าจะรวมกันขึ้นก็เป็นโรงเรียนหนึ่งได้ทีเดียว เจ้าฟ้าเองคิดฝัน มีบุตรชายหลายคน รูปร่างเล็กแคระ บุตรชายของเจ้าฟ้าขึ้นคน ๑ ได้เดินทางท่องเที่ยวไปตั้งกรุงเพท ฯ ซึ่งเป็นระยะทางไกลมากสำหรับพล

จีนได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นเหนือเมืองเก่า ห่างจากเมืองเก่าไปตามลำแม่น้ำประมาณ ๓ หรือ ๔ ไมล์ ชนพื้นเมืองเรียกเมืองที่สร้างใหม่นี้ว่าเซียงใหม่ (Chiang Mai) แต่ที่จริงติดต่อกับเมืองเก่าซึ่งร้างหลายสิบปีมาแล้ว และบัดนี้ยังมีเป็นรอยกำแพงเก่าอยู่ข้างบ้านที่สร้างใหม่และงามที่สุดนั้น เป็นบ้านของผู้สำเร็จราชการจีนทำด้วยอิฐคูเป็นสง่าในตำบลที่เปลี่ยนเป็นอันมาก ก่อสร้างมาได้ ๔ ปี สร้างอย่างแบบจีน และมีนาคคล้ายกับบ่อมีช่องสำหรับยิงปืนด้วย ผู้สำเร็จราชการจีนมีอำนาจสิทธิ์ขาดบังคับบัญชาการทั่วไป และเป็นตุลาการตัดสินความเด็ดขาดในแคว้นสิบสองพันนา เขากล่าวว่าเขาได้รับแต่งตั้งมาจากกรุงปักกิ่ง เขามืออักษยดี รู้ภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาพื้นถิ่นบ้างเล็กน้อย แต่เมื่อพูดกับพวกเราต้องใช้ล่าม

สถานมีस्थันร์ของเรานั้น ตั้งอยู่ตรงข้ามกับบ้านผู้สำเร็จราชการจีนซึ่งไปทางทิศเหนือเล็กน้อย เป็นที่เว้งใหญ่ค้ำแม่น้ำเป็นท่าเล่งตั้งงามของเมืองใหม่ ในเมืองใหม่นี้เปิดโอกาสให้คนไทยลอมมีสิทธิเท่ากับคนจีน แต่จริงคนชาติจีนมีอยู่ในเมืองนี้ไม่

สู้มาก ค่อมแต่พวกข้าราชการ, ทหาร, กับพ่อค้าอีก ๒ - ๓ คนเท่านั้น นอกนั้นเป็นพวกไทยลื้อโดยมากและพวกอินบ่าง

เชียงรุ่งเป็นเมืองเก่าและลื้ออยู่ในท่าเลอ้งงาม และเหมาะแก่คนพมเมืองเบนชาติเก่าทั้งภาษาและขนบธรรมเนียม เป็นเมืองสำคัญของแคว้นลื้อ ซึ่งเรียกตามภาษาพมเมืองว่าสิบสองพันนา (Sipsawng Panna) แต่เดิมอาณาเขตต์ของแคว้นลื้อนั้น รวมทั้งเขตต์ของจังหวัดชียงเตียนเรียกว่าเสเมา (Szemao) ด้วย ในเวลานั้นเจ้าฟ้าหรือหัวหน้าเมืองเชียงรุ่งมีอำนาจปกครองเกินแดนเสเมาจนถึงจังหวัดพูเออร์ (Pu-erh) ซึ่งอยู่ทางเหนือ อาณาเขตต์ของสิบสองพันนาในเวลานั้น ทิศเหนือจดจังหวัดเสเมา ทิศใต้จดพรมแดนพม่าของอังกฤษ ทิศตะวันออกจดพรมแดนลาวของฝรั่งเศส แต่ทางตะวันตกขนานกับเส้นตั้กระยะรุ่ง ๑๐๐ องศา ดินแดนที่กล่าวนี้เป็นดินแดนของชนชาติลื้อ (Tai Lü) ในปัจจุบัน แต่เดิมมีมากกว่านี้ คือลาเข้าไปในอาณาเขตต์ของอังกฤษและฝรั่งเศส ชนชาติลื้อเป็นพวกไทยที่ถือศาสนาอยู่ในประเทศจีนและได้ร่นลงไปอยู่ในสยามก็มาก. ภาษา, ตัวหนังสือ, และคำพูดของไทยลื้อจึงเป็นชนิดเดียวกับคนพมเมืองในเชียงใหม่ของสยามเว้นแต่เสียงภาษาแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย พุทธพู้รู้ความกันได้ หนังสือของไทยลื้ออย่างเดียวกับพวกไทยที่อยู่ทางเหนือในสยาม ในแคว้นเชียงตุงของพม่า, ในแคว้นลาวของฝรั่งเศส, และพวกไทยเหนือทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวินและรวมทั้งพวกลื้อด้วย มีจำนวนประมาณ ๕,๐๐๐,๐๐๐ คนซึ่งมีหนังสือคล้ายกัน.

ในสิบสองพันนามีท้องที่ ๒๔ อำเภอ (Districts) ในทุก ๆ อำเภอมีชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่จนที่ราบทั่วไป แต่ส่วนพื้นที่ที่เป็นเนินเขามีชนชาวเขาตั้งบ้านเรือนอยู่ ชาวเขาเหล่านี้โดยมากพูดภาษาไทยเข้าใจกันได้ ในท้องที่ ๒๔ อำเภอในอยู่ในแคว้นเชียงตุง ๕ อำเภอรวมทั้งเมืองของ (Muang Yawng) ด้วย อยู่ในเขตต์ของฝรั่งเศส ๕ อำเภอรวมทั้งเมืองสิง (Muang Sing) ด้วย เฉลี่ยหมู่บ้านไทยมีจำนวน ๒ เท่าของหมู่บ้านชาวเขา เช่นในอำเภอที่ชื่อว่าเมืองพง (Muang Pong) ซึ่งอยู่ทาง

ตะวันตกเฉียงใต้ที่สุด อำเภอเมืองพงนตามทะเลเบียนของผู้ปกครองท้องถิ่นหมู่บ้านไทย
 ๖๙ หมู่ หมู่บ้านชาวเขา ๓๐ หมู่ มีบ้านเรือน ๒,๕๐๐ หลัง คน ๑๒,๕๐๐ คน
 เหตุฉะนัน เมืองหงจึงเป็นอำเภอใหญ่ที่สุดเมืองดอง (Muang Long) มีบ้านเรือน ๒,๑๖๗
 หลัง คน ๑๐,๓๘๕ คน โดยมากเป็นไทยและอ่านหนังสือลาวออก ระยะทางจากอำเภอ
 หนึ่งถึงอีกอำเภอหนึ่งไกลกันมาก เดินวันเดียวตลอดไม่ใคร่จะมี โดยมากต้องเดินตง
 หลาย ๆ วัน ทูบราบที่สามารถเพาะปลูกพืชผลได้ประมาณโดยเฉลี่ยมีอำเภอละ ๙,๕๐๐
 ตารางไมล์ ใหญ่กว่าเนื้อของประเทศเบลเยียม ถ้ารวมเนื้อภูเขาเขาด้วยก็เท่าประเทศ
 สวิตเซอร์แลนด์ แต่ไม่มีถนนตี ประมาณว่าในทูบราบแห่งหนึ่งมีบ้านกว่า ๓,๐๐๐ หลัง
 แต่ไม่มีเมืองใหญ่ สัมมะโนครัวของแคว้นสิบสองพันนา ซึ่งทางราชการจีนเปิดเผยเมื่อ
 ปีกาลยหน้าหมู่บ้านไทยทั้งหมด ๗๐,๐๐๐ หลังที่ต้องเสียส่วยให้แก่รัฐบาลจีน ถ้าเฉลี่ยว่ามี
 คนไทยบ้านละ ๕ คน (หญิงชายเด็กและผู้ใหญ่) ก็เป็นจำนวนคนไทยในสิบสอง-
 พันนา ๓๕๐,๐๐๐ คน ในท้องที่ของชนชาติลื้อ ๙ อำเภอ ซึ่งอยู่ในแคว้นเชียงตุง
 ของอังกฤษและแคว้นลาวของฝรั่งเศสรวมมี ๕๐,๐๐๐ หลัง มีคน ๕๐๐,๐๐๐ คน ถ้า
 รวมชาวเขาเขากครั้งหนึ่งของจำนวนนี้ด้วยแล้ว ก็จะเป็น ๖๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งอยู่ใน
 ดินแดนของชนชาติลื้อ.

ก่อนที่สถานมิสซันจะตั้งลงเป็นหลักฐานที่จังหวัดเชียงราย พวกมิสซันที่
 ประจำอยู่ทางผ่านเหนือในสยามได้เดินทางไปสืบสวนยังแคว้นลื้อถึง ๖ ครั้งแล้ว.

ครั้งแรก ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) หมอแม็คกิลวารี (Dr. Mc Gilvary)
 กับนายเออวิน (Mr. Irwin) ได้เดินทางไปถึงจังหวัดเชียงรายในมณฑลยูนนานตอน
 ตะวันตก

ครั้งที่ ๒ หมอแม็คกิลวารีไปคนเดียว ไปถึงบ้านบ่อเห้ (Ban Baw He)
 ซึ่งมีบ่อเกลือมาก ไปถึงเมืองพงและเมืองลา (Muang Pong and Muang La) แล้ว

กลับทางเมืองสิง (Muang Sing) ที่ ๒ ครั้งนหมอแมคกิลวาร์ได้เขียนเป็นรายงานไว้ในการทำประวัติประจำตัวของเขาเอง.

ครั้งที่ ๓ ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ตัวข้าพเจ้า (หมอต๊อด) ได้ไปเพียงเมืองเจ้ (Muang Che)

ครั้งที่ ๔ ค.ศ. ๑๘๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ข้าพเจ้าได้ไปยังจังหวัดเชียงใหม่ โดยผ่านทางจังหวัดยูนนานฟูในมณฑลยูนนาน.

ครั้งที่ ๕ ค.ศ. ๑๘๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘) ข้าพเจ้าได้ไปกับหมอลีออน (Dr. Lyon)

ครั้งที่ ๖ รุ่งขึ้นนอกปิ่นหนึ่ง คณะมิชชันนารีได้ส่งผู้สอนศาสนาคริสต์เป็นคนไทยไปจากสยาม การไปสืบสวนทุกครั้งนี้ ได้ทำการส่งสอนชนชาติไทยลือเป็นผลสำเร็จได้มีใช้น้อย นอกจากนั้นยังได้เอาหนังสือคำสั่งสอนไปเที่ยวแจกทั่วไปด้วย.

ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นได้เดินทางไปในแคว้นลือเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๘๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) แต่นับเป็นครั้งที่ ๓ ของการไปสืบสวนชนชาติไทยในประเทศจีน ผ่านพรมแดนของอังกฤษ ทางเหนือ และพรมแดนจีนทางใต้ ไปยังเมืองหล้อ (Muang Loh) หยกพิภคแรกค้นได้ต้นไม้ใหญ่ใกล้แม่น้ำลุ่ม (Lum River) มีตลาดใหญ่ เป็นโอกาสให้ข้าพเจ้าสอบสวนถึงชนชาติต่าง ๆ ได้บ้าง.

ชนชาติลือในเชียงหล้อ (Chieng Loh) รูปร่างเทอะทะและเชื่อง ๆ ไม้ว่องไวเหมือนพวกเขิน (Khün) ซึ่งข้าพเจ้าได้ผ่านพ้นมา การถือพุทธศาสนาก็น้อย แต่นับถือผีมากกว่า พวกนี้ตดตสนกันมาก หัวหน้าพวกนี้เรียกว่าพญา (Pya) เป็นคนตอมสูงและหน้าตาคล้ายจีน มีผู้ประมาณว่าชนชาติลือในเชียงหล้อผู้ชายอ่านหนังสือออกราว ๑ ใน ๓, ที่อ่านออกเล็กน้อย ๑ ใน ๓, และที่ไม่รู้หนังสืออีก ๑ ใน ๓ ส่วนผู้หญิงไม่รู้หนังสือเลยนอกจากภรรยาของหัวหน้าที่ข้าพเจ้ารู้จัก.

วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าเข้าไปเที่ยวตามหมู่บ้าน ชาวบ้านเหล่านี้ไม่เคยเห็นชาวต่างประเทศจึงได้พากันมาล้อมดูแน่น เมื่อเดินทางไปได้ราว ๔ ไมล์ถึงหมู่บ้านทบริบูรณ์แห่งหนึ่ง มีหมู่บ้านราว ๑๐ หมู่ด้วยกัน ตั้งแต่โจรพวกเมืองเจ้ามาปล้นเสียแล้ว หมู่บ้านนั้นกรังโรยไป เหลืออยู่ราว ๒ หมู่เท่านั้น วันต่อไปข้าพเจ้าได้พบหมู่เกวียนพวกจีนมาจากเมืองคาลฟูจะไปยังเชียงใหม่ ทางนี้เป็นทางใหญ่ก็จริง แต่เดินไม่สะดวก.

ประมาณ ๕.๐๐ ล.ท. มาถึงทุ่งราบซึ่งเมื่อบกกลายนมหมู่บ้านมีตั้ง ๓๐ หรือ ๔๐ หมู่ เรียกว่าเมืองฮุน (Muang Hün) ทุ่งอันงามขนาดเล็กลงกว่าทุ่งในเชียงใหม่เล็กน้อย บัดนี้ได้ร้างไปแล้วเพราะถูกโจรปล้น, ผู้คนก็พากันอพยพไปอยู่ที่อื่น เครื่องพาหนะของข้าพเจ้าตามมาไม่ทัน ข้าพเจ้าต้องนอนกับพื้นดินใช้เสื่อปู โดยเหตุที่เหนื่อยอ่อนก็หลับดี ข้าพเจ้าตื่นแต่เช้าและรีบออกเดิน เพื่อไปยังเมืองเชียงซิง (Chieng Chüng) ระยะทาง ๑๘ ไมล์เดินเลียบตามลำน้ำฮุน (Hün) ถึงที่แยกตรงแม่น้ำฮา (Ha) ทางทิศใต้ของเมืองเชียงซิง (Chieng Chüng) ระยะทาง ๓ ไมล์ การเดินทางตอนนั้นสบายมาก ในตำบลเมืองฮุนมีวัดและปูชนียสถานหลายแห่งเช่นมีพระเจดีย์เหลี่ยมมากอย่างเดียวกับเจดีย์เหลี่ยมในกรุงเทพฯ ๗ ยอดพระเจดีย์ปัดทอง มีโบสถ์งามหลังคาโบสถ์ก็งามมีแสงเลื่อม แต่พระเจดีย์เล็ก ๆ ที่สร้างไว้เหนือหลุมฝังศพของพระหรือผู้เป็นหัวหน้าไม่ได้ปัดทอง ข้าพเจ้าได้เดินทางพบวัดร้างเช่นนี้หลายแห่ง บางแห่งบ้านและศาลาที่หักก็ยังมีบริบูรณ์ดี แต่ไม่มีคนอยู่.

เมื่อข้าพเจ้ามาถึงเชียงซิงแล้วก็หยุดพัก พญาหลวง (P'ya Lōng) ผู้เป็นหัวหน้าได้พาข้าพเจ้าไปคูโบสถ์ซึ่งอยู่ใกล้เมือง มีพวกไทยลอมมาล้อมดูพวกเรามาก ข้าพเจ้าเห็นว่า ไทยลอมพวกนี้ยังเป็นป่าเถื่อนมากกว่าไทยพวกอื่นตามที่ได้เคยพบมาแล้ว เป็นคนมีนิสัยซื่อและกิริยาค่อนข้างหยาบและขลาด แต่แข็งแรงและกล้าสนับ ต้อนรับแขกดี ทุกแห่งที่ข้าพเจ้าไปตามวัดหรือไปรักษาคณบ่วยและให้ยารักษาโรคตามหมู่บ้าน เขายกม้าเล็ก ๆ มาให้นั่ง

เมื่อถึงวันตลาดนัดที่ตำบลเมืองเจ้ (Muang Che) ข้าพเจ้ากับคนใช้ ๒ คน ได้ไปตลาดนัดนั้นในเช้าวันจันทร์ อยู่ห่างตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงขิง ระยะทางราว ๓ ไมล์ เมืองเจ้เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเนินเขาอย่างเดียวกับเมืองเชียงขิง มีบ่อน้ำที่เมืองทั้ง ๒ นี้ทำกำแพงเมืองด้วยไม้ ไม้ซึ่งไม้แน่นหนาเท่าไร ถ้ามองดูไกล ๆ จะเห็นคล้ายวัดมาก ส่วนในเมืองเชียงขิง บ้านเมืองมักซ่อนอยู่ภายในต้นไม้ล้อมซึ่งแลไม่เห็น ทุ่งราบของเมืองทั้ง ๒ นี้บริบูรณ์ด้วยน้ำ แต่ในเวลานี้ทำการเพาะปลูกพืชผลยังไม่ถึงครึ่งลำนาฮา (Ha) เชื่อมเมืองเจ้และเชียงขิงกับจังหวัดเชียงรุ้งเป็นทางน้ำให้ไปมาถึงกัน แต่ห้ามเรือเดินไม่.

เมืองเจ้ (Muang Che) ได้ถูกพวกโจรชาวเชียงรุ้งปล้นเมื่อ ๑๖ ปีมาแล้ว หมู่บ้านที่ไม่ได้ถูกปล้นก็พากันอพยพไปอยู่นเพราะกลัวโจรภัย พื้นที่ของเมืองเจ้โดยมากเป็นเนินเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ มีลำธารอยู่มาก และกว้างพอที่จะรับน้ำไว้ และสามารถจะทดน้ำทำการเพาะปลูกได้ทั่ว แต่ก็ห้ามไม้ ตั้งแต่เมืองนี้ไป วัดเป็นที่พักอย่างดีแทนโรงขายอาหาร เพราะไม่มีที่พักอย่างอื่น และไม่มีโรงขายอาหาร แต่มีทางใหญ่และสะพานข้ามลำธารใหญ่ ๆ

เมื่อพวกเราไปที่ตลาดเมืองเจ้นี้ ถึงแม้จะมีคนมาล้อมดูกันแน่นก็ดี แต่ไม่มีใครมีเสียงอะอะ และไม่ได้สั่งแดงการพาล ที่มาล้อมดูก็เพราะไม่เคยเห็นชาวต่างประเทศ ข้าพเจ้าขมัวไปหยุดในที่ใด ๆ ก็มีคนมาล้อมดูกันแน่นเช่นนี้ทุกแห่ง ข้าพเจ้าได้พบพ่อเมือง (Paw Muang) ผู้เป็นหัวหน้าในตำบลนั้น เขาเชิญข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารเย็น เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าใช้ตะเกียบหยิบอาหาร ตะเกียบนี้ใช้ทั่วไปในแถบนี้ ข้าพเจ้าส่งหนังสือเดินทางไปให้พ่อเมืองดู และเล่าเรื่องการเดินทางของข้าพเจ้าให้เขาฟัง ข้าพเจ้าถามว่า ทางไปจังหวัดเชียงรุ้งเป็นอย่างไรบ้าง พ่อเมืองได้ตอบว่า ไปไม่ได้ เพราะเมื่อ ๒ ปีมาแล้ว ชาวอังกฤษ ๒ คนได้ถูกผู้ร้ายฆ่าตายตามทาง.

ตอนนั้นไปข้าพเจ้ากลับมาจึงเมืองเซียงซิง พักอยู่ ๕ วัน ด้วยมีคนไข้ที่ต้อง
รักษาและมีผู้มาขอยา.

ในถั้นนั้นมีการถือพุทธศาสนาแข็งแรง มีวัดอยู่ในเซียงซิงถึง ๑๘ วัด พระรูป
หนึ่งได้บอกข้าพเจ้าว่ามีธรรมเนียมอย่างหนึ่ง คือเมื่อถึงฤดูที่จะเพาะปลูกข้าว ชาวบ้าน
ทุก ๆ บ้านมักเอาข้าวสารมาถวายพระคนละถัง จะถวายมากหรือน้อยกว่ากันได้ การ
ถวายนั้นเป็นพิเศษนอกจากที่ถวายข้าวสุกอยู่แล้วทุก ๆ วัน แต่อย่างไรก็ตามการถือผีสา่งเทวดา
ยังนับถือเคร่งครัดยิ่งกว่าการถือพุทธศาสนา เช่นในการบอกชื่อหรือเขียนชื่อของตนเอง
หรือของผู้ปกครองให้แก่คนต่างชาติ ก็กล่าวว่า ผีจะโกรธและทำให้เจ็บไข้ มีผู้บอกว่า
พวกคนชอบมเมยหลายคน และมีประเพณีเป็นขะโมยและชอบเล่นการพนัน ในสมัย
ก่อนอำเภอทุกอำเภอในแคว้นสิบสองพันนาชนแก่งจังหวัดเซียงรุ้ง และทุกอำเภอต่างเป็น
อิสสระ จึงมักเกิดการต่อสู้กันในเรื่องอำนาจอำเภอต่ออำเภอบ่อย ๆ ข้าพเจ้าต้องขอบอกว่า
การปกครองแคว้นดออย่างหกถ้าวั้น ในสมัยเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐ เวลา
๓๐ ปีมาแล้ว) แต่ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๑๙ (พ.ศ. ๒๔๖๒) มีคนจีนมาเป็นผู้สำเร็จราชการ
ในแคว้นดอ ได้จัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองหลายอย่าง โจรผู้ร้ายจึงได้สงบ. พวก
ดอได้บอกข้าพเจ้าว่า “ในปัจจุบันนี้ของกษัตริย์ปกครองแคว้นเขิน (Khin Country)
แต่จีนปกครองแคว้นดอ (Lu Country) เหตุฉะนั้นแคว้นนั้นจึงไม่มีใครมีการทะเลาะวิวาท
กันเหมือนแต่ก่อน ผู้สำเร็จราชการจีนได้มาเที่ยวตรวจตราโจรผู้ร้ายปละหลาย ๆ เดือน
ถ้าปรากฏว่าเป็นผู้ร้ายจับได้ก็เอาไปยิงเสีย ผู้สำเร็จราชการจีนได้ตั้งกองตำรวจไทยชน
ทำให้โจรผู้ร้ายสงบตามทางในระหว่างสิบสองพันนากับจังหวัดเสเเม็กปราศจากโจรผู้ร้าย
ผู้สำเร็จราชการจีนได้เอาใจใส่ทะนุบำรุงแคว้นดอให้เจริญขึ้น ได้ทำถนน ทำสะพาน
และทำทางน้ำ เขาพูดว่า เขาจะตั้งท่าทำการไปรษณีย์โทรเลขขึ้นในแคว้นดอ เพื่อทำ
การติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ของจีน.

บัตินข้าพเจ้าต้องกลับไปกล่าวถึงการเดินทางของข้าพเจ้าต่อไป เมื่อวันที่

ข้าพเจ้าออกจากจังหวัดเชียงใหม่ (Ch. Chung) เป็นวันที่มืดครึ้ม ฝนตกครึ้มครน

ของทนายไม่มีแปลกประหลาดอย่างไร นอกจากของป่าที่เกิดในพื้นเมืองบ้างเล็กน้อย

ตั้งแต่ตลาดจนถึงตำบลบ้านหลวง (Ban Lung) เป็นทุ่งราบที่กว้างเพราะปลูกเป็นหย่อม ๆ

แต่ก็ร้างไปเสียโดยมาก จากตำบลบ้านหลวงไปทางตะวันตกที่สุดแห่งทุ่งราบนั้นราว ๗

หรือ ๘ ไมล์ มีหมู่บ้านหนาแน่นและในทุ่งราบตอนนั้นมีการเพาะปลูกมาก มีคันทนา

เก่า ๆ ข่งขาด ๆ วน ๆ อยู่ทั่วไป จากนั้นไปมีถนนดี มีสะพานข้ามแม่น้ำและลำธาร

บ้านเรือนที่สร้างขึ้นงดงาม หลังคามุงกระเบื้อง ข้าพเจ้าได้ไปที่ตลาดเห็นภาษาคนที่ทำ

ด้วยเครื่องกระเบื้องมีขาย สิ่งของเหล่านี้เป็นพะยานให้เห็นได้ว่า ชนชาติลื้อเป็นคนมี

ฝีมือในการช่างอยู่บ้าง และเขียนทำการงานยิ่งกว่าชาติเขินหรือยวน (Kühn Yuan

ชาวเชียงใหม่) รูปร่างชนชาติลื้อเล็กกว่าชาติเขิน แต่ชาติลื้อทำงานแข็งแรงกว่า ทำให้

ข้าพเจ้ามีความรักชาติไทยลื้อ (Tai Lü) มากขึ้น หมู่บ้านทุกหมู่บ้านมีบ้านไม้ใช้ ป้อน้ำ

ทำเรียบร้อย คันบ่อก่อด้วยอิฐและหิน บ้านเรือนก็ใช้มุงด้วยกระเบื้องและจาก สะพาน

ข้ามแม่น้ำทำอย่างตมพระนัก ๒ ข้างสำหรับเป็นที่นั่งเล่นด้วย พื้นเพาะปลูกก็ดีมาก นอก-

จากปลูกข้าวเป็นอาบแล้ว ยังมีพืชอื่น ๆ อีก เช่น ยาสูบ, พริกไทย, ถั่ว, หอม,

กะเทียม ฯลฯ พืชเหล่านี้ปลูกกันเป็นจำนวนมาก ๆ สิ่งที่เป็นสินค้าไปขายยังตำบลอื่น ๆ มา

ถึงที่พักตำบลหนองพุ่ม (Nawng Pum) มีบ้านเรือนประมาณ ๔๐ หลัง ชนชาติลื้อที่อยู่

ในตำบลนี้ทำไร่ข้าวบนไหล่เขาอย่างเด็ดอกบ้านชาวเขา ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงลำธารนั้น

ซึ่งเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำ ได้พบหญิงชาวเขาหมิ่นนามว่า ข้าและว่า (Kah and Wah)

กำลังไปทำนา สะพานกะบุงบนหลัง การแต่งกายและภาษาพูดของพวกหญิง ๒ นี้ ก็อย่าง

เดียวกับชาติไทยลื้อ นับถือพุทธศาสนา พุทธศาสนานเองทำให้พวกนี้เปลี่ยนสภาพจาก

ความเป็นป่าเถื่อน มีวัดและมีพระอยู่ ตัวหนึ่งสวี่ใช้หนังสือไทย (ลาว) พวกก็้อ, พวกข้า,

พวกข้าพเจ้าได้เคยพบนั้น มีรูปร่างคล้ายพวกมะลูดุ, ญุ่น และอเมริกันอินเดีย
ผู้ชายโดยมากไม่มีหนวด

ที่ที่ข้าพเจ้าหยุดพักในเวลาเย็นนั้นใกล้ "รอยพระพุทธรูป" (Foot print)
ซึ่งเป็นปูชนียสถานอยู่ในแผ่นดินแข็งซึ่งตั้งอยู่ที่พินดิน ด้านเหนือของแผ่นดินรอย
พระบาทนั้นสูงกว่าพินดิน ๑๐ ฟุต และเอียงเทไปทางใต้ ตัวแผ่นดินกว้าง ๑๐ ฟุตยาว
๑๒ ฟุต รอยพระพุทธรูปเป็นรอยลึกอยู่กึ่งกลางแผ่นดินนั้น มีมณฑปสร้างครอบพระบาท
นั้นไว้.

มาถึงตำบลบ้านใหม่ทอย (Ban Mai Toy) เป็นหมู่บ้านล้อมบ้านเรือนอยู่
ประมาณ ๑๐๐ หลัง การทำมาหากินของชนในหมู่บ้านนี้ทำสวนชา มีสวนชาใหญ่และ
กว้างขวางมาก ใบชาในตำบลนี้ส่งเป็นสินค้าไปขายยังจังหวัดอื่น ๆ ใบชาที่มีผู้นิยม
และรสชาติขากันในตลาดของจังหวัดพูเออร์ (Pu-erh) เป็นใบชาที่ส่งจากตำบล
ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นอีกอย่างหนึ่ง คือต่อไปทางด้านใต้ของตำบลนี้มรรควินยติยาวมาก
และมีประตูด้วย การทรมรรควินยติจะกันบนแดนกันนี้ในระหว่างเมืองหล่อ (M. Law)
กับเมืองเจ้ (M. che) เพราะในตำบลที่ข้าพเจ้าเดินผ่านมาแล้วเป็นเขตต์แดนของเมืองเจ้
และจากนั้นไปเป็นเขตต์แดนของเมืองหล่อ (M. Law) แต่การทำรบบนแดนกันทำอย่าง
กำมะลอ โดยเอาเสามาปักเรียงกันไป เขาบอกว่า รววมประโยชน์กันไม่ให้คนอื่น
แลเห็นการเช่นนี้ไหว ผู้ของคนในตำบลนี้ทำ ตอนนั้นไปพวกเราได้เดินทางมาถึงตำบลบ้านฮี้
(Ban Hee) พักอยู่ในวัดเก่าที่อยู่ข้างภูเขา ได้สนทนากับพระในวัดตลอดวัน และเวลา
เย็นได้สนทนากับหัวหน้าลือในตำบลนั้น มีนามว่า หลวงแสน (Lung Sen) ข้าพเจ้า
ได้ให้หนังสือพิมพ์เป็นอักษรเขียงใหม่ในสยามแก่เขาเล่ม ๑ เขาพอใจมาก

รุ่งเช้าก็ออกเดินทางต่อไป พอบ่ายก็ถึงพรมแดนระหว่างพะม่ากับจีน และ
หยุดพักที่ไต้ต้นไม้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคยพักมาแล้วต่อไปยังข้าพเจ้าได้ไปเมืองยู (M. Yu)
และพักแรมคืน ณ ที่นั้น เมืองยูเป็นตำบลที่งดงามมากอยู่บนเนินเขา ล้อมด้วยกำแพง

เล็ก ๆ ได้สนทนากับหัวหน้าตำบลในเวลากลางคืน หัวหน้าตำบลเป็นคนฉลาดได้
ชักชวนให้ไปถามข้อศาสนาเป็นอันมาก ข้าพเจ้าตอบให้เขาเป็นที่พอใจ.

รุ่งเช้าเราได้พาข้าพเจ้าไปยังเมืองยอง (M. Yawng) ณ ที่นั้นข้าพเจ้าได้พบ
หมอบริกส์ (Dr. Briggs) กับนายเออวิน (Mr. Irwin) ตามที่ได้นัดกันไว้ เมื่อแรกออก
เดินได้เดินทางร่วมกัน ภายหลังได้แยกกันคนละทาง ในที่สุดมาพบกัน ณ ที่ตำบล
เมืองยองเป็นอำเภอของแคว้นลอมทอมทองที่ใต้ที่สุดอยู่เหนือแคว้นเชียงตุงซึ่งเป็นของอังกฤษ

เมื่อหมอليون (Dr. Lyon) กับข้าพเจ้าได้เดินทางใน ค.ศ. ๑๙๑๕ (พ.ศ.
๒๔๕๘) ก็ได้เดินทางเมืองเลน (M. Len) ในแคว้นเชียงตุง เข้าแดนลอมทองตอนใต้
ที่สุดไปยังจังหวัดเสเมา (Szemao) การเดินทางในแคว้นลอมทองตั้งต้นจากทิศเหนือมาได้
กินเวลา ๒ สัปดาห์จึงตลอด ขากลับได้แวะตุตลาตในเมืองเชียงรุ่ง ๑๒ แห่ง และอำเภอ
ใหญ่ ๆ ที่อยู่ข้างใต้เช่น เมืองเฮ (M. He) เมืองฮาม (M. Ham) ด้วย

การมาเชียงรุ่งใน ค.ศ. ๑๙๑๕ นั้น เจ้าหลวง (Chow Lōng) รองผู้สำเร็จ
ราชการแคว้นลอมทองได้บอกข้าพเจ้าว่า หนังสือคำสอนในศาสนาคริสต์ ซึ่งข้าพเจ้าได้ให้
เมื่อมาครั้ง ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) นั้น ได้เก็บรักษาไว้อย่างดี

ก่อนนั้นข้าพเจ้าได้เปิดสถานมิสซันรสอนศาสนาคริสต์ขึ้นในจังหวัด
เชียงรุ่งตั้งได้กล่าวมาแล้ว แต่ข้าพเจ้าเพิ่งมาประจำอยู่เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๘ (พ.ศ. ๒๔๖๑)
เพื่อประโยชน์ส่งสอนศาสนาคริสต์แก่ชนชาติลอมทอง นอกจากส่งสอนในเชียงรุ่งเองแล้วยังได้
ไปเที่ยวเทศน์ส่งสอนตามหมู่บ้านลอมทอง ๆ ออกไประยะทางตั้ง ๓ วัน ได้แจกหนังสือไป
ก็มาก พวกลอมทองยอมตัวมานับถือศาสนาคริสต์มากขึ้นทุกที

บทที่ ๑๓

ไทยเขิน

พวกเขินหรือไทยเขิน (Khün) และพวกไทยลื้อ (Tai Lü) เป็นพวกที่ใกล้ชิดกันมากที่สุดทั้งในส่วนชาติกำเนิดและภูมิประเทศ และทั้งภาษาและขนบธรรมเนียม แต่มีข้อที่สังเกตเห็นให้ผิดกันก็คือรูปร่างกิริยาอักษณาสัย ในส่วนรูปร่างนั้น พวกไทยเขินเป็นคนสูงและมีลักษณะงามกว่าพวกไทยลื้อ จมูกเป็นรูปคล้ายขอ สันจมูกนูน แต่อย่างไรก็ตามข้อที่แตกต่างกันที่สำคัญคือ กิริยาและอักษณาสัยพวกไทยลื้อมีกิริยาตั้งตัง และนิสัยหยาบหรือสะเพร่า แต่ไทยเขินเป็นคนเงียบ ๆ กิริยาเรียบร้อยสมดังที่เจ้าฟ้า* (Chow fa) หรือ สอบวา (Sawbwa) ได้บอกแก่ข้าพเจ้า (หมอต้อต) ครั้งหนึ่ง และทั้งปรากฏแก่ตาข้าพเจ้าด้วย ความจริงเจ้าฟ้าผู้เป็นหัวหน้าของไทยเขินนั้น ในบัดนี้ไม่มีอำนาจสิทธิ์ขาดเหนือพวกไทยเขินที่เกี่ยวกับการที่จะบังคับในเรื่องกิริยาดีของพวกไทยเขิน แต่ว่าความสุภาพและความอ่อนโยน เป็นธรรมชาติที่ขึ้นมาแต่กำเนิดของเขาเองทั้งหญิงและชาย

ข้อสังเกตอย่างง่ายที่พวกไทยเขินต่างกับพวกไทยลื้อนั้น คือสังเกตเสื้อผ้าที่เขาแต่งกาย พวกไทยเขินชอบแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มัสสุฉูดฉาดสะสวย ผ้าโพกศีรษะและผ้าคาดเอวมีสีต่าง ๆ อย่างงาม ผ้าที่มัสสุขาวเลื่อมมักชอบแต่งในงานรื่นเริงหรือในงานสำคัญ ผ้าถุงที่ผู้หญิงนุ่งก็มีสีต่าง ๆ เช่น สีเขียวเลื่อม, สีแดงเลื่อม บางทีก็มีลวดลายเป็นเชิงขายประกอบเป็นสีเขียวแก่ บางทีก็ประดับผ้าลูกไม้มีลวดลายปักด้วยไหมทอง การแต่งกายอย่างงาม ๆ นั้นมักจะแต่งไปในงานรื่นเริงหรืองานพิธีสำคัญ เช่นงานพิธีของเจ้าฟ้า เป็นต้น

* เจ้าฟ้าเชียงตุง (เจ้าผู้ครองเชียงตุง) แคว้นเชียงตุงเป็นแคว้นของพวก

เจ้านางแวนทิพย์ (Chow Nang Wan Tip) ผู้เป็นเชษฐภคินีของเจ้าฟ้า
 เชียงตุงได้แต่งงานไปเป็นชายาของเจ้าฟ้าเชียงรุ่งซึ่งเป็นพวกไทยลื้อ แม้ว่านางจะไปอยู่
 ในแคว้นไทยลื้อ แต่ก็ยังคงแต่งกายเป็นชาวไทยเขิน นางชอบทำการค้าขาย และเคย
 เดินทางลงมาถึงกรุงเทพฯ กับบริวาร นางเป็นญาติกับกับเจ้าแห่งเชียงรายในสยาม

เจ้าฟ้าเชียงตุง—เจ้าแห่งพวกไทยเขิน—เมื่อเวลาไปไหน ๆ ที่เป็นเกียรติยศ
 แล้ว ต้องขช้างขมกูประดับด้วยเครื่องพร้อม สวมเสื้อเป็นเครื่องแบบอย่างเจ้าแห่ง
 ไทยเขินไปเป็นกระบวนแห่พร้อมด้วยบริวาร เช่นไปสร่งน้ำพุเป็นประเพณีบ้ละครั้งเป็นต้น
 การไปนั้นเป็นพิธีมีกระบวนแห่ เจ้าฟ้าขช้างไปสร่งน้ำพุขงอยู่นอกเมืองออกไป น้ำพุเป็น
 น้ำพุร้อนอยู่ห่างเมืองทางราวชั่วโมงหนึ่ง การไปสร่งน้ำพุเป็นประเพณีประจำเจ้าฟ้า
 จะต้องมีการบวนแห่อันเป็นเกียรติยศอย่างครึกครื้น มีคนแตกต้นกันมาดูเป็นอันมาก วัน
 แห่นั้นมักแห่ในวันที่มีตลาดนัดอย่างใหญ่ เมื่อกระบวนแห่ผ่านตลาด ทุกคนก็เบียดเสียด
 กันคอยดูเจ้าฟ้าขช้างประทับอยู่ในกูปช้างในกระบวน ทุกคนต่างก็เงยบและทำความเคารพ
 เพราะพวกไทยเขินนับถือเจ้าแห่งตนมาก

เจ้าฟ้า (Chow fa) หรือสบวา (Sawbwa) ขงออกเสียงอย่างเขินหรือพะม่า
 มีนามว่าเจ้าเขินเขินทุตะเลง (Chow Kün Kian Tuta leng) เจ้าผู้ครองเมืองเชียงตุง
 มีอัครราชินี เจ้าใจโอบอ้อมอารี เป็นพระภักโศและนับถือของพวกไทยเขิน แม้แต่รัฐบาล
 อังกฤษก็ยังนับถือและให้เกียรติยศในการรับรองถึงชนที่ทำการยิงปืนสลุต ๙ นัด

เจ้าฟ้าเป็นมิตรและรักใคร่กันกับข้าพเจ้ามาก และยินดีในกิจการที่ข้าพเจ้า
 ทำนั้นด้วย ข้าพเจ้าได้คุ้นเคยกับเจ้าฟ้าเมื่อเดินทางไปถึงเชียงตุงในเดือนเมษายน ค.ศ.
 ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) เมื่อพวกเรามาถึงเมืองนี้ เจ้าฟ้าได้อนุญาตให้บ้านเป็นที่พัก
 ชั่วคราว ภายหลังเจ้าฟ้าได้อนุญาตว่า ถ้าจะมีโรงสวดสำหรับทำพิธีในศาสนาคริสต์ก็
 ให้มีได้ ข้าพเจ้าเลือกตั้งโรงสวดริมตลาดอันเป็นที่เหมาะเพราะเป็นที่ประชุมชนมาก
 ข้าพเจ้าจึงซื้อที่ดินนจากชาวอินเดียผู้หนึ่งเป็นราคา ๑๐๐ รูปี แล้วปลูกสร้างโรงสวดขึ้น

ในเรื่องศาสนานี้ เจ้าฟ้าออกประกาศทางราชการอนุญาตว่า ผู้ใดจะถือศาสนาอะไรก็ได้ตามใจสมัคร ไม่มีการบังคับอย่างไร นอกจากนข้าพเจ้ายังได้รับความเอื้อเฟื้อของเจ้าฟ้า โดยออกหนังสืออนุญาตขงมตราของเจ้าฟ้าประทับให้ ว่าข้าพเจ้าจะไปสอนศาสนา ณ ตำบลใด ๆ ในแคว้นเชียงตุง ขอย่าให้เจ้าพนักงานและผู้ปกครองท้องถิ่นชดชววงเลย ที่จริงในเชียงใหม่มีผู้รู้จักมักคุ้นกับข้าพเจ้ามาก แต่ในแคว้นเชียงตุงไม่มีใครรู้จักใครเลยแม้พระสงฆ์หรือเจ้าวัดก็ตามที่รู้จักกันไม่

สถานมิสซันรีแห่งใหม่ ตั้งอยู่ในทำเลที่มันไปมาเสมอ และจังหวัดเชียงตุงนี้เป็นจังหวัดสำคัญของไทยเขิน เป็นที่ตั้งทวารการกลางของแคว้นเชียงตุง เจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องถิ่นซึ่งมี ๘๐ อำเภอต้องเข้ามาประชุม ณ ทวารการกลางนบละ ๒ ครั้ง คือมาในการพิธีธอนาของเจ้าฟ้าในวันขึ้นปีใหม่ รวเดือนเมษายนครั้งหนึ่ง และกลางปีอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้ายังได้รับเชิญไปในการพิธีธอนาของเจ้าฟ้าเชียงตุงด้วย เจ้าฟ้าแต่งตั้งเต็มยศประทับเป็นประธานในที่ประชุมธอนานี้ พร้อมด้วยข้าราชการชาวไทยเขินหญิงและชายอันเป็นผู้มเกียรตศักดิ์

ในเวลาต่อมา วงของเจ้าฟ้าซึ่งทำด้วยไม้ซำรดและพั้งลง เจ้าฟ้าได้เริ่มสร้างวังใหม่ก่อด้วยอิฐ ทำใหญ่โตมาก ชาวอินเดียนเป็นนายช่างก่อสร้างตามแบบอย่างอินเดีย สร้างอยู่หลายปีจึงได้เสร็จ ในขณะที่กำลังสร้างวังใหม่ เจ้าฟ้าต้องประทับอยู่ในเรือนเล็ก ๆ ที่ทำด้วยไม้ไผ่

แคว้นเขิน, อังกฤษซึ่งเป็นผู้ปกครองเรียกว่า “แคว้นชานใต้” (Southern Shan States) การที่อังกฤษเรียกพวกไทยเขินว่า “ชาน” ก็คือเป็นชื่อของ “ชาติไทย” นั้นเอง ส่วนสยามและญวนเรียกพวกนี้ว่า “เงี้ยว” หรือ “ชานตะวันตก” (Ngio หรือ Western Shan) อย่างไรก็ดี พวกลาวฝ่ายเหนือในสยามซึ่งชนชาติอื่น เรียกว่า “ยวน” (Yuan) นั้น ย่อมรู้จักและคุ้นเคยกับพวกไทยเขินอย่างสนิทสนม เมืองสำคัญของแคว้น

เขื่อนนามอย่างเดียวกันกับนามของแคว้นนี้ ซึ่งทางราชการฝ่ายอังกฤษเรียกว่า "เก็งตุง" (Kengtung) ซึ่งออกเสียงตามสำเนียงพม่า แต่พวกไทยเรียกว่า "เชียงตุง" (Chiangtung) ในแคว้นเชียงตุงนี้จะมีพวกขานตะวันตกหรือเงี้ยว (Western Shan or Ngio) ตั้งภูมิลำเนาอยู่มากทีเดียว แต่มีที่อยู่ทางดินแดนตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน (Salween) ตอนตะวันออกของแคว้นนี้คือเมืองของ (Muang Yawng) พวกลื้อและพวกชาวเขาตั้งภูมิลำเนาอยู่มาก ภาคกลางของแคว้นขานนี้มีพวกไทยเป็นอยู่ทั่วไปตามที่ราบลุ่มแม่น้ำตลอดจนตะวันตกของแคว้นนี้ และตลอดดินแดนตะวันตกแห่งแม่น้ำสาละวินด้วย เหตุฉะฉานพวกเราจึงมีความยินดีเป็นอันมากที่ได้มาทำการส่งสอนอยู่ในระหว่างชนชาติลาวอันเป็นพริก และชื่อของเมืองก็ไพเราะ คือคำว่า เชียง ที่ ๑. — ที่ ๑ คือเชียงใหม่, ที่ ๒ คือเชียงราย และที่ ๓ คือเชียงตุง—และในบัดนี้เรามีเชียงที่ ๔ คือ เชียงรุ่งอันเป็นเมืองสำคัญของแคว้นลื้อเพิ่มอีกด้วย "เชียง" หมายความว่า เมืองที่มั่งคั่งหรือร่ำรวย ล้อม เขตต์แดนของแคว้นเชียงตุงดังนี้ :—

ทิศใต้ จดประเทศสยาม

ทิศเหนือ จดประเทศจีน

ตะวันออก จดอินโดจีนของฝรั่งเศส

ตะวันตก คือ พม่า

อาณาเขตต์ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวิน รวมทั้งดินแดนปากตะวันตกของแม่น้ำสาละวินด้วย แต่แคว้นนี้ขึ้นแก่พม่า เพราะฉะนั้นจึงอยู่ในความปกครองของอังกฤษ เพราะพม่าได้เสียเมืองแก่อังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๒ (พ.ศ. ๒๔๒๕) ๔๖ ปีมาแล้ว ในรัชกาลของพระเจ้าทิบอักษัตริย์พม่า ภูมิประเทศของแคว้นนี้เป็นเทือกเขาเขียวตงแต่เหนือมาได้ เฉลี่ยสูงกว่าระดับน้ำทะเล ๕,๐๐๐ ฟุต (๓๗๒๑ เส้น) ภูเขาบางลูกมียอดสูงถึง ๘,๐๐๐ ฟุต (๖๐ เส้น) ท่านเซอร์จอร์จสก๊อตต์ (Sir George Scott) กล่าวว่า แคว้นเชียงตุง (Kengtung State) มีเนื้อที่ถึง ๑๒,๐๐๐ ตารางไมล์ แต่

อย่างไรก็ดี แคว้นเชียงตุงแม้จะเป็นเมืองบนของพะม่าก็มีคนพื้นเมืองที่พูดภาษาไทยยวน (Yuan Ta) และใช้หนังสือไทยยวน ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามแถบลุ่มแม่น้ำทางเหนือแห่งภาคตะวันตกของแคว้นนี้เป็นอันมาก และดินแดนระหว่างแม่น้ำสาละวินกับพรมแดนจีน ซึ่งเป็นแผ่นดินรูปสามเหลี่ยม ก็มีชาวเขาเป็นอันมากที่ใช้พูดด้วยภาษาไทย ถ้าจะรวมดินแดนของชนชาติที่พูดด้วยภาษาไทย คือแผ่นดินรูปสามเหลี่ยมที่กล่าวแล้ว ดินแดนเล็ก ๆ ทางตะวันตกเฉียงใต้ของแคว้นเชียงตุง และดินแดนของพะม่าทางตะวันออกแห่งแม่น้ำสาละวิน ก็จะเป็นจำนวนเนื้อที่มากกว่า ๒๐,๐๐๐ ตารางไมล์

ส่วนสำมะโนครัวนั้น ในเขตต์แดนตอนเหนือของพะม่าบางส่วนตลอดจนในประเทศจีน ยังห้ามการสำรวจจดทะเบียนสำมะโนครัวไม่ แต่มีวิธีประมาณที่จะทราบว่ามีคนเท่าไร เช่นนับหลังคาเรือนแล้วประมาณว่ามีคนเฉลี่ยเรือนละเท่าไร โดยวิธีที่ท่านนายพันตรีเดวิสประมาณว่า สำมะโนครัวในมณฑลยูนนานของจีนมี ๙,๖๐๐,๐๐๐ คน แต่ในหนังสือ Stateman's Year Book 1906 บอกว่ามี ๑๒,๓๒๔,๕๗๔ คน เห็นได้ว่าท่านนายพันตรีเดวิสประมาณไว้นั้นน้อยกว่ามาก โดยวิธีประมาณทำนองเดียวกัน ท่านนายพันตรีเดวิสได้ประมาณสำมะโนครัวบางส่วนของพะม่าไว้นั้น คือดินแดนทางตะวันออกแห่งแม่น้ำสาละวินว่า มีสำมะโนครัวระหว่าง ๒๕๐,๐๐๐ ถึง ๕๐๐,๐๐๐ คน

อนึ่งตำนานหรือประวัติการของเชียงตุงนั้น ทางราชการฝ่ายอังกฤษได้พิมพ์ขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) จะยกข้อความเล็กน้อยมากกล่าวข้างต้น

“ก่อน พ.ศ. ๑๗๗๒ หรือ ค.ศ. ๑๒๒๙ ขึ้นไป เรื่องราวของเมืองเชียงตุง เป็นเรื่องที่เล่ากันสืบมาคล้ายกับนิทานเสียโดยมาก ตามตำนานนั้นกล่าวถึงแผ่นดินซึ่งเป็นที่ตั้งของแคว้นเชียงตุงนั้นว่า เดิมเป็นทะเลสาบอันกว้างใหญ่อย่างไร, และต่อมาก็ตกบนจนเป็นแผ่นดิน แล้วมีชนชาติหนึ่งมาจากทางเหนือ หรือจีนอ้างว่าเป็นของตนอย่างไร, และได้อพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่และล้มละลายไปอย่างไร, ภายหลังมีพวกชาวป่าเรียกว่า “วา” (Wa) ยกมารุกรานและถือเอาเป็นที่อยู่ ในที่สุด มีชายผู้หนึ่งเป็นหัวหน้าขอเมือง

ราย* (Möng Rai) ยกมาจากก่อนมาขับไล่ พวกเขาชาวป่าต้องร่นไปอยู่ตามภูเขา แล้วเมืองรายจึงสร้างเมืองเชิงตุงขึ้นเช่นเดียวกับที่ไปสร้างเมืองเลม ตัวเมืองรายกับบุตรจึงได้เป็นใหญ่อยู่ที่เชิงตุง มีสามะโนครวัไทยเป็น ๖๙ ครวั. บ้านเมืองเดิมของพวกเขาไทยเป็นหรือพวกเขาไทยเป็นเองนั้นยังไม่ทราบว่ามีอยู่ที่ไหน แต่บางทีจะเป็นพวกชานหมุ่ใหญ่ ส่วน ๑ ที่อยู่ทางตะวันออก และอพยพลงไปได้ แล้วก็มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เชิงตุงตอนใต้ ซึ่งไม่สู้ห่างไกลจากเหนือสัก."

ตำนานของยวน (ลาวเชียงใหม่) กล่าวว่า ภายหลังบุตรของพระยาเมืองราย (Paya Möng Rai) กับพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่องค์หนึ่ง ได้รวมกำลังกันยกไปปราบพวกชาวป่าซึ่งยึดเชิงตุงนั้นได้ แล้วได้นำพุทธศาสนาไปเผยแผ่ และสร้างวัดขึ้นที่เชิงตุงหลายวัด ซึ่งได้นำหนังสือไทยยวน (Tai Yuan) ซึ่งเป็นฝ่ายพุทธศาสนาไปสั่งสอนด้วย เมื่อ ๖๕๕ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้ามีหนังสือยวนที่งานในโบลานผูกหนึ่ง หนังสือไม่สู้ต่างกับหนังสือของไทยเขินในปัจจุบัน มีศักราชปรากฏในหนังสือนั้นคิดเป็น ค.ศ. ๑๓๐๐ (พ.ศ. ๑๘๔๓)*

ชาวเมืองเลม (Muang Lem) นั้น, ผู้แต่งเรื่องราวของชนชาติไทยบางคนนับเข้าอยู่ในพวกไทยเหนือ (Tai Nüa) หรือชาน—จีน (Chinese Shan) บางทีจะเป็นด้วยใช้เครื่องแต่งกายคล้าย ๆ กัน และเมืองเลมก็อยู่ในแดนจีน คืออยู่ทางพรมแดนมณฑลยูนนานทางตะวันตกเฉียงใต้ ผู้แต่งเรื่องชนชาติไทยหลายคนได้แยกไว้ว่า ชาวเมืองเลมเป็นชนชาติไทยสาขาหนึ่งต่างหากจากพวกไทยเขิน, ล้อ, เลม. และไทยเหนือ

* บางทีจะเป็นขุนเม็งราย ซึ่งตามตำนานโยนกว่า เป็นผู้สร้างเมืองเชียงรายร่วมกับขุนรามกำแหงกรุงสุโขทัย อาจจะยกจากเชียงรายไปที่เชิงตุงก็ได้.

* ตรงรัชชกาลขุนรามกำแหงกรุงสุโขทัย ซึ่งมีรัชกาลระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๖๐.

นมลักษณะอย่างเดียวกัน และเนื่องมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน แม้พวกนี้จะอยู่นอกแคว้น
เขินก็ตาม.

แต่ก่อน ๆ มา พวกมิสซันรีของฝ่ายเหนือในสยาม ทั้งชาวอเมริกันและชาว-
ไทยหลายคนได้เดินทางผ่านแคว้นนี้หลายครั้ง ครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐
เป็นเวลา ๒๙ ปีมาแล้ว) หมอคัลลิว. เอ. บริกส์ (Dr. W. A. Briggs), เรเวอเรนต์โร-
เบิร์ตเออร์วิน (Rev. Robert Irwin) กับข้าพเจ้า หมอบริกส์กับข้าพเจ้าเดินทางออก
จากประเทศสยามพร้อมกัน แล้วไปแยกกันที่เชียงตุง เขาไปทางเมืองเลม (M. Lem)
ข้าพเจ้าไปทางเมืองเจ้ (M. Che) แล้วไปพบกันที่แดนจีน, แต่เรเวอเรนต์เออร์วินเดิน
ทางจากพะม่ามาพบกับข้าพเจ้าที่เมืองยอง (M. Yawng) ในครั้งนั้นพวกเราเดินทางตั้งแต่
ใต้ไปเหนือ และจากตะวันตกไปตะวันออก ได้ความรู้และคุ้นเคยกับภูมิประเทศและ
ผู้คนเป็นอันมาก

รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง ข้าพเจ้ากับภรรยาได้เดินทางไปเชียงตุงโดยทางเรือ คือลงเรือ
แจวจากเชียงรายในสยาม แจวชนไปตามลำแม่น้ำโขง ข้าพเจ้าได้ส่งม้าล่องหน้าไปยัง
เชียงตุง ให้มาคอยรับอยู่ที่ท่าเรือ เพื่อเมื่อขึ้นบกแล้วจะได้ขี่ม้าเดินทางต่อไป มีกำหนด
๔ เดือนจึงจะกลับ ในขณะที่ลงเรือไปนั้นเป็นปลายฤดูแล้งผืนภูน้ำในแม่น้ำโขงงวดและ
ไหลเชี่ยวมาก เรือไม่สามารถจะข้ามแก่งต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นโชคร้ายเรือได้ล่ม
ลงที่ตรงตำบลดเชียงลับ (Chieng Lap) ข้าวของเสียหายหมด โดยที่กระแสน้ำไหลเชี่ยว
มาก เรือลอยตามน้ำไปไม่สามารถจะกู้ขึ้นได้ ข้าพเจ้าไม่รู้ว่าที่จะส่งข้าวขอความช่วยเหลือ
เหลือจากใครได้ การที่เรือล่มนี้ ต่อมาภายหลังมีข่าวลือว่าพวกเราจมน้ำตายหมด แต่
เมื่อข้าพเจ้ามาถึงเชียงตุงได้สองสามวัน ก็ยังได้ทราบข่าว เพื่อนมิสซันรีในสยามก็ลือว่า
ข้าพเจ้าตายแล้ว ข้าพเจ้าได้รับจดหมายที่มถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองให้ช่วยสืบสวนว่า
ข้าพเจ้าตายแล้วหรือยังมีชีวิตอยู่.

ตั้งแต่วันที่เรือล่มและเรือศูนย์ไปแล้ว ข้าพเจ้าขึ้นบกที่เขียงลับเดินบุกป่า
ฝ่ารกควยความลำบากไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ผ่านท้องที่อำเภอถึง ๔ อำเภอ เดินป่า
อยู่เป็นเวลาราว ๔ สัปดาห์ หามาได้ตัวหนึ่งจึงให้หม่อมตื้อดขีและเดินทางต่อมาอีก ๒ วัน
ถึงเมืองยอง (M. Yawng) จึงได้มาถึงตำบลที่ข้าพเจ้าได้ส่งม้ามาคอยอยู่ตามนัด แล้วได้
เดินทางต่อไป ถึงเมืองเขียงตุงเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ภายหลังที่ได้ออกจากเขียงรายใน
สยาม ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตของเจ้าฟ้าเขียงตุงให้พักอยู่ในโรงพยาบาลสำหรับสาธารณ
ชนที่สร้างขึ้นใหม่ ได้รับความสุขสบายเป็นอันมาก พักอยู่ ๖ สัปดาห์โดยมีฝนตกหนัก.

ในขณะที่ข้าพเจ้าเดินทางบุกป่าอยู่ ๔ สัปดาห์นั้น ได้มาถึงที่ตงกองทหารอังกฤษ
อยู่ห่างจากเมืองเขียงตุง ๗ ไมล์ ทหารอังกฤษนั้นเป็นกรมทหารบราบที่ ๓ พลทหารล้วน
แต่เป็นพวกแบกซิกซ์ทงนน มีนายทหารเป็นชาวอังกฤษอยู่สี่คน ผู้บังคับการนั้นชื่อนาย
พันเอกเออร์มองเกอร์ (Colonel Irmonger) ได้เชิญข้าพเจ้าไปในกรกรัทอาหาร
ซึ่งเป็นการรื่นเริงประจำปี ข้าพเจ้ากับภรรยาได้นั่งร่วมโต๊ะรับประทานอาหารกับนาย
ทหารอังกฤษ นายพันเอกผู้บังคับการกับภรรยา, นายร้อยเอก สตริกแลนด์แพทย์ทหาร
และนายทหารอื่นอีก ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอันมากที่ได้มานั่งร่วมโต๊ะกับชาวอังกฤษที่พูด
ภาษาเดียวกัน การกีฬาทหารน่าดูมาก พวกกีฬาแต่งกายเป็นชาวอังกฤษในอินเดียซึ่ง
น่าดูและงามมาก ซึ่งข้าพเจ้าก็เพิ่งได้เห็น มีการแข่งขันกอล์ฟและอื่น ๆ มีบิ๊แอฟริ-
กันเป่าอยู่หมู่หนึ่ง หม่อมตื้อดไม่เคยฟังเลย นายทหารอังกฤษได้เออเออให้มาเป่าให้ฟัง
ใกล้ ๆ ในขณะที่รับประทานอาหารด้วยกัน.

ในเวลาต่อมา ข้าพเจ้าก็ได้รับความเออเออของนายทหารอังกฤษอีกหลายคราว
ภายหลังทหารกรมนี้ได้เลื่อนไปตั้งที่ตำบลลอยมเว (Loi Mwe) ห่างจากเมืองเขียงตุง
ไปทางทิศใต้ ๑๒ ไมล์ ตำบลนี้เป็นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๖,๐๐๐ ฟุต (๔๕ เส้น)
เป็นสถานที่ที่น่าอยู่มากอากาศดี เป็นที่พกรักษาตัวอย่างดีที่สุด มีทวารการของเจ้าพนักงาน
ฝ่ายปกครองตั้งอยู่ด้วย.

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๗๗) ข้าพเจ้าได้เดินทางมายังเชียงใหม่
ข้าพเจ้าก็ได้รับความเอื้อเฟื้อจากเจ้าฟ้าและเจ้าพนักงานให้ ได้พักอยู่ โดยความผาสุก

ตลาดในเมืองเชียงใหม่เป็นสถานที่ที่สนุกที่สุด และเป็นท้องถนนที่ออกตาของ
เมืองเชียงใหม่ คำว่าตลาดใหญ่ก็ใหญ่จริง เาอย่างมาจากจีน เป็นตลาดนัด คือ มี
กำหนดที่ประชาชนมาประชุมซื้อขาย ๕ วันต่อครั้ง เาถนต่างตลาดเป็นที่ประชุมซื้อ
ขายกัน เวลาที่ตลาดออกถนนตาม ๒ ข้างถนนเต็มไปด้วยของขายที่วางรายไปตามพื้นดิน
จนไม่ใคร่มีทางเดิน โรงและเพิงที่ทำสำหรับตั้งของขายนั้นน้อย โดยมากในถนน
ใหญ่ ๆ วางขายตามพื้นดินทงนั้น เช่นถ้วยชามและผ้าต่าง ๆ เป็นต้น เพราะไม่มีรถ
หรือเกวียนที่จะเดินในถนนนั้น ถึงแม้ชาวต่างประเทศจะมีรถบ้างหรือเกวียนวัวจะเดิน
บนถนนในขณะที่ตลาดกำลังออกไม่ได้ แม้พวกลาต่างและควายต่างก็ต้องอยู่เสียให้พื้น
ตลาด ตามปกติผู้ขายของซึ่งใช้ถนนเป็นตลาดนั้น ย่อมรู้สึกปราศจากอันตรายจากรถเกวียน
หรือสัตว์พาหนะ แม้ของนั้นจะวางบนเสื่อหรือมาเตย ๆ กลางถนนก็ตาม

คนมาประชุมกันที่ตลาดจากทุกทิศทุกทาง ระยะทางที่เดินมาบางที่ถึง ๒ หรือ
๓ วันกว่าจะถึงตลาด มีทั้งชาวเมือง, ชาวเขา และชาวทุ่ง พวกที่มานั้นมีพวกไทยสาขา
ต่าง ๆ ซึ่งมีภาษาและการแต่งกายต่าง ๆ กัน พวกชาวเขาที่ปราศจากการศึกษาก็มาก
นอกจากนั้นมพะม่า, จีน, แวกอินเดีย และฝรั่ง คือชาวอังกฤษที่เป็นข้าราชการและ
มิชชันนารีอเมริกัน รวมทั้งคนที่เดินเร่เรอและคนขอทานซึ่งจะขาดเสียไม่ได้ในที่ชุมนุม
ใหญ่ ๆ เช่นนี้ด้วย.

สิ่งของต่าง ๆ ที่มีขายนั้น ของต่างประเทศมีน้อย ที่มีเช่น เครื่องเหล็กต่าง ๆ
มีตะปูเป็นต้น ผ้าต่าง ๆ เช่นผ้าไหม, ผ้าดอก, ผ้าขนสัตว์, เสื่อผ้า, หมวก, รองเท้า,
ฯลฯ เครื่องแต่งบ้านเช่น กรอบกระจก สิ่งของที่ตงขายเป็นตลาดอันยืดยาวไปตามถนน
นั้น โดยมากเป็นของที่เกิเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และของที่ทำได้ด้วยฝีมือของคนพื้นเมือง
ร้านขายของที่เป็นอาหารก็มี เช่น ผัก, ผลไม้, ข้าว, เนื้อหมู, เนื้อวัว, ปลาสด, ต้มแกง,

นำมาทำจากข้าว, ฝืน ซึ่งอาจจะซอสูปได้ในขณะนั้น และไม่ต่าง ๆ เมื่อพูดรวมแล้วของพื้นเมืองที่เกิดและทำในเมืองนั้นย่อมนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันตลาดคนท้องถิ่น.

เมืองเซียงตุงอังกฤษเรียกแก๊งตุง [Kengtung] เป็นศูนย์กลางของทางที่ผ่านประเทศในฤดูแล้ง มีพวกพ่อค้าเกวียนนำสินค้าเดินไปมาอยู่เสมอ จากจังหวัดตาลีฟู [Tali-fu] และยูนนานในประเทศจีนไปร่างกุง (Rangkoon), มละแหม่ง (Maulmein) ในพม่าและในสยาม พวกพ่อค้าเกวียนเหล่านี้จะต้องเดินทางผ่านเมืองเซียงตุงทั้งสินค้าที่บรรทุกกันโดยมากกมเกลือ, เครื่องไห้เจ้า, หม้อทองแดง, กะทะ, ของป่าต่าง ๆ จากทางเหนือ และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ จากทางใต้และตะวันตก นอกจากนี้ยังมีพวกแบกอินเดียนำผ้าต่าง ๆ ไปขาย และพวกจีนนำของเบ็ดเตล็ด เช่น เสื้อผ้า, ลูกตุ้ม, หวี ฯลฯ มาขายก็มาก

พวกเราติดใจทั้งสถานที่และชาวเมืองนี้มาก ครึ่งหนึ่งข้าพเจ้าโดยินราชการอังกฤษคิดว่า พวกไทยล่อมือธาศัยใจขึ้นน้อยกว่าพวกพม่า แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าพวกไทยเป็นมือธาศัยใจขึ้นน้อยกว่าพวกลอสเยือก พวกไทยเป็นเป็นคนถือตัวและนิสัยดั่งตั้ง แต่เป็นคนฉลาดและว่องไว เหตุฉะนั้นการที่เราทำการแผ่ศาสนาคริสต์ จึงแผ่ไปในพวกไทยเป็นได้มาก นอกจากนั้นพวกเรายังได้ทำการแผ่ศาสนาในระหว่างพวกชาวเขาได้มากเหมือนกัน คือชนที่ชื่อว่าสามท้าว [Sam Tao] พวกนี้มีภูมิลำเนาอยู่บนภูเขาสูง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในแคว้นเซียงตุง พวกสามท้าวเป็นชาวป่าดั้งเดิมพวกหนึ่งซึ่งมีอยู่ทั่วแหลมอินโดจีน และเป็นพวกเดียวกันกับพวกขมุในแคว้นลาวของฝรั่งเศส, พวกละว้าตอนเหนือในสยาม, และพวกว้าป่า [Wild Wa] ตอนเหนือในพม่าและในจีนภาคใต้ ชาวป่าทั้ง ๓ พวกนี้ไม่ได้ถือพุทธศาสนา แต่พวกสามท้าวถือพุทธศาสนามาได้ ๔๐๐ ปีแล้ว พวกสามท้าวชอบตั้งบ้านเรือนอยู่ตามภูเขาสูง ๆ หมู่บ้านบางแห่งอยู่บนยอดเขาซึ่งสูงถึง ๖,๐๐๐—๘,๐๐๐ ฟุต และไม่ใช้เป็นพวกเร่รอนเหมือนชาวเขาอื่น ๆ หมู่บ้านใหญ่ก็มีโบสถ์ฝ่ายพุทธศาสนาอยู่ด้วย โบสถ์ทำเป็นโรงมโเสกกลางและมีไม้พาด

ทำเป็นหลังกา ตามเส้าโบสถ์เขียนลวดลายดอกไม้งามด้วยสีครึ่งหรือสีทอง พวกนี้ทำ
ถนนขนเขาเป็นทางเวียนรอบคดงแต่เชิงเขาจนถึงยอดเขา มีขนาดกว้างพอเกวียนเดินได้
ในที่สุตม์เหตุที่น่าเสียใจเกิดขึ้น คือการส่งสอนศาสนาคริสต์ ใต้งขั้วคราว
จนตลอด ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เพราะนายและแหม่มแคลเลนเดอร์ [Mr. and
Mrs. Callender] ที่ทำการร่วมกับแรนน ได้กลับไปประเทศสหปาลีรัฐอเมริกาเพื่อรักษา
ตัวเพราะป่วย หมอกิบเบนส์ [Dr. Gibbens] ผู้เป็นมิตรสหายและเป็นหมอของข้าพเจ้า
ได้กลับอเมริกาก่อนแล้ว ทำให้ข้าพเจ้าว่าเหวเป็นอันมาก

เย็นวันหนึ่งข้าพเจ้าได้รับโทรเลขจากกรมการคริสตศาสนาว่า ให้ข้าพเจ้า
กลับจากเชียงตุงไปยังเชียงรายในสยาม เนื่องจากขาดแคลนเงินสำหรับทำการแผ่ศาสนา
ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ ซึ่งจำเป็นต้องเลิกกิจการนี้และกลับเสียขั้วคราว แต่
ไม่ได้กำหนดว่าให้กลับเมื่อไร ข้าพเจ้าได้โทรเลขถามถึงการกำหนดให้ข้าพเจ้ากลับ ได้
คอยอยู่นานก็หาได้รับตอบไม่ ข้าพเจ้าจึงโทรเลขเข้าไปอีกและรอคอยต่อม่ออีก ๒ เดือน
จนถึงเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) จึงได้รับโทรเลขบอกให้กลับในครั้ง
ขั้วโมงจากที่ได้รับโทรเลข ได้ขนข้าวของต่าง ๆ บรรทุกลาต่างเดินทางกลับ เดินทาง
รอนแรมมาเป็นเวลานานจนบรรลุถึงแผ่นดินอันเป็นที่รักแรกของข้าพเจ้า คือ สยาม.

บทที่ ๑๔

ชานตะวันตก

ชานตะวันตก (Western Shan) เป็นชื่อที่ใช้เรียกชนชาติไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ทางตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำสาละวิน (Salween) ในพม่า คำว่าชาน (Shan) เป็นภาษาพม่า ต้นเดิมของคำนี้ ไม่มีใครทราบแน่ชัดว่ามาจากไหน ผู้เขียนเรื่องชนชาติไทยบางคนเห็นว่า มาจากแห่งเดียวกันกับคำว่าสยาม (Siam) ซึ่งพม่าเรียกเพี้ยนไปเป็นชาน แต่บางคนค้านว่าไม่ใช่ ผู้เขียนเรื่องชนชาติไทยที่เป็นพม่า และอังกฤษผู้รู้เรื่องพงศาวดารไทยจากหนังสือพม่ากล่าวว่า คำว่า 'ชาน' นั้นเป็นชื่อสำหรับเรียกคนชาติหนึ่งซึ่งเรียกตัวของเขาเองว่าไท (Tai).

ผู้เขียนเรื่องชนชาติไทยเหล่านี้คงหมายถึงพวกชานสยาม, ชานตะวันออก, ชานเหนือ และชานตะวันตก ที่จริงพวกชานเหล่านี้แต่ละพวกเป็นพวกไทยสาขาหนึ่ง ๆ ซึ่งได้ชื่อตามท้องที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ เช่นที่เรียกว่าไทเหนือก็อยู่ในท้องที่ทางตอนเหนือ, ไทที่อยู่ทางตะวันออกก็ชื่อว่ายวน, เชน, เล็ม, ลอ และลาว (Yun, Khün, Lem, Lü and Lao) และชานตะวันตก (Western Shan) ก็มีชื่อเรียกว่าเงี้ยว (Ngio)* อย่างไรก็ตาม พวกเขาคือพวกเงี้ยวยังไม่กล้ารับรองว่าเป็นชื่อแท้ของพวกชานตะวันตก แต่กลายันันว่าเป็น "ไทย" แน่ ชื่อนี้ย่อมจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับชนชาติไทยพวกอื่นอีก ๒-๓ ล้านคน ซึ่งอยู่ทางดินแดนลุ่มแม่น้ำยาลี่ (Yangtze) ในประเทศจีน และตอนเหนือในประเทศสยาม อาจยืนยันได้ว่าพวกเหล่านี้เป็นพวกเดียวกันกับพวกไทยพม่า (Burma Tai) แน่ และเป็นไทยแท้โดยไม่มีที่สงสัย เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ คำว่า "เงี้ยว" (Ngio) เป็นชื่อเฉพาะสำหรับใช้เรียกพวกชานตะวันตก (Western Shan) หรือไทยพม่า เพื่อให้ต่างจากพวกไทยอื่น ๆ เท่านั้น และคำว่าเงี้ยวก็เป็นที่ชื่อสำหรับชนพวกอื่นที่อยู่นอกเขตต์พม่าใช้สำหรับเรียกพวกไทยที่อยู่ในพม่า.

* บางทีชาวสยามเรียกเงี้ยวว่า "ไทยใหญ่"

พวกขานตะวันตกไม่เคยเพาะมีแต่พวกเงี้ยวเท่านั้น แต่รวมทั้งพวกอาโฮม (Ahoms) ที่อยู่ในมณฑลอัสสัมของอินเดีย และพวกคำตี้ (Khamti) ที่อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำอิระวดีด้วย ท่านเซอร์ยอร์ชสก๊อต (Sir George Scott) กล่าวว่า “พวกอาโฮมในอัสสัมนั้นคือพวกขาน (Shan) นั้นเองโดยไม่มีปัญหา แต่ในปัจจุบันพวกอาโฮมกลายเป็นอินทูปุไปหมดแล้ว.”

นายฮอลต์ฮัลเลต (Holt Hullet) กล่าวว่า “เมื่อสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าสิ้นสุดลงใน ศ.ค. ๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๙)* พวกไทยอาโฮมจะอพยพเข้าไปทางตะวันตกในอินโดจีนหาได้ไม่ เพราะพวกขานกีดขวางอยู่ เหตุฉะนั้นอังกฤษจึงคงยังปกครองพวกนี้อยู่ในมณฑลอัสสัมต่อไป” ข้อที่น่าเสียใจอยู่อย่างหนึ่ง คือพวกอาโฮมได้ค่อย ๆ กลายเป็นชาติอื่นจนในปัจจุบันนี้ไม่มีชาติไทยอาโฮมเหลือเลย. สิ่งที่ยังเหลือปรากฏอยู่ก็มีแต่ตัวหนังสือไทยอาโฮม และเรื่องตำนานอันเป็นต้นเดิมของชาติไทยอาโฮมเท่านั้น ภาษาอาโฮมเป็นภาษาที่ตาย ไม่มีชนใช้พูดกันถึง ๔๐๐ ปี มาแล้ว. ในเวลานี้มีแต่พวกพระสงฆ์ซึ่งรู้หนังสือไทยอาโฮม อันเป็นหนังสือดั้งเดิมของชาติตนอยู่บ้างจดหมายเหตุเรื่องชาติไทยอาโฮมที่เหลืออยู่นั้นนับว่าเป็นของมีค่า.

พวกไทยคำตี้ (Khamti) มี ๒ พวก และอยู่ในท้องที่ต่างกัน เรียกว่า สิงคะลิง คำตี้ (Singaling Khamti) พวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งเรียกว่า คำตี้หลวง (Khamti Löng) พวกแรกนั้นโดยมากกลายเป็นพวกขาน — พม่า มีภูมิลำเนาอยู่ทางแม่น้ำชินดวิน (Chindwin) ตอนบนอันเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำอิระวดี (Irawaddi) ภูมิประเทศส่วนมากเป็นป่า มีหินหยกและอำพันซึ่งเป็นของมีราคาของดินนั้น.

พวกคำตี้หลวงอยู่ใกล้พรมแดนทิเบตเชิงเขาหิมาลัย เป็นพวกที่อยู่โดยลำพังตามพวกของตัว ไม่เกี่ยวข้องกับพวกอื่น ๆ ที่อยู่โดยรอบ และยังคงรักษาขนบธรรมเนียมและภาษาเดิมของตนไว้ได้.

* อังกฤษเริ่มรบพม่าแต่ พ.ศ. ๒๓๖๖ เป็นครั้งแรก ทำสงครามอยู่ ๓ ปี สงครามครั้งนองกฤษได้เขตต์แดนพม่าตอนใต้ทั้งหมด ยังอยู่แต่พม่าเหนือ ราวต้นรัชกาลของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากหมู่บ้านคำต๋ในเขตต์พะม่าถึงบชี (Bichi) อันเป็นหมู่บ้านแรกถึงใน
มณฑลอสสัมของอินเดียระยะทางเดิน ๙ วัน พวกคำต๋หลวงนมภูมีลำเนาอยู่ตามแควต่าง ๆ
ทางตะวันตก อันเป็นสาขาของแม่น้ำอระวัดตอนเหนือ เลขพื้นที่ปกครองของพะม่า
เข้าไปในอินเดีย หัวหนาคำต๋ต้องส่งส่วยให้แก่พะม่าทุกปี ลักษณะหมู่บ้านของพวกคำต๋
ก็เช่นเดียวกับหมู่บ้านใหญ่ ๆ ของไทยเหนือในสยามมักขอบตงและประดับประดาไว้
และโบสถ์ อันเป็นที่บดอให้ดียิ่งกว่าบ้านที่ตนอยู่ แต่บ้านของผู้ที่เฝ้าหัวหน้า หลังคา
มุงกระเบื้องแทนมุงด้วยจาก.

ในภาคเหนือของแคว้นชาน (Shan States) นั้นมีพวกชาน — จีน คือไทยเข
หรือไทยเหนือ (Chinese Shan, the Thi Khē of Thi Nūa) อยู่มาก พวกนี้ได้อพยพ
ข้ามแม่น้ำสาละวัน (Salween) จากถิ่นของเขาในมณฑลยูนนานมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตาม
ลำแม่น้ำคำ (Nam Kham) และตามพรมแดนของแคว้นชานตอนเหนือทั้งหมด พวกนี้
ยังคงยึดถือขนบธรรมเนียมเดิม, การแต่งกาย และภาษาคำพูดของตนเหมือนเมื่อยังอยู่ใน
ถิ่นเดิม ใช้เสื้อผ้าสีครามแก่และผ้าโพกศีรษะสีครามแก่ เป็นเครื่องหมายให้สังเกตต่าง
จากพวกพะม่าและเงี้ยว ซึ่งมักใช้ผ้าสีนวลสดสวยงาม พวกนี้ได้รับความเจริญจากพะม่า
เช่นวัดและพุทธศาสนาเอาอย่างตามลัทธิพะม่า แต่พวกที่อยู่ทางฟากตะวันออกแห่งแม่น้ำ
สาละวันซึ่งเป็นพวกเดียวกัน ได้รับพุทธศาสนาตามลัทธิชว (ลาวเขียงใหม่) ตลอดจน
การใช้หนังสือ และตัวอักษรก็เอาอย่างเขียงใหม่. ภาษาคำพูด, ขนบธรรมเนียม และ
กิริยา ก็ต่างจากพวกไทยที่อยู่ทางฟากตะวันตกแห่งแม่น้ำสาละวัน ซึ่งได้รับลัทธิจากพะม่า
แต่อย่างไรก็ดี ก็ยังเกี่ยวพันเป็นเชื้อสายชาติเดียวกันกับชาติไทยที่อยู่ในประเทศจีน.

เซอร์ยอร์ชสก็อตต์กล่าวว่า “แผ่นดินของแคว้นชานนั้นเป็นรูปสามเหลี่ยม ซึ่ง
มีฐานจดที่ราบพะม่า และมียอดจดแม่น้ำโขง รวมทั้งบ่อที่ทิมตอนเหนือและแคว้น
กะเหรี่ยง (Karenni States) ตอนใต้ มีเนื้อที่ ๕๙,๙๑๕ ตารางไมล์ มีสามะโนครัว
รวมทั้งพวกไทยคำต๋กว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน ” จำนวนนี้คงยังมีพวกเขิน (Khün) ของ

แคว้นเชียงตุงซึ่งมีปริมาณมากป็นอยู่ ตั้งที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในบทก่อนด้วย แคว้นเชียงตุงมีอาณาเขตยึดไปถึงแม่น้ำสาละวินซึ่งทำให้เกิดเป็นยอดของรูปสามเหลี่ยม.

แม่น้ำสาละวิน (Salween) ไหลผ่านกลางพื้นที่อันกว้างใหญ่ตั้งแต่เหนือไปออกทะเลซึ่งอยู่ทางใต้ ทำให้เป็นเส้นแบ่งพวกไทยผู้อยู่ในพื้นที่ออกเป็นพวกไทยฝ่ายตะวันออกและฝ่ายตะวันตก ในท้องที่ตอนกลางมี ๑๒ จังหวัดนอกจากตอนแคว้นเชียงตุงและในภาคกลางตอนใต้และภาคเหนือมีรวมหมดด้วยกัน ๒๕ จังหวัด จังหวัดเหล่านี้โดยมากตั้งอยู่ในแผ่นดินที่เรียกว่าที่ราบสูงชาน (Shan Plateau) ซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำอิระวดีและแม่น้ำสาละวิน เป็นที่ราบสูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง ๒๐๐๐—๓๐๐๐ ฟุต แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำงามที่สุดแห่ง ๑ ในโลก และเป็นแม่น้ำใหญ่สาย ๑ ในพวกแม่น้ำใหญ่ ๖ สายซึ่งไหลจากภูเขาหิมาลัยในประเทศทิเบตคือ แม่น้ำพรหมบุตร, อิระวดี, สาละวิน, แม่น้ำโขง, ยางสี และฮองไห้ แม่น้ำเหล่านี้เริ่มต้นในที่สอและไหลลงเป็นเส้นขนานแล้วจึงค่อยกางกว้างออกไปคล้ายพัดตามจีว ผ่านพื้นที่อันกว้างใหญ่ไปลงทะเล ตั้งแต่ทะเลเหลือง (Yellow Sea) ในประเทศจีนจนถึงอ่าวเบงกอล (Bay of Bengal) ในประเทศอินเดีย.

แม่น้ำสาละวินยาวกว่าแม่น้ำอิระวดี ซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญในตอนกลางของพม่า แม่น้ำสาละวินเริ่มต้นเหนือแม่น้ำอิระวดี แล้วไหลมาระหว่างกลางของแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิระวดี ลำธารหรือแควที่ไหลลงสู่แม่น้ำนับแต่สั้น ๆ ลำธารที่ใหญ่และยาวทั้งหลาย ๆ ไหลนั้น ได้ไหลลงไปในแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๒ เสียโดยมาก ลำธารที่ไหลผ่านหินแข็งที่ไหลลงแม่น้ำสาละวินนั้น บางแห่งก็เป็นร่องลึก มีหินสูงชันเป็นกำแพงซึ่งสามารถบังแสงแดดในเวลากลางวันได้ ท่านเซอร์ยอร์ชสกอตต์กล่าวว่า “บางทีจะเป็นเพราะสภาพภูมิประเทศของฝั่งแม่น้ำไม่เสมอกันตลอดยิ่งกว่าแม่น้ำใด ๆ คือฝั่งเป็นภูเขาและน้ำไหลเชี่ยวมากลำบากแก่การคมนาคม ฉะนั้นชนชาติไทยที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่บนฝั่ง

ทั้ง ๒ จึงมีเสียงภาษา, ชื่อ, และตัวหนังสือแตกต่างกันไป” แม่น้ำสำคัญ ๔ สายในพวกแม่น้ำสำคัญ ๖ สายนั้น ไหลผ่านภูมิประเทศของชนชาติไทยแต่บางส่วน แต่ว่าแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวินผ่านภูมิประเทศของชนชาติไทยเกือบตลอด แม่น้ำสำคัญ ๒ สายนี้กับแม่น้ำยงสีในประเทศจีนด้วย เป็นถิ่นของชนชาติไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว

ผู้เขียนเรื่องนี้ ได้มีโอกาสไปเที่ยวดูตามแม่น้ำสาละวินด้วยตนเองครั้งหนึ่ง คือใน ค.ศ. ๑๙๐๖ (พ.ศ. ๒๔๔๙) คณะมิชชันนารีฝ่ายเหนือในสยามได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ให้ไปสำรวจและสืบสวนเรื่องลักษณะและภาษาของชนชาติที่พูดภาษาไทยในฝ่ายเหนือ กรรมการคณะนี้มีหมอ เอส. ซี. ปีเปิ้ล (Dr. S.C. People) เรเวอเรนต เอชแคมเบล (Rev. H. Campbell) และตัวข้าพเจ้า (W.C. Dodd D.D.) ได้เดินทางผ่านแคว้นเชียงตุง. และแวะตามวัดและเดินตามทางถนนหลวงถึงจังหวัดตากอ (Takaw) ซึ่งอยู่บนฝั่งแม่น้ำสาละวิน แล้วเดินอ้อมไปทางตะวันออก แล้วข้ามไปทางตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน แล้วกลับเชียงใหม่ตามทางเดิม ณ ที่นั้นพวกเราประหลาดใจมาก ด้วยตามฝั่งทั้ง ๒ ของแม่น้ำสาละวินนั้น ได้พบแต่วัดพระพุทธรูปศาสนาตามลัทธิยวน (ลาวเชียงใหม่) ทั้งนี้ หมู่บ้านบางแห่งก็เป็นยวนแท้มีคำพูดอย่างอื่นปนอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นการที่พวกเราได้พบปะสนทนากับพวกนี้ไม่สู้ลำบากอย่างใด เว้นแต่ ๔ หมู่บ้านซึ่งอยู่ทางตะวันตกเท่านั้น หมู่บ้านพวกชาวตะวันตกทั้ง ๔ แห่งนี้ ไม่มีขนบธรรมเนียมยวนปนอยู่เลย การสนทนาจึงลำบาก.

ภายหลังพญา (P'ya) หรือเพี้ยผู้หนึ่งอยู่ในจังหวัดเชียงรายเป็นเพื่อนกับข้าพเจ้า ได้ให้หนังสือตำนานโบราณแก่ข้าพเจ้าเล่ม ๑ หนังสือนี้กล่าวถึงลักษณะขนบธรรมเนียมของชนชาติยวนที่แพร่หลายอยู่บนฝั่งทั้ง ๒ ของแม่น้ำสาละวิน เขากล่าวว่าในเวลาที่มีชาวเชียงใหม่ที่เป็นต้นตระกูลของไทยเชียงใหม่แท้ ๆ เหลืออยู่ไม่กี่คน เพราะเมื่อเกิดสงครามระหว่างพะม่ากับเชียงใหม่แต่ครั้งโบราณ พวกเชียงใหม่ได้ถูก

กวาดต้อนครอบครัวและหนีไปอยู่อันเสียมาก บางพวกก็หนีเข้าไปในเขตต์ฝรั่งเศสซึ่ง
 บัคนเรียกว่าแคว้นลาวของฝรั่งเศส ซึ่งยังมีชนพูดภาษาลาวและยึดถือขนบธรรมเนียม
 เชียงใหม่อยู่โดยมาก บางพวกก็หนีไปในแคว้นเชียงตุงและแถบฝั่งแม่น้ำสาละวิน เหตุ
 ฉะนั้นดินแดนทั้ง ๒ ฝากของแม่น้ำสาละวินจึงเต็มไปด้วยชนพวกนี้.

พญาหรือเพี้ย (P'ya) แห่งเมืองเปียง (M. Piang) ซึ่งเป็นจังหวัดอยู่ทาง
 ตะวันออกแห่งแม่น้ำสาละวินได้บอกข้าพเจ้าว่า เมื่อ ๓ หรือ ๔ ขั้วอายุคนมาแล้ว ชน
 แถบแม่น้ำสาละวินทั้งหมดขึ้นแก่เชียงใหม่ แล้วต่อมากับพระเจ้าแผ่นดินพะม่าเมือง
 อังวะอยู่ ๒๙ ปีภายหลังไปรวมกับเชียงตุง เมื่อเกิดกบฏขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๙๕ นับถึง
 พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็น ๑๗๗ ปีมาแล้ว พะม่าได้ยกกำลังมาช่วยเชียงตุงปราบปราม การ
 กบฏจึงสงบลงได้ พวกไทยจึงกระจัดกระจายไปอยู่ตามภูเขา บางพวกก็กลับมาเชียงใหม่
 มีผู้ประมาณว่า พวกไทยผสมซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในแถบแม่น้ำสาละวินในปัจจุบันนี้ ใน
 ๔ ส่วนเป็นพวกชานตะวันตก (Western Shan) เสีย ๑ ส่วน และอีก ๓ ส่วนนั้นเป็น
 พวกไทยเขิน (Khün) และไทยยวน (Yuan) พวกเขินกับพวกไทยยวนมีจำนวน
 เท่า ๆ กัน เขายังกล่าวอีกว่า ในดินแดนระยะที่ห่างไกลจากแม่น้ำสาละวินออกไปทั้ง ๒
 ฝาก ก็ยังมีพวกไทยผสมดั้งเดิมเหมือนกัน เรียกว่าไทยคอง (Tai Kong) หรือไทยสาละวิน
 (Salween Tai)* และมีวัดพุทธศาสนาตามลัทธิยวน (ลัทธิเชียงใหม่) ตลอดไปจน
 กระทั่งถึงเมืองอังวะหรือมันตะเล.

ท่านเรเวอเรนต์ ซี. อาร์. แคลเลนเดอร์ (Rev. C.R. Callender) เพื่อน
 ร่วมสมาคมของเราในแคว้นเชียงตุง ได้เดินทางจากเมืองย่างกุ้ง (Rangoon) มายังเมือง
 เชียงตุง และผ่านแคว้นชานตะวันตกได้กล่าวว่า.

* แม่น้ำสาละวิน (Salween) นั้นพะม่าเรียกว่า ลันลวิน (Thanlwin)
 พวกชานเรียกว่าแม่น้ำคอง (Kong) จีนเรียกว่า แม่น้ำลุเกียง (Lu Kiang).

“เราสนทนากับชาวตำบลที่ไต่ผ่านันไต่สบาย แม้ตำบลที่อยู่ทางตะวันตก ห่างไกลจากแม่น้ำสาละวินออกไปตั้ง ๑๒๕ ไมล์ ก็ยังได้พบพวกไทย ที่ตำบลกุนหิง (Kunhing) ห่างจากแม่น้ำสาละวินไปทางตะวันตก ๓๐ ไมล์ ได้พบตัวหนังสือชนชาติเดียวกับหนังสือของยวนหรือเขียงใหม่ตามวัดต่าง ๆ อักษรเหล่านี้เหมือนอักษรยวนที่เดียว บางที่เรียกว่าอักษรเขิน บางที่เรียกว่า อักษรเขียงใหม่ และที่กุนหิงนั้นตัวอักษรที่ใช้กันอยู่มี ๓ อย่าง คือพะม่าชานตะวันตก, และยวน ในเวลานี้ยังมีคนรู้หนังสือทั้ง ๓ อย่าง มีจำนวนไม่น้อย ผู้รู้หนังสืออนัน บางคนรู้ทั้งหนังสือพะม่า และหนังสือชานตะวันตก บางคนรู้หนังสือชานตะวันตกและหนังสือยวน บางคนรู้แต่หนังสือยวนหรือเขินเท่านั้น เป็นที่รู้กันแล้วว่าแม่น้ำสาละวิน เป็นเส้นแบ่งพทของพวกชานหรือชนชาติไทยออกเป็นสาขาใหญ่ ๒ สาขา คือเป็นตะวันออกและตะวันตก พระสงฆ์มี ๒ สาขา คือเป็นตะวันออกและตะวันตก พระสงฆ์ที่เมืองตากอ (Takaw) ซึ่งตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำสาละวิน ที่ได้พบราว ๓๐ ถึง ๔๐ องค์รู้หนังสือชานตะวันตก และหนังสือยวนอย่างดี หนังสือยวนนั้นงานในไบลานเป็นคัมภีร์จารึกเรื่องพุทธศาสนา แต่หนังสือชานตะวันตกนั้นไม่เคยพบที่งานในไบลานนอกจากเขียนบนกระดาษ.

เสียงภาษาของพวกชานทั้ง ๒ นี้ (ชานตะวันออกและชานตะวันตก) ไม่สู้ต่างกัันนัก แต่ตัวอักษรนั้นต่างกันมากทีเดียว อักษรชานตะวันตกคล้ายอักษรพะม่า อักษรยวนเนื่องมาจากอักษรเขมร อักษรของชานตะวันตก เช่นเดียวกับอักษรเมืองเมา (M. Mau) แห่งพวกไทยเหนือ (Tai Nüa) และมักใช้ในกิจธุระต่าง ๆ โดยมาก แต่ใช้ในทางคัมภีร์ศาสนาบ้างเล็กน้อย หนังสือนี้ตามวัดพะม่าและวัดยวนใช้กันอยู่ทั่วไป.

พวกพ่อค้าเงี้ยวหรือชาน (Ngio or Shan) เป็นพวกที่เราู้และพบปะอยู่เสมอ ไม่ใช่แต่แคว้นเขียงตุงเท่านั้น แม้ในจังหวัดที่สำคัญ ๆ ในตอนเหนือในสยาม

ก็พบปะอยู่เหมือนกัน ธรรมเนียมการแต่งกายมีผ้าโพกศีรษะ และใช้หมวกใบกว้างซึ่ง
สานด้วยหญ้า กางเกงขากว้างกรอมส้นซึ่งแลดูไกลๆ เหมือนนุ่งผ้าถุง การนุ่งห่มอย่างนี้
ณะเพาะพวกท่อมอื่นจะกิน แต่พวกทำงานหนักหรือกุด ก็นุ่งกางเกงขาสั้นหรือนุ่งผ้า
ถลกให้สูงขึ้นมา พวกเขินและพวกลอกก็ใช้ธรรมเนียมแต่งกายอย่างนี้ด้วย แต่ไม่ทั่วไป
เหมือนพวกเงี้ยว ทางฝ่ายเหนือในสยาม พวกเงี้ยวใช้แต่ผ้าโพกศีรษะ จนถึงเป็นที่สังเกต
ว่า ต่างกับพวกอื่นอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งพวกเงี้ยวใช้สีกตามร่างกายด้วยหมึกแดง และ
สักลงไปจนถึงขาเพียงครึ่งน่อง ตอนบนก็สักถึงต้นคอต่างกับพวกไทยหรือพม่าที่สักไม่มาก
ถึงเพียงนั้น การสักนั้นบางที่สักที่หน้าและที่หลังมอด้วยหมึกเขียว ตามปกติพวกขานสัก
ที่หน้าอก, หลัง, และแขนด้วยหมึกแดงอย่างเดียวกับพวกพม่า พวกขานเองก็เป็นช่าง
สักอย่างดี.

หมอคุซิง (Dr. Cushing) กล่าวว่า.

พวกขานเป็นคนมธยสดี มีภูมิฐานะอยู่บนภูเขา เพราะฉะนั้นทำเลหาเลี้ยงชีพ
จึงไม่สะดวกเหมือนอยู่บนที่ราบตอนปากอ่าวริมแม่น้ำอิระวดีและแม่น้ำเจ้าพระยา พวก
เงี้ยวเพาะปลูกเก่งแต่ค้าขายยังเก่งไปกว่าอีก จึงหาอาหารเลี้ยงชีพและเครื่องใช้ได้จาก
ท้องถิ่นในถิ่นของพวกเขาเองไม่มี บ้านของพวกเขาชวนผู้ศรัทธาและนำอยู่ยิ่งกว่าพวก
พม่าชั้นเดียวกัน โดยเหตุที่พวกเขาหาเงินคล่อง พวกอันจึงรียาและเกลียดขัง และ
ต้องถูกแยกออกจากพวกอื่นทั้งในทางปกครองและทางสมาคม ความกระตือรือร้นอันเกิด
เป็นธรรมดา นี้แหละย่อมเปลี่ยนแปลงสภาพและสถานที่ให้แปลกขนมมแต่ในแคว้นขาน
เอง เพราะฉะนั้นพลเมืองที่ชวนในเขตต์ที่เจ้าฟ้าปกครอง มักจะไม่ใช้พวกที่เกิดใน
เขตต์นั้น."

หมอคุซิงได้เขียนเรื่องพวกขานนี้ โดยอาศัยหลักฐานที่ควรเชื่อได้ เขายังกล่าว
อีกว่า ขนชาติไทยที่อพยพเข้าไปในพม่า บางที่จะได้เริ่มต้นอพยพเมธราว ๒๐๐๐ ปี

มาแล้ว ครึ่งแรกคงจะมากันน้อย ๆ ก่อนแล้วห้อย ๆ กันไปมากขึ้นทุกที ซึ่งเป็นนิสัย
 ของคนที่ไม่เป็นทีและเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของชนชาติไทย ประวัติการตั้งคำบรรพ
 ของพวกขานในพะม่าก็กล่าวอย่างรว ๆ ซึ่งทำให้งงงันได้บ้าง อาณาจักรขานครึ่งมีอำนาจ
 เรียกว่า เมืองเมฆหลวง (Muang Mao Long) ไตเจริญขึ้นในตอนเหนือในพะม่าใกล้
 เคียงอาณาจักรแห่งแม่น้ำชะเวลี (Shweli River) ริมแม่น้ำคำ (Nam Kham) แต่
 บัดนี้ไตร้างไปเสียแล้ว เป็นเมืองเก่าแก่มีเนื้อที่กว้างขวางมาก มีกำแพงล้อมภูเขาและคู
 ล้อมรอบ.

จดหมายเหตุไทยกล่าวว่า อาณาจักรเมืองเมฆของขานนี้ ไตเริ่มขึ้นเมื่อ
 ศตวรรษที่ ๑๒ แห่งพุทธศักราช อาณาเขตติดต่อที่สู้รบได้ ทางทิศใต้จดเมืองมะหมั่ง
 (Maulmein) ทิศตะวันออกจดเชียงใหม่ (Chiengrung) ส่วนอัสสัม (Assam) มณฑล
 หนึ่งในอินเดียอยู่เหนือพะม่า ไทยได้ปกครองเป็นอาณาจักรไทยเมื่อ ค.ศ. ๑๒๒๐ (พ.ศ.
 ๑๗๗๐) คนไทยที่อยู่ในอัสสัมเรียกว่า อาโฮม (Ahom) กล่าวกันว่า เจ้าผู้ครอง
 อาณาจักรไทยอาโฮมนั้นได้เป็นมิตรกับเจ้าผู้ปกครองเมืองเมฆแห่งขาน (เงี้ยว) ก่อน
 เวลาที่ตกไปเป็นเมืองขึ้นของกุโบ้ลขาน เมื่อ ค.ศ. ๑๒๕๓ (พ.ศ. ๑๗๙๖) และเงี้ยว
 ได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่ามานมอ (Man Maw) เมื่อ ค.ศ. ๑๒๘๐
 (พ.ศ. ๑๘๒๓) ในที่ใกล้เคียงเมืองบาโม (Bhamo) ในปัจจุบันนี้ และกล่าวอีกว่า
 เงี้ยวยังได้แผ่อำนาจโดยวิธีกรบจนถึงมณฑลอยุธยา ของสยามซึ่งตั้งอยู่บนแม่น้ำเจ้า-
 พระยา จากเวลานั้นมาตามตำนานกล่าวว่า อาณาจักรเมืองเมฆของเงี้ยวก็เสื่อมลงทุกที
 และแตกแยกกันออกไป พวกไทยก็ค่อย ๆ แยกออกเป็นหลายพวกเป็นหลายหมู่ และอยู่
 ห่างกันและไม่ไปมาติดต่อกัน ประกอบทั้งภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงก็ติดกันเสียด้วย และ
 พวกอื่น ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านเช่นพะม่าก็มาข่มขู่ให้อยู่ในอำนาจ และนานเข้าพวกขาน
 เลยกลายเป็นพวกอื่นไปโดยมาก ดินแดนของพวกขานที่อยู่ในแคว้นขานตะวันตก ซึ่ง
 เมื่อครั้งโบราณในประวัติการมีความเจริญรุ่งเรืองและกว้างใหญ่ไพศาลนั้น ได้หายไป

เป็นดินแดนของพม่า ซึ่งบางคนเรียกว่าพม่าเหนือ (Upper Burma) แม้แต่แคว้นชานเอง พม่าก็ถือเอาว่าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าแต่มานานแล้ว ขนบธรรมเนียมการแต่งกาย ภาษาคำพูดของพวกชานเหล่านี้กลายเป็นพม่าไปหมด เว้นแต่ตำนานและประเพณีของไทยบางอย่างเท่านั้น คำหนังสือของพวกชานในปัจจุบันนี้ก็น้อยลงไปทุกทีเกือบจะศูนย์ไปแล้ว ยังมีอยู่แต่พวกคำที่หลงซึ่งอยู่ตอนเหนือที่สุดในประเทศพม่า และไม่ได้ทำการติดต่อกับชานกับพม่าเท่านั้น.

ก่อนเวลาที่อังกฤษปกครองพม่า แคว้นชานก็ขั้ยกั้ยุ่งเหยิงอยู่แล้ว ภายหลังเมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้ามินตง (King Mindon) พระเจ้าแผ่นดินพม่า ก็เกิดการจลาจลระส่ำระสายทั่วไป เหมือนเมื่อรัชกาลสมัยพระเจ้าทีบอ (King Thebaw)* เกิดจลาจลฆ่าฟันและปล้นกัน บ้านเมืองก็ถูกเผาและทำลาย แคว้นแสนหวี (Hsenwi) ก็เกิดการจลาจล.

ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๘๗ (พ.ศ. ๒๔๓๐) กองทหารอังกฤษในบังคับบัญชา นายพันตรีสเตดมัน (Stedman) ได้ยกเข้าไปในแคว้นชานพร้อมกับนาย เอ.เอช. ฮิลด์แบรน (Mr. A.H. Hildebrand) ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้สำเร็จราชการแคว้นชาน พวกชานก็ได้ออกต่อสู้ต้านทานบ้าง แต่แล้วก็ต้องอ่อนน้อมโดยดี ครั้นถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) แคว้นชานทั้งหมดก็ตกอยู่ในอำนาจอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษคุ้มครองชนชาติไทยในพม่าเจริญต่อไป.

* เป็นพระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์สุดท้ายที่ประเทศพม่าทั้งหมดเสียความเป็นเอกราชตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษโดยสันติวิธี ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ เป็นเวลา ๔๖ ปีมาแล้ว.

บทที่ ๑๕

ลาว

ชนชาติลาว (Loa) แห่งแคว้นลาวของฝรั่งเศส (French Laos State) นั้น เป็นสาขาหนึ่งของชาติอ้ายลาว (Ai Lao) หรือไทย (Tai) ซึ่งยึดถือตำนานอันเป็นข้อคิดคำบรรพ์ของตนไว้ได้ เมื่อประมาณหนึ่งหรือสองชั่วอายุคนมาแล้ว ชนชาติไทย ฝ่ายเหนือในสยามก็มีชื่อเรียกว่าลาว คงจะเนื่องจากพวกที่ใกล้เคียงเรียก จนกระทั่งในเร็ว ๆ นี้จึงมารู้สึกกันว่าไม่ตรงกับความจริง แต่อย่างไรก็ดี ชาวหลวงพระบาง หรือลาวทั้งหมดแห่งแคว้นลาวของฝรั่งเศส ก็เรียกตัวเขาเองว่า “ลาว” ตั้งแต่ตั้งคำบรรพ์มาแล้ว ตามที่นายฮอลต์ฮัลเลต (Holt Hallet) กล่าวว่าชนชาติลาวหรือชานสาขาหนึ่งซึ่งไม่ได้สืบ ตงภูมิลำเนายึดไปในท้องที่ตะวันออก จนกระทั่งทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศตั้งเคยเป็นเวลานาน ตั้งแต่ ค.ศ. ๕๗๔ (พ.ศ. ๑๑๑๗) มาแล้ว เขายังกล่าวอีกว่า อาณาจักรลาวครั้งตั้งคำบรรพ์ซึ่งยึดออกไปทางใต้ถึงเวียงจันทน์ (Vieng Chan) (ฝรั่งเศสเขียน Vien Tiane) นั้น ก็เกิดขึ้นในสมัยเดียวกันกับอาณาจักรยวน-ชาน (Yuan Shan) คือ ลำพูน, ลำปาง, พิชณุโลก, กำแพงเพชร และสวรรคโลก ซึ่งอยู่ตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๑๗ มาแล้วเหมือนกัน ตามตำนานของเมืองลำพูนกล่าวว่า เจ้าผู้ครองแคว้นลาวนั้นได้อภิเษกกับราชธิดาของเจ้าผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ นายฮัลเลตยังกล่าวต่อไปว่า “แคว้นลาว-ชานนั้นค่อย ๆ มีอำนาจมากขึ้น จนมาถึงเจ้าผู้ครองเวียงจันทน์องค์ที่ ๑๗ ได้อภิเษกกับราชธิดาของเจ้าแผ่นดินเขมร และได้เป็นกษัตริย์ขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๓๕๐ (พ.ศ. ๑๘๙๓) และทั้งได้ทำสงครามกับประเทศที่ใกล้เคียงหลายครั้ง ใกล้เคียง ค.ศ. ๑๓๗๓ (พ.ศ. ๑๙๑๖) ลาวได้ถึงซึ่งความรุ่งเรืองมาก จนมีพลเมืองชนผู้ตดิ้ง ๓๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งไม่รวมพวกทาสและชาวเขาเข้าด้วย เจ้าแผ่นดิน-

ดินองค์ต่อมาได้อภิเษกกับราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม* และราชธิดาของพระเจ้าเชียงใหม่ (Kiang fo Zimme) ด้วย.

ระหว่าง ค.ศ. ๑๕๐๑ ถึง ๑๕๐๘ (พ.ศ. ๒๐๔๔ ถึง ๒๐๕๑) นั้น ยวนได้ยกมาราวีเรื่อย ๆ จนในที่สุดผู้ครองเวียงจันทน์ต้องย้ายไปอยู่เชียงใหม่ ใน ค.ศ. ๑๕๕๘ (พ.ศ. ๒๑๐๑) มอญได้ยกทัพมาราวีเชียงใหม่ทำให้พวกลาวกระจัดกระจายไป ครั้น ค.ศ. ๑๕๙๒ (พ.ศ. ๒๑๓๕) พะม่ายกมาราวีเชียงใหม่อีก และกวาดต้อนครอบครัวไป ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๒๘ และ ๑๖๕๒ (พ.ศ. ๒๑๗๑ และ ๑๙๒๕) เวียงจันทน์รุ่งเรืองและมีความสงบอยู่ ๒๗ ปี จากเวลานั้นมาก็เกิดการจลาจลขึ้นย่อย ๆ จนหลวงพระบางแยกออกจากเวียงจันทน์ ไปตั้งอิสระชนต่างหาก เขมรก็อ่อนอำนาจลง ใน ค.ศ. ๑๗๑๒ (พ.ศ. ๒๒๕๕) พวกลาวพากันอพยพไปอยู่ที่นครจำปาศักดิ์เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น นครจำปาศักดิ์จึงรวมเข้าเป็นแคว้นลาวด้วย ต่อมาถึง ค.ศ. ๑๑๗๗ (พ.ศ. ๒๓๒๐) เวียงจันทน์และนครจำปาศักดิ์จึงได้ขึ้นแก่กรุงสยาม^๑ ครั้น ค.ศ. ๑๘๒๗ (พ.ศ. ๒๓๗๐)^๒ แคว้นลาวจึงตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงสยามโดยสัทธิบาท.

ในปัจจุบันนี้แคว้นลาวได้ตกไปเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ซึ่งได้ทำใน ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) (เวลา ๓๗ ปีมาแล้ว) และมีชื่อเรียกว่า “แคว้นลาวของฝรั่งเศส”

* บางทีจะเป็นพระไชยเชษฐาผู้ครองกรุงศรีสัตนาทหุต (ลาวช้าง) แต่งราชสาสน์มาทูลขอพระเทพกษัตริราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าหงสาวดี รัชชาว ก็แต่งกองกำลังมาแย่งเอาไปเสียกลางทางเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๙.

๑. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อยังทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ยกทัพขึ้นไปตีเวียงจันทน์และหลวงพระบาง และเชิญพระแก้วมรกตมายังกรุงเทพฯ เมื่อจุลศักราช ๑๑๔๐ (พ.ศ. ๒๓๒๑) ในรัชชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี.

๒. เจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นกบฏ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ยกกองทัพขึ้นไปปราบ เมื่อจุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙)

แคว้นลาวของฝรั่งเศสสนมอาณาเขตต้นนับตั้งแต่เส้น พรมแดนฝ่ายใต้ของจีนใน
 แคว้นลื้อ ไปจดพรมแดนเขมรตอนเหนือยาว ๒๐๐ ไมล์ อาณาเขตครึ่งข้างเหนือซึ่ง
 กว้างประมาณ ๒๕๐ ไมล์ และยาว ๒๕๐ ไมล์นั้น มีจังหวัดหลวงพระบางอยู่ตอนกลาง
 ส่วนอาณาเขตครึ่งข้างใต้นั้น เป็นรูปแบนยาวลงไปถึงพรมแดนเขมร ส่วนแคบที่สุด
 นั้นราว ๑๐๐ ไมล์ แต่ส่วนกว้างที่สุดนั้นอยู่ตอนเหนือ นับแต่พรมแดนเชียงแสนของ
 สยามถึงจังหวัดสงขลา (Song La or Muang La) ซึ่งเป็นจังหวัดของไทยตำแหน่ง
 ประเทศญวนตั้งเกี่ย จังหวัดสำคัญแห่งแคว้นลาวของฝรั่งเศสมี หลวงพระบาง, เวียงจันทน์,
 สุวรรณเขตต์, สาละวัน และนครจำปาศักดิ์ แม่น้ำโขงนั้นได้ผ่านกลางแผ่นดินของ
 แคว้นลาวตอนบน และเป็นเส้นอาณาเขตต์ทางตะวันตกของแคว้นลาวตอนล่าง.

หมอแม็คกิลวารี (Dr. Mc Gilvary) ได้เขียนเรื่องเมืองหลวงพระบางไว้ใน
 ประวัติของเขาว่า เขาได้เคยไปหลวงพระบางหลายครั้งเพื่อเผยแผ่ศาสนา แต่การแผ่
 ศาสนาในระหว่างชนชาติลาวเหล่านั้นไม่มีใครสะดวก เพราะฝรั่งเศสไม่มีใครปล่อยตาม
 ใจ เมื่อเขาไปหลวงพระบางครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๗๒ (พ.ศ. ๒๔๑๕) แคว้นลาว
 ยังเป็นราชอาณาจักรของสยามอยู่ เขากล่าวว่า “หลวงพระบางนั้นมิลักษณะเหมือน
 หัวเมืองท่งปวงในสยาม เว้นแต่กรุงเทพระ แต่บางอย่างก็คล้ายกรุงเทพระ และมีลักษณะ
 ต่างจากเมืองลาวท่งปวงที่ชนชาวเขาส่วนมากไม่ได้อยู่ในเมือง และพื้นที่ทำนาก็อยู่ไกล
 เมืองออกไป แต่ข้าวที่ส่งมาเป็นอาหารของชาวเมืองนั้นได้มาจากพวกชาวเขาที่ส่งช่วย
 หรือภาษี เมืองนั้นตั้งอยู่บนชายเนินเขาซึ่งสูงประมาณ ๒๐๐ ฟุต มีพระเจดีย์อยู่ทั่วไป
 แคว้นน้ำแข็ง (Nam Keng) ไหลผ่านกลางเมืองไปออกแม่น้ำโขง แบ่งท้องที่ออกเป็น
 ๒ ส่วนไม่เท่ากัน ภาพภูมิประเทศที่ดูจากเนินเขางามมาก

เขายังกล่าวต่อไปว่า “พวกชาวเขาในอินโดจีน ส่วนหนึ่งเป็นชาวพื้นเมือง
 เดิม ซึ่งร่นเข้าไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามภูเขาตั้งแต่ ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว เพราะทนความบุงรูก
 ของพวกไทยที่อพยพลงมาไม่ได้ และอีกส่วนหนึ่งเป็นชาวเขาหลายหมู่ที่อพยพมาเมื่อ

เร็ว ๆ นี้ ชาวเขาเหล่านี้มีภาษาต่าง ๆ กัน แต่ขนบธรรมเนียมมักจะคล้ายกันทั่วไป ชาวเขาเหล่านี้ เว้นแต่พวกที่ถือพุทธศาสนา ไม่มีหนังสือของตัวเองใช้ และไม่รู้จักหนังสือใด ๆ ทั้งสิ้นมีประมาณ ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายพวกมีพวกขมุ เป็นต้น พวกขมุมีประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งมากกว่าพวกอื่น ๆ ทั้งสิ้นในจำพวก ชาวเขา เท่าที่ทราบยังมีสมัครเรียนประจำสอนศาสนาคริสต์แก่พวกเหล่านี้ไม่”

ใน ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) หมอแม็คกิลวารี (Dr. Mc Gilvary) กับนายเออร์วิน (Mr. Irvin) ได้เดินทางไปยังส่วนเหนือของแคว้นลาว แต่โดยมากต้องเดินทางผ่านทางแคว้นลื้อในประเทศจีน ใน ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐) หมอแม็คกิลวารี กับหมอปีเปิ้ล (Dr. People) ได้เดินทางไปยังแคว้นลาวอีก เพื่อสำรวจหาช่องทางที่จะเปิดการสอนศาสนาแก่พวกขมุเมืองสาย (M. Sai)* นั้น รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง เขาจึงได้เดินทางไปยังที่นั้นอีก.

ใน ค.ศ. ๑๙๐๐ (พ.ศ. ๒๔๔๓) เรเวอเรนต์ ดับบลิว. เอฟ. ชิลด์ (Rev. W.F. Shields) ได้เดินทางไปทางส่วนใต้ของแคว้นลาวนี้ยิ่งกว่าพวกอื่น ๆ ได้ผ่านอำเภอ ๑๐ อำเภอ เมืองและหมู่บ้าน ๘๘ ได้พบคนพูดภาษาลาวกันทั่วทุกหนทุกแห่ง ในสมัยเมื่อแคว้นลาวยังเป็นพระราชอาณาเขตต์สยามอยู่นั้น คนทั่วไปเรียนหนังสือสยาม ตามวัดต่าง ๆ มีการสอนหนังสือสยามทั่วไป เพราะฉะนั้นตามทางที่เขาผ่านไปนั้น จึงยังคงพบคนที่อ่านหนังสือสยามได้โดยมาก ไม่ต้องสงสัย ถ้าเขาไปในสมัยนี้ คงจะได้พบนักเรียนทั่วไปอ่านหนังสือฝรั่งเศสได้ ส่วนหนังสือที่ใช้ในทางพุทธศาสนานั้นตามรายงานของผู้เห็นว่า ใช้หนังสือขวน (ลาวเชิงใหม่) ทั่วทุกแห่ง ภาษาที่พูดกันสามัญทั่วไปเป็นภาษาลาว หนังสือที่ใช้กันในเมืองใหญ่นั้นมีใช้กันอยู่ ๔ อย่างคือ (๑) หนังสือขอมหรือลาว ใช้ในกิจธุระทั่วไป (๒) หนังสือไทยน้อย (Tai Noi) บางทีจะเป็น

* อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองหลวงพระบาง ห่างจากหลวงพระบางประมาณ ๕๐ ไมล์

หนังสือของพวกไทยดำ (Tai Dam) ใช้ในกิจธุระทั่วไปเหมือนกัน (๓) หนังสือยวนใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนาและ (๔) หนังสือสยาม.

เรายังสืบสวนถึงชนที่พูดภาษาลาวทราบว่า “ชนชาติลาวนั้น มีภูมิลำเนาอยู่กว้างขวางมาก ถ้าท่านไปไม่ไกลจากทิศเหนือในสยามจนท่านรู้สึกว่าคุณมาอยู่ในระหว่างชนชาติยวนและไม่ใช่ลาวแล้ว คงไม่ทราบว่าชนฝ่ายเหนือในสยามล้วนพูดภาษายวน แต่ในแคว้นลาวของฝรั่งเศสพูดภาษาลาว ในท้องที่ต่าง ๆ ทางตะวันออก ในแคว้นลาวของฝรั่งเศสนั้น มีชนตั้งภูมิลำเนาอยู่ไม่สู้หนาแน่นเท่ากับในเมืองเชียงใหม่.

“เมืองเวียงจันทน์ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำโขงเป็นเมืองอยู่ในแคว้นลาว ซึ่งเมื่อครั้งโบราณเป็นเมืองอันรุ่งเรืองและมีอำนาจของชาติไทยแห่งหนึ่งนั้น เดิมมีวัดอันสวยงาม ๑๒๐ วัด ตั้งแต่สยามได้ยกทัพไปปราบและจับเจ้าผู้ครองไปเสียแล้ว พลเมืองก็กระจัดกระจายไป วัดต่าง ๆ เหล่านี้ก็กรำลง และในสมัยเมื่อเมืองเวียงจันทน์ยังรุ่งเรืองอยู่นั้น จะหาเมืองใดสวยงามเกินหรือเท่าเวียงจันทน์ โดยยาก นอกจากกรุงเทพฯ ของสยามเท่านั้น.

ในปัจจุบันนี้ฝรั่งเศสได้สถาปนาเมืองเวียงจันทน์ขึ้น โดยวางแผนผังของเมืองเสียใหม่ และที่ตัดถนนหนทางให้มากสาย วังของเจ้าผู้ครอง และที่ทำการของรัฐบาลก็ปลูกสร้างขึ้นใหม่ จัดการปกครองให้มีความเจริญ มีการคมนาคมติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ทั่วไป.

ใน ค.ศ. ๑๙๐๒ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ข้าพเจ้าได้เดินทางไปยังแคว้นลาว โดยคณะมิชชันนารีส่งข้าพเจ้าไปแต่ศาสนาให้แก่พวกขมุ (Kamu) ต่อจากที่หมอมแม็คคิลวารีได้ทำค้างไว้ เจ้าพนักงานไปรษณีย์โทรเลขชาวฝรั่งเศสที่เชียงของ (Chieng Khawng) ได้เอื้อเฟื้อรับรองให้ที่พัก และเมื่อพวกเราเดินทางต่อไป เจ้าพนักงานฝรั่งเศสได้ให้ชาวขมุ ๕ คนสำหรับเป็นคนใช้ไปกับข้าพเจ้าด้วย พอเดินทางมาได้ ๒ ชั่วโมง ถึงหมู่บ้านลันเตนจัน (Chinese Lanten) พวกนี้อพยพมาจากมณฑลยูนนาน และอ่านหนังสือจีน

ได้ รูปร่างของพวกนี้คล้ายกับพวกเย้า (Yao) เต็มข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพวกเย้า ผู้หญิง
 นุ่งผ้าถุงสั้น ๆ และมีรอยลงเหมือนเมื่ออยู่ในถิ่นเดิมซึ่งเป็นภูเขา เพราะสะดวกใน
 การปีนป่ายและขนลง.

เมื่อเดินทางต่อไปก็ถึงหมู่บ้านข้าละเม็ต (Kha L'Met) อันเป็นพวกเดียวกับ
 พวกขมุ และมีลักษณะเหมือนชนเผ่าเหินฮ่อในสยามทุกประการ ในการที่ไปครั้งนี้ได้
 พบชนสำคัญ ๓ ชาติ คือ ไทยชาวเขาที่มาจากยูนนาน, จีนชาวเขา และชาติข้าต่าง ๆ
 หรือที่ฝรั่งเศษเรียกว่าชาวเขาแห่งอินโดจีน. พวกไทยนั้นยังแยกออกไปอีก ๓ พวก คือ
 ลาว (Lao) หรือไทยหลวงพระบาง, ล้อ (Lü) หรือไทยสิบสองพันนา, และไทยขาว
 (Tai Kao) ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ใกล้ตังเกี๋ย (Tongking). จีนชาวเขาแห่งยูนนาน คือ
 พวกแม้ว (Miao) และพวกเย้า (Yao) แต่พวกนี้ในจังหวัดเชียงใหม่ก็มีอยู่มาก และ
 พวกลันเตน (Lanten). ส่วนชาติข้ามีรวมหมดด้วยกัน ๑๗ พวก แท้จริงชื่อของพวกข้า
 นั้น บางพวกก็ไม่อาจสังเกตได้ว่าต่างจากพวกข้าอื่น ๆ อย่างไร คนจำพวกที่กล่าว
 นี้จะเป็นพวกขมุ เช่น ข้ากระเวน (Kha Kwen) ข้าจอน (Kha Chawl) แห่งภูเขา
 มาภูค่า นอกจากนั้นยังได้พบพวกข้าอื่นสำคัญอีก ๔ พวกคือ ขมุ, ข้าละเม็ต, ข้าหอก,
 ข้ากาด และข้าผู้น้อย ข้าพวกนี้มาจากแคว้นลอและขอบสูบผืน พวกข้าเหล่านี้ภาษาพูด
 คล้ายกัน แต่ข้ากาดมีภาษาพูดเป็นภาษาหนึ่งต่างหาก, ภาษาพูดของข้าละเม็ตและข้า
 หอกนั้นเหมือนภาษาขมุ. ภาษาขมุนี้ชนที่อยู่ใกล้เคียงก็ฟังเข้าใจกันได้ แต่โดยมาก
 พวกขมุใช้พูดด้วยภาษาลาว บางตำบลพูดภาษาลาวทั้งหมด พวกขมุมีรูปร่างลำสันแข็ง
 แกร่งกว่าพวกอื่น ๆ ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตั้งแต่เนินเขาริมแม่น้ำโขงตลอดขึ้นไปจนเลยพันแม่น้ำ
 ดำ (Black River) อยู่เรียกรวดทั่วไปในท้องที่อันกว้างขวาง ซึ่งถ้าจะเดินตรวจก็ราว
 ๑๕ วันจึงตลอด พวกนี้มีอธยาศัยดี ไม่มีหนังสือสำหรับชาติของตน แต่มีความจำดี
 พวกขมุทำการเลี้ยงชีพอยู่บนภูเขา จึงต้องเป็นคนขยัน มิฉะนั้นก็อดตาย การหาเลี้ยง

ซึ่งมีการทำไร่ข้าวบนเขา, บุคแร่, ทำเกลือ, เลี้ยงปลสุสัตว์ เช่น ควาย, วัว, แพะ, หมู, เป็ด, ไก่, สุนัข, แมว, กบ, แอ้ และแมลง เช่น ผึ้ง. วัวและแพะเลี้ยงไว้สำหรับขาย ควาย, หมู, สุนัข, เป็ด, ไก่ สำหรับฆ่าเช่นไหวผี นอกจากนี้ ไว้องกันบ้านเรือน.

ข้า่หอก (Kha Hawk) นุ่งผ้าเตี่ยวกว้าง ๒-๓ นิ้ว บิดตะเพาะของลับ พวก ขมุแต่งกายเหมือนพวกลาวหรือลื้อตามบ้านนอก พวกขมุชอบผ้าสีต่าง ๆ แต่ไม่รู้จักทอผ้า ใช้เองเหมือนลาวหรือลื้อ. พวกขมุไม่ชอบสูบฝิ่น แต่ชอบดื่มสุราโรงหรือสุราที่ทำจากข้าว.

เมื่อวันออกเดินทางจากที่ทำการไปรษณีย์ โทรเลขที่เมืองเชียงของได้พบชน ชาวเขาพวกหนึ่งซึ่งคนนำทางของเราบอกว่า เป็นข้า่กาด (Kha Kad) แต่ข้า่พเจ้า เห็นว่าไม่มีอะไรแตกต่างจากข้า่อื่น ๆ ทั้งรูปร่างและหน้าตา ผู้ชายนุ่งผ้าเตี่ยว ผู้หญิง นุ่งถุงเหมือนลาว แต่เกล้าผมเหมือนหญิงขมุ พุคกับคนนำทางชาวขมุของข้า่พเจ้าก็ไม เข้าใจกัน พวกเราต้องโต้เขาทุก ๆ วัน และเดินทางมาบนภูเขา ในถิ่นนี้อุดมด้วยแร่ ต่าง ๆ เช่น เหล็ก, หับทิม, เกลือ และมีป่าไม้อย่างดี แต่ไม่มีต้นสัก ภาพภูมิประเทศ งามมาก มีถนนสายหนึ่งซึ่งตัดข้ามภูเขาเหล่านี้ ฝรั่งเศษเป็นผู้สร้างขน ถนนนี้ยาวยึด ไปตั้งแต่เหนือมาใต้ และติดต่อกับที่อื่น ๆ ได้ตลอด.

วันต่อมาพวกเราได้พบหมู่บ้านข้า่หอก (Kha Hawk) อีก ผู้หญิงข้า่หอกนุ่ง ผ้าถุงสีขาว เกล้าผมเป็นขมวดที่ท้ายทอย พุคภาษาขมุ มีพวกขมุอีกสาขาหนึ่งในหมู่บ้าน นี้เรียกว่า ข้า่กะเวน (Kha Kwen) นับถือพุทธศาสนา มีวัดและมีพระสงฆ์ ใช้หนังสือ ยวน (หนังสือเชียงใหม่) และนับถือผีปู่ย่าตายาย แต่พวกข้า่อื่นในหมู่บ้านนี้ไม่ได้ถือ พุทธศาสนาแต่นับถือผี มีพวกข้า่อีก ๒ พวก เรียกว่าข้า่เกี้ยว (Kha Kuie) และข้า่ก้อ (Kha Kaw) มีสำนักสงฆ์แต่ไม่มีพระสงฆ์อยู่ และไม่มีพระพุทธรูป ในเวลาบ่ายเมื่อ ได้เดินทางมาได้ ๔ ชั่วโมงแล้ว มาหยุดพักอยู่ที่หมู่บ้านแห่ง ๑ ซึ่งมีชนหลายภาษาและมี โบสถ์พุทธศาสนาอยู่หลังหนึ่ง.

วันรุ่งขึ้นเวลาบ่ายมาถึงที่พักของฝรั่งเศสที่เวียงภูคา (Vieng Puka) ที่นั่น
 ก่อนเป็นเมือง เดียวกันกับหมู่บ้าน เมื่อพวกเราพักอยู่ที่หมู่บ้านนั้นได้สนทนากับ
 หัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งมีชื่อว่าเพียหลวงปะตะวี (Pia Luang Patawi) ท่านผู้นี้บอก
 ข้าพเจ้าว่า หมู่บ้านที่ชนอยู่กับเขานี้ ๙ หมู่ด้วยกัน ชนในหมู่บ้านทั้ง ๙ หมู่และตัว
 เขาเองเป็นพวกข่ากะเวน (Kha Kwen) ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่นั้น แต่มีหมู่บ้าน ๕ หมู่
 ใน ๙ หมู่ นั้นนับถือพุทธศาสนาและมีโบสถ์ด้วย เดิมหมู่บ้านที่เรียกว่าเมืองภูคา (Muang
 Puka) มีบ้านเรือน ๗๐ หลัง ต่อมาเกิดโรคระบาดขึ้น ทำให้ผู้คนพากันอพยพไปอยู่
 อื่น จึงเหลือบ้านเรือนเพียง ๕๐ หลัง เพิ่งจะย้ายหมู่บ้านเหล่านี้จากที่ใกล้ที่พักของ
 ฝรั่งเศสไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ๑ ไมล์ มาตั้งในที่นี้เมื่อประมาณสัก ๒ ปีมาแล้ว ตาม
 ภูเขาเหล่านี้มีบ้านเล็กบ้านน้อยทั่วไป โดยมากเป็นพวกข่าละเม็ต (Kha L'Met) นอก
 จากนี้ยังมีหมู่บ้านพวกขมอีก ๑๐ หมู่ หมู่บ้านข่าสามภู (Kha Sam Pu) ๓ หมู่ กับ
 หมู่บ้านข่าจอล (Kha Chawl) อีกหมู่หนึ่ง พวกที่ขายนพตภาษาเกือบไม่เข้าใจกันกับ
 ๒ พวกนั้น แต่หมู่บ้านเหล่านี้โดยมากพูดภาษาลาวได้

วันรุ่งขึ้นเวลาเข้ารับประทานอาหารแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปยังที่ทำการไปรษณีย์
 โทรเลข เจ้าพนักงานฝรั่งเศสบอกว่า เขามีคนใช้ชาวขมคนหนึ่งถือคริสตศาสนา ชื่อ
 อ้ายอ่อน (Ai Awn) เขาเรียกคนใช้นั้นมาพบกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ไต่ถามเรื่องต่างๆ
 เขาบอกว่ามีหมู่บ้านที่ถือศาสนาคริสต์อยู่หมู่บ้านหนึ่งชื่อบ้านเหล็ก (Ban Lek) มีคนเข้ารับ
 ถือศาสนาคริสต์ราว ๑๕ ถึง ๒๐ คน และมีเพีย (Pia) เป็นหัวหน้า แล้วข้าพเจ้าได้
 ไปหาเพียนั้น เขารับรองข้าพเจ้าเป็นอย่างดี และได้สนทนากันถึงเรื่องศาสนา.

เวลาบ่ายวันที่ ๓ พวกเราเดินทางมาหยุดพักที่สบยิม (Sope Yim) มีบ้าน
 พักของข้าราชการฝรั่งเศสอยู่ที่นั่น แต่เวลานั้นไม่มีใครอยู่ หมู่บ้านขมที่ข้าพเจ้าพัก
 ในคืนวันนั้น พวกขมได้รับรองข้าพเจ้า พวกขมเหล่านี้โดยมากพูดภาษาลาวได้.

วันต่อมาพวกเราได้พบพวก ล้อ (Lü) ๔ คน ซึ่งนาย เอ็ม. โคลดอง (M. Claudong) ส่งมาจากเมืองสาย (Muang Sai) สำหรับใช้และนำทาง พวกก่อนนั้นถึงกำหนดที่จะกลับไปยังเชียงของ เมื่อเดินทางต่อมาก็มารู้บ้านล่อแห่งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้แจกหนังสือให้พระสงฆ์และคนทั่วไป คนชาวบ้านนั้นได้บอกว่า หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านพวก ล้อ (Lü) แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า เสียงภาษาที่พูดไม่ใช่ลื้อหรือลาวทง ๒ อย่าง เป็นเสียงภาษาชาวเมืองสาย (Muang Sai) ทำนองถ้อยคำนั้นเป็นสำนวนลาว แต่เชิงพูดและการออกเสียงนั้นเป็นสำเนียง ล้อ (Lü) เวลาบ่ายข้าพเจ้าได้ไปที่วัดแห่ง ๑ ในตำบลนั้น เจ้าอธิการวัดนั้นได้ให้หนังสือใบลานแก่ข้าพเจ้าผู้คนหนึ่ง หนังสือใบลานนั้นคงจะได้มาจากสิบสองพันนาเป็นแน่ เมื่อเดินทางต่อมาในวันรุ่งขึ้นก็ถึงเมืองสาย (Muang Sai) มีบ้านข้าราชการฝรั่งเศส นาย เอ็ม. โคลดอง (M. Claudong) เราชั่งตั้งอยู่ในถนน สุภาพบุรุษผู้นั้นได้รับรองข้าพเจ้าอย่างดี และให้รับประทานอาหารเย็นด้วย เวลาเย็นเมื่อฝนตกหนัก ข้าพเจ้าพักแรมคืนที่บ้านเรชตั้งต้นนั้น ๒ คืน ต่อนั้นมาได้เดินทางไปถึงบ้านกอน้อย (Ban Kaw Noi) และไปถึงหมู่บ้านขมุชาวคริสต์เถียน และมาตามถนนอีก ๔ ชั่วโมง ถึงหมู่บ้านกาดังสะราม (Katang S'ram) อันเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่สุดของพวกขมุที่ถือศาสนาคริสต์ คนโดยมากในหมู่บ้านนั้น แม้เป็นชาวขมุที่พูดภาษาลาวได้ คนในหมู่บ้านนั้นยินดีมากเมื่อทราบว่าข้าพเจ้ามาถึง ทั้งคนในหมู่บ้านที่ใกล้เคียงก็พากันมาหาข้าพเจ้า นำเอาไข่ไก่และข้าวมาให้เป็นอันมาก ถ้าแม่ไตตั้งสถานมิสซันรีในตำบลนั้นคงจะชักนำให้พวกขมุและพวกลาวกลับไปใจมาถือคริสต์ศาสนาได้อีกมาก เมื่อขณะที่ข้าพเจ้ามาถึง มีคนหลายคนมาเข้ารับศีลต้อศาสนาคริสต์ แต่พวกนั้นชอบดื่มสุรานั้นมาก ในเวลาเย็นวันแรกถึงข้าพเจ้าจึงนัดประชุมและเทศน์สั่งสอน เพื่อให้ชนชาวนั้นละทิ้งความชั่วต่าง ๆ อันเป็นบาป เช่น การลักขโมย, การมีเมียหลายคน, การเสพสุรา ฯลฯ แล้ว

ข้าพเจ้าได้เดินทางต่อไปยังหมู่บ้านอีกแห่ง ๑ กัน มีคนมาประชุมที่ศาลามาก ท่านเพีย (Pia) ซึ่งเป็นหัวหน้ากับภรรยาของเขา ๒ คนก็มาประชุมด้วย ข้าพเจ้าจึงได้เทศนาสั่งสอนให้ละความชั่วต่าง ๆ มีการกินเหล้า เป็นต้น.

เมื่อพวกเรากลับเข้ามาในเมืองนั้น ได้พักที่บ้านทิน (Ban Tin) เป็นหมู่บ้านล่อซึ่งอยู่ถัดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขไปทางทิศตะวันตก วันรุ่งขึ้นตอนบ่าย นาย เอ็ม. โคลดองได้เชิญข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารเย็น แล้วข้าพเจ้าได้ลาท่านสุภาพบุรุษผู้เดินทางต่อไป แล้วมาหยุดพักที่บ้านบ่อ (Ban Baw) เป็นหมู่บ้านล่อ มีบ้านเรือนประมาณ ๔๐ หลัง แล้วเดินทางต่อไปถึงหมู่บ้านพวกขมุที่ถือคริสตศาสนา ชื่อบ้านเฟน (Ban Fen) หยุดพักแรมคืน ๓ คืน วันรุ่งขึ้นเดินทางต่อไปยังบ้านห้วยงูน (Ban Huie Ngun) ระยะทางราว ๖ ชั่วโมง หัวหน้าหมู่บ้านนั้นชื่อว่าราชา (Raja) เป็นชาวขมุ เป็นคนมีใจคอกว้างขวางได้รับรองพวกเราเป็นอย่างดี ชาวขมุผู้เคยไปถึงเมืองมละแหม่ง (Maulmein), เมืองหมอกใหม่ (Mawkmai) ในพะม่า, เชียงใหม่ และพิษณุโลก ในสยาม เขาเคยอยู่ที่ลำปาง ๔ ปี พูดภาษาไทยชัดเจน.

ก่อนพวกเราเดินทางกลับนั้น ชาวบ้านตำบลห้วยงูนที่เป็นคริสเตียน ได้ฝากจดหมายมาถึงญาติของเขาคือชาวขมุ (เชียงใหม่) จดหมายนั้นเป็นท่อนไม้ไผ่ มีรอยหยักที่ข้าง ๆ เป็นความหมายดังนี้ รอยหยักใหญ่หมายความว่า ในปีหน้าให้ส่งคนรู้ศาสนาคริสต์อย่างดีไปสั่งสอนพวกเขาและพวกขมุอื่น ๆ รอยหยักเล็ก ๆ ๒ หยัก ซึ่งอยู่ข้างเดียวกับรอยหยักใหญ่นั้น หมายความว่า จงกลับมาในเดือนที่ ๒ ของลาว, รอยหยัก ๖ หยัก ซึ่งอยู่ข้างที่ตรงข้าม หมายความว่า มีหมู่บ้าน ๖ หมู่ซึ่งเต็มใจจะเข้ารับถือศาสนาคริสต์, รอยหยักอีกรอยหนึ่งซึ่งอยู่โดยลำพังนั้นหมายความว่า หมู่บ้านที่ถือผีหมู่ ๑ เต็มใจจะเข้ารับด้วย.

เมื่อพวกเราเดินทางกลับนั้น มีพวกขมุและขมุที่เป็นคริสเตียนตามส่งพวกเราเป็นอันมาก ซึ่งจะเว้นความขอบใจในความมีใจดีของพวกเหล่านั้นเสียมิได้.

การเดินทางไปยังหมู่บ้านของพวกเขา ก็เพื่อประโยชน์ในการแผ่ศาสนา
คริสต์ แม้เป็นความต้องการมากก็ไม่ใคร่มีโอกาสบ่อยนัก แต่กระนั้นยังสิ้นเวลาถึง
๔ เดือนครึ่ง เริ่มตั้งต้นแต่จังหวัดเชียงใหม่ในสยาม แล้วมาสู่ตลงที่จังหวัดเชียงใหม่ใน
สยามนั่นเอง ภรรยาและบุตรข้าพเจ้าได้มาคอยอยู่ที่นั่นแล้ว.

ส่วนจดหมายโดยวิธีหัดไม้ไผ่ค้นหาได้ตอบไม่ เพราะเมื่อรุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง
คณะมิสซันรีได้ส่งหมอเค็มป์เบล (Dr. Campbell) กับนายแม็คคีย์ (Mr. Mac Kay)
ให้ไปยังเมืองสาย (Muang Sai) ในแคว้นลาวของฝรั่งเศสอีก แต่เป็นโชคร้ายที่เข้า
ไปไม่ได้ เพราะเจ้าพนักงานฝรั่งเศสประจำท้องที่บอกว่า ทางราชการฝ่ายปกครองของ
ฝรั่งเศส “ห้ามมิให้คณะมิสซันรีพวกเราเข้าไปสอนศาสนาคริสต์แก่พวกเหล่านั้น”
แปลว่าฝรั่งเศสปิดประตู—ประตูแห่งความหวังของชาวขมุซึ่งนับจำนวนเป็นพัน ๆ มิให้ไป
สู่ความรอดได้ แต่อย่างไรก็ดี เชื่อว่าฝรั่งเศสคงจะเปิดประตูอีกในภายหน้าเป็นแน่.

บทที่ ๑๖

ไทยยวน

บรรดาชนชาติไทยสาขาต่าง ๆ ทั้งหมด เท่าที่ข้าพเจ้าได้สมาคมและคุ้นเคย
นั้น ชนชาติไทยฝ่ายเหนือในสยามเป็นพวกที่ข้าพเจ้าอยู่ใกล้ชิดมากที่สุดและรักใคร่มาก
ที่สุด เพราะฉะนั้นไม่เป็นการประหลาดเลยที่ทำไมจิตใจของข้าพเจ้าจึงรักใคร่มากมาย
นัก ก็เพราะข้าพเจ้าได้อยู่กับเขาและทำการสั่งสอนเขาเป็นเวลานานถึง ๓๐ ปี ใน
ระหว่างนั้นแม้ข้าพเจ้าจะไปจากเขาบ้างตงหลายเดือน ก็ไปเพียงชั่วคราว แต่เมื่อกลับมา
ก็ได้พบปะเขาด้วยความชื่นบานและรู้สึกเป็นกันเองประดุจญาติพี่น้อง, ถิ่นของชนชาติ
ไทยฝ่ายเหนือในสยามนี้แหละคือบ้านของข้าพเจ้าทีเดียว และจิตใจของข้าพเจ้าฝังอยู่
แต่ที่บานนี้ เหตุฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าจะจากถิ่นนี้ไปอยู่ในถิ่นใหม่ คือที่เขียงรุ่งอันเป็น
ดินแดนของชนชาติลื้อโดยความจำเป็นนี้ จึงรู้สึกใจเต้นและเสียใจอย่างลึกซึ้ง ข้าพเจ้า
ขอกล่าวอย่างจริงใจอีกครั้งหนึ่งว่า ผู้เป็นมิตรสหายของข้าพเจ้าอย่างที่สุด และทำการ
ร่วมด้วยมากที่สุดที่ดินแดนที่เป็นบ้านของข้าพเจ้า เว้นแต่สยามนคือชนพื้นเมืองฝ่ายเหนือ
ในสยามผู้เป็นที่รักอย่างมากที่สุด ข้าพเจ้าจะประหลาดใจมาก แม้ว่าท่านซึ่งถ้าได้ทำการ
สั่งสอนอยู่กับเขานานและซื่อสัตย์ต่อเขานาน รับรองเห็นด้วยว่า ชนพวกนี้เป็นชาติ "ลาว"
ผู้เป็นที่รักของท่าน หากว่าท่านไม่รับรองเช่นนั้นก็ขอให้ข้าพเจ้าชักนำให้รู้จักข้อใหม่เกิด
เพราะว่าชื่อเก่าและความเป็นอยู่ของชาติลาว (Lao) นั้นได้ผ่านพ้นไปเสียแล้ว แท้จริง
คำว่า "ลาว" ซึ่งเคยใช้เป็นชื่อเรียกชนฝ่ายเหนือในสยามนั้นหาถูกแท้ไม่ ถึงแม้ชาว
สยาม, ชาวยุโรป และชาวอเมริกาเคยใช้เรียกชื่อนั้นมาหลายชั่วคนแล้วก็ตาม แต่ชน
ในชาติของเขาเองหาได้ใช้เรียกไม่ เมื่อไม่กี่ปีล่วงมาแล้วนี้ รัฐบาลสยามได้แสดงความ
ปรารถนาซึ่งเท่ากับบังคับว่า ชนพื้นเมืองในพระราชอาณาจักรสยาม ให้เรียกว่า "ชาว

สยาม" (Siamese) แคว้นที่กล่าวนี้ บัดนี้เรียกว่ามณฑลพายัพ และชาวชนอันเป็นชนพื้นเมืองของถิ่นนี้แท้จริงมีชื่อว่า ยวน (Yuan).

คำว่า "ยวน" หาใช่ชื่อใหม่ไม่ เป็นชื่อที่ชาวชนที่อยู่ในถิ่นใกล้เคียงโดยรอบใช้เรียกกันตั้งแต่ตั้งคำบรรพมาแล้ว ตามตำนาน กล่าวว่า เมื่อชนชาติไทยอพยพลงมาจากประเทศจีนในครั้งแรก ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตศักราช (ศตวรรษที่ ๑ แห่งพุทธศักราช) ชาติอ้ายลาว (Ai Loa) ได้มาตั้งแคว้นขึ้นในทางตะวันออกแห่งแม่น้ำสาละวิน (Salween) ในท้องที่ที่เป็นของพวกยวนหรือกะเหรี่ยง (Yuan or Karens) และมีพวกยวนหรือกะเหรี่ยงตั้งภูมิลำเนาอยู่ก่อนแล้ว แคว้นยวนหรือกะเหรี่ยงที่กล่าวนี้ มีอาณาเขตกว้างขวาง ตั้งแต่แม่น้ำสาละวินจนถึงแม่น้ำโขงและเลยไปถึงแดนเขมรตอนใต้ กล่าวกันว่า ถิ่นนี้เป็นที่บริบูรณ์มาก เมื่อชาติอ้ายลาวได้มาสวามิภักดิ์ต่อเจ้าผู้ปกครองแคว้นยวนหรือกะเหรี่ยงแล้ว ก็ได้รับอนุญาตให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ได้ ก่อนเวลาที่ถึงกลางศตวรรษที่กล่าวนี้ ชาติอ้ายลาว (Ai Loa) ได้ตั้งเมืองใหญ่บนหลายเมืองในท้องที่ของยวนหรือกะเหรี่ยง เมืองใหญ่เหล่านี้มีชื่อว่า เมืองเลม (Muang Lem) เชียงรุ่ง (Chieng rung) ซึ่งบัดนี้อยู่ในมณฑลยูนนาน, เชียงตุง (Chieng tung) บัดนี้อยู่ในพะม่า, และเชียงแสน (Chieng sen) บัดนี้อยู่ในประเทศสยาม.

ตามตำนานของแคว้นยวนหรือกะเหรี่ยงซึ่งข้าพเจ้าได้อ่านพบนั้นกล่าวว่าตั้งแต่ก่อนตั้งคริสตศักราช ๕๔๓ ปี (พุทธศักราช ๑) ชาตลาวซึ่งอยู่ในเมืองใหญ่เหล่านี้ ได้พยายามสู้รบกับพวกกะเหรี่ยงเป็นเวลานานจนสลัดออกจากอำนาจกะเหรี่ยงได้ และได้เป็นใหญ่ในแดนของยวน และตั้งแดนนั้นมากเลยถือชื่อยวนหรือกะเหรี่ยงในแดนนั้น นายฮัลเลต (Mr. Hallet) กล่าวว่า "พะม่าก็ยังคงเรียกว่า แคว้นยวนชานแห่งแม่น้ำสาละวินตะวันออก และเรียกพวกที่อยู่ในแคว้นนั้นว่า ยวนชานหรือไทย" เมืองเหล่านี้ได้ปรากฏมีมาตั้งแต่ ๒,๒๐๐ ปีมาแล้ว และทุกวันนี้ก็ไม่ปรากฏว่าเป็นเมืองของชนชาติอื่นนอกจากชาติไทย และคำว่ายวนก็ยังคงใช้อยู่ในถิ่นเหล่านี้ ซึ่งถึงแม้ในสมัยนี้จะ

หมายณะเพาะแต่ชนฝ่ายเหนือในสยามก็ตาม แต่หนังสือลัทธิพุทธศาสนาฝ่ายยวนซึ่งเกิดจากถิ่นที่กล่าวแล้ว ก็ยังปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ดังที่เราได้พบปะโนแคว้นชานของพะม่า, โนแคว้นลาวของฝรั่งเศส, และโนแคว้นลื้อและไทยเหนือในมณฑลยูนนานของจีน สิ่งเหล่านี้ยังมีบริบูรณ์อยู่ทุกประการ ตัวอักษรเขียงใหม่ซึ่งยังใช้อยู่ทั่วไปในแคว้นที่กล่าวนี้ คืออักษรยวนนั่นเอง เพราะฉะนั้นชาวเขียงใหม่จึงมีชื่อว่ายวน (Yuan).

คำว่า “เขียงใหม่” ต้นเดิมมาจากภาษากะเหรี่ยง (Karen) ดังที่มักกล่าวไว้ในตำนานว่า ต้ซิงใหม่ (Tsching — mai) และว่า เป็นชื่อเมืองของกะเหรี่ยงครึ่งโบราณ เมืองหลวงของอาณาจักรเขียงใหม่ (Empire of Chiengmai or Zimme) เลื่อนไปตั้งอยู่หลายแห่งในสมัยต่าง ๆ กัน เช่นที่เขียงราย, เขียงแสน, ลำพูน, ลำปาง, เขียงใหม่ และทอน ๆ นายฮัลเลตกล่าวไว้ว่า:—

“เมื่อกษัตริย์ผู้ครองเขียงแสนองค์สุดท้ายทิวงคตแล้ว กษัตริย์ผู้ครองแคว้นเขียงตุงได้ปกครองแคว้นยวนชาน (Yuan Shan) ตลอด เพราะใน ค.ศ. ๗๐๗ (พ.ศ. ๑๒๕๐) โอรสของกษัตริย์แคว้นนั้นทำสงครามมีชัยได้อาณาเขตติดต่อเหนือของเขมรครึ่งหนึ่ง จึงได้ให้พวกชานหรือไทยไปตั้งอยู่ เท่ากับขับไล่ชนพื้นเมืองให้หนีไปทางใต้ ไปอยู่กับสยาม เป็นครั้งแรกที่พวกยวนชานได้อพยพลงไ้ทางใต้ แล้วก็อพยพต่อไปจนถึงบริเวณที่ใกล้เคียงอ่าวสยาม”

ตั้งแต่นั้นมา อาณาจักรเขียงใหม่จึงเป็นสนามรบใหญ่ในระหว่างสยาม, เขียงใหม่, เขมร, เวียงจันทน์, จีน, พะม่า และมอญ ชาติเหล่านี้ได้สู้รบกัน และผลัดกันแพ้และชนะเรื่อยไป เมื่อฝ่ายใดมีชัยต่างก็พากันกวาดต้อนครอบครัวเอาไปเป็นชะเลย ทำให้ท้องที่เหล่านี้กลายเป็นป่า ปราศจากผู้คน จนเป็นที่อยู่ของสัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น เสือ ช้าง และสัตว์ร้ายอื่น ๆ ในระหว่างที่ชาติต่าง ๆ ทำสงครามผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะนั้น อาณาจักรเขียงใหม่ก็มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จนต่อมาถึง ค.ศ. ๑๗๗๔ (พ.ศ. ๒๓๑๗) จึงได้เป็นเมืองขึ้นของกรุงสยาม นายฮัลเลตกล่าวไว้ว่า “ภายหลัง

ที่ได้ทำการรบฆ่าฟันกันมานานตั้ง ๒๐๐๐ ปีจนถึง ค.ศ. ๑๘๕๘ (พ.ศ. ๒๔๐๑) ความสงบราบคาบจึงได้เกิดครอบงำดินแดน ภาคตะวันตกของประเทศอานัม”

เมืองเชียงแสนซึ่งครั้งหนึ่งเป็นเมืองอันงามนั้น ได้ตั้งขึ้นในสมัยกรุงอาณาจักรกะเหรี่ยงยังมีอำนาจ จดหมายเหตุโบราณกล่าวว่า เมื่อจีนรบชนะจะได้มณฑลยูนนานตอนตะวันตกเฉียงใต้ขึ้น อาณาเขตต์แคว้นแสน (Tsen) ยาวยัดตั้งแต่ทะเลสาบยูนนานลงไปทางใต้, ทางตะวันออกถึงจังหวัดน่านนี้ รวมทั้งเมืองแสนนี้ฟ้า หรือเชียงรุ่งและแสนหวี (Thenini) ซึ่งเคยวนอยู่ในพะม่า เชียงแสนเป็นเมืองขบนของพะม่าตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๒๒ ถึง ๑๖๑๕ (พ.ศ. ๒๐๖๕ ถึง ๒๑๕๘) ในระหว่างที่เมืองไทยยวนเป็นเมืองขบนแก่พะม่าอยู่นั้น พะม่าได้กดขี่พวกไทยยวนอย่างทาส จนต่อมาภายหลังพวกไทยยวนได้ทำการกบฏขบนสู้รบพะม่า และขับไล่พะม่าออกไปเสียได้ ต่อมาถึง ค.ศ. ๑๘๐๔ (พ.ศ. ๒๓๔๗) พวกไทยแม่ปิง (Me. Ping Tai) ได้ยกมารุกรานจนทำลายเมืองเสีย เมืองนงจึงได้ร้างมา พระเจดีย์ โบสถ์ พระพุทธรูปก็ได้ถูกทำลายเสียมาก.

กล่าวกันว่า ในเมืองไทยยวนนั้นมีวัดอยู่ภายในกำแพงเมืองถึง ๕๓ วัด และพระเจดีย์ใหญ่ที่ยังตั้งอยู่ในบัดนี้ ๖๐ องค์กว่า พระพุทธรูปก็มีอยู่เป็นอันมาก บางองค์หล่อด้วยทองเหลืองอย่างงดงาม ข้าพเจ้าได้ไปวัดคู่ร้างแห่งหนึ่ง พระพุทธรูปใหญ่หล่อด้วยทองเหลืองไม่ใช่แต่ทำด้วยฝีมือเท่านั้น แม้พระพุทธรูปที่ก่อด้วยอิฐก็ทำอย่างงาม แสดงฝีมือการช่างอย่างดี ไม่ใช่แต่มีแห่งเดียว มีมากมายหลายแห่งทีเดียว ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า เมืองไทยยวนเมื่อครั้งยังรุ่งเรืองอยู่นั้น ผู้คนคงจะมั่งคั่ง และมีช่างฝีมือเป็นอันมาก

ตัวเมืองนนตั้งอยู่ในท่าเลอ้งงดงาม คืออยู่บนฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่กว้างราว ๑ ไมล์ มีกำแพงเมืองทำอย่างมั่นคงแข็งแรง ภายในกำแพงเมืองมีเนื้อที่อันกว้างใหญ่ซึ่งบัดนี้กลายเป็นป่าที่ขบไปหมด มีที่ราบกว้างยัดออกไปถึง ๒ ฟากแม่น้ำ และเป็นที่ดินอันอุดม ภูมิประเทศที่แลดูจากเมืองออกไปจนถึงเนินเขาเป็นที่เขามาก ฝั่งแม่น้ำมีตลิ่งสูงราว ๒๐ ฟุต (๓ วา) ทางฝั่งตะวันออกมีบ่อและมีกำแพง แต่หน้าได้เขาสถิง

ทำให้บ้อมและกำแพงพังไปหมดแล้ว กำแพงชั้นนอกมีฐานกว้าง ๗๐ ฟุต (๑๐^๒/_๒ วา) ตอนบนของกำแพงกว้าง ๑๒ ฟุต สูง ๑๔ ฟุต กำแพงชั้นในมีฐานกว้าง ๗๕ ฟุต สูง ๑๘ ฟุต ตอนกลางตั้งบนเป็นตัวกำแพงกว้าง ๒ ฟุตครึ่ง และมีเนินดินเทลาดเข้าไปภายในเมือง ๓๐ ฟุตลาดออกมาข้างนอก ๔๓ ฟุต กำแพงทั้ง ๒ ชั้นห่างกัน ๙๗ ฟุต แต่ทางด้านใต้ของเมืองไม่มีกำแพง เพิ่งได้จัดการสร้างขึ้นป้องกันข้าศึกเมื่อ ค.ศ. ๑๗๙๗ (พ.ศ. ๒๓๔๐) ในขณะที่พวกเวียงจันทน์ได้ยกพลมาล้อมเมืองไว้ ภายในกำแพงมีวิหารและเจดีย์ซึ่งได้ปรักหักพังไป พระพุทธรูปหล่อที่ขำรุดมีขนาดตั้งแต่ ๒—๗ ฟุต ก็ทิ้งเกลื่อนกลาดทั่วไปในที่อันรกร้างนั้น.

ต่อมาอีก ๗๗ ปี พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงประกาศให้พวกยวนซึ่งได้หนีกระจัดกระจายไปนั้นให้มาตั้งภูมิลำเนารวบรวมกันใหม่ แต่มาตั้งเมืองอยู่ได้ลงไปจากเมืองเดิม. คือมาตั้งที่ริมแม่น้ำจัน (Me Chan) เมืองเชียงแสนเก่าจึงได้ร้างไป นอกจากนั้นเมืองของพวกยวนนั้นเช่นเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูนและเชียงรายก็มีพลเมืองอยู่มากทงน เชียงรายนั้นเป็นจังหวัดที่อยู่สุดพรมแดนฝ่ายเหนือในสยาม เป็นย่านกลางของพ่อค้าที่มาจากจัน, พะม่า, กะเหรี่ยง, เงี้ยว, สยาม, ตังเกี๋ย และอานัม มีเกวียนจากเชียงรายไปติดต่อกับรถไฟที่จังหวัดลำปาง ซึ่งต่อไปไม่เข้ารัฐบาลสยามก็คิดจะบำรุงให้เป็นถนนที่รถยนต์เดินได้ และบางที่ต่อไปอาจมีรถไฟติดต่อรหว่างสยามกับพะม่าด้วย เพราะฉะนั้นต่อไปจังหวัดเชียงรายจะเป็นจังหวัดสำคัญในการค้าขายภาคเหนือของสยามแห่งหนึ่ง ในสมัยก่อนหนทางจากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ต้องไปด้วยเรือตามแม่น้ำในหน้าแล้ง กว่าที่จะถึงตั้ง ๓ เดือนในระยะทางเพียง ๕๐๐ ไมล์ แต่บัดนี้มีทางรถไฟเดินถึงกันแล้วสิ้นเวลาเพียง ๒๔ ชั่วโมงเศษเท่านั้น.

* บัตัน (พ.ศ. ๒๔๗๒) มีถนนจากจังหวัดลำปางไปจังหวัดเชียงราย รถยนต์เดินได้สะดวกแล้ว

บทที่ ๑๗

สรุปความเรื่องชนชาติไทย

ข้อความต่อไปนี้ได้ตอนมาจากคำนำของหนังสือฝรั่งเศสชื่อว่า Silve's To Grammar ซึ่งอ้างถึงประวัติการของชนชาติไทยอันเป็นเนื้อความย่อดีพอใช้ และในฟุตโน้ตของหนังสือนี้เองก็บอกว่า ประวัติการนี้ได้แปลจากพงศาวดารสยามฉบับหลวงประวัติการของเขมร, ตำนานไทยฝ่ายเหนือ, เชียงราย, และตำนานเมืองลาวที่ตั้งอยู่บนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีข้อความสังเขปดังนี้:—

“ประวัติการของชนชาติไทยนั้นเก่าแก่มาก จดหมายเหตุจีนโบราณกล่าวว่าเมื่อประมาณ ๘๕๐ ปีก่อนคริสตศักราช (๓๐๗ ปีก่อนพุทธศักราช) ภูมิภาคนี้เดิมของชนชาติไทยอยู่ตอนกลางลุ่มแม่น้ำเหลือง (Yellow Sea) ซึ่งเป็นท้องที่มณฑลฮูเป่และมณฑลโฮนานแห่งประเทศจีนในบัดนี้ ในสมัยเดียวกันนั้นชนชาติจีนได้อพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามที่ราบในลุ่มแม่น้ำเหลืองตอนเหนือ ซึ่งบัดนี้เรียกว่ามณฑลแกนซู่ (อยู่เหนือมณฑลเสฉวนติดต่อกับทิเบต) โดยถูกพวกตาดรุกราน จึงได้ร่นลงมาและมาปะทะกับพวกไทยเข้า เลยเกิดต่อสู้กันมาช้านาน พวกไทยมีจำนวนน้อยและฝีมืออ่อนกว่าจีน ผู้จีนไม่ได้ จึงได้พากันร่นลงมาบ้างได้โดยทางต่าง ๆ กัน เมื่อประมาณ ๒๐๐๐ ปีล่วงมาแล้ว.

“พวกไทยส่วนมากร่นลงมาตามแม่น้ำแยงซี (Yangtze Kiang) เข้าไปตั้งอยู่ในมณฑลยูนนาน ณ ที่นั้นได้ต่อสู้กับพวกพวนเมืองเดิมเป็นเวลานาน ในที่สุดได้ตั้งราชอาณาจักรขึ้นเรียกว่าอาณาจักรน่านเจ้า (Nan Chow) ในท้องที่ที่เรียกว่าโกสัมพ (Kosamphi) และตั้งเมืองตาลฟู (Tali-fu) เป็นเมืองหลวง ต่อมาเมืองหลวงนั้นก็ได้อพยพไปตั้งที่พูเออร์ฟู (Pu-crh-fu) อาณาจักรนี้ครอบคลุมท้องที่มณฑลยูนนานทั้งหมด และท้องที่ตอนเหนือของพม่า และตอนเหนือของสิบสองพันนาด้วย.

“อาณาจักรไทยในสมัยที่กล่าวนี้เจริญรุ่งเรืองมาก ผู้คนก็แสดงลักษณะเป็นนักรบและมีการปกครองเป็นบิ๊กแผ่นดิน และยังมีอำนาจปกครองดินแดนตลอดถึงตอนตะวันตก

ออกในทิเบตด้วย อาณาจักรทั้ง ๓ นั้น (คือ ไทย, ทิเบต, จีน) ได้เกิดการต่อสู้ซึ่งซัยกันมาช้านาน บางคราวก็เป็นไมตรีกัน บางคราวก็สู้รบกับชาติตาดซึ่งยกกรุกเข้ามา ระยะเวลาที่ไทยต่อสู้ซึ่งซัยกันอยู่ตงนเป็นเวลานานประมาณถึง ๔๐๐ ปีเศษ

“แต่อย่างไรก็ดี เมื่อจีนยกลงมาถูกรานหนักชน ชนชาติไทยก็จำต้องอพยพ มาทางใต้ มาตั้งอาณาจักรบนที่เมืองเชียงแสน (Chiang Sen) บนฝั่งแม่น้ำโขง ภายหลังได้ต่อสู้กันกับพวกขอม (เขมร Combodians) ต่อมาอีกนานหลายร้อยปี แต่ อาณาจักรไทยที่เลื่อนลงมาตงใหม่ นชื่อเมืองหลวงเปลี่ยนเรียกต่าง ๆ กันตามสมัยที่ ดำเนินมา และมีเรื่องราวอันแสดงความรุ่งเรืองเช่นเดียวกับสมัยก่อน ต่อจากนั้นได้ย้าย ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ไปตั้งอาณาจักรบนที่ลุ่มแม่น้ำสาละวิน (Salween) มีเมืองเผ่า กาม (Phou Kam) เป็นเมืองหลวง โดยมีพวกขอมยกมาถูกรานหนักชน และไทย อีกพวกหนึ่งก็ได้มาสร้างเมืองเชียงใหม่บนที่แม่น้ำปิง (Me Ping)

“การอพยพลงมาทางใต้หาได้หยุดยั้งไม่ ยังคงอพยพเรื่อย ๆ มา คือลงตาม แม่น้ำเจ้าพระยา จนมาตั้งอาณาจักรไทยอันมีอำนาจบนทางใต้ มีเมืองอยุธยา (Ayuthia) เป็นเมืองหลวงประมาณ ค.ศ. ๑๓๑๕ (พ.ศ. ๑๘๕๘)^๒ ในรัชกาลของพระเจ้าอู่ทอง และต่อมาได้เลื่อนเมืองหลวงมาตั้งที่บางกอก (กรุงเทพฯ) อันเป็นที่มีความเจริญยิ่งใน อาณาจักรไทยในปัจจุบันนี้

๑. เข้าใจว่าคงเป็นเมืองสุทกาม ตามพระอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์-เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า เมื่อพะม่าได้เสียเมืองสุทกามแก่พวกมองโกลใน พ.ศ. ๑๘๒๗ แล้ว ต่อมาไม่ช้าไทยใหญ่ (เงี้ยว) ก็ได้ครองเมืองสุทกามขึ้น

๒. ตรงนคงจะคลาด เพราะพวกไทยที่เลื่อนมาตงอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๕๘ ตามพระอธิบายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า พ่อขุนศรี-อินทราทิตย์ตั้งอาณาจักรสุโขทัยเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๘๑ ต่อจากเวลานั้นมาประมาณ ๑๐๐ ปีเศษพระเจ้าอู่ทองจึงตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของอาณาจักรไทยเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ (ไม่ใช่ พ.ศ. ๑๘๕๘) ส่วนที่ลงมาตงเมืองหลวงที่บางกอกคือกรุงธนบุรีนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐.

“การที่ชนชาติไทยอพยพลงมาทางใต้^{นี้} มีโอกาสขยายตัวประสบความสำเร็จได้^{นี้}ดีกว่าอยู่ถิ่นเดิมมาก แต่เมื่อระบอบกลางมาน^{นี้}ได้แยกย้ายออกเป็นหลายพวกด้วยกัน บางทีก็ต่อสู้กันเอง บางทีก็สู้กับพวกพื้นถิ่น แล้วในที่สุดก็ตั้งรกรากกันเป็นปึกแผ่นมีหัวหน้าปกครอง พวกไทยต่าง ๆ ^{นี้}นั้นไม่ว่าอยู่ในถิ่นเดิมหรือพวกที่ระบอบกลางมา เช่น พวกไทยที่อยู่ในมณฑลกวางซีในประเทศจีน และที่อยู่ในประเทศตังเกี๋ย (ถิ่นที่ระบอบกลางมา) ต้องอยู่ในอำนาจของจีนและญวน และสมาคมปะปนกับพวกเหล่านั้น ทำให้กิริยา, ภาษา, คำพูด ตลอดจนตัวหนังสือค่อย ๆ กลายไปเป็นพวกที่สมาคม^{นี้} ๆ ยิ่ง^{นี้} ข้นทุกที”

ไทยในประเทศจีนได้เสียความอิสระสภาพกลายเป็นจีนเป็นเวลา ๗๐๐ ปีเศษมาแล้ว แต่อย่างไรก็ดี หากได้กลายเป็นจีนหรือญวนจนจะสังเกตไม่ได้^{นี้}นั้นไม่ โดยจะเพาะคำพูดของไทยก็ยังคงดำรงเป็นภาษาเดิมของตนอยู่ แน่ละ, ย่อมมีภาษาของชนพื้นถิ่นเข้ามาปะปนอยู่ไม่มากนักน้อยซึ่งเป็นธรรมดา พวกไทยซึ่งอยู่ทางเหนือ^{นี้}ยังสำแดงว่าเป็นไทยแท้ แต่พวกไทยที่อยู่ในพะม่าซึ่งพะม่าเรียกว่า “ชาน” ^{นี้} ได้กลายเป็นพะม่า โดยได้อยู่สมาคมปะปนผสมพันธุกับพม่า โดยทางแต่งงานหรือทางรับเอาภาษาและขนบธรรมเนียมมาประพฤติเป็นต้น เช่นเดียวกับไทยสยามซึ่งได้ปะปนและสมาคมผสมพันธุสืบสายจากพวกเขมร, มอญ, มะลายู, และจีนที่เข้ามาอยู่ปะปนด้วย แต่^{นี้}ว่าพวกไทยที่อยู่ฝ่ายใต้ในประเทศจีน, ไทยที่อยู่ฝ่ายตะวันออกในพะม่า, ไทยฝ่ายเหนือในสยาม และไทยในแคว้นลาวของฝรั่งเศส หากได้มีชาติใหญ่เข้ามาอยู่ปะปนสมาคมมาก^{นี้}ก็ไม่ นอกจากชนพื้นถิ่นเช่นชนชาวเขาซึ่งโดยมากเป็นชาติมอญ—เขมร อันกระจายมาจากทางใต้เป็นต้น และทั้งพวกไทยก็ไม่อยากจะสมาคมกับพวกชาวเขาเหล่านั้นด้วย เพราะฉะนั้นขนบธรรมเนียมและภาษาคำพูดของพวกในถิ่นไทยเหล่านั้นจึงยังคงเป็นไทยแท้หรือไทยล้วนอยู่ตามเดิม

เมื่อมองดูในประวัติการของชนชาติไทยแล้ว คงทราบได้ว่าไทยในปัจจุบันนี้ รวมทั้งพวกขานตะวันตกในพม่าและพวกไทยสยามทางใต้ด้วย ล้วนเป็นเชื้อสายสืบเนื่องมาจากชาติลาวเดิม (Ancient Lao) ซึ่งไม่ใช่ชนดั้งเดิมในแถบร้อนของโลก อีกประการหนึ่งชนชาติไทยได้ย้ายถิ่นฐานไปจากแถบประเทศมหาอำนาจ ซึ่งเป็นแถบหนาวของโลกตั้งแต่เวลานานประมาณ ๒,๒๐๐ ก่อนคริสต์ศักราช ๑๖๕๗ ปีก่อนพุทธศักราช) จนถึง ค.ศ. ๑๒๓๔ (พ.ศ. ๑๗๗๗) เป็นเวลาถึง ๓,๔๐๐ ปีมาแล้ว

ข้าพเจ้า (หมอด็อด) ทราบว่า ชนชาติไทยในปัจจุบันนี้มีจำนวนมากหลาย ตังภูมิภาคเณออยู่ทั่วไปในท้องที่อันกว้างใหญ่ถึง ๔๐๐,๐๐๐ ตารางไมล์เศษ (ประเทศสยามมีเนื้อที่ ๒๐๐,๐๐๐ ตารางไมล์) ประวัติการอันนานของชนชาติไทยแสดงว่า นอกจากเป็นชนที่แข็งแรงมีกำเนิดเดิมอยู่ทางแถบประเทศมหาอำนาจอันเป็นแถบหนาวของโลกแล้ว ยังเป็นชาติที่ทำการสมาคมและสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชาติจีนที่อยู่ทางเหนือ, กับเขมรและญวนทางตะวันออก, และกับพม่าซึ่งอยู่ทางตะวันตกอีกด้วย

ในปัจจุบันนี้ย่อมรับรองกันทั่วไปแล้วว่า ชนชาติไทยมีจำนวนมาก และอยู่กระจัดกระจายทั่วไปในตอนใต้ของทวีปเอเชีย ตำนานของชาติหรือขนบธรรมเนียมของชาติยังสำแดงอีกว่า เป็นชาติมองโกลเลียและเป็นชาติที่ใกล้ชิดกับชนชาติจีน แม้จดหมายเหตุโบราณของจีน, พม่า และไทยเองยังแสดงว่าชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ยิ่งกว่าชาติเอิบรุ* หรือชาติจีนเสียอีก จากจดหมายเหตุจีนโบราณ และจากขนบธรรมเนียมของชนชาติที่จีนเรียกว่าไทยอันเป็นชนพันธุ์นั้นก็ปรากฏพอว่า ชนชาติจีนนั้นได้เข้ามาพบปะกับชาติไทย เมื่อจีนได้ร่นเข้ามาในประเทศจีนซึ่งอยู่ตอนตะวันตกเฉียงเหนือในมณฑลเสฉวนเป็นเวลาประมาณ ๔๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่ชาติไทยนั้นมิชอบปรากฏตามจดหมายเหตุ

* เป็นชาติโบราณชาติหนึ่ง ซึ่งบัดนี้เรียกว่ายิว มีภูมิประเทศอยู่ในปาเลสไตน์ อันเป็นที่เกิดศาสนาคริสต์

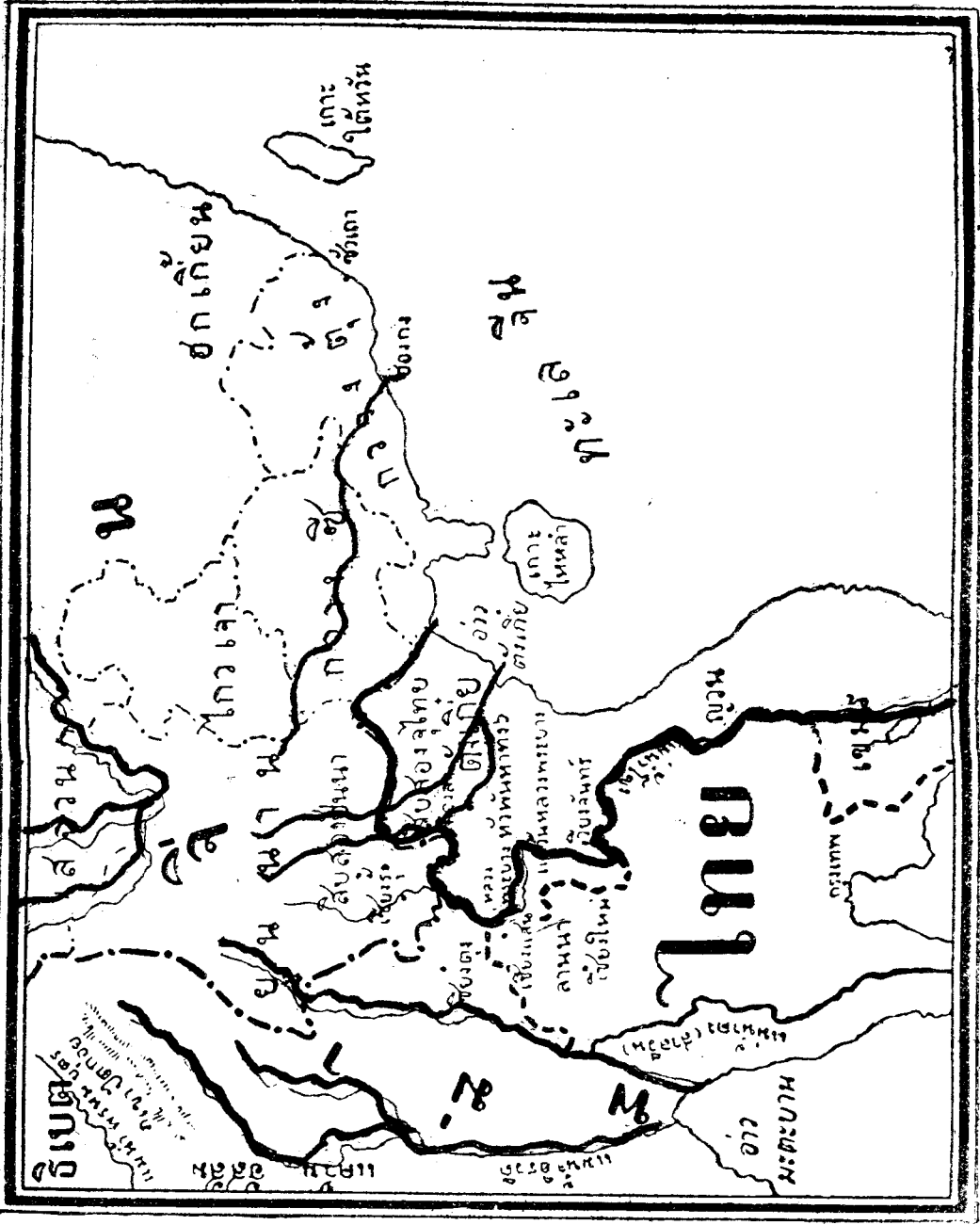
เหตุจีนโบราณว่ามุงใหญ่ (Great Mung) เป็นชนที่มีพวกมากและสำคัญพวกหนึ่งแม้ในครั้งโบราณ และค่อย ๆ แ่ไป ในท้องที่ลุ่มแม่น้ำสายสำคัญตอนเหนือตลอดจนตอนใต้ของประเทศจีนทั้งหมดและระบาทลงมาทางใต้ต่อไปอีก จนมีทั่วไปในพม่า, อัสสัม, ญวน และในเขมรบางส่วน

แม้ไทยจะมีประวัติการมานานและอยู่ทั่วไปในท้องที่อันกว้างขวางก็ยังไม่มีความหลักฐานมาสรุปความในที่สุดว่า ชนชาติไทยครั้งโบราณได้ถึงซึ่งความรุ่งเรืองยิ่งกว่าไทยในปัจจุบันนี้ ท่านเซอร์ยอร์ชสก็อตต์ได้สังเกตจากตำนานของชนชาติไทยเองว่า ชนชาติไทยได้แยกออกเป็นหลายพวกหลายเหล่าต่างเป็นอิสระ ไม่ได้รวมกันเป็นชาติใหญ่ชาติเดียว กำลังจึงอ่อนและไม่เจริญรุ่งเรืองเหมือนที่ได้รวบรวมอยู่ใต้อำนาจรัฐบาลอันเดียวกัน ถึงกระนั้นก็ยังมิใช่เป็นเจ้านายอยู่ในพวกของตนหลายพวกก่อนที่มีเจ้านายไทยซึ่งอยู่ในสยามบัดนี้ อาณาจักรไทยที่อยู่ในมณฑลยูนนานตอนตะวันตก อันมีเมืองคาลิฟูเป็นเมืองสำคัญนั้นได้ถูกพวกมองโกลยกดขี่ทำลายล้างเสียความอิสระภาพเมื่อ ค.ศ. ๑๒๓๔ (พ.ศ. ๑๗๗๗) ประมาณ ๗๐๐ ปีมาแล้ว ทั้งเป็นชาติอยู่ในดินแดนที่ค่อนข้างเข้าไปจากทะเลมาก ความเจริญจึงมีน้อย เว้นแต่สยามซึ่งพึ่งเจริญขึ้นอย่างประหลาดเมื่อครั้งศตวรรษเอง

เรื่องของชนชาติไทยตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุจีนโบราณนั้น อย่างน้อยมี ๓ ชื่อ ซึ่งยังเรียกต่อมาในปัจจุบันนี้ว่า ป่า, ลุง, และลาว (Pah Lung & Lao) จึงเชื่อว่าชื่อเหล่านี้คงเป็นชื่อที่ใช้เรียกชนชาติไทยแต่โบราณ แต่ส่วนจีนนั้นมักเรียกไทยเป็นหลายชื่อ เช่นเรียกไท้, ชุง, ชอง ฯลฯ (To, Chung Chawng etc.) พม่าเรียกว่าพวกไทยโดยไม่ทราบเหตุผลว่าชาน (Shans) และชาวอังกฤษก็เรียกตามพม่าอีกที่ ส่วนไทยซึ่งอยู่ในประเทศสยามซึ่งเป็นอิสระภาพนั้น ชาวอเมริกันเรียกว่าชาติสยาม (Siamese) แต่ไทยในสยามเรียกตัวของเขาเองว่าไทย (Tai) เพื่อให้สังเกต

ต่างจากชาติอื่น และบางทีก็เอาชื่อภูมิภาคหรือชื่อหมู่คณะเดิมเข้าข้างท้าย เช่น ไทยลาว ไทยย้อย ฯลฯ (Tai, Lao Tai Yoi etc) ด้วย "ไทย" คำนี้หมายความว่า อิสสรภาพหรือเสรีภาพ (Free) แต่จีนหมายความว่า "ใหญ่" (Great) ข้าพเจ้า เห็นว่า คำว่า "ไทย" ที่มาใช้เรียกเป็นชื่อของ "ชาติ" นั้น คงจะเนื่องจากเมื่อเวลาที่ชนพวกนี้ได้อพยพเข้ามาในแหลมอินโดจีน และมาต่อสู้กับชนพื้นเมืองมีชัยแก่ชนพื้นเมืองแล้ว เลยเรียกว่า "ไทย" เพื่อให้ต่างจากชนพื้นเมืองที่อยู่ติดบังคับต่อมาภายหลังก็เลยเป็นชื่อของ "ชาติ" ไปก็ได้

เป็นโชคที่ข้าพเจ้ามีโอกาสดำไปเที่ยวและพบปะชนชาติไทยอยู่ในท้องที่อันกว้างใหญ่ไพศาล ที่เรียกว่าโชคนี้ ก็เพราะเมื่อข้าพเจ้าไปอยู่ที่ใด ๆ ที่มีคนไทยแล้ว คนไทยเหล่านั้นที่ข้าพเจ้าได้พบปะล้วนแต่มีอัธยาศัยดี และมีความเอื้อเฟื้อซึ่งเมื่อข้าพเจ้าไปขอความช่วยเหลืออย่างใดมักสำเร็จโดยมาก ข้าพเจ้าได้เดินทางตั้งแต่จังหวัดเพิร์รบุรีขึ้นไปทางเหนือในสยาม และต่อไปในแคว้นเชียงตุง เข้าไปในมณฑลยูนนาน จนถึงเมืองบ่อ (Muang Baw) ซึ่งในแผนที่ต่าง ๆ เรียกว่าไวยวน (Wei Yuan) อยู่เยื้องไปทางตะวันตก ตักรัที่ ๑๐๑ แห่งลองติติวต์ และตักที่ ๒๓๒ แห่งแลตติติวต์เหนือ คำว่าไวยวนเป็นภาษาจีน แต่น่าประหลาดที่คนที่อยู่ในท้องที่ของจังหวัดนั้นเป็นชนชาติไทยทั้งนั้น เว้นแต่เจ้าหน้าที่ผู้ปกครองและพ่อค้าเท่านั้น เป็นชนชาติจีนซึ่งมีจำนวนน้อย ครองหนึ่งข้าพเจ้าเดินทางตั้งแต่แดนไทยเงว (Ngio Tai) ตอนตะวันตกแห่งแม่น้ำสาละวิน (Salween) มาทางตะวันออกผ่านแดนไทยไปยังมหาสมุทรแปซิฟิก ในท้องที่ราบทุก ๆ แห่งตลอดส่วนใต้แห่งมณฑลยูนนาน (Yunnan) ข้าพเจ้าได้พบชนชาติไทยแทบทั้งนั้น (ยังคงมีอยู่อีกมาก ในจังหวัดที่ข้าพเจ้าไม่ได้ผ่าน) แม้ในมณฑลกวางซี (Kwangsi) จากตะวันตกไปตะวันออกซึ่งข้าพเจ้าได้เดินผ่านจนตลอด ก็ได้พบชนชาติไทยเป็นอันมาก และจากพรมแดนมณฑลกวางซีเข้าไปในมณฑลกวางตุง (Kwang tung) เดินทางโดยเรือกลไฟไปสู่มหาสมุทรแปซิฟิก

โดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้ไปด้วยตนเองและอ่านพบในหนังสือทางราชการของฝรั่งเศสด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า คนที่อยู่ตามชนบทแทบทั้งหมดของประเทศดั่งเกียเป็นชาติไทยพวกต่าง ๆ ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่แคว้นซึ่งทางราชการฝรั่งเศสเรียกว่าแคว้นลาว (Lao State) แม้ในท้องที่ลุ่มแม่น้ำดำ (Black River) ในดั่งเกีย ก็มีชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วไป แต่ตอนที่เบ็นภูเขาและที่ตอนนั้นเป็นพวกขมุและชาวเขา นอกจากนี้ชนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเกาะไหหลำตอนลึกเข้าไปกลางเกาะ ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวว่าเป็นชนชาติลาว ข้าพเจ้าได้พบชนพวกนี้ ๒-๓ คน มีภาษาคำพูดสามัญอย่างเดียวกันกับชนในสยามและในประเทศจีนซึ่งใช้พูดด้วยภาษาไทย มีสัชนร์ที่ตั้งสอนศาสนาอยู่ในเกาะไหหลำ ได้เคยส่งบัญชีคำพูดของชนชาติลาวในเกาะนั้นมาให้ข้าพเจ้า

ครั้งที่ข้าพเจ้าเดินทางไปตามแถบลุ่มแม่น้ำแยงซี (Yangtze River) เห็นอรรถลยูนนานขึ้นไป ก็ได้ทราบว่า มีชนชาติไทยเป็นอันมากอยู่ตอนเหนือลุ่มแม่น้ำนี้ เหตุฉะนั้นชนชาติไทยที่อยู่ตอนเหนือก็มากเท่ากับทางตอนใต้ ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเดินทางจากยูนนานฟู (เมืองสำคัญตั้งที่ว่าการมณฑลยูนนาน) ผ่านจังหวัดเสเมา (Szemao) ไปยังจังหวัดเชียงรุ้ง (Chiengrung) เข้าไปในพะม่า แต่หาได้ผ่านมณฑลไกวเจา (Kwei chow) ไม่ แต่อย่างไรก็ตาม นาย เอส. อาร์. คลาก (S.R. Clark) ซึ่งเป็นมิสซันร์ประจำชาติจีนเมื่อ ๔๐ ปีมาแล้ว ได้กล่าวถึงชนชาติไทยในมณฑลไกวเจา ซึ่งเรียกกันในพินถันว่าทูหรือโท (Tu or To) นั้นดังนี้

“ชนพินเมืองพวกนี้มีจำนวนประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน โดยมากอยู่ตอนกลาง, ตอนใต้, และตอนตะวันตกเฉียงใต้ในมณฑลไกวเจา บางที่เรียกว่าฟวงจุเจีย (Chung Chia) ตั้งอยู่ตามชนบทโดยรอบจังหวัดไกวยาง (Kwei-Yang เป็นจังหวัดสำคัญของมณฑลไกวเจา)”

ในครั้งหนึ่งของอาณาเขตตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลทลกวางซีก็มีชนที่ใช้พูด
ด้วยภาษาไทยแทบทั้งสิ้น

พวกเงี้ยวซึ่งเป็นพวกเดียวกันกับไทย ไม่เฉพาะแต่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแคว้น
ชานของพะม่าเท่านั้น หลังสื่อหลักฐานอันพิมพ์ภายหลังที่สุดชื่อว่า The Shans, Vol. 1
กล่าวว่า:—

“พวกเงี้ยวเป็นอันมากตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วไปในจังหวัดทาทอน, รางกุน, ตองอู,
พยินมานา (Thaton, Rangoon, Tong-oo Pyinmana) และที่อื่น ๆ นอกจากนี่ยังมี
จำนวนมากอยู่ที่ตำบลใกล้จังหวัดบาโม (Bhamo) และตามลุ่มแม่น้ำทาปิง (Taping
River) ในแคว้นโมกองเก่า (Mogaung) และตามแถบแห่งแม่น้ำชินดวิน (Chindwin)
ก็มีพวกชานอยู่ทั่วไป.....ในตำบลที่กล่าวนี้ พวกไทยคำตี้ (Khamti) ก็มาร่วมอยู่
ด้วย.....”

ในท้องที่อันกว้างใหญ่นับแต่มณฑลฮสสัมในอินเดียตลอดไปจนประเทศญวน
และตั้งแต่แคว้นมะลายูตลอดจนไปจนลุ่มแม่น้ำแยงซีในประเทศจีน เป็นดินแดนที่มี
ชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั้งสิ้น

ส่วนจำนวนชนชาติไทยมีเท่าไรนั้น, จกหมายเหตุประจำปีของอินโดจีน
ฝรั่งเศส (Annuaire General de Indochine) กล่าวว่า ชนชาติที่พูดภาษาไทยใน
แคว้นลาวของฝรั่งเศสมี ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน ในมณฑลไกวเจา นายคลาก (Mr. Clark)
ประมาณว่ามีจำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน ในมณฑลทลกวางซีซึ่งตัวข้าพเจ้าได้ไปเองมี
๒,๐๐๐,๐๐๐ คน, ในแคว้นชาน (Shan States) ของพะม่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน, และ
ในส่วนอื่น ๆ ของพะม่ารวมทั้งในมณฑลฮสสัมด้วยมี ๒๕๐,๐๐๐ คน ส่วนจำนวนชน-
ชาติไทยที่อยู่ในมณฑลยูนนานของจีนนั้น ข้าพเจ้าไม่ได้พบสถิติทางราชการที่แยก
ชนชาติไทยไว้ต่างหาก เหตุฉะนั้นจึงต้องประมาณเอาเองตามที่ได้พบทั่วไปในมณฑล

นั้น จังหวัดกวานาน (Kwang - nan) มีพลเมืองใน ๕ ส่วน เป็นชนชาติไทยเสีย ๓ ส่วนและในท้องถิ่น ๆ แห่งจังหวัดนั้นก็มีมาก, ทางราชการจีนว่าสำมะโนครัวของมณฑลยูนนานทั้งหมด ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ คน, จึงประมาณว่า ในจำนวนนั้นคงจะเป็นชนชาติไทยไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน, การที่ประมาณเท่านั้น โดยถือหลักของหนังสือของนายพันตรีเคอร์สว่า ชนชาติไทยเหนือในมณฑลยูนนานมี ๖๐๐,๐๐๐ คน กับทางราชการจีนว่ามีชนชาติลือในมณฑลนั้นอีก ๔๐๐,๐๐๐ คน จึงรวมเป็น ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน นายฟรีแมน (Mr. Freeman) ผู้เป็นมิสชันรีประจำและรู้ภาษาจีนดีกล่าวไว้ว่า ในเนื้อที่อันกว้างใหญ่มีพลเมืองถึง ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน เป็นชนชาติไทยเสียมากกว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน.

คิดตามจำนวนที่กล่าวแล้วข้างบนนี้ ชนชาติไทยที่อยู่ในประเทศจีนมี ๖,๐๐๐,๐๐๐ คน, ถ้ารวมทั้งที่อยู่ในมณฑลกวางตุง (Kwangtung) ด้วยอีกครึ่งล้านคนแล้วก็เป็นจำนวน ๖,๕๐๐,๐๐๐ คน, ตามสถิติของคณะกรรมการมิสชันรีประจำสยามฝ่ายใต้ซึ่งพิมพ์ขนานไว้ว่าไทยในสยามมีจำนวนใกล้เคียงที่สุด ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ คน, และชนชาติไทยที่อยู่ในเกาะไหหลำอีก ๒๕๐,๐๐๐ คน รวมทั้งสิ้นเป็นชนชาติไทยในปัจจุบันนี้ ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน.

จำแนกตามภูมิลำเนาที่อยู่ดังนี้

อยู่ในสยาม	๑๐,๐๐๐,๐๐๐ คน
„ แคว้นลาวของฝรั่งเศส	๒,๐๐๐,๐๐๐ „
„ พม่าของอังกฤษ	๑,๒๕๐,๐๐๐ „
„ ประเทศจีน	๖,๕๐๐,๐๐๐ „
„ เกาะไหหลำ	<u>๒๕๐,๐๐๐ „</u>
รวม	๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน

จำนวนคนไทยที่
จำแนกตามชื่อที่เรียกกันดังนี้

ไทยที่มีหนังสือ * (Literate Tai)	
สยามและยวน (ไทยเหนือในสยาม)	๑๐,๐๐๐,๐๐๐ คน
ลาว, ไทยดำและไทยขาวในอินโดจีนฝรั่งเศส	๑,๕๐๐,๐๐๐ „
เขินและเงี้ยว (ไทยใหญ่) ในพม่า	๑,๐๐๐,๐๐๐ „
อาโหมและคำตี้ ฯลฯ	๒๕๐,๐๐๐ „
ไทยเหนือในมณฑลยูนนานของจีน	๖๐๐,๐๐๐ „
ลื้อในมณฑลยูนนานของจีน	<u>๔๐๐,๐๐๐ „</u>
	๑๓,๗๕๐,๐๐๐ คน

(ข) ไทยที่ไม่มีหนังสือหรือที่ไม่ได้อุปุทธศาสนา (Illiterate Tai)	
ไท้, นุง, ไทยดำ, ไทยขาวในตั้งเกียของฝรั่งเศส	๕๐๐,๐๐๐ คน
ไท้, นุง, และของในมณฑลกวางซีของจีน	๒,๐๐๐,๐๐๐ „
ซุง, ย้อย ฯลฯ ในมณฑลไกวเจาของจีน	๒,๐๐๐,๐๐๐ „
ไทยน้ำ, ไทยลาย, ไทยหลวง, ไทยน้อย	} ๑,๐๐๐,๐๐๐ „
ไทยจีน ฯลฯ ในมณฑลยูนนานของจีน	
ในมณฑลกวางตุ้งของจีน	๕๐๐,๐๐๐ „
ในเกาะไหหลำของจีน	<u>๒๕๐,๐๐๐ „</u>
	๖,๒๕๐,๐๐๐
รวมทั้งสิ้น	๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน

* (Literate Tai) หมายความว่า ไทยที่มีหนังสือของตัวเองใช้ หรืออีกนัยหนึ่งไทยที่นับถือพุทธศาสนา.

ไทยที่มีหนังสือนั้น จำแนกตามลักษณะตัวหนังสือที่ใช้ดังนี้

๑. พวกที่ใช้ตัวหนังสือเขมร (ขอม) และหนังสือสยามพวก ๑
๒. พวกที่ใช้ตัวหนังสือไทยเหนือในสยามในทางศาสนา เรียกว่าหนังสือยวน (โยนกหรือลาวเชียงใหม่) พวกไทยที่ใช้หนังสือยวนยังแยกออกไปอีก ๕ คือ:—
  - (ก) ไทยเหนือในสยาม
  - (ข) ลาวตะวันออกในแดนฝรั่งเศส
  - (ค) พวกจีนในแคว้นเขียงตุงของอังกฤษ
  - (ฆ) พวกลื้อซึ่งอยู่ในแถบตะวันออกของแคว้นเขียงตุงและแคว้นสิบสองพันนาในมณฑลยูนนานของจีนและในตำบลที่ติดต่อกับแคว้นลาวของฝรั่งเศส
  - (ง) พวกไทยเหนือแห่งเมืองบ่อ จีนเรียกว่าไวยวน (Wei yüan) อยู่ทางตะวันตกในมณฑลยูนนานและตลอดออกไปจนลุ่มแม่น้ำสาละวิน, พวกไทยเหนือรวมทั้งพวกไทยเลม (Tai Lem) และไทยอื่น ๆ ซึ่งอยู่ตอนตะวันออกของลุ่มแม่น้ำสาละวินในพม่า และใช้หนังสือยวนด้วย
๓. พวกไทยที่ใช้หนังสือลาวตะวันออก (ลาวในแคว้นลาวของฝรั่งเศส) หนังสือลาวตะวันออกใช้ในกิจธุระทั้งปวง แต่ลาวในแคว้นของฝรั่งเศสในส่วนทางศาสนาหรือตามวัดใช้หนังสือยวน และบางที่ใช้หนังสือยวนในกิจธุระด้วย
๔. พวกที่ใช้หนังสือไทยเหนือ (ที่อยู่แดนจีน) หนังสือนี้ใช้ในทางกิจธุระ แต่ในทางศาสนาหรือวัดใช้หนังสือยวน (Yuan Script) บางทีหนังสือของไทยพวกนี้ใช้ตลอดออกไปจนพวกไทยที่อยู่แถบตะวันตกของลุ่มแม่น้ำสาละวินด้วย หรือมีฉะนั้นก็แยกกันออกไปอีกแผนกหนึ่ง
๕. พวกที่ใช้หนังสือเงี้ยว หนังสือเงี้ยวคล้ายหนังสือลาวตะวันออกและคล้ายหนังสือไทยเหนือที่ใช้ในกิจธุระต่าง ๆ พวกเงี้ยวนอกจากใช้หนังสือเงี้ยวแล้วยังใช้

หนังสือพะม่าควย หนังสือเงวพวกเงวไว้แต่ในทางศาสนา หนังสืออนมลักษณะคล้ายพวกที่ ๔ คือเป็นตัวหนังสือที่การออกเสียงไม่ใคร่แน่ (ออกเสียงได้หลายอย่าง ?)

๖. พวกที่ใช้หนังสือคำต เป็นพวกไทยที่อยู่ตอนเหนือในพะม่า.
๗. พวกที่ใช้หนังสืออาโหม ไทยอาโหมอยู่ในมณฑลอสสัมในประเทศอินเดีย.
๘. พวกที่ใช้หนังสือไทยดำ พวกนี้คือไทยดำ, ไทยขาวในตังเกี๋ย และตลอดขึ้นไปจนพวกไทยที่อยู่ในมณฑลยูนนานของจีน.

ไทยที่ไม่มีหนังสือสำหรับภาษาของตน

ข้าพเจ้าทราบมาดังนี้:—

๑. ไทยน้ำ (Tai Nam) มีอยู่มากในตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำดำและกลุ่มแม่น้ำแดงในมณฑลยูนนาน ชาวจีนเรียกไทยพวกนี้ว่า ไทยน้ำ (Water Tai) และตั้งบ้านเรือนอยู่ตามฝั่งแม่น้ำ.

๒. ไทยลาย (Tai Lai or Stiped Tai) จีนเรียกเป็นชื่อเฉพาะของไทยพวกนี้ โดยเหตุที่หญิงไทยพวกนี้แต่งตัวเป็นลายยาว ๆ ขวางตามตัว การแต่งตัวคล้ายหญิงยวน, เขิน และลื้อ แต่ตัวสูงท่อนสั้นกว่า ไทยลายมีภูมิลำเนาแห่งเดียวกับไทยน้ำ

๓. ไทยหลวง (Tai Long or Luang) บางที่ไทยพวกนี้มีชื่อเรียกว่าผู้ไทย (Pu Tai) ข้าพเจ้าได้พบไทยพวกนี้อยู่ทางตอนตะวันออกในมณฑลยูนนานและที่จังหวัดกวางนาน ข้าพเจ้าได้ทำการติดต่อและสนทนากับพวกนี้ รู้สึกว่าภาษาไม่ค่อยยากแก่ข้าพเจ้านัก.

๔. ในแถบเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าได้พบไทยหลวง ได้พบไทยอีกพวกหนึ่งเรียกว่าคนใหญ่ (Kon Yai) ข้าพเจ้าทราบว่าภาษาจีนเรียกไทยพวกนี้ซึ่งแปลว่าคนใหญ่

(Big People) เหมือนกัน เข้าใจว่าจะเป็นคำเขาะมากกว่าอย่างอื่น เพราะรูปร่างของคนไทยพวกนี้เล็กกว่าพวกไทยอื่น ๆ ทั้งหมด.

๕. ในแถบหน้าฟ้าเจ้าได้พบพวกไทยย้อย (Tai Yoi) ด้วย พวกนี้มีจำนวนมาก อยู่ทางแควแยกของแม่น้ำตะวันตก (West River) ในมณฑลไกวเจา บาทหลวงโรมันคาทอลิกซึ่งประจำอยู่ที่มณฑลนั้นได้แต่งและพิมพ์หนังสือปทานุกรมภาษาไทยย้อยกับฝรั่งเศส ข้าพเจ้าซื้อหนังสือนี้ได้เล่มหนึ่งจากพวกโรมันคาทอลิกที่ฮ่องกง.

๖. ไทยไท้ (Tai To) ข้าพเจ้าได้พบในมณฑลไกวเจา, ในประเทศตังเกี๋ย, และแถบตะวันตกในมณฑลกวางซี คำพูดของพวกไทยไท้ต่างกันมากกับภาษาสยาม ถึงกระนั้นทุกแห่งที่ข้าพเจ้าไปพบและทำการติดต่อทางส่งสอนศาสนาหรือทางกิจการ ข้าพเจ้าก็ใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลาง.

๗. ไทยนุง (Tai Nung) ข้าพเจ้าได้พบในแถบเดียวกับพวกไทยไท้ คำว่าไท้และนุงเป็นคำจีนที่เรียกไทย ๒ พวกนี้ ไท้หรือหูเป็นภาษาจีน ซึ่งหมายความว่า 'ที่ตอนหรือบก จีนใช้คำนี้สำหรับเรียกพวกไทยที่อยู่ในมณฑลไกวเจา, กวางซี และตังเกี๋ยตอนเหนือ และรับรองกันทั่วไปว่า ไทยพวกนี้เป็นชนพื้นเมืองเดิมของถิ่นเหล่านี้ ส่วนชนชาติจีนน้อยอพยพมาอยู่ในสมัยหลัง มีสขันรี้ประจำชาติจีนได้แจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า คำว่านุงหรือนัง (Nung) เป็นคำจีนสำหรับใช้เรียกคนชวานา แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะเป็นคำที่กลายหรือเพี้ยนมาจากคำว่า 'ไทย' นั่นเอง.

๘. ไทยที่อยู่ทางแถบตะวันออกในมณฑลกวางซี (Kwangsi) ชาวพื้นเมืองเรียกว่าชอง (Chawng) ไทยพวกนี้ข้าพเจ้าได้พบไม่สู้มาก แต่สังเกตเห็นว่ามีลักษณะไม่ผิดเพี้ยนกับไทยไท้หรือไทยนุงก็มากนัก

๙. ไทยชุง (Chung Tai) ในมณฑลไกวเจา (Kweichow) ซึ่งเป็นชนชาติไทยอีกพวกหนึ่ง ข้าพเจ้าได้พบเพียงคนหนึ่งหรือสองคนเท่านั้น มิฉะนั้นความสันนิษฐาน

ของข้าพเจ้าก็คงใกล้เคียงถูกต้องที่ว่าการเรียกเพี้ยนไปเช่นนั้นก็คงเป็นเหตุเดียวกันกับพวกของ
หรือนุงหรือลุง ฯลฯ (Chawng, Nung, Lung, etc) ข้าพเจ้ามีหนังสือคำสอนศาสนา
คริสต์เป็นภาษาของเล่ม ๑

๑๐. ไทยจีน (Chin Tai) หรือไทยยางสี (Yangtze Tai) ไทยพวกนี้อยู่
ตามแถบน้ำยางสีตอนเหนือในมณฑลยูนนาน ข้าพเจ้าได้เสียเวลาราว ๒ เดือนอยู่สอนไทย
พวกนี้ และได้แปลคัมภีร์แมทธิวออกเป็นภาษาของเขาด้วย

ตามที่ได้อธิบายมานี้ ข้าพเจ้าได้พยายามเผยแผ่ศาสนาในระหว่างชนชาติ
ไทยซึ่งมีจำนวนประมาณ ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน นอกจากชนชาติจีนซึ่งมีจำนวนหลายสิบล้าน
และพวกอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ไทยอันอยู่ในภูมิภาคอันกว้างใหญ่แห่งเดียวกัน.

จบบริบูรณ์

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณแต่ทุกท่านที่ได้ให้เกียรติมางานประชุม-
เพลิงศพ คุณแม่ทองคำ หุตะโกวิท หากมีอะไรขาดตกบกพร่องโปรดอภัยให้
ด้วย ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่ผู้เดียว

แต่ถ้าหนังสือเล่มนี้อำนวยประโยชน์ให้แก่ท่านประการใดแล้ว ขอ
ให้กุศลผลบุญนี้จงช่วยดลบันดาลให้วิญญานของคุณพ่อคุณแม่ และต็อกเตอร์
วิลเลียม คลีฟตัน ดีอดดี จงประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วย

น.พ. ศ. หุตะโกวิท

๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๘

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก
ถนนเทิดตำริ กรุงเทพมหานคร โทร. ๘๕๐๒๗๑
พันตรีหญิง ทวี วาสนประเสริฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

พ.ศ. ๒๕๑๘